

Latvijas Lauksaimniecības universitāte

Ekonomikas fakultāte

Ekonomikas katedra

Mg.sc.soc. **Andas Grīnfeldes**

promocijas darbs

**PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTE
LATVIJAS REĢIONOS**

ekonomikas doktora (Dr.oec.) zinātniskā grāda iegūšanai

Promocijas darba zinātniskā vadītāja
Dr.oec., asoc.prof. Aija Eglīte

(paraksts)

Promocijas darba autore

(paraksts)

Jelgava 2010

ANOTĀCIJA

Andas Grīnfeldes promocijas darbam „**Pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos**”.

Pētījuma mērķis ir izpētīt un salīdzināt pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos, identificējot nozīmīgākos to ietekmējošos faktorus, un izstrādāt ieteikumus reģionālajai politikai dzīves kvalitātes paaugstināšanā novecošanas procesā.

Risinātie **darba uzdevumi** pētījuma mērķa sasniegšanai:

1. definēt dzīves kvalitāti sociālajās zinātnēs, izanalizējot jēdziena attīstību un izpētes nozīmīgākos teorētiski metodoloģiskos aspektus;
2. izvērtēt dzīves kvalitātes pētījumu paradigmas un labklājības nodrošināšanas atbalsta politiku sabiedrības novecošanas kontekstā;
3. raksturot pensionārus kā sociāli ekonomisku grupu un salīdzinoši, Latvijas reģionos, izanalizēt dzīves kvalitāti raksturojošos rādītājus;
4. identificēt dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus un izanalizēt subjektīvo dzīves kvalitātes vērtējumu Zemgales reģionā;
5. izvērtēt ar pensionāru dzīves kvalitāti saistīto institūciju sadarbību un reģionālās politikas iespējas labklājības paaugstināšanā.

Pētījuma rezultāti ir izklāstīti 5 nodaļās.

Pirmajā nodaļā ir izpētīta dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija un raksturota dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā. Apspriesti ekonomiskās un neekonomiskās labklājības teorētiskie aspekti, dzīves kvalitātes jēdziena pārklāšanās un definēšana. Veikta diskusija par dzīves kvalitātes mērīšanu un raksturoti tās izpētes modeļi, izmantojot dažādu valstu zinātnieku atziņas.

Otrajā nodaļā ir definēts novecošanās process, raksturota izpētes pieredze Eiropā un Latvijā. Apkopota labklājības nodrošināšanas tiesiskā un normatīvā bāze, kā arī raksturotas pensionāru dzīves kvalitātes izpētes paradigmas un nākotnes izaicinājumi.

Trešajā nodaļā ir raksturoti pensionāri kā sociāli ekonomiska grupa un izanalizēti un salīdzināti pensionāru dzīves kvalitātes raksturojošie rādītāji Latvijas reģionos.

Ceturtajā nodaļā ir atspoguļota pensionāru dzīves kvalitātes ietekmējošo faktoru identificēšana un apkopoti Zemgales pensionāru subjektīvā dzīves kvalitātes vērtējuma rezultāti, pamatojot integrētās teorijas pielietojuma nozīmīgumu.

Piektajā nodaļā apkopota dažādu līmeņu ekspertu sniegtā informācija, apzināts un analizēts sadarbības tīkls un labās prakses piemēri plānošanas reģionu turpmākās attīstības veicināšanai dzīves kvalitātes kontekstā iedzīvotāju novecošanas procesā.

Darba **nobeigumā** formulēti slēdzieni, secinājumi, galvenās problēmas un to risinājumi.

Darba apjoms ir 176 lapaspuses, kurās ietilpst 19 tabulas un 68 grafiskie attēli.

Izmantoto likumu, normatīvo dokumentu, speciālās zinātniskās literatūras un informācijas avotu sarakstā ir 225 nosaukumu, t.sk., 115 svešvalodās.

АННОТАЦИЯ

Анда Гринфелде промоциональная работа «**Качество жизни пенсионеров в регионах Латвии**».

Цель исследования: определение и сравнение качества жизни пенсионеров в регионах Латвии, идентификация значимых влияющих факторов и разработка рекомендаций в рамках региональной политики для повышения качества жизни в процессе старения населения.

Решаемые **задачи работы** для достижения цели исследования:

1. дать определение качества жизни с точки зрения социальных наук, проанализировать определение развития и изучения значимых теоретически методологических аспектов;
2. оценить исследования парадигмы качества жизни и политики обеспечения благосостояния в контексте старения общества;
3. охарактеризовать пенсионеров как социально-экономическую группу и дать сравнительный анализ качества жизни, характерный для регионов Латвии;
4. идентифицировать факторы влияющие на качество жизни и проанализировать субъективную оценку качества жизни Земгальского региона;
5. оценить сотрудничество институций и возможности повышения благосостояния на уровне региональной политики в вопросах качества жизни пенсионеров;

Результаты исследования представлены в 5 главах промоциональной работы. **В первой главе** проведено исследование по эволюции значения качества жизни и дана характеристика качества жизни в контексте социально-экономических потребностей. Осмыслены теоретические аспекты экономического и неэкономического благосостояния, определена вариативность значения качества жизни. Проведена дискуссия по вопросу оценки качества жизни и охарактеризованы модели её исследования, используя положения учёных различных стран. **Во второй главе** дано определение процесса старения, охарактеризован опыт исследования в Европе и Латвии. Обобщена правовая и нормативная база по обеспечению благосостояния, а также дана характеристика качества жизни пенсионеров в рамках парадигмы исследования и будущей перспективы. **В третьей главе** дана характеристика пенсионерам, как социально-экономической группы, проанализировать и сравнить показатели характеристики качества жизни пенсионеров. **В четвёртой главе** отражено влияние факторов качества жизни пенсионеров и обобщены результаты субъективной оценки пенсионеров Земгале, обоснованы интегративные теории значимости. **В пятой главе** обобщена полученная информация различного уровня экспертов, осмыслены и проанализированы пути сотрудничества и положительные примеры практики планирования по вопросу дальнейшего развития в контексте качества жизни в процессе старения населения. **В заключении** работы сформулированы выводы, главные проблемы и возможности их решения.

Объём работы 176 страницы, которые содержат 19 таблиц и 68 графических изображений. В работе были использованы нормативные документы, законы, в списке специальной научной литературы и информационных источников 225 названий, в том числе 115 на иностранных языках.

ANNOTATION

For the promotional work „**Life Quality of Pensioners in Latvian Regions**” by **Anda Grīnfelde**.

Goal of the promotional work is to research and to compare pensioners’ life quality in the regions of Latvia, identifying the most significant influencing factors and to develop recommendations for regional policy aimed at improving of life quality during ageing.

The following **purposes** were posed to reach that goal:

1. to define the quality of life in social sciences, analyzing the development of the concept and the most significant theoretical-methodological aspects of its research;
2. to assess the paradigms of the life quality research and support policy aimed at securing wellbeing in the context of the ageing of society;
3. to describe pensioners as socio-economic group and comparatively analyze the featuring indicators of life quality in the regions of Latvia;
4. to identify the factors affecting life quality and analyze the subjective assessment of life quality in Zemgale region;
5. to assess the cooperation of the institutions connected to pensioners’ life quality and possibilities of regional policy aimed at improvement of wellbeing.

The results of the study are laid out in 5 chapters.

The first chapter examines evolution of the concept of life quality in the context of socio-economic needs. It discusses theoretical aspects of economic and noneconomic wellbeing, overlapping and definition of the concept of life quality. It reflects the discussion about measuring of life quality and characterizes its research models using conclusions of scientists from different countries.

The second chapter defines the process of ageing, characterizes research experience in Europe and Latvia. It summarizes legal and normative basis of provision of wellbeing, as well as describes research paradigms of pensioners’ life quality and the future challenges.

The third chapter describes pensioners as a socio-economic group and analyses featuring indicators of pensioners’ life quality in the regions of Latvia.

The fourth chapter reflects identification of the factors that affect pensioners’ life quality and sums up results of the assessment of subjective life quality of pensioners in Zemgale region, proving the significance of the use of integrative theory.

The fifth chapter combines information presented by experts of different levels, gathers and analyzes cooperation network and examples of good practice for the further development of planning regions in order to promote life quality in the context of life quality and ageing of population.

The **conclusion** of the work presents findings, conclusions, main problems and the solutions.

The work is made up of 17

176 pages that contain 19 tables and 68 graphic figures.

The list of used legislative and normative documents, special scientific literature and sources of information contains 225 titles, including 115 in foreign languages.

SATURS

TABULU SARAKSTS.....	6
ATTĒĻU SARAKSTS.....	7
DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU IZSKAIDROJUMS	10
IEVADS	11
1. DZĪVES KVALITĀTES TEORĒTISKAIS IETVARS	15
1.1. Dzīves kvalitātes konceptualizācija sociālajās zinātnēs	15
1.2. Dzīves kvalitātes izpētes teorētiskais un metodoloģiskais potenciāls	37
Kopsavilkums un secinājumi par pirmo nodaļu.....	51
2. DZĪVES KVALITĀTE SABIEDRĪBAS NOVECOŠANAS PROCESĀ.....	53
2.1. Sabiedrības novecošanas teorētiskie aspekti un izpētes pieredze	53
2.2. Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskā un institucionālā sistēma novecošanās procesā	72
Kopsavilkums un secinājumi par otro nodaļu	89
3. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES SALĪDZINĀJUMS LATVIJAS REĢIONOS	91
3.1. Pensionāru kā sociāli ekonomiskas grupas raksturojums Latvijā.....	91
3.2. Patēriņš kā dzīves kvalitātes indikators	100
3.3. Pensionāru materiālais nodrošinājums.....	112
3.4. Vide un veselība kā pensionāru dzīves kvalitātes rādītāji	118
Kopsavilkums un secinājumi par trešo nodaļu.....	123
4. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES IZPĒTE ZEMGALES REĢIONĀ	125
4.1. Pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti un to ietekmējošie faktori.....	127
4.2. Prioritāro dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru mērījumi Zemgales reģionā	134
4.3. Dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas pielietojuma rezultāti	140
Kopsavilkums un secinājumi par ceturto nodaļu	148
5. REĢIONU KAPACITĀTE PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES NODROŠINĀŠANĀ	151
5.1. Pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām.....	152
5.2. Institūciju sadarbība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā reģionos .	156
5.3. Reģionālā politika pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā.....	162
Kopsavilkums un secinājumi par piekto nodaļu.....	168
SLĒDZIENI.....	170
NOZĪMĪGĀKIE SECINĀJUMI	171
GALVENĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMU IESPĒJAS	174
INFORMĀCIJAS AVOTU SARAKSTS.....	177

TABULU SARAKSTS

1.1. tabula Dzīves kvalitātes definēšana dažādu zinātņu nozaru ietvaros.....	30
1.2. tabula Subjektīvā labklājība un objektīvie dzīves apstākļi	41
1.3. tabula Dzīves kvalitātes mērījumu ilustratīvās jomas.....	42
3.1. tabula Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī Latvijas pensionāru mājsaimniecībās 2008.gadā, Ls (n=1550).....	105
3.2. tabula Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī dažādu izglītību sasniegušo pensionāru grupās Latvijā 2008. gadā, Ls (n=1550)	108
3.3. tabula Sakarība starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem pārtikai uz 1 cilvēku pensionāru mājsaimniecībās vidēji Latvijā 2008. gadā, Ls.....	109
3.4. tabula Sakarība starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem mājokļa uzturēšanai uz 1 cilvēku pensionāru mājsaimniecībās vidēji Latvijā 2008. gadā, Ls.....	110
3.5. tabula Dažādu patēriņa izdevumu īpatsvars kopējā patēriņa izdevumu struktūrā Latvijas pensionāru mājsaimniecībās 2008. gadā, %.....	110
3.6. tabula Kredīta atmaksas (pirkumi un aizdevumi) un kopējo mājokļa izmaksu finansiālais slogs pensionāriem Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971)	114
3.7. tabula Ekonomiskā spriedze pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971).....	115
3.8. tabula Neapmierinoši mājokļa apstākļi pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2007.gadā, % (n=1971).....	117
3.9. tabula Piespiedu atteikšanās no ilglietošanas preču izmantošanas Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971).....	117
4.1. tabula Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru interpretēšana	129
4.2. tabula Zemgales reģiona pensionāru ar dzīves kvalitāti saistīto jauno faktoru grupu un papildus mainīgo saistība	130
4.3. tabula Dzīves kvalitātes summārā integrētā koeficienta atkarība noZemgales reģiona pensionāru vidējiem ienākumiem uz 1 per./mēn. un pensijas apmēru salīdzinoši laukos un pilsētās 2009. gadā (n=461; **P=99%).....	144
4.4. tabula Pensionāru apgādes ar ilglietošanas priekšmetiem novērtējuma saikne ar summāro vidējo integrēto koeficientu Zemgales reģionā 2009.gadā (n=461, R=0.460)	147
4.5. tabula Pensionāru apmierinātības ar garīgo veselību novērtējuma saikne ar summāro vidējo integrēto koeficientu Zemgales reģionā 2009.gadā (n=461, R=0.572)	147
4.6. tabula Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes un tās salīdzinājuma pāru sakarības matrica (n=461, P=99%).....	148
5.1 tabula Zemgales reģiona pensionāru aktivitātes savas dzīves uzlabošanai atbilžu skaits %, (n=461)	152

ATTĒLU SARAKSTS

1.1. att. Starpdisciplinārā dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija.....	16
1.2. att. Dzīves kvalitātes izpētes pieejas dažādās zinātnēs.....	19
1.3. att. Dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā.....	21
1.4. att. Dzīves kvalitātes izpētes līmeņi un atbilstošās teorētiskās pieejas.....	28
1.5. att. Dzīves kvalitātes ekonomiskā perspektīva.....	29
1.6. att. Dzīves kvalitātes izpētes aspektu binārie pāri.....	32
1.7. att. Sociālās kvalitātes modelis: noteicošie faktori un elementi.....	35
1.8. att. O'Boila Grafiskā dzīves kvalitātes modeļa vizuālā anologu skala.....	45
1.9. att. Džona Flanagena dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.....	46
1.10. att. Denisa Rafaela dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.....	47
1.11. att. Ērika Allarta dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.....	47
1.12. att. Dzīves kvalitātes integrētās teorijas modelis.....	48
1.13. att. Dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskās izpētes metodika.....	51
2.1. att. Dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori novecošanās procesā.....	60
2.2. att. Pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas sistēma nacionālajā un reģionālajā līmenī.....	73
2.3. att. Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos definētais pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas monitorings reģionos.....	88
3.1. att. Vidējais vecuma pensijas saņēmēju skaits (tūkst. pensionāri) Latvijas reģionos 2009. gadā.....	94
3.2. att. Vecuma pensionāru skaits vecuma grupās Latvijas reģionos 2009. gadā.....	94
3.3. att. Vecuma pensijas saņēmēju skaita lineārie trenda modeļi Latvijas reģionos no 2000. līdz 2009. gadam.....	95
3.4. att. Dažādu pensiju veidu īpatsvars visu pensiju kopējo izdevumu struktūrā Latvijas reģionos 2009. gadā, %.....	96
3.5. att. Dažādu pensiju veidu izmaksājamais vidējais apmērs Latvijas reģionos 2009. gadā, Ls.....	96
3.6. att. Vecuma pensiju apjoms Latvijas reģionos no 2007. līdz 2009. gadam, Ls.....	97
3.7. att. Izmaksāto vecuma pensiju vidējā apmēra eksponenciālie trenda modeļi Latvijas reģionos laika periodā no 2000. līdz 2009. gadam.....	98
3.8. att. Izmaksāto vecuma pensiju vidējais apmērs mēnesī dzimuma grupās Latvijas reģionos 2008. un 2009. gadā.....	99
3.9. att. Vecuma pensiju saņēmēju skaita sadalījums pensijas vidējā apjoma grupās Latvijā laikā no 2001.-2008. gadam, %.....	100
3.10. att. Mājsaimniecību materiālā stāvokļa pašnovērtējuma izmaiņas pēc iedzīvotāju vērtējuma „esam uz nabadzības sliekšņa” un „esam nabadzīgi” 2002.-2008. gadā.....	101
3.11. att. Pensionāru materiālā stāvokļa pašnovērtējums Latvijas reģionos 2008. gadā (n=1550).....	102
3.12. att. Pensionāru ekonomiskās situācijas izmaiņu vērtējums Latvijas reģionos 2008. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu (n=1550).....	102
3.13. att. Pensionāru sadalījums rīcībā esošā ienākuma kvintiļu grupās Latvijas teritorijās 2008. gadā (n=1977).....	103
3.14. att. Pensionāru sadalījums patēriņa izdevumu kvintiļu grupās Latvijas teritorijās 2008.gadā (n=1977).....	104
3.15. att. Patēriņa izdevumi uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī atkarībā no objektīvā dzīves līmeņa un subjektīvā labsajūtas vērtējuma pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).....	106

3.16. att. Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī pilsētās un laukos dzīvojošu pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550)....	107
3.17. att. Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī dažāda ekonomiskā statusa pensionāru grupās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550)....	108
3.18. att. Materiālā stāvokļa pašvērtējums atkarībā no patēriņa izdevumiem uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī gadījumos, kad dzīve kļuvusi sliktāka, pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).....	111
3.19. att. Materiālās nenodrošinātības subjektīvie indikatori.	112
3.20. att. Pensionāru „spēja savilkt galus kopā” Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).	113
3.21. att. Mājokļa apstākļu un ilglietošanas preču nenodrošinātība pensionāru mājsaimniecībās dažādās Latvijas teritorijās 2008. gadā (n=1550).....	116
3.22. att. Materiālā nenodrošinātība pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971, P=99%).....	118
3.23. att. Apkārtējās vides problēmas pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).....	119
3.24. att. Vispārējā veselības stāvokļa pašvērtējums pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).	119
3.25. att. Pensionāra slimības iespējamība ar kādu hronisku (ilgstošu) slimību Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).	120
3.26. att. Pensionāru aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).	121
3.27. att. Vajadzības gadījumā pensionāram nav veikta medicīniskā apskate vai ārstēšana Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).....	121
3.28. att. Pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājums raksturojošo rādītāju grupās Latvijas reģionos 2007. un 2008. gadā (pēc rādītāju ranžējuma 6 - augstākais vērtējums...1 - zemākais vērtējums)	122
4.1. att. Zemgales reģiona pensionāru priekšstati par labu dzīvi (n=461)	132
4.2. att. Nozīmīgākie faktori novecošanas procesā Zemgales reģiona pensionāru pašvērtējumā 2009. gadā (n=461).....	133
4.3. att. Pensionāru dzīves kvalitātes vērtējums dažādās ienākumu līmeņu grupās Zemgales reģionā, 2009. gadā, % (n=461).	134
4.4. att. Zemgales reģiona pensionāru iespējas ietaupīt līdzekļus, % (n=461).	135
4.5. att. Zemgales reģiona pensionāru iespējas patstāvīgi veikt dažādus darbus, % (n=461).....	136
4.6. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes vērtējums dažādos slimības ilguma intervālos (n=461).....	137
4.7. att. Nozīmīgākie dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori pensionāru vērtējumā Zemgales reģionā 2009. gadā (n=461).	139
4.8. att. Zemgales pensionāru dzīves kopējais subjektīvais vērtējums, izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju, 2009. gadā (n=461).	141
4.9. att. Zemgales pensionāru objektīvo dzīves kvalitātes rādītāju subjektīvais vērtējums, izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju, 2009. gadā (n=461).....	142
4.10. att. Dzīves kvalitātes summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu salīdzinājums mēneša vidējo ienākumu grupās Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009.gadā (n=461).	143
4.11. att. Esošie un vēlamie ienākumi vidēji mēnesī Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009.gadā (n=461).	145
4.12. att. Vidējais summārais integrētais koeficients uzkrājumu veidošanas biežuma grupās Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009. gadā (n=461).....	146

5.1. att. Zemgales reģiona pensionāru nacionālā līmeņa ieteikumi dzīves kvalitātes uzlabošanai, % (n=461).	153
5.2. att. Zemgales reģiona pensionāru reģionālā līmeņa ieteikumi dzīves kvalitātes uzlabošanai, atbilžu skaits, % (n=461).	154
5.3. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas stiprās puses.	154
5.4. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas vājās puses. .	155
5.5. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas draudi.	155
5.6. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas iespējas.....	156
5.7. att. Plānošanas reģionu attīstības institūciju sadarbības ar pensionāru NVO kapacitātes paaugstināšanas iespējas dzīves kvalitātes nodrošināšanai novecošanas procesā.	161
5.8. att. Stiprās puses pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.	165
5.9. att. Vājās puses pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos...	166
5.10. att. Iespējas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.....	166
5.11. att. Draudi pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.....	167
5.12. att. Reģionu kapacitātes pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai ekonomiskie un sociālie faktori.....	168

DARBĀ LIETOTO SAĪSINĀJUMU IZSKAIDROJUMS

%	procenti
AES	atomelektro stacija
AGE	Eiropas Vecu <i>cilvēku</i> platforma
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
ASV	Amerikas Savienotās Valstis
CSP	Centrālā Statistikas pārvalde
ES	Eiropas Savienība
EU–SILC	Eiropas dzīves apstākļu pētījums
Eurostat	Eiropas Savienības Statistikas birojs
g.	gads
gs.	gadsimts
HDI	Human Development Index
IKP	Iekšzemes kopprodukts
NVO	nevalstiskās organizācijas
LLU	Latvijas Lauksaimniecības universitāte
LU	Latvijas Universitāte
lpp.	lappuse
Ls	Lats
LR	Latvijas Republika
LPF	Latvijas pensionāru federācija
LZA	Latvijas Zinātņu akadēmija
MBA	Mājsaimniecības budžeta apsekojums
milj.	miljons
MK	Ministru kabinets
NAP	Nacionālais attīstības plāns
Nr.	numurs
NVA	Nodarbinātības Valsts aģentūra
p.m.ē.	pirms mūsu ēras
piel.	pielikums
PSR	Padomju sociālistiskā republika
PSRS	Padomju sociālistisko republiku savienība
PVN	Pievienotās vērtības nodoklis
PVO	Pasaules Veselības organizācija
piem.	piemēram
RAPLM	Reģionālo un pašvaldību lietu ministrija
sk.	skatīt
SPSS	datu pastrādes programma (<i>Statistical package for Social Sciences</i>)
SVID	stipro pušu, vājo pušu, iespēju un draudu analīze
tab.	tabula
t.i.	tas ir
t.sk.	tai skaitā
tūkst.	tūkstotis
TV	televīzija
u.c.	un citi
u.tml.	un tamlīdzīgi
utt.	un tā tālāk
VSAA	Valsts Sociālās apdrošināšanas aģentūra

IEVADS

Promocijas darba **pētāmās problēmas situācijas raksturojums** ir saistāms ar ES pilsoņu sociālās labklājības sekmēšanas un stiprināšanas nepieciešamību globalizācijas apstākļos, kas tiek izvirzīts šodienas politisko debašu centrā. Katru nāciju raksturo tās sabiedrības attieksme pret gados vecajiem cilvēkiem un starppaaudžu solidaritātes ietvaros realizētā sabiedrisko labumu taisnīga sadale.

Cilvēce ir sasniegusi nozīmīgu labklājības līmeni un rodas aizvien lielāka nevienlīdzība nāciju starpā, kā arī pašu nacionālo valstu ietvaros. LR Saeima 2005. gadā apstiprināja zinātnieku grupas izstrādāto konceptuālo dokumentu „Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā”, kura pamatā ir uz cilvēku centrēta pieeja. Saskaņā ar šo modeli dzīves kvalitātes paaugstināšana kļūst par Latvijas izaugsmes mērķi, kura viens no priekšnosacījumiem ir ilgtspējīgas izaugsmes politikas nodrošinājums reģionos (Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007-2013 (2006), Latvijas izaugsmes modelis „Cilvēks pirmajā vietā” (2006).

Būtiski ir nodrošināt pašreizējās paaudzes vajadzības, neradot draudus nākamajām paaudzēm, apmierināt to vajadzības sociālajos, ekonomiskajos un ekoloģiskajos aspektos. Ilgtspējīga attīstība un dzīves kvalitāte ir cieši saistāmi jēdzieni, jo abi ir aplūkojami kā rādītāju sistēma, kura raksturo cilvēku dzīves stratēģijas realizācijas pakāpi un to vajadzību apmierināšanu. Attīstība nav iespējama bez līdzsvarotības laika un telpas dimensijās. Līdzsvarota attīstība nepieļauj ekonomiskās un sociālās atšķirības starp dažādām iedzīvotāju grupām un reģioniem, kas tālāk ir saistāmas ar atšķirībām iedzīvotāju dzīves kvalitātē. Latvijas sabiedrībā arvien spilgtāk iezīmējas sabiedrības noslāņošanās. Ievērojamu daļu pensionāru nosacīti var stratificēt „dzīves pabērnu” sociālajā grupā. Viņi „izdzīvo”, „knapinās”, „nevar savilkt galus”, izjūt nepārtrauktas grūtības un nevar baudīt pilnvērtīgu dzīvi (Tisenkopfs, 2006:28.). Tāpēc ir likumsakarīgi, ka, 15 gadu pēc neatkarības atgūšanas un gadu pēc iestāšanās ES, tika uzsākts pētījums „Dzīves kvalitāte Latvijā”. Pētījuma ietvaros iedzīvotāju dzīves kvalitātes indeksa izstrādei Latvijā izveidota Stratēģiskās analīzes komisija, kuras darba grupas sastāvā ir apvienoti un ar dažādu aktivitātes pakāpi darbu veic ekonomisti, sociologi, politologi un statistiķi (alfabēta secībā): B. Bela-Krūmiņa, P. Eglīte, E. Karnītis, M. Kazāks, Ž. Ozoliņa, B. Rivža, A. Švarckopfa, T. Tisenkopfs, U. Ušackis. Būtiski ir tas, ka pētījumā „Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss” iegūtā informācija parāda, ka pensijas vecuma iedzīvotāji ir mazāk apmierināti ar dzīves kvalitāti, salīdzinot ar citām sociāli ekonomiskajām grupām, izņemot bezdarbniekus, kas ir visneapmierinātākie (Latvijas iedzīvotāju dzīves..., 2006:22.). Arī pēdējo gadu Eiropas dzīves apstākļu pētījumi apliecina, ka pensionāru nabadzības risks ir pieaudzis. Latvijas reģionos ir vērojamas sociāli ekonomiskas atšķirības, kurām ir tendence pieaugt un tādejādi radīt arvien lielākas plaisas starp atsevišķām teritorijām. Rodas jautājums: „Vai pensionāriem Latvijas reģionos ir līdzvērtīgas dzīves apstākļu un rīcības iespējas?” Lai panāktu vienlīdzīgu labklājības līmeni visā sabiedrībā, ir jānodrošina augsts sabiedrības dzīves potenciāls, tādejādi panākot, ka iedzīvotāju vairākums, t.sk., pensionāri identificē sevi ar savu reģionu un pie tam jūtas drošībā, un viņu darbība atbilst augstas dzīves kvalitātes kritērijiem.

Nopietns nākotnes izaicinājums ir populāciju novecošana, kura kļuvusi par globālu parādību. Arī Latvijā iedzīvotāju skaits vecumā virs 65 gadiem pieaug un to īpatsvars kopējā iedzīvotāju apjomā palielinās. Arvien lielākas kļūst sabiedrības bažas par to, lai varētu visiem pensijas vecuma iedzīvotājiem garantēt cieņas pilnu dzīvi jeb augstu dzīves kvalitāti, aktīvu darbību sabiedriskajā dzīvē un līdzdalību lēmumu pieņemšanā. Tāpēc īpaši svarīgi ir izvērtēt pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitātes

sociāli ekonomisko perspektīvu demogrāfisko izmaiņu ietekmē. Sabiedrības attieksme pret veciem cilvēkiem raksturo arī tās civilizācijas līmeni, tāpēc ir valstis, kurās ir izveidoti vecu cilvēku pētniecības institūti. Tas liecina, ka arī mūsu sabiedrībai ir ļoti nepieciešams visaptverošs pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitātes pētījums, kas ļautu izvērtēt vecu cilvēku adaptācijas spējas sociālo izmaiņu procesos. Šī iniciatīva ir orientēta arī uz nepieciešamību pēc pētījumiem, kuru mērķis ir izvērtēt pensionāru dzīves kvalitāti dažādos Latvijas reģionos.

Pastāv nepieciešamība veikt papildus pētījumus visās ES valstīs dažādās jomās, no kurām šī promocijas darba ietvaros būtu jāakcentē dzīves kvalitātes definēšana un mērīšana, kur svarīgākais ir pašu veco cilvēku sniegto dzīves kvalitātes definīciju iekļaušana; labklājības un apmierinātības ar dzīvi izpēte, jo visās valstīs ir nepieciešama labāka izpratne par to, kāds ir veco ļaužu priekšstats par labklājību un kuri dzīves aspekti sniedz viņiem vislielāko apmierinātību. (Walker, 2005)

Lielu ieguldījumu ar novecošanu un dzīves apstākļiem saistītos pētījumos Latvijā snieguši ievērojami zinātnieki (alfabēta secībā): I. Ciemiņa, P. Eglīte, Z. Goša, O. Krastiņš, J. Krūmiņš, O. Oslands, I. Ozoliņa, B. Zepa, P. Zvidriņš, kā arī dzīves kvalitātes izpētes pieeju autori no dažādām valstīm (alfabēta secībā): Ē. Allarts, B. Bela–Krūmiņa, O'Boils, Dž. Flanagens, B. Freja, H. Hendersone, E. Karnītis, Z. Krišjāne, B. Van Prāgs, D. Rafaels, A. Stepčenko, A. Stucers, T. Tisenkopfs, R. Vēnhovens, A. Vokers. Ienākumu un dzīves apstākļu izpēti (MBA un EU-SILC) veic CSP, bet pētījumu firma TNS Latvia – sabiedriskās domas pētījumu *Eurobarometer*. Latvijā ir veikti pētījumi, kas aptver vairākas vai visu iedzīvotāju grupas, kā arī teritoriālo atšķirību samērošanu novadu un republikas pilsētu līmenī. Tāpēc autore uzskata par būtisku promocijas darba ietvaros veikt padziļinātu teorētisko un empīrisku pensionāru, kā sociālas grupas, dzīves kvalitātes objektīvā un subjektīvā novērtējuma analīzi, kā arī salīdzinājumu Latvijas reģionos.

Viens no **promocijas darba ierobežojumiem** saistīts ar to, ka dzīves kvalitāte ir starpdisciplinārs un komplekss izpētes priekšmets, kas skar visas cilvēka dzīves darbības jomas, tāpēc pētījumā galvenā uzmanība tiek pievērsta dzīves kvalitātes ekonomiskai izpētei mikro un mezo līmenī, fokusējoties uz pensionāru, kā sociāli ekonomiskas grupas, nozīmīgākajiem dzīves kvalitāti ietekmējošiem faktoriem: materiālo nodrošinājumu, veselību un ģimeni kā galveno atbalsta avotu. Otrs ierobežojums ir privātajās māsaimniecībās dzīvojošo pensionāru labklājības līmeņa un apmierinātības ar dzīvi izpēte, jo ilgtermiņa gerontoloģisko institūciju aprūpē šobrīd atrodas aptuveni viens procents no visiem Latvijas pensijas vecuma iedzīvotājiem, kuru dzīves kvalitāte tika mērīta no 2004. līdz 2006. gadam LU veiktajā pētījumā par dzīves kvalitāti Latvijas veco ļaužu pansionātos (Stepčenko, 2007).

Līdz ar to promocijas darba **pētījuma priekšmets** ir pensionāru dzīves kvalitāte Latvijas reģionos, bet **pētījuma objekts** – Latvijas privātajās māsaimniecībās dzīvojošie pensionāri. **Pētījumam izvirzīta hipotēze** – Latvijas reģionos pensionāriem ir diferencēta subjektīvā vērtējuma neatbilstība objektīvajam dzīves līmenim, un dzīves kvalitātes nozīmīgākie ietekmējošie faktori novecošanās procesā ir materiālais nodrošinājums, veselība un ģimenes atbalsts. Hipotēzes pierādīšanai izvirzīts šāds **promocijas darba mērķis**: izpētīt un salīdzināt pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos, identificējot nozīmīgākos to ietekmējošos faktorus, un izstrādāt ieteikumus reģionālajai politikai dzīves kvalitātes paaugstināšanā novecošanās procesā.

Darba uzdevumi mērķa sasniegšanai:

1. definēt dzīves kvalitāti sociālajās zinātnēs, izanalizējot jēdziena attīstību un izpētes nozīmīgākos teorētiski metodoloģiskos aspektus;

2. izvērtēt dzīves kvalitātes pētījumu paradigmas un labklājības nodrošināšanas atbalsta politiku sabiedrības novecošanas kontekstā;
3. raksturot pensionārus kā sociāli ekonomisku grupu, un salīdzinoši, Latvijas reģionos, izanalizēt dzīves kvalitāti raksturojošos rādītājus;
4. identificēt dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus un izanalizēt subjektīvo dzīves kvalitātes vērtējumu Zemgales reģionā;
5. izvērtēt ar pensionāru dzīves kvalitāti saistīto institūciju sadarbību un reģionālās politikas iespējas labklājības paaugstināšanā.

Kā **materiālā un informatīvā bāze** pētījumā tiek izmantota speciālā teorētiskā, metodiskā literatūra un statistiskā informācija. Empīriskajā pētījumā izmantota informācija no vairākiem avotiem, kas tiek salīdzināta ar trīs izlūkošanas pētījumu rezultātiem, kas tika veikti laika posmā no 2006. gada februāra līdz 2008. gada septembrim (detalizētāks raksturojums 5. piel.). Pētījuma rezultātus autore publicējusi vairāku valstu zinātniski atzītos rakstu krājumos: Latvijā, Somijā, Lietuvā, Serbijā un Baltkrievijā.

Promocijas darba pensionāru dzīves kvalitātes Latvijas reģionos **pētījuma metodika** hronoloģiski ir iedalāma vairākos posmos:

1. *izlūkošanas pētījumi*, lai izzinātu pensionāru dzīves kvalitātes novērtējuma tendenču iezīmes Latvijā un pētnieciskā instrumentārija aprobācijai Zemgales reģiona pētījumam.
2. *padziļināto interviju veikšana*, lai noskaidrotu Zemgales pensionāru subjektīvos priekšstatus par dzīves kvalitātes definēšanu.
3. *pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos raksturojošo datu apstrāde*, lai izmantojot Latvijā pieejamās reprezentatīvās LR CSP izlases, varētu analizēt ar dzīves kvalitāti saistītos objektīvos un subjektīvos rādītājus.
4. *pensionāru aptauja Zemgales reģionā*, lai iegūtu pēc iespējas jaunāku informāciju par pensionāru dzīves kvalitāti un aprobētu autores izstrādātu sociāli ekonomiskās pieejas objektīvās un subjektīvās izpētes instrumentāriju reģionos.
5. *ar pensionāru dzīves kvalitāti saistītu ekspertu interviju un fokusa grupu diskusiju organizēšana*, lai izpētītu starpinstitūciju sadarbību un reģionālās politikas pilnveidošanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā.

Promocijas darbā tiek izmantotas vispārzinātniskās, statistiskās, matemātiskās statistikas, grafiskās un socioloģisko **pētījumu metodes**; tiek sintezētas ārzemēs pielietotās dzīves kvalitātes, t.sk., novecošanas procesā, pētījuma metodes un modificētas pensionāru dzīves kvalitātes izpētei Latvijas apstākļiem. Loģiskās analīzes rezultātā tiek teorētiski pētīti dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori. Lai raksturotu pašreizējo pensionāru situāciju dzīves kvalitātes kontekstā, autore veikusi dažādu laika rindu dekompozīcijas analīzi, piem., vecuma pensionāru skaita un ikmēneša vidējā vecuma pensijas lieluma salīdzinājumu reģionos. Pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājumam Latvijas reģionos tiek pielietotas aprakstošās statistikas un matemātiskās statistikas metodes: korelācijas un regresijas analīze. Pensionāru dzīves kvalitātes faktoru identificēšanai tiek pielietota faktoru analīze, bet padziļinātākai izpētei tiek izmantota pāru korelācijas metode. Zemgales iedzīvotāju dzīves kvalitātes novērtēšanas informācijas ieguvē izmantota socioloģisko pētījumu metode, bet analīzē – aprakstošā statistika un datu kvalitatīvās un kvantitatīvās pieejas kombinācija. Lai apkopotu pensionāru un ekspertu viedokļus un sagatavotu ieteikumus dzīves kvalitātes uzlabošanai, tiek izmantota SVID analīzes faktoru pāru novērtēšana.

Zinātniskais ieguldījums un pētījuma novitāte.

1. Padziļināti un vispusīgi izpētīta dzīves kvalitātes konceptualizācija.

2. Dzīves kvalitātes novērtējuma teorētiskā bāze novecošanas procesā tiek papildināta ar autores izstrādātu sociāli ekonomiskās izpētes pieeju.
3. Pirmo reizi tiek veikts padziļināts pensionāru, kā sociāli ekonomiskās grupas, dzīves kvalitātes ietekmējošo rādītāju salīdzinājums dažādos Latvijas reģionos.
4. Izstrādāta orgānāla subjektīvā novērtējuma metodika pensionāru dzīves kvalitātes izpētei, kura aprobēta Zemgales reģionā.
5. Analizēta vertikālā un horizontālā institūciju sadarbība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā nacionālajā, reģionālajā un pašvaldību līmenī.
6. Pirmo reizi izstrādāti priekšlikumi reģionālajai politikai – pensionāru sociāli ekonomiskās grupas dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Pētījuma **tautsaimnieciskais nozīmīgums** ir iegūto rezultātu izmantošanas iespējas reģionālajā ekonomikā un reģionālās attīstības plānošanas dokumentu izstrādē, kā arī pašvaldību plānošanas, sociālo dienestu un pensionāru nevalstisko organizāciju turpmākās darbības pilnveidošanā. Promocijas darba ietvaros publicētie teorētiskie un empīriskie rezultāti ir izmantojami dažādu līmeņu sociālo zinātņu studiju programmu ar dzīves kvalitātes izpēti saistīto zinātnisko darbu izstrādē.

Promocijas darbā ir iekļautas piecas nodaļas, kas atbilst pētījuma uzdevumiem. **Pirmajā nodaļā** ir izpētīta dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija, raksturota dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā. Apspriesti ekonomiskās un neekonomiskās labklājības teorētiskie aspekti, dzīves kvalitātes jēdziena pārklāšanās un definēšana. Veikta diskusija par dzīves kvalitātes mērīšanu un raksturoti dažādi dzīves kvalitātes modeļi. **Otrajā nodaļā** ir definēts novecošanas process, raksturotas izpētes paradigmas un nākotnes pētījumu izaicinājumi Eiropā un Latvijā. Apkopota labklājības nodrošināšanas tiesiskā un normatīvā bāze. **Trešajā nodaļā** ir atspoguļota pensionāru un raksturojošo rādītāju salīdzinājums Latvijas reģionos. **Ceturtajā pētījuma nodaļā** ir apkopota dzīves kvalitātes ietekmējošo faktoru identificēšana, Zemgales pensionāru subjektīvā dzīves kvalitātes vērtējuma rezultāti, izmantojot un pamatojot integrētās teorijas pielietojuma nozīmīgumu. **Piektajā nodaļā** ir apkopots pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām, kā arī dažādu līmeņu ekspertu sniegtā informācija. Apzināts un analizēts sadarbības tīkls un labās prakses piemēri plānošanas reģionu turpmākās attīstības veicināšanai dzīves kvalitātes kontekstā iedzīvotāju novecošanas procesā. Darba **nobeigumā** ir formulēti slēdzieni, secinājumi, galvenās problēmas un to risinājumi.

Promocijas darba aizstāvamās tēzes.

1. Sociāli ekonomiskās dzīves kvalitātes mērīšanas priekšnosacījums ir tās objektīvo elementu (dzīves līmeņa) un subjektīvo elementu (labsajūtas līmeņa) mijiedarbības izpēte.
2. Pensionāru dzīves kvalitātes nozīmīgākais ekonomiskās drošības avots ir paļaušanās uz Latvijas sociālās drošības sistēmu un reģionu ilgtspējīgu sociāli ekonomisko attīstību.
3. Latvijas reģionos pastāv diference pensionāru materiālajā nodrošinājumā un savas mājsaimniecības ekonomiskās situācijas pašvērtējumā.
4. Nozīmīgākie pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori ir materiālais nodrošinājums, veselības stāvoklis un ģimenes atbalsts.
5. Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam pastāv sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt.
6. Latvijas plānošanas reģionu institucionālās sadarbības kapacitātes paaugstināšana, nodrošinot pensionāru līdzdalību reģionu attīstībā, ir viens no risinājumiem pensionāru dzīves kvalitātes izlīdzināšanā starp reģioniem un to ietvaros.

1. DZĪVES KVALITĀTES TEORĒTISKAIS IETVARŠ

Visas sociālās zinātnes ir saistītas ar dzīves kvalitātes jautājumu. Dzīves kvalitātes pētījumu būtība skar nevis kādas īpašas dzīves jomas, bet politisko stratēģiju īstenošanas rezultātus, jo jēdziens raksturo indivīda, sociālo grupu un nāciju labklājību.

Ar labklājību parasti apzīmē tādas cilvēka dzīves apstākļus, kuros cilvēkam klājas labi, kā pati vārda etimoloģija norāda, proti, kur cilvēki pārtikuši, veiksmīgi, laimīgi, turīgi, kur viņiem ir veselība, drošība un citi labas dzīves nosacījumi. Labklājības sinonīmi ir laba dzīve, pārticība, turība, laimīga un veiksmīga dzīve. Labklājība ietver visu cilvēkam nepieciešamo vajadzību maksimālu un drošu apmierināšanu. Ar jēdzienu labklājība apzīmē ne tikai izdzīvošanu, bet kā uzsver Z. Baumans – gan kvalitāti kopumā. Konceptu parasti izmanto, lai rastu līdzsvaru starp labas dzīves izpratni un cilvēka cienīgu izdzīvošanu (Lasmane, 2006:14.). Dzīves kvalitātes izpēte, zinātnieku diskusijās, tiek atzīta par starpdisciplināru pētījumu jomu, tomēr promocijas darba ietvaros autore fokusēsies uz dzīves kvalitātes izpētes pieeju ekonomikas zinātnē.

Promocijas darba pirmajā nodaļā apzināts dzīves kvalitātes teorētiskais ietvars, sākot ar jēdziena evolūcijas izpēti un tālāk raksturojot jēdzienu no sociāli ekonomisko vajadzību aspekta, kas saistīts ar ekonomikas pamatproblēmu – resursu sadali vajadzību apmierināšanai. Dzīves kvalitātes definēšanu ievada diskusija par labklājības ekonomisko un neekonomisko relativitāti. Nodaļas turpinājumā tiek teorētiski analizēts dzīves kvalitātes izpētes metodoloģiskais potenciāls, atklājot dzīves kvalitātes mērīšanas iespējas, subjektīvās labklājības dimensijas nepieciešamības argumentāciju labas dzīves izpēti un nodaļas noslēgumā raksturoti dažādi dzīves kvalitātes izpētes modeļi.

1.1. Dzīves kvalitātes konceptualizācija sociālajās zinātnēs

Dzīves kvalitāte ir multidimensionāls jēdziens, kas ir attīstījies vairāku zinātņu ietvaros un var tikt pielietots praktiski visās būtiskākajās dzīves jomās. Līdz ar to joprojām starp dzīves kvalitātes pētniekiem nav vienotības par universālu un visaptverošu dzīves kvalitātes definīciju.

Promocijas darba ietvaros, būtiski ir noskaidrot kā jēdziens ir vēsturiski attīstījies, jo problēmas dzīves kvalitātes konceptualizācijā ir dažādu zinātņu pētnieku diskusiju centrā jau no seniem laikiem, tāpēc tālāk tiek raksturota dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija.

Jēdziena *dzīves kvalitāte* evolūcija

Par dzīves kvalitāti sabiedrība runā laikā pirms mūsu ēras. Senajā Ēģiptē tika radīta tā saucamā „Mīrušo grāmata”, kuru var uzskatīt par pirmo kvalitātes sistēmu pasaulē. „Mīrušo grāmata” sniedza pamācības, kādas lūgšanas, ziedojumus un ceremonijas cilvēkiem jāveic dzīves laikā, lai iemantotu dvēseles nemirstību. Dvēseles nemirstību iespējams iegūt izpildot visus nosacījumus un pēc iespējas labāk sakārtojot savu dzīvi. Augstāks dzīves līmeņa sakārtojums noveda pie nemirstības un augstākas pakāpes, kādā pārdzīva cilvēka dvēsele (Ozola, 2006).

Turpmākās dzīves kvalitātes jēdziena vēsturiskās saknes meklējamas antīkajā filozofijā. Visagrākie minējumi par dzīves kvalitāti atrodami Sokrāta, Platona, kā arī Aristoteļa (384.-322. g.p.m.ē.) rakstos, kur tā tiek apzīmēta ar vārdiem „laba dzīve” un „laba dzīvošana” (sk. 1.1. att.). Sociālās ētikas un ideālas sabiedrības doktrīnas attiecas gan uz indivīda, gan sabiedrības dzīves kvalitāti: „Nav iespējams veidot vispievilcīgāko dzīves modeli valstī, ja šādu dzīvi nedzīvo atsevišķie valsts pilsoņi” (Elvuda tulkojums). Pirmoreiz kvalitātes un dzīves terminus izmantoja Dž. Sets (*James Seth*) savā rakstā

„Morāles revolūcija” (*The Evolution of Morality*) (1889). Tajā Sets runā par to morālo pilnību, uz kuru var tiekties cilvēks: „Mums jāpievēršas ne vien dzīves kvantitātei, bet arī dzīves kvalitātei, kas veido mūsu morālisko mērķi” (Smith, 2000:1.-28.). Filozofiskā pieeja ir teorētiska, un to parasti balsta tikai uz paša filozofa personisko dzīves pieredzi. (Veenhoven, 2007:1.-23.)

Padomju Savienībā filozofi pilnībā noliedza jēdzienu „dzīves kvalitāte” kā svešu sociālistiskajai būtībai. Liela daļa zinātnieku atteicās no dzīves kvalitātes koncepta, argumentējot to ar buržuāzistiskas paradigmas kritiku. Tā vietā biežāk lietoja jēdzienu „tautas labklājība”, bet dzīves kvalitāti pretstatīja dzīves veidam, kurš tika saistīts ar politisko kontekstu, jo 1960. gados amerikāņu pētnieki (ekonomisti, psihologi, sociologi un filozofi) dzīves kvalitātes jēdzienu saistīja ar amerikānisko dzīves veidu ar nozīmīgu daudzumu materiālo labumu, kas bija pieejami ASV pilsoņiem (Лига, 2006:29.). Termina *dzīves kvalitāte* popularitāte pieauga divdesmitā gadsimta otrajā pusē. Sākumā to bija „monopolizējuši” ekonomisti un politiskie zinātnieki, kas ar to apzīmēja pilsoņu labklājību, piem., televizoru un automašīnu skaitu mājsaimniecībā (Farquhar, 1995:1439.-1446.).

Avots: autore konstrukcija balstoties uz literatūras studijām

1.1. att. Starpdisciplinārā dzīves kvalitātes jēdziena evolūcija.

Par **ekonomiskās** dzīves kvalitātes izpētes sākumu var uzskatīt pirmo rūpniecības attīstības periodu, kad priekšplānā tika izvirzīta problēmu apspriešana, kas attiecas uz nabadzības un bagātības jautājumiem. Par to liecina tā laika darbu nosaukumi: P. Baugilbera (*Buagilber*) „Spriedumi par bagātības un naudas dabu”, A. Tjurgo (*Turgot*) „Prātošana par bagātības izveidošanu un sadali”, Ā. Smita (*Smith*) „Pētījumi par tautas bagātības dabu un iemesliem” u.c. Pirmie mēģinājumi izmērīt labklājības pakāpi saistāmi ar angļu zinātnieka E. Bentama (*Bentham*) 19. gs. piedāvāto „tīksmes aprēķināšanas” skalu. Tomēr priekšstati par labklājības līmeni kā dzīves noteiktiem standartiem sāka parādīties Ā. Smita, D. Rikardo, (*Ricardo*) K. Marksa (*Marx*) u.c. autoru darbos.

20. gs. sākumā angļu ekonomists, Kembridžas skolas pārstāvis Artūrs Sesils Pigū (*Arthur Cecil Pigou*) darbā „Labklājības ekonomiskā teorija”, pirmo reizi aktualizē terminu „dzīves kvalitāte” (sk. 1.1. att.) ekonomikas zinātnē (Лига, 2006:33.). Lai gan citi autori ziņo, ka konceptu „dzīves kvalitāte” izveidojis amerikāņu ekonomists un sociologs Džons Kenets Gelbraits (*John Kennet Galbraith*) 20. gs. 60. gados, analizējot industriāli attīstītas sabiedrības vērtību sistēmas struktūru kopā ar tām globālajām problēmām, kas saistītas ar industrijas attīstību – dabas vides piesārņošanu, dabas resursu ierobežoto apjomu, iedzīvotāju skaita straujo pieaugumu (Плахова, 2003:115.; Stepčenko, 2006:144.); tomēr par labklājības ekonomikas pamatlicēju uzskatāms A.S. Pigū. Jāakcentē, ka Pigū koncepcija kaut kādā pakāpē kalpoja par pamatu arī „vispārējās labklājības valsts” koncepcijai. A.S. Pigū izvērtē kopējās labklājības mehānisma nodrošinājumu, kuras mērs ir nacionālais ienākums. Reizē ar jēdzienu

„kopējā labklājība” zinātnieks izvirza jēdzienu „individuāla labklājība”. Pigū uzskata, ka dzīves kvalitāte ir cilvēka sociālo, politisko un garīgo aspektu apmierinātības pakāpe. Viņš akcentē, ka pastāv dažādi dzīves kvalitātes līmeņi, kurus nosaka cilvēka darbības veidi, nevis tikai ienākumu apjoms un tā saņemšana. Pigū labklājības teorija satur vēstījumu par to, ka dzīves kvalitāti nosaka „ārējie efekti”, ar kuriem viņš saprot apkārtējās vides izmaiņas, akcentējot jautājumu par ekoloģiskajiem faktoriem, kuri ietekmē dzīves kvalitātes līmeni. Pie tam viņš atzīmē, ka kopējo labklājības līmeni ietekmē dzīves kvalitāte un nacionālā ienākuma sadales principi. Kā kvalitātes kritēriju personības labklājībai A.S. Pigū aplūko kopējo valsts labklājību, kuras pamatā ir nepieciešamība izveidot vienlīdzīgas iespējas, lai panāktu individuālo materiālo labklājību (Лига, 2006:34.-35.). Kā pierāda Pigū koncepcijas analīze, jau 20. gs. sākumā eksistē doma, lai gan tikai intuitīvajā līmenī, ka dzīves kvalitātes analīze nav iespējama tikai ekonomiskās pieejas ietvaros. Tai pašā laikā Pigū starp dzīves kvalitātes pamata indikatoriem izvirza arī iztikas minimumu, kura aktualitāte ir neapšaubāma, tāpat kā ienākumu progresīvā nodokļa princips, par kuru tiek diskutēts arī pēdējā laikā Latvijas sabiedrībā.

Vēlmi iet tālāk par objektīviem mērījumiem un aptvert arī subjektīvos šīs jomas faktoros stimulēja humānistiskās **psiholoģijas** rašanās 20. gs. 50. gadu otrajā pusē. Psiholoģijā pirmie dzīves kvalitātes pētījumi tika veikti „sekmīgas novecošanas” (sk. 1.1. att.) pētījumu ietvaros. Tipisks šādu pētījumu paraugs ir Kavana (*Cavan*), Burgesa (*Burgess*), Goldheimera (*Goldhamer*) un Havigursta (*Havighust*) darbs „Cilvēka pielāgošanās vecumam” (*Personal Adjustment in Old Age*) (1949). 60. gados dzīves kvalitāte parādījās arī pētījumos par garīgo veselību, piem., „Amerikāņu viedoklis par viņu garīgo veselību: nacionālā aptauja” (*Americans View Their Mental Health: A Nationwide Interview Survey*) (1960), kuru veica Gurins (*Gurin*), Verofs (*Veroff*), Felds (*Feld*), un novatoriskais pētījums par cilvēcisko bažu modeļiem (*The Patterns of Human Concerns...*, 1965). Šis darbs, kas pārtapis grāmatā, ir visai bieži izmantots psiholoģijas pētījumos, kur šī tēma ir radusi nosaukumu „subjektīvā labklājība” (sk. 1.1. att.). Dzīves kvalitāte kļuva arī par galveno jautājumu „sociālo indikatoru pētījumos”, kas parādījās 20. gs. 60. gados kā reakcija uz ekonomisko indikatoru dominējošo stāvokli politiskajos procesos. Sākotnēji akcents tika likts uz labklājības „objektīvajiem” indikatoriem, tādiem kā nabadzība, slimība, pašnāvības, bet subjektīvie indikatori tika pievienoti 70. gados (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Dzīves kvalitātes pētījumu paplašināšanās 70. gados ieviesa izmaiņas – atkāpšanos no iepriekšējās darbības, kuras centrā bija individuālās labklājības objektīvie indikatori, kas, galvenokārt, bija ekonomiski pēc dabas. Grāmata „Amerikas dzīves kvalitāte: priekšstati, izvērtējums un gandarījums” (*The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfaction*), kuru 1976. gadā publicēja Kempbels (*Campbell*) un kolēģi, mudināja izmantot labklājības subjektīvos vai psiholoģiskos indikatorus. Minētais darbs bija balstīts uz uzskatu, ka attiecība starp objektīvajiem un subjektīvajiem labklājības indikatoriem ir vāja un slikti saprotama. Vēl vairāk – pieaugošo materiālo pārpilnību, ko ASV piedzīvoja pēc Otrā pasaules kara, pavadīja dažādu sociālo problēmu pieaugums ASV un citās Rietumu zemēs. 1976. gadā tika publicēts vēl viens nozīmīgs darbs, kura uzmanības centrā bija subjektīvie labklājības indikatori. Endrjūsa (*Andrews*) un Vitija (*Withy*) „Labklājības sociālie indikatori: amerikāņu priekšstati par dzīves kvalitāti” (*Social Indicators of Well-Being: Americans' Perceptions of Life Quality*) (1976) ziņoja par atklājumiem, kas gūti no intervijām ar dažādu sabiedrības slāņu pārstāvjiem. Vēlākā relatīvā pētījumu apjoma mazināšanās par subjektīvo dzīves kvalitāti amerikāņu vidū vispār, kā arī par vecākā gadu gājuma cilvēku subjektīvo labklājību, 80. gados gāja roku rokā ar atzīstamu dzīves kvalitātes

pētījumu apjoma palielināšanos medicīnas laukā, kas aizvien pastiprinājās arī 90. gados gan Ziemeļamerikā, gan Eiropā (Markides, 2000:2299.-2309.).

Medicīniskajos pētījumos akcents tika likts uz pacienta priekšstatu par savu stāvokli. Parasti tas tika mērīts ar standarta aptauju palīdzību. Pētījumi medicīnas jomā ir dominējuši jautājumos par dzīves kvalitāti. Tomēr rodas nepieciešamība pēc šī termina skaidrojuma medicīnas kontekstā, to konkretizējot, piem., kā ar veselību saistītu dzīves kvalitāti. Tā šī pētījumu joma ir pārvērtusies par ar veselību saistītu dzīves kvalitāti (*Health Related Quality-of-Life*) un pacientu viedokli par ārstēšanas rezultātu (*Patient Reported Outcomes*). Citi ar medicīnu saistītie dzīves kvalitātes pētījumi ietver tādus aspektus kā iedzīvotāju aprūpe un cilvēki ar īpašām vajadzībām (Veenhoven, 2007:1.-23.). Medicīnas jomā dzīves kvalitāte nozīmēja, un vēl aizvien dažbrīd nozīmē, slimības tipa un ārstēšanas rezultāta kopumu. Medicīnā un veselības aprūpē dzīves kvalitāte noliedz izdzīvošanu kā dzīves mērķi, jo cilvēks apzinās, ka ilga dzīve un laba dzīve nav viens un tas pats (Farquhar, 1995:1439.-1446.), un tas jau ir saistāms ar padziļinātāku dzīves kvalitātes konceptualizāciju, fokusējoties uz labklājību, kas ir saistāma ar dzīves kvalitātes ekonomisko izpēti.

1995. gadā dzīves kvalitātes pētījumi ieguva institucionālu statusu, kad tika nodibināta Starptautiskā dzīves kvalitātes pētījumu biedrība (*The International Society for Quality of Life Studies*) (Farquhar, 1995:1439.-1446.). Dzīves kvalitātes tēma vienlaicīgi tika izstrādāta vairākās sociālo zinātņu disciplīnās. Pavisam sociālo zinātņu jomā pārklājas piecas dzīves kvalitātes izpētes tradīcijas (sk. 1.2. att.):

- sociālo indikatoru pētījumi;
- laimes pētījumi;
- sekmīgas novecošanas gerontoloģija;
- labklājības psiholoģija;
- ar veselību saistītie dzīves kvalitātes pētījumi.

Sociologu centieni koncentrējas, galvenokārt, pirmajās divās izpētes tradīcijās. Dzīves kvalitāte ir nozīmīga tēma arī darba un ģimenes socioloģijā. (Veenhoven, 2007:1.-23.) Socioloģijā dzīves kvalitātes koncepts ir attīstījies nedaudz vēlāk, kā pārējās zinātnēs. Pēdējā desmitgadē tas ir atradis vietu dažās socioloģijas enciklopēdijās un mācību grāmatās, kā arī socioloģiskās monogrāfijās, tomēr citādi vispārējā socioloģijā tas ir maz atzīts. Neskatoties uz šiem visai pieticīgajiem soļiem, tādi dzīves kvalitātes komponenti kā nevienlīdzība, ienākumi, noziedzība, vide u.c., vienmēr ir dominējuši socioloģijā. Kad dzīves kvalitāte tiks atzīta teorētiskajā līmenī un kad likumdošana pieprasīs šī koncepta izmantošanu sabiedrisko programmu vērtējumā, tas iegūs savu prominentu pozīciju socioloģiskajos pētījumos. (Ferriss, 2008)

Pētot dzīves kvalitātes jēdziena evolūciju ilgtspējīgas sabiedrības attīstības kontekstā, jāakcentē arī 20. gs. beigās radušos tā izpētes **ekoloģisko** pieeju, ko nopietni ietekmē ekonomiskās augsmes procesi, kā rezultātā tiek negatīvi ietekmēta dabas vide. Dzīves kvalitātes ekoloģiskās izpētes aspekta uzdevumi ir

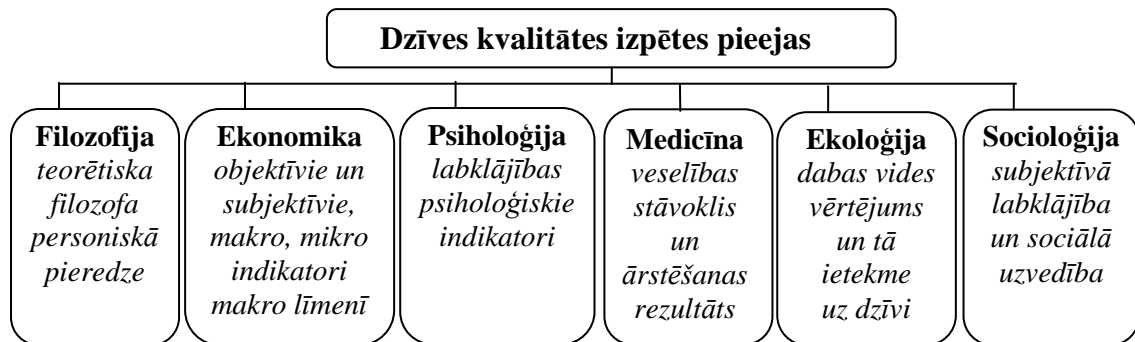
- novērtēt dabas vides tipu un raksturojumu;
- salīdzināt vides stāvokli ar normatīviem un standartiem;
- izvirzīt dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējas sabiedrības un vides mijiedarbības procesā. (Лига, 2006:53.).

Dzīves kvalitāte kļuvusi par nozīmīgu ekonomisko zinātņu tēmu tieši 20. gs. 90. gados. Pirmais komplicētākais mēģinājums šai jomā bija Nīderlandes ekonomikas profesora B. van Prāga (*van Praag*) publikācija „Laimes daudzuma noteikšana: matemātiskās analīzes pieeja apmierinātībai” (*Happiness Quantified: A Satisfaction Calculus Approach*) (2004). Vēl viens jaunākā laika darbs ir Šveices ekonomikas profesora Bruno S. Freja (*Bruno S. Frey*) un politekonomijas lektora Aloiza Stucera

(Alois Stutzer) „Laime un ekonomika” (*Happiness and Economics*) (Frey, Stutzer 2002). Jākcēntē arī tādi izcili zinātnieki kā angļu ekonomists Džons Vedžers (*John Wager*) un amerikāņu ekonomists un politilogs Valts Rostovs (*Walt Rostow*). Vedžers noteica dzīves kvalitāti pēc dzīves līmeņa, uzskatot, ka pakalpojumu daudzums un kvalitāte vienmēr pozitīvi ietekmē dzīves kvalitāti. Savukārt Rostovs, dzīves kvalitāti pētot caur politikas prizmu, uzskata, ka, lai izmēritu dzīves kvalitāti, ir nepieciešama politiska cīņa par pārkārtojumiem politiskajā un sabiedriskajā iekārtā, kur politika ir vērsta uz sabiedrības negāciju novēršanu, īstenojot liberālas reformas (Плахова, 2003:118.).

Apkopojot ekonomistu viedokļu dažādību saistībā ar dzīves kvalitāti un ekonomisko augsmi, var akcentēt to kopējās raksturīgās iezīmes:

- ekonomiskās attīstības ietekmes uz dzīves kvalitātes paaugstināšanu pamatojums;
- centieni izstrādāt objektīvo indikatoru sistēmu dzīves kvalitātes mērīšanai;
- jaunu sabiedrības attīstības modeļu izvērtēšana no dzīves kvalitātes nodrošinājuma redzes punkta – kā prioritārā virziena (Лира, 2006:45.).

Avots: autore konstrukcija balstoties uz literatūras studijām

1.2. att. Dzīves kvalitātes izpētes pieejas dažādās zinātnēs.

Starpdisciplinārais koncepts, kas tiek saukts par dzīves kvalitāti, ir kļuvis par visai populāru pētījumu priekšmetu dažādās zinātņu jomās (skat.1.2.att.). Sociālo zinātņu vidū, ekonomiskā dzīves kvalitātes perspektīva ir visaptverošākā, jo pieļauj gan objektīvos, gan subjektīvos mērījumus aptverot plašāku ietekmējošo faktoru skaitu. Promocijas darba ietvaros tiek teorētiski izziņāta un analizētā dzīves kvalitātes izpētes ekonomiskā paradigma. Ekonomikas, tāpat kā jebkuras citas zinātnes, galvenais uzdevums ir identificēt tās pamata problēmas. Viena no galvenajām pamata problēmām ekonomikā ir tā, ka sabiedrībā jebkuri resursi ir ierobežoti, bet vajadzības parasti ir neierobežotas. Resursu ierobežotība skar dažādus sociālos slāņus, iedzīvotāju grupas un dažādas ekonomiskās augsmes līmeņa valstis. Cilvēka vajadzību apmierināšana ir pamats dzīves kvalitātes jēdziena konceptualizācijai ekonomikas zinātnē.

Dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā

Priekšstati par vajadzībām ir vienkārši un skaidri salīdzināmi ar priekšstatiem par saprātīgām vērtībām un iespējām tās apmierināt. Vajadzības ir nepieciešamība un, dzīves kvalitātes kontekstā, vajadzību apmierināšana nodrošina pašu nepieciešamāko izdzīvošanai, piem., uzturu, pajumti, elementārus veselības aprūpes un izglītības pakalpojumus.

Atšķirībā no saprātīgo vērtību pieejas, kuras centrā ir abstraktas svarīgas vērtības, pamatvajadzību pieeja pievēršas praktiskām problēmām, tā izšķir vēlmes un vajadzības mērījumu ziņā. Derīgums tiek mērīts naudas izteiksmē, piem., nācijai derīgums tiek mērīts pēc tās nacionālā ienākuma. Pamatvajadzību pieejas skatījumā ienākumi nav

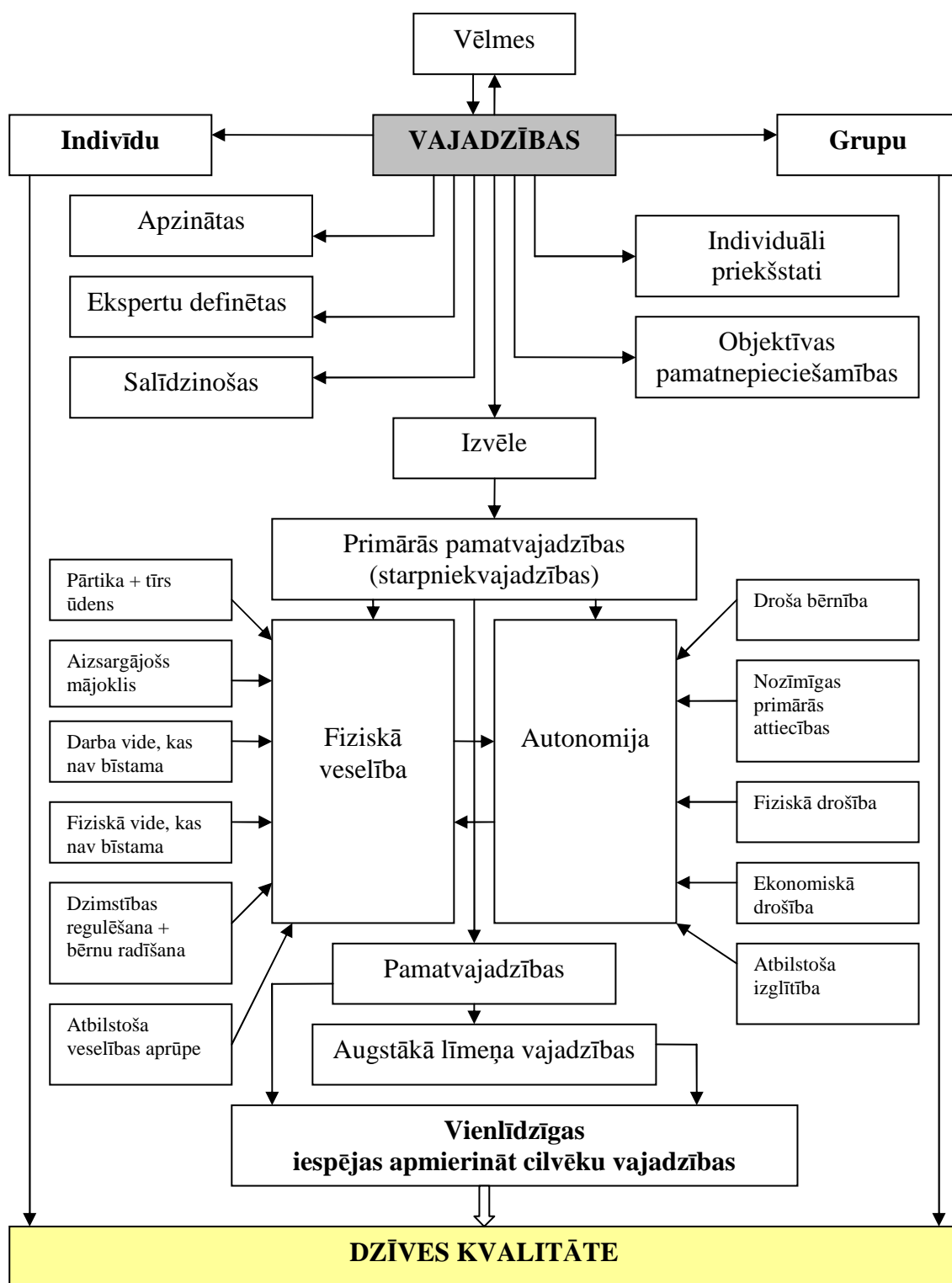
absolūta prasība dzīves kvalitātei; nācijas vidējie ienākumi vai IKP tiek uzskatīti par neatbilstošu mēru, pieņemot, ka daudziem cilvēkiem varētu būt neapmierinātas viņu pamatvajadzības arī sabiedrībā ar augstiem vidējiem ienākumiem, ja tajā pastāv nevienlīdzība (Phillips, 2006^c:80.).

Vajadzību pamata definīcija ietver ideju par subjektīvi izjustām vajadzībām, kuras definē eksperti vai profesionāļi, un vajadzībām, kādas tās atklājas salīdzinājumā ar citiem cilvēkiem tajā pašā sociālajā grupā, piem., aptaujās. Sākotnēji vajadzētu raksturot vajadzības no diviem dažādiem skatu punktiem: vēlmes un izvēle (sk.1.3. att.).

Vēlmes divējādi atšķiras no vajadzībām. Pirmkārt, vēlmes ir plašāks jēdziens: mēs dažkārt vēlamies arī to, kas mums patiesībā nav vajadzīgs, jo, piem., mārketinga eksperti visai cītīgi strādā pie tā, lai mēs iegādātos lietas, balstoties tieši uz vēlmēm. Otrkārt, mēs dažkārt izmantojam lietas, kuras mēs nemaz nevēlamies gan neziņas, gan nepatikas dēļ. Šai kategorijai var pieskaitīt dažādas medicīniskas darbības. Abas pazīmes norāda uz to, ka vajadzības ir svarīgākas un pamatotākas nekā vēlmes. **Izvēle** ir koncepts, kuru bieži izmanto ekonomiskajā analizē; tā atšķiras gan no vajadzībām, gan vēlmēm, jo tā atklājas tad, kad jau esam pieņēmuši lēmumus, iegādājušies kādu preci kā pircēji vai samaksājuši par pakalpojumu kā patērētāji – ir grūti līdz galam izzināt, ko cilvēki vēlas, ko viņiem vajag, ja vien viņi nerīkojas noteiktā veidā, lai mēģinātu nodrošināt sevi ar konkrēto lietu. Šim rīcības komponentam ir savi ierobežojumi, jo vēlmes nevar atklāties tirgū, ja cilvēkam nav naudas samaksāt par preci, savukārt, vajadzības nevar atklāties, ja cilvēks pats tās neapzinās vai ja nav pakalpojumu sniedzēja, kas tās apmierinātu. Vajadzības, tādējādi, būtu jākonstatē kādam citam, nevis pašam indivīdam (Manning, 2008:26.-33.).

Viena no biežāk pielietotajām vajadzību teorijām ekonomikā ir **Maslova vajadzību hierarhija**, kur cilvēku vajadzības veido hierarhiju un aktualizējas pakāpeniski viena pēc otras. Cilvēks sākumā mēģina apmierināt viszemākā līmeņa vajadzības un tikai tad nākamais līmenis kļūst par visspēcīgāk izteikto vajadzību, paaugstinot motivāciju to apmierināt. Maslova hierarhijas piecu līmeņu piramīdu, kura sastāv no fizioloģiskajām vajadzībām jeb pamatvajadzībām, drošības, sociālajām vajadzībām, sociālās atzinības un pašrealizēšanās, vēlākajos gados zinātnieks ir papildinājis ar vēl trim līmeņiem: zināšanu vajadzības, estētiskās vajadzības un transcendence (pārpausaulīgā eksistence), tomēr papildinājumi nav iemantojuši tik plašu atpazīstamību (Huit, 2004; Ventegodt, Merrick, Andersen, 2003^d).

Mēģinot konceptualizēt dzīves kvalitāti, ir būtiski definēt cilvēka pamatvajadzības. Galvenais **pamatvajadzību** pieejas princips ir, ka ikvienam ir tiesības uz vismaz minimāli pienācīgu dzīvi ar pārtiku, ūdeni, pajumti, veselības aprūpi un izglītību. Pamatvajadzību pieeja nerunā par dzīves kvalitāti virs šī līmeņa. Visminimālāko pamatvajadzību pieeja ietver tikai uzturu, veselības pamatpakalpojumus un izglītību. Šīs pamatpreču pieejas loģiskais pamats slēpjas tajā, ka šīs trīs lietas ir universālas un bez iebildumiem pieņemtas kā nepieciešamas, lai apmierinātu elementāras cilvēka vajadzības. Tās var aplūkot kā priekšnosacījumu citiem pilnvērtīgas dzīves aspektiem. Ir relatīvi viegli tās identificēt, jo ir pieņemts starptautisks statistikas indikatoru kopums par paredzamo mūža ilgumu, nepietiekamu uzturu bērniem un par izglītības līmeni, ko var izmantot kā mērījumus.

Avots: autore konstrukcija, balstoties uz Manning, Doual un Gouph vajadzību un Nussbaum iespēju teorētiskajām atziņām (Philips, 2006^e, Manning, 2008)

1.3. att. Dzīves kvalitāte sociāli ekonomisko vajadzību kontekstā.

Jautājumā par ienākumu sadali nacionālā līmenī ir ņemts vērā:

- pamatvajadzību sliekšnis, jo sabiedrībā, kurā apmierinātas pamatvajadzības, nebūtu neviena zem šī sliekšņa (ienākumu sadale virs šī punkta neskar pamatvajadzību aprēķinus);
- ienākumu sadale mājsaimniecību līmenī, jo indivīds, nevis mājsaimniecība, ir pamatvajadzību novērtējuma vienība;

- ārējie apstākļi, kas saistīti ar pamatvajadzību apmierināšanu, kā piesārņojums, kas negatīvi ietekmē veselību, jo tiek likts uzsvars uz veselību un paredzamo mūža ilgumu;
- publiskie labumi, jo tiek vairāk akcentēts nodrošinājums nekā patēriņš – tas ir svarīgi sabiedrības veselības un rakstpratības jomās. Publiskie labumi pamatvajadzību stratēģijā ir būtiski, jo veselības un izglītības pamatpakalpojumu nodrošināšana vai vismaz to garantēšana ir valsts pienākums.

Pamatoti pamatvajadzību pieejā ir tas, ka jāpaaugstina katra cilvēka dzīves līmeni līdz apmierinošam sliekšnim. Lietas kļūst ļoti sarežģītas, ja tās skar, piem., vāju vecu cilvēku veselības vajadzības (Phillips, 2006^c:80.-84.).

Pamatvajadzību modelis vairāk koncentrējas uz patēriņu, nevis cilvēku dzīves kvalitāti, lai gan ir saistīts ar to. Argumenti par labu pamatvajadzību pieejas izmantošanai, ir tiesības uz nodrošinātu izdzīvošanas pamata minimuma līmeni visiem cilvēkiem. Tas nenozīmē, ka pamatvajadzību pieeja ir vienīgā pieeja: ja pamatvajadzības ir primārais dzīves kvalitātes rādītājs valstīs ar augstu deprivācijas līmeni, tad mazāk deprivētām attīstības valstīm tas kļūst mazāk piemērots instruments un nav diskriminējošs starp egalitārākām un bagātākām valstīm, kurās ir augsts pārtikas, paredzamā mūža ilguma un izglītības līmenis. Tas ir svarīgi, lai ieviestu citus dzīves kvalitātes aspektus (Phillips, 2006^c:80.-84.).

Bez pamatvajadzību pieejas literatūrā tiek analizēta arī **Tautas attīstības pieeja**, kuras galvenā ideja ir, ka cilvēku labklājība ir galvenais attīstības mērķis un ka cilvēki ir galvenais attīstības resurss. Attīstības pamatmērķis ir radīt attīstošu vidi, lai cilvēki varētu dzīvot ilgu, veselīgu un radošu mūžu. Tautas attīstība ir cilvēku izvēļu paplašināšanas process; citas izvēles ietver politisko brīvību, garantētas cilvēktiesības un pašcieņu. Vajadzību mērīšana vēl aizvien paliek neatrisināta problēma, kur dotajā brīdī par atskaites punktu tiek izmantotas objektīvās pamatnepieciešamības, tomēr daļa pētnieku apgalvo, ka tieši individuālie priekšstati par vajadzībām ir jāliek pirmajā vietā. (Manning, 2008:26.-33.)

Filips, atsaucoties uz **Doijela** (*Doyal*) un **Gafa** (*Gough*) **cilvēka vajadzību teoriju**, diskutē par augstāka līmeņa vajadzību apmierināšanu. Saskaņā ar Doijela un Gafa teorētisko skatījumu, viņi akceptē divus vajadzību līmeņus: pamatvajadzības jeb primārās vajadzības un starpniekvajadzības (sk. 1.2. att.). Ir divas primārās vajadzības, kuras pēc Doijela un Gafa domām ir jāapmierina „vislabākajā līmenī”: fiziskā veselība un autonomija. Lai apmierinātu primārās vajadzības, tiek identificētas 11 starpniekvajadzības, kuras ir jāapmierina minimālajā līmenī, lai nodrošinātu pamatvajadzību nodrošināšanu optimālā līmenī: pārtika un tīrs ūdens, aizsargājošs mājoklis, darba vide, kas nav bīstama, fiziskā vide, kas nav bīstama, droša dzimstības regulēšana un bērnu radīšana, atbilstoša veselības aprūpe, droša bērnība, nozīmīgas primārās attiecības, fiziskā drošība, ekonomiskā drošība un atbilstoša izglītība. Pirmās sešas vajadzības ir nepieciešamas fiziskai veselībai, pēdējās piecas – autonomijai. Neapšaubāmi šī teorija ir vissvarīgākais un ietekmīgākais uz vajadzībām balstīts dzīves kvalitātes skaidrojums (Phillips, 2006^c:80.-84.).

Cits autors Nobela prēmijas laureāts A. Sens (*A. Sen*) vārdu „iespējas” tā pašreizējā nozīmē lietoja, tās attiecinot uz pieeju labklājībai. Iespējas nozīmē cilvēka spējas veikt noderīgu rīcību vai sasniegt vērtīgu labklājības stāvokli, vai „darīšanu” (*doing*) un „būšanu” (*being*), kas kopā apzīmē funkcionēšanu. **M. Nusbaumas** (*Nussbaum*) **iespēju pieeja** ir skaidrāk izstrādāta nekā Sena pamatiespēju līmenī. Viņai ir līdzīga nostāja par pamatvajadzībām, pieprasot, ka galvenais mērķis ir *katru* dabūt virs sliekšņa, lai sasniegtu sākotnēju „iespēju vienlīdzību” un, kamēr tas ir izdarīts, tās

nevienlīdzības, kas ir virs līmeņa, var būt pieļaujamas tik ilgi, kamēr tās pārvelk vairāk cilvēku pāri sliekšnim. Tiklīdz visi ir tikuši pāri robežai, tad, saskaņā ar Nussbaumu, sabiedrība var izvēlēties sev citus mērķus. Bet, lai šos mērķus sasniegtu, visiem cilvēkiem ir jābūt vienādām iespējām sasniegt „labu” cilvēka dzīvi, kas, saskaņā ar Aristoteļa perspektīvu, nozīmē „klāties labi un dzīvot plaukstošu dzīvi”. (Phillips, 2006^c:80.-84.)

Ir jāsecina, ka vajadzības ir relatīvi vienkāršas, to pieticīgākajā formulējumā. Cilvēku pamatvajadzības pēc definīcijas ir *dzīves nepieciešamības* un tās var identificēt. Galvenā atšķirība starp saprātīgajām vērtībām un uz vajadzībām balstītu pieeju ir tā, ka vajadzības ir pabeigts un precīzi definēts saraksts, turpretī vērtības ir iespēja brīvai augstāko ideālu interpretācijai. Lai arī tika saskatītas atšķirības starp Sena, Nussbaumas, Doijela un Gafa u.c. darbiem, rezultāts ir nemonētārs un daudzdimensionāls cilvēka vajadzību, funkciju un labklājības koncepts.

Ir nepieciešams atšķirt vajadzības individuālajā aspektā no sociālajām vajadzībām, tāpēc izšķir indivīda un grupas vajadzības (sk. 1.3. att.). Var izveidot vienkāršu vajadzību tipu klasifikāciju:

- vajadzības, kuras mēs izjūtam paši – izjustas vajadzības –, piem., tās parādās tad, kad esam slimi, kad ir notikusi nelaime vai negadījums;
- vajadzības, kuras jādefinē citiem, dažādiem ekspertiem, profesionāļiem, piem., ārstiem un skolotājiem, kā arī ģimenei un tuviniekiem;
- vajadzības, kuras atklājas, piem., aptaujās, kad tiek salīdzinātas vajadzības ar citiem indivīdiem tai pašā sociālajā grupā. Šajā gadījumā varam teikt, ka indivīdam ir salīdzinoša vajadzība, jo citiem ir tas, kas viņam nav.

Vajadzību mērījumu problēma sociālās politikas debatēs ir radījusi svārstīšanos starp tiem, kas pieturas pie „pamatvajadzību” jeb „būtisko vajadzību” objektīvā skaidrojuma, piem., runājot pa indivīda spēju palikt pie dzīvības un saglabāt spēju rīkoties kā „cilvēkam” sabiedrībā, un tiem, kas apgalvo, ka tieši indivīdiem, ekspertiem un valsts aģentūrām un dienestiem būtu subjektīvi jādefinē vajadzības (Manning, 2008:26.-33.). Vajadzības tradicionāli tiek saistītas ar dzīves kvalitāti tai ziņā, ka tad, kad vajadzības ir apmierinātas, dzīves kvalitātes līmenis ir augsts. Vajadzības ir „cilvēciskās” dabas izpausme – kaut kas tāds, kas visiem cilvēkiem ir kopīgs. Vajadzību apmierināšana nav identiska labklājībai, jo vajadzības ir saistītas ar cilvēka eksistences pamatnosacījumu aspektiem. No vajadzību teorētiskajām atziņām izriet secinājums, ka cilvēki jūtas labi tad, kad vajadzības ir apmierinātas (Ventegodt, 2003).

Pamatojoties uz iepriekš teikto, ir jāsecina, ka dzīves kvalitāte ekonomikā pirmām kārtām saistās ar vajadzībām kā ekonomisku kategoriju un tikai tad seko jautājums par vienlīdzīgu vajadzību apmierināšanas iespējām, ņemot vērā resursu daudzumu kā indivīdiem, tā arī dažādām sociālajām grupām vai slāņiem. Būtiskākais dzīves kvalitātes izpētē ir mērījumi ne tikai par vienlīdzīgām iespējām, bet arī par kritisko robežu, kas ir sasniedzama, realizējot primārās pamatvajadzībās. Lai nonāktu līdz šādu mērījumu metodoloģijai, ir nepieciešams konceptualizēt un operacionalizēt dzīves kvalitātes jēdzienu, kas ir jāsāk ar pirmatnējā koncepta „labklājība” raksturojumu. Pētījumi par labklājību komplektā ar uzmanības pievēršanu dzīves kvalitātei ir radījuši problēmu ar terminu aizstājamību. *Dzīves kvalitāte* ir termins, kas tiek brīvi izmantots vispārējas labklājības apzīmēšanai. Līdzīgi kā pētījumos par dzīves kvalitāti, labklājību mēra dažādas zinātņu disciplīnas, izmantojot dažādus lielumus. Psiholoģija tiecas mērīt labklājību attiecībā pret sevis pieņemšanu, dzīves mērķi, spēju pārvaldīt vidi, pozitīvām attiecībām, autonomiju, personisko izaugsmi, personiskajām īpašībām, apmierinātību ar dzīvi un vientulību; medicīnas jomas pētnieki to izmantojuši, lai analizētu cēloņseku

attiecību starp slimību un mentālo labklājību, bet ekonomisti to ir apskatījuši attiecībā pret ienākumu līmeni un bezdarbu.

Ekonomiskās un neekonomiskās labklājības relativitāte

Ekonomikas attīstībā labklājība ieguvusi centrālo interesi, lai gan tiek dēvēta par „nabadzības samazināšanu”. Par to interesējušies ne tikai kvantitatīvās ekonomikas pamatlicēji V. Petijs. un F. Kisinī (*W. Petty, F. Quesnay*), bet arī politiskās ekonomikas pionieri: K. Markss, Ā. Smits, D. Rikardo, T.R. Maltuss un Č.R. Mills. Turklāt vēl var minēt V.A. Ljūisu (*W.A. Lewis*) un mūsdienu ekonomisti P. Strītens (*P. Streeten*), A. Sens (*A. Sen*), M. Revoljons (*M. Ravallion*) un R. Kanbūrs (*R. Kanbur*), kuri savu zinātnisko uzmanību pamatā koncentrējuši uz nabadzību un labklājību. Ir pierādīts, ka nabadzības un labklājības nozīmes un mērīšanas evolūcija ir cieši saistīta ar ekonomikas attīstību un tās saistību ar sabiedrības attīstības studijām (Sumner, 2003). Zinātniskajā literatūrā sastopams nozīmīgs skaits pētījumu, kuros kā pētījuma priekšmets tiek definēts nabadzība, labklājība, sociālā kvalitāte un dzīves kvalitāte. Daudzās valstīs šim nolūkam tiek pieņemtas īpašas programmas, kuras īsteno tam izveidoti speciāli institūti.

Iedzīvotāju labklājības vērtēšana kļūst ar vien aktuālāka. Tā balstās uz izvērtējumu par valstu virzību uz ANO Tūkstošgades attīstības mērķu sasniegšanu, pārskatītiem Starptautiskā Monetārā Fonda (*International Monetary Fund*) un Pasaules Bankas uzdevumu formulējumiem, Nabadzības samazināšanas stratēģijas dokumentiem un daudzajām mājāsaimniecību aptaujām, paplašinātām Pasaules Bankas demogrāfiskās veselības un dzīves standartu mērījumu aptaujām, atzīst Samners, atsaucoties uz Būtu, Lūkasu (*Booth, Lucas*) (2002) un Folkingemnu, Namezi (*Falkingham, Namezi*) (2002). Paradoksāli ir tas, ka mūsdienu diskusijās ir virkne pretrunu. Piem.,

- labklājības mērījumu popularitāte un uz rezultātiem vērsta politika pret esošo datu bāžu limitēto uzticamību;
- nepārtraukta ekonomisko un monetāro mērījumu dominēšana, ar ko izsaka plaši akceptēto nabadzību kā multidimensionālu;
- fakts, ka tas, kurš tiek identificēts kā „nabadzīgs” un cik ļoti „nabadzīgs” viņš ir, tik ļoti atkarīgs no izvēlēta indikatora (Sumner, 2003).

Diskutējot par labklājības mērījumu popularitāti, jāatsaucas uz eksperta šajos jautājumos Prāga (1996) rakstīto, ka vairumā zinātnes nozaru eksistē parādības, kuras izprot tikai daļēji vai neizprot nemaz. Šādas pamata parādības tiek dēvētas par noteiktās zinātnes pirmatnējiem konceptiem. Pēdējā laikā tas izpaudies divos izcilos zinātnes evolūcijas piemēros: fizikā, kur atoms vairs netiek uzskatīts par pirmatnēju konceptu, jo ir kļuvis iespējams to sadalīt vēl mazākās sastāvdaļās; kā arī medicīnā un bioloģijā, kur notiek atklājumi gēnu jomā.

Ekonomikā ir līdzīgu problēma: ir nepieciešami vairāki pirmatnējie koncepti, uz kuriem tiek būvēta teorija, taču šie pamata koncepti nav līdz galam izprasti un dotajā brīdī nav arī mērāmi. Lielisks piemērs ir labklājības jēdziens – to uzskata par pirmatnēju konceptu. Tā kā pirmatnējs koncepts tiek izmantots arī socioloģijā un psiholoģijā, tā izpratne kļūst par visu sociālo zinātņu kopīgu uzdevumu. Ekonomikas attieksme pret labklājību vienmēr ir bijusi nenoteikta. No vienas puses, koncepts bija absolūti nepieciešams, lai izstrādātu pozitīvu un normatīvu ekonomiskās uzvedības teoriju, bet no otras puses – ekonomisti vienmēr ir apšaubījuši iespējas konceptu izmērīt.

Labklājības termins ir apzīmējums tam, kā indivīds vērtē savu dzīves situāciju. Balstoties uz introspekciju un novērojumiem, ir zināms, ka ir iespējams novērtēt situāciju, izmantojot vārdus „justies labi” vai „justies slikti”, tāpēc ir iespējams intrapersonāls situāciju salīdzinājums. Šāds novērtējums tiek izteikts verbālu apzīmējumu līmenī, kas nav labs starta punkts kvantitatīvas teorijas izveidei. Praksē

tomēr bieži ezotēriskas lietas tiek novērtētas, izmantojot skaitļu skalu. Kad tiek iegūta pieredze ar šādu vērtēšanas stilu, tas kļūst par vērtību modeļa sastāvdaļu, un var sākt domāt šādos – matemātiskos – terminos, tāpēc netiek noraidīta ideja, ka cilvēki var vērtēt arī pavisam vispārīgas situācijas, izmantojot skaitļu skalu, līdzīgi tam, kā izmanto verbālus apzīmējumus. Tas ir attiecināms arī uz labklājības konceptu (Praag, 1996:362.-385.).

Ja labklājības mērījumus analizē vēsturiski, tad tieši tāds ir ekonomistu Edžvorta (*Edgeworth*) (1881) un Kohena Stjuarta (*Cohen Stuart*) (1889) izpētes piemērs. Edžvorts izdarīja pieņēmumu, ka labklājību var raksturot, izmantojot preču X_1, \dots, X_n patēriņa līmeņus x_1, \dots, x_n , īsi apzīmējot ar vektoru x . Viņa nākamais pieņēmums bija, ka indivīds spēj novērtēt katru situāciju x , apzīmējot to ar skaitli $U(x)$, kas ir labklājība dotajā situācijā. Patēriņa uzvedība, tad tika apskatīta, kā centieni iegūt visaugstāko labklājības pakāpi x , ņemot vērā to, ka kopīgie izdevumi $p_1x_1 + \dots + p_n x_n$ nepārsniedz esošos ienākumus y , kur p_1, \dots, p_n ir dažādu preču cenas. Šādi preču pieprasījumu var raksturot kā preču un ienākumu funkciju. Šajā analizē labklājība ir tikai analīzes instruments. Fakts, ka indivīdi cenšas uzlabot vai pat optimizēt savu uzvedību atbilstoši noteiktiem kritērijiem, ir vairāk vai mazāk pieņēmums. Ja tas tā nebūtu, varētu sagaidīt pilnīgu nejausību uzvedībā, kas praksē nav novērojama. Šīs analīzes rezultātā var izvērtēt ienākumu līmeņus y , piešķirot tiem labklājības vērtību U , kas atbilst optimālam patēriņa modelim, kas ir sasniedzams ar dotajām cenām p un dotajiem ienākumiem y . Vērtība U ir atkarīga no y un p un mūsdienās tiek saukta par netiešo labklājības funkciju $V(y,p)$. Ja cenas tiek fiksētas noteiktā līmenī, mēs to apzīmējam ar $V(y)$, un tad to sauc par *ienākumu funkciju labklājības jomā* (Praag, 1996:362.-385.).

Labklājības izmērojamību pirmais atzina Pareto (*Pareto*) (1904). Viņš nonāca pie secinājuma, ka labklājības maksimizācijas pieņēmums ir noderīgs paņēmieni patērētāju uzvedības skaidrojumam, bet labklājības funkcija patērētāju pieprasījuma raksturošanas kontekstā ir faktiski nepieciešama tikai tāpēc, lai raksturotu nevienlīdzības līknes vērtību telpā, norādot uz to, ka cilvēki neapzināti izvēlas dažādus patēriņa modeļus un labprātāk izvēlas „vairāk”, nevis „mazāk”. Viņš neuzskatīja par nepieciešamu patēriņa problēmas skaidrojuma labad izdarīt pieņēmumu, ka labklājības atšķirības ir salīdzināmas jeb nav jāizdara pieņēmums par kardinālu labklājību. Pareto neapgalvoja, ka kardinālās labklājības ideja ir absurda; viņš uzskatīja, ka pieņēmums par kardinālu labklājību ir lieks, kad ir runa par patēriņa problēmu. Robinsss (*Robbins*) (1932), kuram bija milzīga ietekme uz angļu un amerikāņu literatūru, gāja daudz tālāk, noliedzot izmērāmas kardinālas labklājības funkcijas esamību un pasludinot, ka šo konceptu vispār nav iespējams izmērīt. Tradicionālā ekonomika ilgu laiku pieturējās pie šī verdikta. Šī pozīcija atstāja nozīmīgu iespaidu uz ekonomikas attīstību – jebkāda labklājības salīdzināšana tika aizliegta, izņemot pieņēmumu, ka, ja indivīdam A nepieder mazāk kā indivīdam B, viņam nevar kļāties sliktāk kā indivīdam B. Tad jau preču sociālo sadalījumu indivīdiem var uzlabot, ja pie jaunā dalījuma neviens nesāņem mazāk un vismaz kāds saņem vairāk. Šādi tika apšaubīta normatīvā ekonomika, kas balstās uz individuālās situācijas novērtējumu un sabiedrības kā viena veseluma novērtējumu, summējot noteiktus indivīdu labklājības vērtējumus.

Tomēr zinātnieki bija pārliecināti, ka viens no ekonomistu pamatuzdevumiem ir izmērīt nevienlīdzību un sniegt rekomendācijas par to, ar kādu metožu palīdzību varētu šo sociālo nevienlīdzību mazināt. To apzinoties, būtu nepārlicinoši turēties pie pozīcijas, ka labklājības situācijas nav salīdzināmas, akcentējot tādu vai citu labklājības funkciju. Faktiski ekonomisti bija tie, kas radīja ekonomiskās teorijas par nevienlīdzību. (Praag, 1996:362.-385.).

Ekonomiskās labklājības mērīšanas konceptualizācija ir bijusi zinātnieku diskursā jau no 19. gs. sākuma un turpinās vēl šodien, ar to apliecinot labklājības jēdziena izpētes starpdisciplināras pieejas nepieciešamību. Zinātnieki, diskutējot par to, kā pēdējo 50 gadu laikā attīstījusies labklājības un nabadzības mērīšana, strukturē trīs mērījumu grupas:

- ekonomiskās labklājības mērījumi;
- neekonomiskās labklājības mērījumi;
- saliktie indikatori.

Tiek pierādīts, ka indikatoru pielietošanā jāatspoguļo izvēles mērķis, un ekonomiskie mērījumi ir vislabākie tad, kad ir nepieciešami ātri, rupji aprēķini un apkopojoši secinājumi īstermiņa periodā. Savukārt neekonomiskie mērījumi ir labāki tad, kad ir nepieciešama dziļāka analīze – jāskatās tendences vidējā vai ilgākā laika periodā. Angļu zinātnieks Samners (*Sumner*) savā publikācijā konferencei Helsinkos 2003. gadā, atsaucoties uz Senu (1982, 1985), pierādīja, ka labklājība nav balstīta uz „vēlmiņu piepildīšanu”, kā tas bija iepriekš definēts, kur derīgums vai patēriņš tika mērīts ar ienākumiem – IKP uz 1 iedzīvotāju – un kur netika ņemti vērā indivīda fiziskie apstākļi. Tā vietā nāca „cilvēku iespēju paplašināšanas process”, jo Sens mainīja akcentus no līdzekļiem (ienākumi, lai nopirktu pārtiku) uz mērķiem (būt labi paēdušam). Viņš apgalvoja, ka ir daudz citu apstākļu (būt paēdušam, veselīgam, apģērbtam, izglītotam), kas kopā veido labklājību. Pēc Sena teiktā, indivīdiem ir tiesības (pārvaldīt patēriņa preces), kas rodas ar spēju (kas ir katram cilvēkam) un maiņas (tirdzniecība un ražošana) palīdzību. Šīs tiesības tika apmainītas pret iespējām, kas ir iespēju kopums, lai sasniegtu labklājības apstākļus. Šāda vieda indikatori ir tikai Sena labklājības pētījumu pamatā – tie neiekļauj pilnu labklājības apstākļu spektru (piem., mājokļa esamība), bet ir iekļautas tikai dažas iespējas un tiesības (Sumner, 2003).

Joprojām starp pētniekiem nepastāv pilnīga vienprātība – notiek cīņa starp ekonomisko un neekonomisko labklājību, starp universālajiem nabadzības mērījumiem un tiem, kas it kā ietver arī nacionālo labklājības pieredzi. Diskusijas vienlaicīgi tiek vērstas pretējos virzienos. Pirmais virziens vērsts uz vispārinājumiem, kas ietverti tūkstošgades attīstības mērķos, un darbā pie attīstības pieejām, kas balstās uz tiesībām. Otrais virziens vērsts uz vietējām labklājības definīcijām – tas atspoguļojas ilgtspējīgu iztikas līdzekļu pieejā un līdzdalības nabadzības vērtējumos.

Sabiedrības attīstība ietver sociālos, ekonomiskos un politiskos cilvēktiesību aspektus. Šī perspektīva no adekvāta dzīves standarta kā vajadzības pārlēdzas uz tiesībām. Tādējādi tūkstošgades mērķi ir universāli pieņemti 2015. gadam, kas ietver ienākumu, nabadzības, izglītības un dzimumu līdztiesību izglītībā, veselības un vides nabadzības indikatorus. Ir pieņemti tūkstošgades mērķi 2015. gadam, kas ietver tādus indikatorus, kā ienākumi, nabadzība, veselība un vide. Tajā pašā laikā labklājības nozīme un mērīšana tika orientēta uz nacionālo līmeni. Mikro līmenī izmanto tādas pieejas kā ilgtspējīgi iztikas līdzekļi, vērtējot cilvēku pieeju vai īpašumā esošos kapitāla veidus (cilvēkkapitālu, fizisko kapitālu, sociālo kapitālu, finansiālo kapitālu un dabas kapitālu) un šo kapitālu izmaiņu ietekmi uz iztikas līdzekļiem. Līdzdalības nabadzības vērtējumi noskaidro nabadzīgo mājāsaimniecību labklājības perspektīvas. Šajos pētījumos noskaidrots, ka nabadzīgie definē nabadzību kā multidimensionālu, kas ietver ne tikai materiālu labklājību, bet arī pārtikas drošību un nodarbinātību (Sumner, 2003). Tādējādi izkristalizējās jauni labklājības aspekti:

- *risks un ievainojamība* (attiecas uz ekonomisko labklājību);
- *iespējas un līdzdalība* (attiecas uz neekonomisko labklājību).

Samners, atsaucoties uz Būtu un Lūkasu (2002), akcentē, ka šie jaunie lauki – ekonomiskā un neekonomiskā labklājība – tiek ņemta vērā nabadzības novēršanas

stratēģiskajos dokumentos. Ienākumu neatbilstība (no mājsaimniecību patēriņa aptaujām) un aktīvi (no Pasaules Bankas demogrāfiskās veselības aptaujām) laika gaitā raksturo risku, ievainojamību un ekonomisko drošību. Iespēju un līdzdalības indikatori uzrāda iekļaušanos lēmumu pieņemšanas procesos dažādos līmeņos, pieeju informācijai un pilsoniskās sabiedrības potenciālu uzraudzīt attīstības projektus.

Labklājības nozīme un mērīšana ir mainījusies no ekonomiskas pieejas, iekļaujot tajā arī neekonomiskos faktorus. Tas, kā labklājība tiek mērīta, ir atkarīgs no pieņemtās definīcijas. Ja labklājība tiek definēta kā pamatvajadzības vai materiālais dzīves standarts, tad ekonomiskie vai monetāri izsakāmie rādītāji varētu būt piemērotākie. Taču, ja tā tiek definēta kā iespējas vai tiesības, tad neekonomiskie rādītāji vai tādi, kas netiek izteikti naudas izteiksmē, varētu būt piemērotāki. Tā kā indivīds var būt nabadzīgs vienā aspektā, bet citā nē, nepieciešams pieņemt daudzšķautņainu labklājības definīciju. Tas sasaucas arī ar postmodernismu, kur ilgi pastāvējušie pamata koncepti zaudē savu nozīmi (Sumner, 2003).

Šajā nodaļā izvērstā diskusija par labklājības koncepta relativitāti saistībā ar ekonomisko un neekonomisko labklājības mērījumu attīstības progresu ir pamats turpmākajai dzīves kvalitātes konceptualizācijai, kuras mērķis ir zinātniski pamatot ekonomiskās un neekonomiskās labklājības mērījumu nepieciešamību pensionāru dzīves kvalitātes izpētē. Jāakcentē, ka labklājības jēdziens ir šaurāks pēc savas būtības, bet līdz šim tas tika lietots kā sinonīms dzīves kvalitātes jēdzienam, bet nākošajā nodaļā autore pievērsīsies dzīves kvalitātes definēšanai, vispirms izpētot šī jēdziena saikni ar līdzīga rakstura jēdzieniem.

Dzīves kvalitātes jēdziena definēšana un pārklāšanās

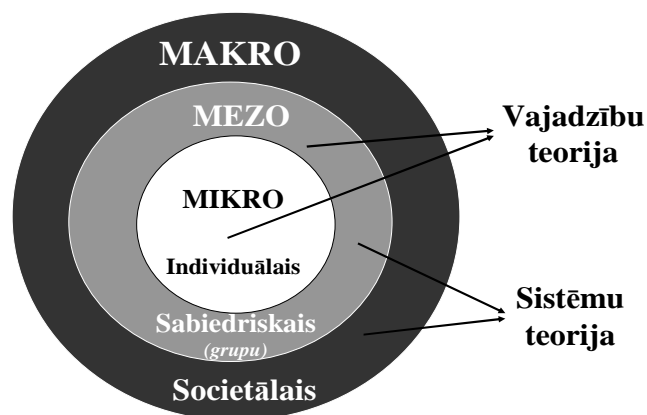
Saikne ar radniecīgiem jēdzieniem. Sociālajās zinātnēs, raksturojot labklājību, lieto arī jēdzienu *dzīves līmenis*, ko var skaidrot kā pakāpi, kādā indivīdam vai grupai ir iespējams apmierināt savas materiālās un kultūras vajadzības. Kopsakarā ar dzīves līmeni, kura rādītāji atspoguļo reālo patēriņa līmeni, ir definējami jēdzieni *dzīves standarts* un *dzīves stils*. *Dzīves standarts* ir normatīvais vai vēlamais preču un pakalpojumu patēriņa līmenis sabiedrībā, saistāms ar dzīves stilu, kas raksturo statusa ārējo izpausmi, kur katram kāda statusa pretendētājam ir iespēja piederēt sociālai grupai, no kuras apkārtējie gaida īpašu dzīves stilu. (Socioloģijas skaidrojošā vārdnīca, 1997:45.). Angļu zinātnieks K.Bliss (1996:417.-420.), skaidrojot dzīves standarta nozīmi, atsauces uz labklājības jēdziena pamatlicēju Pigū (1952), kurš savā nozīmīgajā, ekonomiskās labklājības definīcijā to definē kā „to sociālās labklājības daļu, kuru var tiešā vai netiešā veidā saistīt ar tādu mērvienību kā nauda”. Šīs definīcijas mērķi, kā arī gandrīz nepārvaramās grūtības tās izmantošanā, atklājas tad, kad tiek mēģināts noskaidrot termina *dzīves standarts* nozīmi. Šis jautājums daļēji ir semantisks. Ar šo terminu var apzīmēt jebko. Nozīmīgas atkāpes no šī termina standarta izmantojuma tomēr var izraisīt neizpratni. Ekonomisti ir piesaistījuši šo terminu visai šaurai ekonomiskai nozīmei. Šī iemesla dēļ vajadzētu ieviest jaunu terminu ar citu nozīmi. Termins „dzīves kvalitāte” jau kalpo šim mērķim. Būtiskākais jautājums ir par to, vai ir jēga aplūkot dzīves ekonomisko kvalitāti šķirti no vispārīgāka rakstura apsvērumiem. Pigū deva priekšroku šādai nošķiršanai, uzskatīdams, ka saikne starp to, ko rāda viņa izvēlēta mērvienība, un citiem plašākiem aspektiem, nebūs negatīva. Viņa „naudas mēraukla” faktiski atklāj patiesās pirktspējas lielumu, tomēr K. Bliss atzīst un respektē atšķirīgo viedokli, atsaucoties uz tā aizstāvi Senu (1987), saskaņā ar kuru dzīves standartam būtu jāietver visi dzīves kvalitātes aspekti (Ferriss, 2008). Tātad var secināt, ka jēdzieni dzīves standarts un dzīves kvalitāte zināmā mērā teorētiski pārklājas.

Vēl viens pierādījums dzīves standarta un dzīves kvalitātes konceptu savstarpējai saiknei: jau 1942. gadā ASV Kotams un Manguss (*Cottam, Mangus*) publicēja pētījumu par dzīves kvalitāti, nosaukdami parādību par „dzīves standartu”. Tas sastāvēja no trim daļām: dzīves līmeņa, sociālās aktivitātes un sociālās pielāgošanās. Balstoties uz 5 punktu apmierinātības skalu, viņi konstatēja to, cik lielā mērā respondenti ir apmierināti ar savu izglītību, saziņas iespējām, ekonomisko drošību, mājokli, sanitāro stāvokli un drošību un tām ērtībām, kuras piedāvāja elektrība. Apmierinātība ar dzīvi veidojās no dzīves apstākļiem, vietējiem pakalpojumiem, sociālās rekreācijas iespējām, veselības, saimniecības un darbošanās tajā, mājām, ģimenes un apkārtnes (Ferriss, 2008). Promocijas darba ietvaros labklājības mērīšanai tiek izmantots jēdziens „dzīves kvalitāte”, ko autore turpmāk definēs.

Dzīves kvalitātes definēšana. Jēdziena „dzīves kvalitāte” izpēte jāsāk ar vārda „kvalitāte” izcelsmes noskaidrošanu. „Kvalitāte” ir cēlies no vācu valodas *Qualität* un latīņu valodas *qualitas (qualitatis)*, kas nozīmē „kādība”. Filozofija par kvalitāti saka, ka tā ir priekšmeta, parādības utt. noteiktība, kas to dara tieši par šo, nevis kādu citu objektu. Ilustrētā svešvārdu vārdnīcā (2005:412.) ir vēl divi papildinoši skaidrojumi:

- būtiska pazīme, īpašība, tādu kopums;
- derīguma, labuma atbilstība noteiktām normām, prasībām.

Tas nozīmē, ka „kvalitatīvs”, ja tam pievieno jēdzienu „dzīve” ir cilvēka dzīves kādu būtisku pazīmju kopums, kas atbilst kādām noteiktām normām, prasībām. Dzīves kvalitātes konceptualizācija atsedz arī varbūtējos tās izpētes līmeņus, kas skatāmi 1.4. att. un sasaitīti ar teoriju pielietojumu katra līmeņa izpētei. Promocijas darbā dzīves kvalitātes izpēte notiek mikrolīmenī (pensionāri) un mezolīmenī (pensionāru kā sociālo grupu salīdzinājums reģionos), pielietojot vajadzību teoriju. Individīda vajadzību apmierināšana ekonomikā saistīta ar patēriņu, līdz ar to dzīves kvalitāte ir cilvēku kopīgas labklājības rādītāju kopums, kas raksturo materiālo patēriņa līmeni, kā arī tieši neapmaksājamo labumu patēriņu. Katra nacionālā kopiena izstrādā šo jēdzienu patstāvīgi, pamatojoties uz savu ideālu.

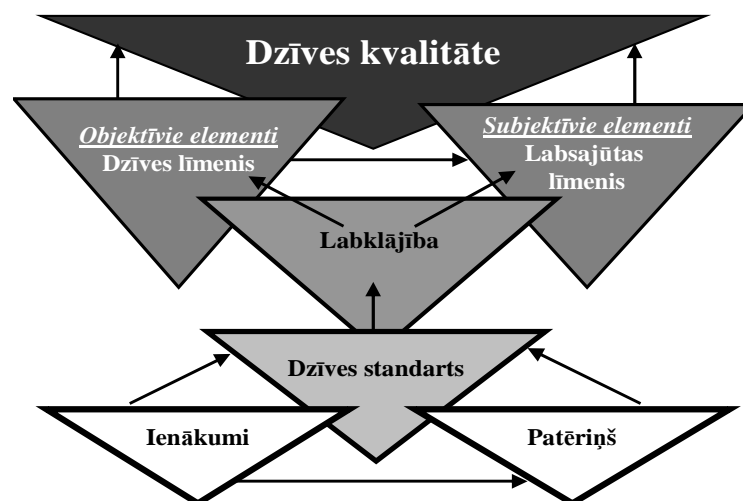

Avots: autores veidota konstrukcija, balstoties uz literatūras studijām

1.4. att. **Dzīves kvalitātes izpētes līmeņi un atbilstošās teorētiskās pieejas.**

Promocijas darba ietvaros, pētot pensionāru dzīves kvalitātes vietu ekonomikas zinātnē, jēdziens tiek pētīts caur ienākumu un tam atbilstošo patēriņa dimensiju, kas ir saistīts ar indivīda vai sociālās grupas vajadzību apmierināšanu.

Dzīves kvalitātes izpētes teorētiski ekonomiskā pieeja ir raksturojama ar dzīves kvalitāti saistīto jēdzienu hierarhiju un mijiedarbību (sk. 1.5. att.).

Avots: autores veidota konstrukcija, balstoties uz literatūras studijām

1.5. att. Dzīves kvalitātes ekonomiskā perspektīva.

Ienākumi nosaka patēriņa iespējas, kas raksturo atsevišķām sociālajām grupām vai slāņiem atbilstošus dzīves standartus, ietekmējot labklājību caur tās objektīvo un subjektīvo elementu mijiedarbību, kuras rezultāts ir noteikts dzīves kvalitātes vērtējums. Tātad materiālās labklājības paaugstināšanās, kas izpaužas ienākumu un tam sekojoša patēriņa pieaugumā, ir definējams kā dzīves kvalitātes uzlabošanās, tomēr šis apgalvojums ir jāpārbauda citu, piem., sociālās un fiziskās vides saistībā, tāpēc ir nepieciešama padziļinātāka dzīves kvalitātes definīciju izpēte.

Sociālo zinātņu sfērā pēdējos 60 gados ir radies vesels dzīves kvalitātes definīciju kopums. Tomēr vēl aizvien nav atrasta viena kopīga, universāla definīcija, kas apmierinātu visus dzīves kvalitātes pētniekus. Kā atzīmēja Farkuars (*Farquhar*) (1995), „tā ir problemātiska koncepcija, ņemot vērā to, ka dažādi cilvēki atšķirīgi vērtē dažādas lietas”. Līdzīgi Aristoteļa izpratnei par dzīves kvalitāti, dominē doma, ka atsevišķais indivīds dažādos dzīves posmos dažādi vērtē dzīves parādības atkarībā no konkrētās situācijas (Smith, 2000:1.-28.), un šis apgalvojums ir ārkārtīgi nozīmīgs tieši pensionāru dzīves kvalitātes izpētē.

Uzsākot jēdziena „dzīves kvalitāte” definēšanas teorētisko izpēti, autore iepazīnās ar tā skaidrojumiem latviešu valodā, kas ir sakārtoti hronoloģiskā secībā.

Latvijas padomju enciklopēdijā (1982) dzīves kvalitātes jēdziens raksturots kā „buržuāziski sociālās politikas un ekonomikas domas virziens, kas kritiski aplūko kapitālisma negatīvās parādības”. Dzīves kvalitātes pamatā ir dzīves līmeņa kategorija, ko raksturo ar dažādiem kvantitatīviem rādītājiem (preču patēriņš uz 1 iedzīvotāju u.c.) Tos papildinot ar tā saucamajiem sociāliem indikatoriem (darba apstākļiem, izglītības iegūšanas iespējām, brīvā laika izlietošanu, apkārtējās vides stāvokli u.c. faktoriem), tiek izteikta dzīves kvalitāte. Dzīves kvalitāte tiek saistīta ar sabiedrības un dabas attiecību harmonizēšanu, pretrunu likvidēšanu cilvēku apziņā.

Z. Krišjāne (1998) pētījumā *Dzīves kvalitātes atšķirības Latvijas novados* akcentē P. Dikensa, A. Sena un M. Nusbauma uzskatus par to, ka dzīves kvalitāte ir integrāls jēdziens, kura definīcijā nav iespējams izteikt visus tā aspektus, tāpēc biežāk pētījumos dots tā raksturojums un norādītas jomas, kas ar to ir saistītas. Tā kā zinātniskajā literatūrā nav vispārpieņemtas indivīda dzīves kvalitātes definīcijas, tad autore izmanto citu autoru piedāvāto definīciju kopīgo daļu: *indivīda dzīves kvalitāte ir atsevišķu dzīves apstākļu, nosacījumu kopums un to subjektīvas uztveres elementi, kā arī šo elementu*

mijiedarbība. Šīs mijiedarbības attiecību aprakstīšanai tiek piedāvāta formula (Krišāne,1998^a:70.-78.)

$$QL = f(QC, QP), \text{ kur} \quad (1)$$

QL – dzīves kvalitāte;

QC – objektīvie elementi (stāvokļa kvalitāte);

QP – subjektīvie elementi, kuri sevī ietver subjektīvās labsajūtas uztveri un personības attīstību un izaugsmi.

Latvijas dzīves kvalitātes indeksa (2006) darba grupas ziņojumā akcentēts, ka labklājību, drošību un ilgtspēju nosaka kā galvenos dzīves kvalitāti veidojošos faktoros. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums* (2002) precīzi definē, ka *dzīves kvalitāte* ir personas, ģimenes, personu grupas, sabiedrības labklājības rādītājs, kas ietver fizisko un garīgo veselību, brīvo laiku, tā izmantošanu, darbu un saikni ar sabiedrību, tiesības patstāvīgi pieņemt lēmumus un tos realizēt, kā arī materiālo nodrošinājumu. *Nacionālajā attīstības plānā 2007.-2013. gadam* (2006) „dzīves kvalitāte” tiek definēta kā komplekss, sociāls, ekonomisks, politisks jēdziens, kas aptver plašu valsts iedzīvotāju dzīves apstākļu kopumu. T. Tisenkopfs (2006:21.), raksturojot dzīves kvalitātes izaicinājumus, raksta, ka dzīves kvalitāte ir refleksīvs jēdziens, kas atspoguļo kopējo sabiedrības attīstību...un analizējams no politiskā, ekonomiskā un sociāli psiholoģiskā viedokļa.

Apkopojot visas iepriekš minētās definīcijas, ir jāakcentē galvenās iezīmes:

- dzīves kvalitāte ir refleksīvs, integrāls, komplekss, sociāls, ekonomisks, politisks jēdziens, kas atspoguļo kopējo sabiedrības attīstību;
- personas, ģimenes, personu grupas, sabiedrības labklājības rādītājs;
- atsevišķu dzīves apstākļu, nosacījumu kopums un to subjektīvas uztveres elementi, kā arī šo elementu mijiedarbība ar labklājību, drošību un ilgtspēju kā galvenajiem dzīves kvalitāti veidojošajiem faktoriem.

Apkopotie centrālie atslēgas vārdi turpmākajā teorētisko pētījumu gaitā tiek salīdzināti ar ārvalstu autoru viedokļiem par dzīves kvalitātes definēšanu, kuri labākas pārskatāmības nolūkā ir sakārtoti 1.1. tabulā pa zinātņu nozaru veidiem ar autores izcēlumiem.

1.1. tabula

Dzīves kvalitātes definēšana dažādu zinātņu nozaru ietvaros

Zinātne	Nozīmīgākie definīcijas fragmenti	Avots
Filozofija	nepieciešamība nošķirt tos faktoros, kas uztur dzīvību un kas pastiprina vai vājina spēju baudīt dzīvi , no tiem, kuru dēļ mēs vēlamies palikt dzīvi	Garratt, 1994
Sociālās zinātnes	kā vidējais svērtais , salīdzinot dažādus rādītājus	Kuhneman, 1999
	ienākumu līmenis parasti tiek saistīts ar apmierinātību un laimi konkrētās valstīs un konkrētā laikā, augstāks nacionālo ienākumu līmenis nerada augstāku vidējo apmierinātības līmeni nācijas līmenī	Lends, 2002
	zināmā mērā amorfa, daudzslāņaina un kompleksa koncepcija ar daudziem un dažādiem komponentiem – objektīviem un subjektīviem , makro – sociāliem faktoriem un mikro – individuāliem faktoriem, pozitīviem un negatīviem aspektiem, kas daudzveidīgi mijiedarbojas savā starpā	Walker, 1995

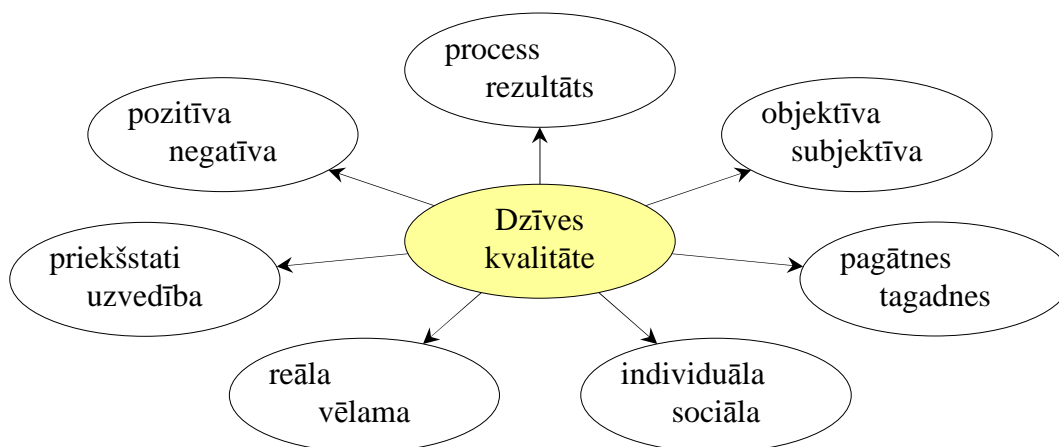
1.1. tabulas turpinājums

Zinātne	Nozīmīgākie definīcijas fragmenti	Avots
Gerontoloģija	dzīves kvalitātes ietekmējošie faktori ietver kā subjektīvos , tā arī objektīvos elementus un tā parādās kā funkcija no dinamiskas subjektīvo un objektīvo elementu mijiedarbības	Ranzijn, 2002
	dzīves kvalitāte gados veciem cilvēkiem ir atkarīga no rezervēm – resursiem un zināšanām , kuras ir uzkrātas dzīves gaitā, piem., personīgais sociālais atbalsts, sociālais kapitāls, sociālā iemaņas, materiālie resursi u.c.	Grundty, 2004
	dzīves kvalitāte ir refleksīvs jēdziens , kas atspoguļo kopējo attīstību , tas ir līmenis, kurā indivīds var apmierināt visas savas vajadzības	Bosch, 2005
Medicīna	objektīvu un subjektīvu dimensiju savstarpējās mijiedarbības kopums, tas ir indivīda personiskās un vides sistēmas multidimensiāls izvērtējums, ņemot vērā gan personiskos, gan sociāli ekonomiskos kritērijus	Lawton, 1991
	sociālo, veselības, ekonomisko un vides apstākļu mijiedarbības produkts, kas ietekmē cilvēka un sociālo attīstību	Kanādas soc. attīst.padome
	indivīda priekšstatu par savu vietu dzīvē tās kultūras un vērtību sistēmas ietvaros, kurā viņi dzīvo, attiecinot to uz saviem mērķiem, cerībām, standartiem un bažām . Tas ir plašs koncepts, kuru kompleksā veidā ietekmē cilvēka veselības stāvoklis, psiholoģiskais stāvoklis, uzskatu sistēma, attiecības ar līdzcilvēkiem un vides nozīmīgākie faktori	Pasaules veselības organizācija (PVO)
	pakāpe, kādā cilvēks izbauda svarīgas savas dzīves iespējas . Iespējas ir to izdevību un ierobežojumu rezultāts, kādas cilvēkam ir, un atspoguļo to mijiedarbību personiskās un vides apstākļos. Par baudījumu tiek uzskatīts tas, ka cilvēks ir <i>apmierināts ar piedzīvoto, spēj sasniegt noteiktus mērķus</i>	Toronto Veselības veicināšanas centrs
Psiholoģija	subjektīvā labklājības definīcijā ir trīs komponenti: patīkams afekts, nepatīkams afekts, apmierinātība, kur 1)augsts patīkamā afekta līmenis + zems nepatīkamā afekta līmenis = laimīgs ; 2)zems patīkamā afekta līmenis + augsts nepatīkamā afekta līmenis = nelaimīgs .	Diener, Lucas, 1999

Avots: autores veidots (Smith, 2000; Phillips, 2006^c; Ranzijn, 2002; Brown, 2004; Walker, 2005; Bosch, 2005; Kuhneman, Schwarz, 1999; Borgatta, 2002)

Visbiežāk dzīves kvalitātes definīcijās dominē atslēgas vārdi objektīvs, subjektīvs, funkcija, mijiedarbība, komplekss, daudzslāņains, multidimensiāls, refleksīvs, sabiedrības attīstība. Ir jāsecina, ka dažādu nozaru zinātniekiem nav vienprātības jēdziena traktējumā, ko apliecina definīcijās paustie akcenti. Esošās dzīves kvalitātes definīcijas attiecas gan uz objektīvajiem (piem., ienākumi, patēriņš), gan subjektīvajiem (piem., laime, apmierinātība ar dzīvi) mērījumiem. Tas ir jēdziens, kuru ir grūti zinātniski definēt, jo pastāv konkurējošas disciplināras paradigmas. 1.1. tabulā ir redzams, ka, lai arī katrs skaidrojums ir atšķirīgs un unikāls, tomēr dominē atslēgas vārdi, kas parādās dažādu zinātnieku definīcijās.

Konceptualizējot dzīves kvalitāti var strukturēt tās izpētes aspektu bināros pārus (sk. 1.6. att.), no kuriem pētījumā tiek pretstatīta objektīvā un subjektīvā, pagātnes un tagadnes, vēlamā un reālā, priekšstatu un uzvedības izpēte.

Avots: autore veidots balstoties uz literatūras studijām

1.6. att. Dzīves kvalitātes izpētes aspektu binārie pāri.

Autore vēlas akcentēt subjektīvās labklājības lomu dzīves kvalitātes izpētē, tāpēc saturiski izanalizējot dziļāk psiholoģijas izvēlēto definīciju (sk. 1.1. tab.), var izcelt vēl divus bināros pārus, kas raksturo labas dzīves novērtējuma galējos stāvokļus uz mērīšanas skalas:

- laimīgs un apmierināts;
- nelaimīgs un neapmierināts (*Diener, Lucas*).

Apmierināts, laimīgs cilvēks ar augstu patīkamo un zemu neapmierināto afektu izceļas ar augstu subjektīvo labklājību, bet neapmierināts, nelaimīgs cilvēks ar zemu patīkamo un augstu nepatīkamo afektu uzrāda un liecina par zemu subjektīvo labklājību (Phillips, 2006^d:18.-21.).

Pamatojoties uz visu definīciju apkopojuma analīzi, autore piedāvā apkopojosu definīciju uz kuru balstīsies savā promocijas darbā. **Dzīves kvalitāte ir kompleks un refleksīvs jēdziens, ko var definēt kā objektīvu un subjektīvu elementu savstarpējās mijiedarbības kopumu, kas atspoguļojas noteiktā labklājības pakāpē, kura ir atkarīga no indivīda resursiem un zināšanām.**

Dzīves kvalitātes definēšanas procesā arvien spilgtāk parādās tā saikne ar nozīmīgām niansēm citu zinātņu ietvaros, kas ir būtiski pensionāru dzīves kvalitātes izpētē. Īpašu vietu PVO definīcijā par veselību kā fizisku, mentālu un sociālu labklājību ieņem saikne starp tādiem konceptiem kā *personiskas vērtības apziņa* (no angļu val. *dignity* ir cieņa vai pašcieņa), labklājība un dzīves kvalitāte.

Pašcieņā saplūst divi komponenti: iekšējais (kā es redzu vai vērtēju sevi) un ārējais (kā citi redz vai vērtē mani). Kopsaucis ir *redzēšana vai vērtējums*. Pastāv pietiekoši daudz pierādījumu tam, ka personiskās vērtības apziņa spēlē nozīmīgu lomu gan indivīda, gan visas sabiedrības līmenī. Cilvēki un sabiedrība ik dienas tērē ievērojamu daudzumu enerģijas, cenšoties aizsargāt, stiprināt un uzturēt savu personiskās vērtības apziņu. Personīgās vērtības apziņas nozīmi veselībā un dzīves kvalitātē var analizēt cilvēka pašapziņas aizskaršanas kontekstā. Šādi ievainojamība varētu iespaidot cilvēka personisko labklājību. Viena no šādu pārkāpumu formām ir cilvēka „neredzēšana”, kas izpaužas kā cilvēka neievērošana vai neatzīšana, kas ir aktuāla parādība novecošanas procesā. Otra pārkāpumu forma pret cilvēka personiskās vērtības apziņu ir tendence, ka tevi redz, bet vienīgi kā noteiktas grupas locekli. Trešā pārkāpumu forma attiecas uz iekļaušanos personiskajā telpā. Pazemošana ir viens no pārkāpumiem personiskās vērtības apziņas jomā. Pazemošana var būt cilvēka izcelšana citu cilvēku vidū un nošķiršana no grupas vai no sociālas normas, piem., vecākā gadu

gājuma cilvēki ir jūtīgi pret pazemojošām situācijām. Šie individuālie jūtīguma cikli var saplūst ar sabiedrības vēstures posma īpatnībām: noteikti vēstures periodi izcēlās ar pastiprinātu vai arī pazeminātu sabiedrības pašapziņu jeb lepnumu, un tas vairoja vai arī mazināja cilvēka pazemošanas iespējas. Personiskās vērtības apziņas koncepcija un tas, cik svarīgi ir stiprināt un aizsargāt cilvēktiesības, ir jāapspriež kontekstā ar dzīves kvalitāti. Mūsdienu cilvēktiesību kustība piedāvā spēcīgu konceptuālu ietvaru, veidotu no personiskās vērtības apziņas un cilvēktiesībām, kurā skatīt vecāka gadu gājuma dzīves kvalitāti (Mann, 2000:149.-153.). Turpinot diskusiju, ir būtiski dzīves kvalitātes kontekstā raksturot arī *sociālās traumas* jēdzienu. Sociālā trauma ir stigmatizējošs apziņas stāvoklis, ko izraisa anomiska rīcība, piem., cilvēktiesību pārkāpumi, tāpēc tiek aktualizēts publiskās atbildības jautājums, kur trauma palīdz identificēt anomisku rīcību, uzturēt ideālus par atbildīgu, solidāru, taisnīgu un godīgu rīkošanos (Tisenkopfs, 2004:208.-221.). Kā spilgtu piemēru var minēt tiesiskās paļāvības principa neievērošanu attiecībā uz strādājošajiem pensionāriem, kuriem no 2009. gada 1. jūlija samazināja vecuma pensijas par 70%. Lai arī valdības anomiskā rīcība guva negatīvu vērtējumu Satversmes tiesā, tomēr pensionāriem tas izraisīja šoku, kura sekas būs jūtamas ilgtermiņā, jo sākās masveida strādājošo pensionāru aiziešana no darba. Traumu var definēt kā apziņu par principu, normu un ideju pārkāpumu sociālā faktā un ar to saistītu negatīvu pārdzīvojumu, tomēr to ir grūti izmērīt kā faktu, lai gan tā atstāj dziļas sekas cilvēka dzīvē. Kā sociālās apziņas parādībai traumai var būt dažādas formas. Tā var izpausties kā negatīva pieredze, pāri nodarījuma pārdzīvojums, bezspēcības apziņa, nospiedošs sociāli psiholoģiskais klimats, individuālās vai kolektīvās pašapziņas aizskārums u.tml. Traumas nepastarpināto individuālo pieredzi papildina tās kolektīva interpretācija ar kultūras, politisku un ideoloģisku zīmju palīdzību, piem., kolektīvajā apziņā traumu var nostiprināt cietēja oreols – dažkārt cilvēki izmanto savu kolektīvo identitāšu veidošanā kopēju ciešanu ideju (Tisenkopfs, 2004:208.-221.):- mēs nekam nevajadzīgie pensionāri, kas visu savu aktīvo darba mūžu ir ziedojuši ilgstoši un smagi strādājot padomju laikā, par to nesaņemam adekvātu pensiju.

Kā liecina divi iepriekš analizētie jēdzieni, indivīds ir saistīts ar sociālo vidi, kas ietekmē viņa priekšstatus par labu vai sliktu dzīvi, ko šī darba ietvaros dēvē par dzīves kvalitāti. Konceptualizējot dzīves kvalitāti, autore nevar ignorēt tā saistību un pārklāšanos ar sociālās kvalitātes jēdzienu.

Dzīves kvalitātes jēdziena pārklāšanās. Ir jārunā par pārklāšanos, kas pastāv starp tādiem dzīves kvalitātes elementiem kā process un rezultāts, individuālie un kolektīvie un dažos gadījumos arī subjektīvie un objektīvie dzīves kvalitātes aspekti. Trīs galvenie elementi, par kuriem tiek diskutēts zinātnieku vidū, ir *Bernarda demokrātiskā dialektika*, *Bergeres-Šmitas un Nolla dzīves kvalitātes pārklāšanās* un *Beka, van der Mesena un Vokera sociālā kvalitāte*.

Pastāv divas izteiktas pazīmes, kas liecina par dzīves kvalitātes un sociālās kvalitātes elementu *pārklāšanos*.

- 1) Elements attiecas uz visu, nevis daļēju dzīves kvalitātes koncepciju, ieskaitot visas tās jomas, kuras var uzskatīt par būtiskām dzīves kvalitātes jomā.
- 2) Elementa centrā atrodas sociētālas jeb kolektīvas parādības.

Uz vajadzībām balstītajai dzīves kvalitātes pieejai nepiemīt pirmā pazīme tai ziņā, ka tā apzināti izslēdz vērtības un dzīves apstākļus, kuri tiešā veidā attiecas uz dzīves kvalitāti, taču iet pāri normālu vajadzību koncepcijas robežām. Tādējādi *Doijela un Gafa cilvēka vajadzību teorija*, kaut arī tā ir neapšaubāmi būtisks ieguldījums mūsu izpratnē par dzīves kvalitāti un ir izteikti sociētāla pēc sava fokusa, tomēr neiet tik tālu dzīves kvalitātes konceptualizācijā, lai atbilstu pirmajam kritērijam. Tā tiek apskatīta kā

viena no pamatteorijām, kas ļāvusi veidot pilnīgāku izpratni par dzīves kvalitāti (Phillips, 2006^b:158.-190.).

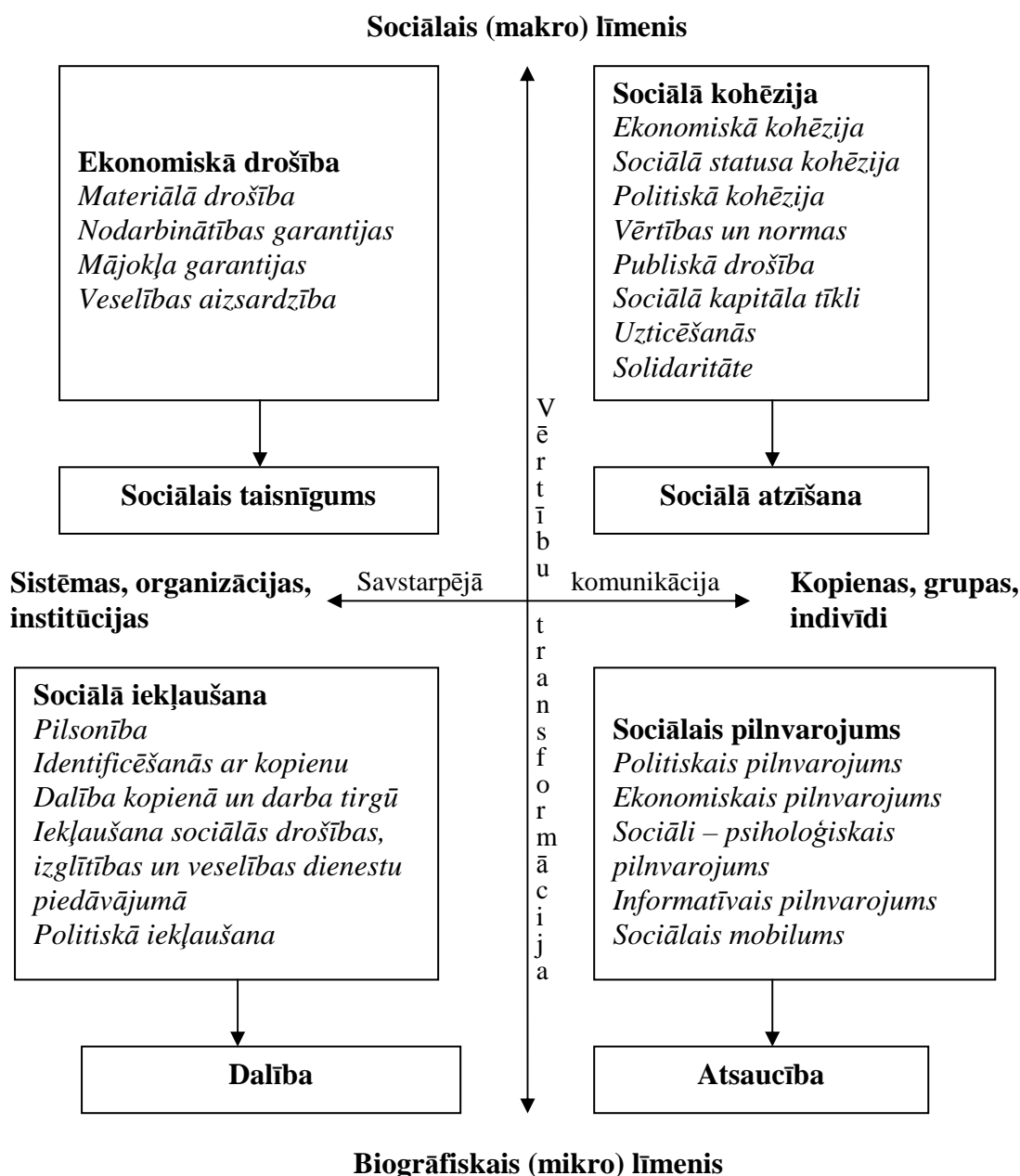
Lai vairotu izpratni par sociālās kvalitātes un dzīves kvalitātes atšķirību, ir nepieciešams saistīt biogrāfiju ar vēsturi un apzināties, ka labklājība un spēja īstenot kontroli, lai uzturētu veselību un labklājību, var mainīties atkarībā no laika, vietas (ģeogrāfiskās un sociālās) un dzīves kursa. Jaunā sociālās kvalitātes pieeja, kas mēra ikdienas dzīves sociālā konteksta kvalitāti, atšķiras no dzīves kvalitātes pieejas, kas balstās uz teoriju par „sociālo”, – tā ir sociāli-bioloģiska pieeja (pretstatā dzīves kvalitātes pieejai), kas raugās uz izolēta indivīda perspektīvu kā uz galīgo realitāti. Sociālās kvalitātes pieeja raugās uz indivīdu kā uz aktīvu subjektu, kas mājā mainīgos sociālos apstākļos. „Sociālais” tiek aplūkots kā rezultāts dialektiskām attiecībām starp kolektīvu identitāšu formēšanos un cilvēciskā subjekta pašrealizāciju. „Sociālā telpa” tiek konstruēta, pamatojoties uz četriem būtiskiem elementiem un tos ietekmējošiem faktoriem (sk. 1.7. att.): sociāli-ekonomisko drošību, sociālo kohēziju, sociālo iekļaušanu un sociālo pilnvarojumu (Phillips, 2006^b; Abbott, 2007; Social Quality, A Vision..., 2001). Sociālās kvalitātes modelis demonstrē to noteicošo faktoru saturu, kas ietekmē sociālās kvalitātes kompetences strukturālos faktoros, kas ir nozīmīgi aspekti arī dzīves kvalitātes izpētē.

Sociālās kvalitātes pieeja

- atspoguļo cilvēku kā sociālu (nevis individuālu) subjektu;
- nosaka prioritātes, analizējot procesus, kas norāda uz sociālo būtņu aktīvām spējām;
- analizē šo aktīvo subjektu pašrealizāciju un ir orientēta uz kolektīvās identitātes veidošanos.

Dzīves kvalitātes pieeja ir saistīta ar potenciāli bezgalīga (subjektīvu un objektīvu) indikatoru saraksta izstrādi, kura mērķis ir būt par instrumentu eksistējošo apstākļu mērīšanai, bet sociālās kvalitātes pieeja pievēršas indivīdam kā individuālam aktīvam subjektam, kas dzīvo noteiktos apstākļos. Citiem vārdiem – tā skar dialektisko un rekursīvo attiecību, kas pastāv starp līdzekļiem un struktūru un sniedz nākotnes redzējumu par to, kā sabiedrības sociālā kvalitāte var tikt uzlabota un kā to būtu jāuzlabo. Tā nodrošina būtisku saikni starp vajadzību, darbību un politiku. Runa ir par to, kas ir un kam būtu jābūt. Sociālās kvalitātes pieeja apvieno ekonomisko un sociālo attīstību. Tā mēra to, cik lielā mērā ikdienas dzīves kvalitāte nodrošina pieņemamu dzīves standartu, ņemot vērā sabiedrības strukturālās iezīmes un tās institūcijas, vērtējot tās attiecībā pret to ietekmi uz pilsoņiem (Abbott, 2007; Millere, 2009).

Jēdziens *sociālā kvalitāte*, salīdzinoši ar *dzīves kvalitāti*, ir jauns jēdziens, kas plašākās zinātniskajās diskusijās iekļuvis šī gadsimta sākumā, pateicoties sociologu interesei par dzīves kvalitātes pētījumiem. Autore pilnīgi piekrīt, ka, pētot dzīves kvalitāti visā tās daudzveidībā, ne tikai dažus tās elementus un ietekmējošos faktoros, kā to biežāk līdz šim pētnieki ir praktizējuši, *sociālā kvalitāte* pilnīgāk atsedz ne tikai indivīda, grupas vai sabiedrības dzīves kvalitāti konkrētam indivīdam, bet arī tās sociālo fonu.

Avots: autores veidots, balstoties uz Philips, 2006^b; Abbott, 2007; *Social Quality, A Vision...*, 2001

1.7. att. Sociālās kvalitātes modelis: noteicošie faktori un elementi.

Tas ir ļoti būtiski, lai pētījumu rezultātā izstrādātu ieteikumus dzīves kvalitātes paaugstināšanai, kas, savukārt, radītu iespējas jaunu labklājības politikas uzdevumu uzstādījumam kā nacionālajā tā arī reģionālajā līmenī. Promocijas darbā pētot dzīves kvalitāti jāsecina, ka tās elementi pārklājas ar sociālās kvalitātes modelī ietvertajiem ekonomiskās drošības elementiem: materiālā drošība, mājokļa garantijas un veselības aizsardzība.

Arī Bergeres-Šmitas un Nola, kuri ir vienas no konstruktīvo pārklāšanās teoriju autoriem, mērķis bija piedāvāt teorētisko ietvaru, kas ļautu izvērtēt ES sociālās politikas uzdevumus un labklājības mērķus, kas izvirzīti Romas (1957), Māstrihas (1992) un Amsterdamas (1997) līgumos, kā arī dažādos citos dokumentos, rīcības programmās un komunikē. Nolls (2002), rezumējot ES politiku, strukturē to trīs uzdevumos:

1. *dzīves apstākļu un dzīves kvalitātes uzlabošana*, ieskaitot tādas jomas kā nodarbinātība, izglītība, dzīves standarti, veselība, sociālā aizsardzība un drošība, sabiedriskā drošība un noziedzība, transports un vide;
2. *ekonomiskās un sociālās kohēzijas stiprināšana*, ieskaitot
 - ekonomisko un sociālo atšķirību mazināšana starp reģioniem un sociālajām grupām: atpalcības mazināšana mazāk labvēlīgajos reģionos; vienlīdzīgu iespēju sniegšana sievietēm un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām un cīņa pret sociālo izolāciju,
 - saišu stiprināšanu starp cilvēkiem un reģioniem: transporta uzlabošana, solidaritātes stiprināšana, Eiropas kohēzijas veicināšana, kopīgas eiropeskās identitātes veidošana, apmaiņa kultūras, izglītības un nodarbinātības jomā;
3. *ilgtspēja*, ieskaitot efektīvākas enerģijas un citu resursu izmantošanu, atbalstu „tīrajām” tehnoloģijām, atjaunojamo enerģiju īpatsvara palielināšanu un ilgtspējīgu mobilitātes veicināšanu.

Filips (2006^b:158.-190.), atsaucoties uz Nolu, atzīst, ka šie trīs uzdevumi precīzi atbilst trim pārklāšanās konceptuālā ietvara atzariem, tādējādi vispārējais pamatojums to iekļaušanai ir saskatāms politikas laukā un tāpēc ir pragmatisks gan galveno labklājības teoriju, gan to diskursu gaismā; konceptuālais ietvars izvirza labklājības attīstības mērķu dimensijas Eiropā, kas nosaka mērījumu dimensiju un indikatoru izvēli.

Latvija šāda tipa pētījumu ir sākuma stadijā, jo šobrīd ES izstrādātie uzdevumi, kas ietver sociālās kvalitātes izpēti arvien tiek sākti realizēt, izmantojot ES finansējumu dažādu projektu ietvaros, kā arī parādās kā nākotnes izaicinājumi jaunākajos ilgtermiņa plānošanas dokumentos, piem., *Latvija 2030* redakcijas apstiprināmajā projektā.

Arī šī promocijas darba mērķis ietver dzīves kvalitātes izpēti noteiktā sociālā – pensionāru grupā ar nolūku salīdzināt pensionāru dzīvi reģionos, lai, pamatojoties uz rezultātiem, meklētu iespēju mazināt ekonomisko un sociālo atšķirību starp grupām un reģioniem.

Literatūras izpēte apliecina to, ka ir visai maz pierādījumu par to, kā plašāka ekonomiskā, sociālā, politiskā un dabas vide iespaido subjektīvo labklājību. Pastāv arī bažas par ekonomisko izmaiņu negatīvo ietekmi uz ģimenes dzīvi, kas veicinājusi tradicionālo vērtību sabrukumu, eksistējošo ģimenes saikņu vājināšanos un pārlietu patērnieciskumu. Labklājības valsts jēdziena iedibinātājs Espings-Andersons (*Esping-Anderson*) apgalvo, ka sociāli-ekonomiskā politika (labklājības politika) var nodrošināt nosacījumus (līdzekļus) cilvēkiem, ļaujot radīt sev labu dzīvi. Tas mudina apsvērt saikni starp līdzekļiem, struktūru un objektīvajiem apstākļiem, kuros dzīvo cilvēki, un viņu subjektīvo attieksmi pret tiem (apmierinātību ar tiem). Bez tam ir nepieciešams apsvērt tos apstākļus, kādos indivīdi iegūst spēju izmantot viņu rīcībā esošās iespējas un viņu izvēli;

- to, cik lielā mērā pilsoņi spēj kontrolēt savu dzīvi un pieņemt neatkarīgus lēmumus;
- sociālo attiecību kvalitāti, no kuras tie ir atkarīgi.

Spēju pieeja, kas nāk no Sena darbiem un ietver to atšķirību, kādu viņš akcentēja starp funkcionēšanu un spējām (t.i., ko indivīds spēj izdarīt un ko indivīds izvēlas darīt), piedāvā sākuma punktu (Abbott, 2007).

P. Ebota (Abbott, 2007), atsaucoties uz Senu, atzīst, ka ir jāiet tālāk par objektīvo dzīves apstākļu raksturojumu un jāņem vērā pilsoņu subjektīvā izpratne par viņu dzīves apstākļiem un to, cik lielā mērā viņi jūtas spējīgi izdarīt nepieciešamo izvēli, lai rīkotos un tādējādi nodrošinātu savu labklājību – izvēlētos vēlamo dzīves stilu. Labklājība ir saistīta ar funkcionēšanu – ar faktiskajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, ar

tiesībām un iespējām, ar pilsoņu spēju pieņemt pozitīvus lēmumus un to rezultātā sasniegt mērķus, kurus augsti vērtē visa sabiedrība. Tāpēc nākošajā nodaļā padziļinātāk tiek analizēta dzīves kvalitātes mērīšana un argumentēta subjektīvās un objektīvās izpētes kombinēšanas nepieciešamība, raksturojot tajā izmantojamus modeļus.

1.2. Dzīves kvalitātes izpētes teorētiskais un metodoloģiskais potenciāls

Dzīves kvalitātes konceptualizācijas teorētiskās studijas atsedz jēdziena daudzpusību un plašās izpētes iespējas. Šajā apakšnodaļā paredzēta diskusija par dzīves kvalitātes metodoloģiskajām paradigmām un izaicinājumiem, lai nonāktu pie tās izpētes ekonomiskās pieejas definējuma.

Dzīves kvalitātes mērīšanas iespējas

Pētījumos par dzīves kvalitāti svarīgi ir izvēlēties atbilstošu mērījumu metodiku. Dzīves kvalitātes mērīšana tiek raksturota attiecībā pret izmantotajiem mērījumiem, kuru dažādos ārvalstu zinātnieku ziņojumos ir visai daudz.

Dzīves kvalitātes mērījumos visplašāk un visbiežāk pamanāmā atšķirība ir starp objektīvajiem un subjektīvajiem mēriem. Ir iespējams klasificēt dzīves kvalitātes mērījumus, kas tiek izmantoti mārketingā un radniecīgās sfērās saskaņā ar analīzes līmeņiem. Kā jau tika noskaidrots iepriekš, tad dzīves kvalitāti var aplūkot un mērīt individuālajā, ģimenes, kopienas un sociētālajā līmenī. Katru no šiem analīzes līmeņiem dzīves kvalitātē var konceptualizēt un mērīt, izmantojot reflektīvos un formatīvos indikatorus. Par *reflektīvajiem* indikatoriem sauc tādus, kas mēra šo konstruktū vistiešākajā veidā; tie atspoguļo skatījumu uz konstruktū kā viendimensionālu. Savukārt, *formatīvie* indikatoru, izmantojot vairāku to veidojošo dimensiju kopumu, ir labākais veids, kā to mērīt. Balstoties uz formatīvo indikatoru aizstāvju viedokli, dimensijas, kuras veido šo konstruktū, var aplūkot kā konstrukta determinantus. Dzīves kvalitāti gan visumā, gan atsevišķās dzīves jomās (katrā no analīzes līmeņiem) ir iespējams mērīt, izmantojot kā subjektīvos, tā arī objektīvos indikatorus. Subjektīvie indikatoru pamatā balstās uz psiholoģisko reakciju, piem., apmierinātību ar dzīvi, apmierinātību ar darbu, laimes izjūtu u.c. Objektīvie indikatoru ir „cieti” (saskaitāmi) rādītāji, kas nav saistīti ar subjektīvu vērtējumu. To vidū ir dzīves standarti, fiziskās veselības stāvoklis, ienākumi u.c. (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.; Markides, 2000:2299.-2309.).

Subjektīvie un objektīvie dzīves kvalitātes indikatoru. Eksistē liels daudzums dzīves kvalitātes mērījumu, kurus izmanto dažādās akadēmiskās un profesionālajās aprindās, daļa no tiem balstās uz subjektīvajiem, bet daļa – uz objektīvajiem indikatoriem.

Subjektīvie dzīves kvalitātes indikatoru ir mērījumu, kas atspoguļo respondentu priekšstatus par savu (individuālais līmenis), ģimenes (ģimenes līmenis), kopienas (kopienas līmenis) vai valsts (valsts līmenis) dzīves kvalitāti. Piem., dzīves apmierinātības mērījums ir viens no subjektīvajiem mērījumiem, kura mērķis ir konstatēt indivīda dzīves kvalitāti. Pastāv liels skaits subjektīvo dzīves kvalitātes mērījumu, kas saistās ar laimi vai apmierinātību ar dzīvi. Daži mērījumu ir vispārēji tai ziņā, ka tiecas apskatīt laimi vai apmierinātību ar dzīvi kā veselumu, kamēr daži apskata laimi vai apmierinātību ar dzīvi atsevišķās tās jomās. Kopumā ir atklāts, ka vislabākie priekšnoteikumu apmierinātībai ar dzīvi kopumā ir laulība un ģimenes dzīve, brīvā laika aktivitātes, darbs un finanses, mājvieta, dzīvesvieta un draugi. V.Vilsons (*Wilson*) izpētīja visu to, kas saistīts par subjektīvo labklājību, un secināja, ka „laimīgs cilvēks tiek iztēlots kā jauns, vesels, labi izglītots, ar labi apmaksātu darbu, ekstraverts, optimistisks, bezrūpīgs, reliģisks, esošs laulībā, ar augstu pašapziņu, augstu darba

morāli, pieticīgām vēlmēm, kas var piederēt pie jebkura no diviem dzimumiem un ar dažādām prāta spējām”. Viņš arī secināja, ka laimes izpratnē pētnieki nav pavierzījušies ne cik tālu kopš grieķu filozofu laikiem (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.; Markides, 2000:2299.-2309.).

Objektīvie indikatori izmanto ne-subjektīvu informāciju, kas signalizē par noteiktas vienības (indivīda, ģimenes, reģiona, valsts) dzīves kvalitāti, piem., ierēdņi ANO izmanto Cilvēkattīstības indeksu (*Human Development Index*) (HDI), lai izvērtētu dzīves kvalitāti dažādās valstīs. HDI ir šai jomā visbiežāk lietotais indikators, kuru veidoja saistībā ar ANO attīstības programmu, kas tiecas izvērtēt progresu visās pasaules valstīs un tad publicēt to ikgadējā izdevumā „Ziņojumi par cilvēkattīstību” (*Human Development Reports*). HDI ir visai būtisks mērinstruments, kas tiek izmantots, gatavojot šos ziņojumus. Šī mērījuma pamata variantā ir trīs jomas.

1. Tas runā par dzīves apstākļiem materiālās pārpilnības ziņā un par sociālās vienlīdzības pakāpi.
2. HDI ietver izglītības iespējas. Kaut arī augsts izglītības līmenis negarantē labu fizisku un garīgu veselību, tas nozīmē, ka liela daļa pilsoņu ir ieguvuši vismaz pamatzināšanas.
3. Jautājums par dzīves ilgumu ir rezultāta maiņlielums (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.; Markides, 2000:2299.-2309.; Veenhoven, 2007:1.-23.).

HDI ir viskompaktākais dzīves kvalitātes starpnāciju mērījums. Paplašinātie varianti šai saimē sniedz skaidrākas ilustrācijas. Piem., Veenhoven (Veenhoven, 2007:1.-23.) raksta, ka Narolla (Naroll, 1984) „Dzīves kvalitātes indekss” (*Quality of Life Index*) ietver katras valsts ieguldījumu zinātnē, kas raksturo „derīgumu”, kā arī pašnāvību procentu un garīgās veselības rādītājus, kas raksturo „dzīvotprasmi”. Šo rādītāju spēks ir tajā, ka tie apkopo dažādas dzīves pazīmes vienā skaitlī, tādējādi ļaujot veikt salīdzinājumu ar citiem un laika gaitā veikt monitoringu. Tā kā vairums no šiem mērījumiem sastāv no pastarpinātiem indeksiem, tie sniedz arī pārskatu par stiprajiem un vājajiem punktiem. Tomēr šādi multidimensiālo mērījumu pieejai ir arī savas vājās puses. Viena šāda problēma ir tā, ka vērtību uzskaiti nav iespējams pabeigt un nākas aprobežoties ar mērāmiem jautājumiem. Cilvēks var augstu vērtēt patiesu mīlestību un mākslinieciskas inovācijas, taču šīs dimensijas nav iespējams izteikt skaitļu un laika kategorijās. Tā kā vērtības mēdz atspoguļot arī esošo politisko uzstādījumu, tās galīgi neder monitoringam ilgākā laika posmā.

Parasti pret visiem jautājumiem izturas vienādi, taču to relatīvā nozīme var būt atšķirīga. Atšķirīga nozīme tiek izmantota dažādos gadījumos, taču pamatojums tam parasti ir vājš un netiek atzīts, ka dzīves apstākļu loma ir saistīta ar dzīvotprasmi. Vēl viena problēma slēpjas tajā, ka indivīds patiesībā nespēj savai dzīvotprasmei pievienot vides sniegtās iespējas. Tā ir iespēju un prasmes vai spējas atbilstība, kas rada dzīves kvalitāti, nevis vienkārša to summa (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Amerikāņu pētniekiem ir aktīva interese par indeksu izveidošanu, kas sastāv arī no objektīviem indikatoriem un raksturotu dzīves kvalitāti ASV pilsētās, balstoties uz tādām dzīves kvalitātes jomām kā ekonomika, vide, veselība, izglītība, sociālā joma un politika. Šāda pilsētu ranžēšana (Markides, 2000:2299.-2309.) pievērš visas nācijas uzmanību un bieži pārsteidz indivīdus ar to, cik augstu vai zemu vietu šai secībā ieņem viņu pilsēta. Šādi reitingi bieži vien nekorelē viens ar otru.

Ir aktuāli noskaidrot, vai var mērīt dzīves kvalitāti tikai ar subjektīvo un objektīvo indikatoru palīdzību. Sīrdži (*Sirgy*) atsaucas uz Leinu (*Lane*) (1991), kurš savulaik apgalvoja, ka, izmantojot tikai dzīves kvalitātes subjektīvo indikatoru nominālvērtību, tiek riskēts pieņemt nabadzīgo cilvēku *nevēlēšanos* un *samierināšanos*. Pastāv arī iespēja, ka, piem., mājsaimnieces, kurām nepatīk savs statuss, uzskata to par savu

pienākumu, tāpēc apgalvo, ka ir ar to *apmierinātas*. Var izmantot Ē. Alarta pētījumu par dzīves līmeni un dzīves kvalitāti. Dzīves līmeņa koncepts attiecas uz materiālajiem un objektīvajiem resursiem, kas atrodas indivīda rīcībā, lai uzturētu un/vai uzlabotu savu dzīves kvalitāti. Pēc Alarta domām dzīves kvalitāte ir saistīta ar cilvēka sociālo vajadzību apmierināšanu. Dzīves kvalitāti var izvērtēt un tā būtu jāizvērtē, izmantojot subjektīvos indikatorus, taču dzīves līmeni vajadzētu vērtēt, izmantojot objektīvos indikatorus. Lai atspoguļotu dzīves kvalitāti visā pilnībā, ir nepieciešami kā objektīvie, tā subjektīvie indikatori. Sirdžī atsaucās uz D'Iribeinu (*D'Iribarne*) (1974), kurš izmanto spilgtu piemēru, lai ilustrētu problēmu ar subjektīvo indikatoru izmantošanu, ja vienlaikus netiek ņemti vērā indivīda objektīvie apstākļi. Viens cilvēks var teikt, ka viņam ir auksti, jo kurināmais ir ļoti dārgs, kamēr otrs – tāpēc, ka ir devies slēpot. Pirmajā gadījumā indivīda vārdi liecina par zemu dzīves kvalitāti, bet otrajā gadījumā – nē. Novērojot šādas atšķirības, vairums pētnieku norāda uz nepieciešamību izmantot gan objektīvos, gan subjektīvos indikatorus. Tipiski dzīves kvalitātes mērīšana kopumā vai kādā no dzīves jomām (jebkurā analīzes līmenī) tiek veikta, izmantojot vai nu subjektīvos vai objektīvos indikatorus. Vairāki dzīves kvalitātes pētnieki jau sen apgalvo, ka dzīves kvalitāti nevar konceptualizēt un operacionalizēt tikai subjektīvo vai objektīvo indikatoru ietvaros. Dzīves kvalitāte ietver abus indikatoru kopumus – subjektīvos un objektīvos (*Handbook of Quality-of-Life...*, 2001:78.-86.).

Literatūrā tiek klasificēti arī **formatīvie un reflektīvie dzīves kvalitātes indikatori**. Cilvēku Attīstības indeksa mērījums pēc savas būtības ir formatīvs dzīves kvalitātes indikators. Tas ir **formatīvs** tai ziņā, ka noteiktas valsts dzīves kvalitāte veidojas no trim faktoriem, kas visspēcīgāk ietekmē to: dzīves ilguma, izglītības vai zināšanu līmeņa, un atbilstoša dzīves līmeņa. Cilvēku Attīstības indeksa mērījums tiek uzskatīts par “formatīvu”, jo tas veidojas, izmantojot citas konceptuālās dimensijas. Šīs konceptuālās dimensijas parasti ir tie faktori, kuri būtiskā mērā iespaido aplūkojamo konceptu. Ir iespējams salīdzināt Cilvēku Attīstības indeksu ar Eurobarometra (*Eurobarometer*) rādītājiem. Šis sociētālais dzīves kvalitātes mērījums parasti ietver tikai vienu jautājumu: „Kopumā vai esat apmierināts, visumā apmierināts, ne visai apmierināts vai neapmierināts ar savu dzīvi?” Šis ir viens no **reflektīvajiem** indikatoriem, jo mērījums pats par sevi ir domāts tam, lai atspoguļotu konceptu globālā mērogā. Mērījums neveidojas no vairākiem citiem mērījumiem, kas, savukārt, atspoguļo konstrukta dimensijas. Reflektīvie indikatori bieži vien ietver mērījumus, kas tieši atspoguļo konstruktus, nevis tos faktorus, kas to nosaka (*Handbook of Quality-of-Life...*, 2001:78.-86.).

Nākošais nozīmīgais aspekts ir **iespējamie metodoloģiskie riski un risinājumi dzīves kvalitātes subjektīvo mērījumu izmantošanai**. Sirdžī atsaucās uz Dīneru un Fujitu (*Diener, Fujita*) (1995), kuri sniedz visaptverošu skatījumu uz metodoloģiskajiem riskiem un risinājumiem, kas ir saistīti ar dzīves kvalitātes subjektīvo mērījumu (apmierinātības mērījumu) izmantošanu. Viņi norādīja uz problēmām, kuras rodas no respondenta tā brīža garastāvokļa, atmiņas nosliecēm, komunikācijas u.c. aspektiem. Viņi sniedza savus konkrētus, visai konstruktīvus, ierosinājumus par efektīvu dzīves kvalitātes subjektīvo mērījumu izmantošanu, piem., viņi ieteica pielietot daudzmetožu apmierinātības mērījumus, on-line izlases, jautājumu kārtības mainīšanu, sistemātisku manipulāciju ar respondentu anonimitāti un respondentu garastāvokļa statusa vērtēšanu.

Arī Mihaloss (*Michalos*) (1992) ir runājis par problēmām, kas ir saistītas ar dzīves kvalitātes subjektīvajiem indikatoriem. Viņš akcentēja tās, kuras īpaši skar intervētājus, respondentus un jautājumus. Attiecībā uz intervētājiem, Mihaloss atzīmēja, ka intervētāji-vīrieši nosliecas izturēties pret tēmām vaļīgāk nekā sievietes. Intervētāju

klūdas arī var būt saistītas ar personības īpatnībām, intervēšanas paņēmieniem, kompetences un apmācības līmeni. Klūdas, kas saistītas ar respondentiem, ietver momentus, kas attiecas uz viņu pagātni, no tā, vai informācijas avots tiek uztverts kā patīkams un ticams, vai piedāvātie argumenti ir uzskatāmi par pārliecinošiem, kā arī no intervējamo tendences pārspīlēt labo un nenovērtēt sliktu, un pievērst uzmanību tā brīža modes lietām. Attiecībā uz intervijas jautājumiem, Mihailoss ir sniedzis pierādījumus tam, ka nelielas izmaiņas tajā, kādi vārdi ir ietverti jautājumā, spēj radikāli izmainīt intervējamo atbildes. Reakcija mainīsies atkarībā no tā, vai jautājums tiks piedāvāts pozitīvā vai negatīvā gaismā. Atšķirīgu respondentu sniegto atbilžu nozīme var būt visai atšķirīga, tiešā veidā liecinot par atbilžu klāstu un jautājuma kontekstu.

Problēma ar subjektīvajiem mēriem ir tā, ka, tā kā nevar tikt veikti iekšējās uzticamības aprēķini, vienīgais veids noteikt to uzticamību ir caur īslaicīgo korelāciju, kas apgrūtina spēju atšķirt mērījumu kļūdu no patiesām izmaiņām, tomēr konverģence ar citiem labklājības mēriem liek domāt, ka šie vienkāršie mēri atrodas vidējas validitātes līmenī (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.; Markides, 2000:2299.-2309.).

Turpinot diskusiju par labklājības mērījumu, Sirdži akcentē Dīneru un Sū (*Suh*) (1997), kuri norādīja uz sekojošajiem *novērojumiem par dzīves kvalitātes subjektīvajiem mērījumiem*:

- subjektīvās labklājības mērījumi ir labi, taču tie var būt vēl labāki;
- labklājības kvalitātes mērījumu un labklājības teorētisko definīciju pieaugums piedāvā nozīmīgu līdzekli progresam šai laukā;
- pētnieki, kas subjektīvās labklājības atspoguļošanai izmanto viena-jautājuma mērījumu, bieži vien vienkāršo parādību;
- atmiņa, spriestspēja un uzmanības procesi ir jāņem vērā, lai saprastu, kā veidojas respondentu atbildes uz subjektīvās labklājības mērījumiem;
- subjektīvā labklājība nav konkrēts nosacījums. Tā sastāv no individuāli notiekošām vairāku tipu reakcijām, un šīs reakcijas vislabāk var saprast, ja tās aplūko kā procesus, nevis būtības;
- būtu nepareizi koncentrēties tikai uz individuāli negatīvajām reakcijām, kā to parasti dara pētnieki. Tā vietā tās jāpārbauda pozitīvo reakciju kontekstā, ņemot vērā patīkamās emocijas un apmierinātību ar dzīvi, kam jāpiešķir vienlīdz liela teorētiska nozīme un jāvelta tikpat liela uzmanība (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.).

Kaut arī laime un apmierinātība bieži tiek izmantoti kā sinonīmi, daudzi autori uzskata, ka tie ir atšķirīgi labklājības mēri. Džordžs (*George*) (1981), piem., uzskata, ka laime attiecas uz afektīvu vai emocionālu dzīves kvalitātes novērtējumu, bet apmierinātība ar dzīvi attiecas uz vispārējiem dzīves apstākļiem, kas izriet no cilvēka vēlmju salīdzinājuma ar viņa faktiskajiem sasniegumiem. Kempbels ar kolēģiem (1976) dod priekšroku apmierinātības, nevis laimes mēriem, jo tie ir jūtīgāki pret iejaukšanos. Laime var būt pārejoša un gaistoša, bet apmierinātība ar dzīvi mainās pakāpeniski un sistemātiski atkarībā no tā, kā mainās dzīves apstākļi. Tātad laime, apmierinātība ar dzīvi un subjektīvā labklājība ir savstarpēji saistīti jēdzieni, kuri ir cieši saistīti ar dzīves kvalitātes ideju. Viens no nozīmīgākajiem pētniekiem dzīves kvalitātes jomā, Nobela prēmijas laureāts D. Kānemans (*Kahneman*) šajā jautājumā neuzticas cilvēku apgalvojumiem un pārliecībai vien. „Cilvēki patiesībā nemaz nezina, cik laimīgi viņi ir, un viņiem nākas piedomāt pie atbildes uz šo jautājumu, kad tas tiek uzdots.” Viņš apgalvo, ka par sākuma punktu tēmas izpētē jāuzskata nevis cilvēku subjektīvie uzskati par to, cik laimīgi viņi ir, bet gan kāda objektīva mēraukla, ar kuras palīdzību varētu izvērtēt izjūtas, kas saistītas ar laimes izjūtu *reālajā laikā* jeb objektīvu laimi.

Objektīvās laimes ideja sākumā var šķist fantastiska un dīvaina tai ziņā, ka tā varētu nosaukt cilvēku par laimīgu tad, kad viņš laimīgs nejutās, un – kas ir vēl problemātiskāk – var principā likt cilvēkam domāt, ka viņš ir laimīgs tad, kad viņš arī objektīvi laimīgs nevarētu būt.

Dzīves kvalitāti parasti saprot arī kā normatīvās ekspektācijas, kuras cilvēki varētu izvirzīt savai dzīvei. Šajā kontekstā būtiska ir gan subjektīvā, gan objektīvā pieeja dzīves kvalitātei, taču to saikne visbiežāk ir visai vāja. Lai to demonstrētu, ir radīta taksonomija, kas pretnostata subjektīvo labklājību un objektīvos dzīves apstākļus (sk. 1.2. tab.).

1.2. tabula

Subjektīvā labklājība un objektīvie dzīves apstākļi

Objektīvie dzīves apstākļi	Rādītāji	Subjektīvā labklājība	
		<i>laba</i>	<i>slikta</i>
labi	kritērijs	labklājība	neatbilstība
	rezultāts	laimīgs bagātais	nelaimīgs bagātais
slikti	kritērijs	pielāgošanās	trūkums
	rezultāts	laimīgs nabagais	nelaimīgs nabagais

Avots: autores konstrukcija (Phillips, 2006^d, atsaucoties uz Cummins, 1997; Rapley, 2003)

Kritēriji: labklājība un trūkums un rezultāti: laimīgs bagātais un nelaimīgs nabagais nav pretrunīgi, bet tie ir intuitīvi, acīmredzami un tieši. Raugoties uz pasauli no šāda „melnbalta” skatījuma, sociālās politikas uzdevums, labklājības vairošanas jomā, būtu radīt apstākļus, lai samazinātu trūkumā esošo skaitu un palielinātu labklājību sasniegušo iedzīvotāju skaitu. Šāda domu gaita noved pie viena nozīmīga nosacījuma, kas attiecas uz cilvēka dzīves kvalitāti: svarīgi ir censties sasniegt ne vien subjektīvu, bet arī objektīvu labklājību. Politikas mērķim ir jābūt objektīvās labklājības paaugstināšana. Šīs labās sajūtas parasti tiek radītas, nodrošinot ar pārtiku, drošību; to piepildījums būtu ilga un veselīga dzīve (Phillips, 2006^d:15.-19.).

Dzīves kvalitātes izpētes zinātniskajā literatūrā sastopami arī citi dzīves kvalitātes mērījumi, kas nav saistīti ar pašvērtējumu, tomēr vairums dzīves kvalitātes mērījumu patiešām balstās uz pašvērtējumu, piem., Latvijas dzīves kvalitātes pētījumā, kuru koordinēja LU, veica dzīves kvalitātes pētījumu, izmantojot dzīves stāsta (biogrāfijas) metodi. Tā ir kvalitatīva metode, kas pievērš uzmanību dzīves stāstiem un identificē būtiskākos faktorus, kas iespaido subjektīvo labklājību. Sirdžī atsauca uz Harviju (*Harvey*) (1997), kurš savulaik teica, ka laika sērijas pētījumi var kļūt par vērtīgu informācijas ieguves avotu dzīves kvalitātes mērījumiem. Viņš uzskata, ka laika sērijas analīzi var izmantot dzīves kvalitātes pētījumos saistībā ar tradicionālo dalības analīzi un laika sadalījumu. Laika sērijas analīze ietver dažādus metodoloģiskos paņēmienus, piem., dienasgrāmatu pētījumi, vēstures analīze (*Handbook of Quality-of-Life...*, 2001:78.-86.).

Kopumā var izdalīt dzīves kvalitātes objektīvo un subjektīvo mērījumu ilustratīvās jomas, kas ir apkopotas 1.3. tab. Pētījuma ietvaros akcentējama ir objektīvo dzīves kvalitātes mērījumu ekonomiskā joma ar ienākumiem kā vienu no dzīves kvalitāti ietekmējošajiem faktoriem. Ekonomiskai jomai tiek pretstatīti arī dzīves kvalitātes subjektīvie mērījumi, kuri ar izzīņas mērījumiem raksturo tādus faktorus kā spriedumus, pārliecību un vērtējumus.

Jāakcentē Sirdžī diskusija, atsaucoties uz Kreivenu un Hilu (*Cravens and Hills*) un aprakstot attiecību starp dzīves kvalitāti un mārketingu. Kreivens un Hills norāda, ka cēlonisko virzienu starp dzīves kvalitāti un mārketingu būtu jādefinē mārketinga pētniekam. Vai mārketingš dod kādu ieguldījumu dzīves kvalitātē un otrādi? Būtu

jākonkretizē pētījuma analīzes līmenis attiecībā pret dzīves kvalitātes un mārketinga saskares virsmu. Vai analīzes vienība būs indivīds, konkrēta grupa, sabiedrība kopumā vai salīdzinājums starp vairākām sabiedrībām? Saistībā ar konkrētiem mērījuma jautājumiem Kreivens un Hils apgalvo, ka mārketinga pētniekam ir precīzi jāidentificē mērījuma mērķis. Dzīves kvalitātes mērījums var kalpot vienam vai vairākiem no sekojošajiem uzdevumiem:

- izmaiņu un tendenču monitorings laika gaitā;
- iedzīvotāju grupu salīdzinājums;
- pētījumi par konkrētu mārketinga sastāvdaļu (reklāma, cenu atlaides utt.) ietekmi uz dzīves kvalitāti (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.).

1.3. tabula

Dzīves kvalitātes mērījumu ilustratīvās jomas

Objektīvie dzīves kvalitātes mērījumi		Subjektīvie dzīves kvalitātes mērījumi	
<i>mērījumu joma</i>	<i>ietekmējošie faktori</i>	<i>mērījumu joma</i>	<i>ietekmējošie faktori</i>
ekonomiskā	ienākumu līmenis, bezdarbs, īpašuma lielums	kognitīvā pieredze	spriedumi, pārliecība, vērtējums
politiskā	noziedzības līmenis, izdevumi labklājībai	pieredzes afektīvie vai emocionālie aspekti	jūtas
Vides	piesārņojums, klimats		
veselība, izglītība	veselības aprūpe, izglītības pieejamība	uzvedības dimensijas	kognitīvo un afektīvo aspektu mijiedarbība
Sociālā	mobilitāte, dzīves apstākļi		

Avots: autores konstrukcija (Handbook of Quality-of-Life..., 2001:78.-86.) adaptēts un modificēts no Kreivena un Hila (1978)

Aktualizējot **multi-dimensiālo dzīves kvalitātes mērījumu nozīmi**, vairums šo mērījumu izvērtē dažādas dzīves īpašības, kuras tad tiek apvienotas vienā *dzīves kvalitātes rādītājā*. Bieži dažādas īpašības tiek atklātas atsevišķi kā *dzīves kvalitātes profili*. Multi-dimensiālie mērījumi figurē medicīniskajos dzīves kvalitātes pētījumos, gerontoloģijas pētījumos par „sekmīgu novecošanu”, psiholoģijas pētījumos par „labklājību”, socioloģijā pētījumos par indivīda „labklājību” un salīdzināmajos pētījumos par „nāciju dzīves kvalitāti”.

Līdzīgi indeksi ir izstrādāti socioloģijā, galvenokārt, labklājības valsts mārketinga pētījumu kontekstā. Venhovens (*Veenhoven*) atsaucas uz Ē. Alarta (*Allardt*) vienu no pirmajiem mēģinājumiem zīmēt iedzīvotāju dzīves kvalitātes karti, kas tika veikts Skandināvijā, un tas bija „Pētījums par salīdzināmo labklājību” (*Study of comparative welfare*) (1976). Alarts labklājību mēra, izmantojot sekojošus kritērijus: ienākumi, mājoklis, politiskais atbalsts, sociālās saiknes, neaizvietojamība, interesanta dzīve, veselība, izglītība un apmierinātība ar dzīvi (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Tiek klasificēti **konkrētu dzīves pazīmju mērījumi**, kurus izmanto, lai norādītu uz konkrētām pazīmēm (kvalitātēm). Autore, balstoties uz izskanējušo pieredzi, literatūras analīzes procesā ilustrē dažus piemērus.

Mērījumi par piemērotību dzīvei. Dzīves iespējas tiek mērītas divējādi: izmantojot iespējas, kuras piedāvā vide kā veselums, un izmantojot relatīvo pieeju šīm iespējām. Pirmie mērījumi skar sabiedrību, piem., nāciju vai pilsētu, piemērotību dzīvei. Šos indikatorus parasti lieto, veidojot attīstības stratēģiju. Labs piemērs ir Estesa (*Estes*) Sociālā progresa indekss (*Index of Social Progress*) (1984). Šis mērījums ietver tādas

aspektus kā nācijas labklājības līmenis, labas kaimiņattiecības, iekšēja stabilitāte un demokrātija. Ir atrodamī līdzīgi dzīves kvalitātes mērījumi pilsētām un reģioniem:- ir iespējams aplūkot atsevišķu institūciju, piem., armijas bāžu, cietumi, psihoneiroloģisko slimnīcu un veco ļaužu pansionātu piemērotības rādītājus. Mērījumi par relatīvajiem zaudējumiem vairāk pievēršas atšķirībām, kas novērojamas atsevišķu pilsoņu starpā: ienākumi, darbs un sociālie kontakti. Atšķirības tajā, cik pieejami ir šie resursi, parasti tiek skaidroti kā diferencēta pieeja jau tā nabadzīgiem resursiem. Visos šajos mērījumos tiek izmantota punktu sistēma, un summētie rādītāji tiek balstīti uz zināmā mērā atšķirīgiem kritērijiem.

Šie indeksi cieš no tiem pašiem ierobežojumiem, kā multi-dimensionālie dzīves kvalitātes mērījumi, taču ir problēma, kas raksturīga tieši mērījumiem par piemērotību dzīvei, slēpjas tajā, ka tās balstītas uz visai nedrošām teorijām. Dažas šo indeksu sastāvdaļas tiek uzskatītas par elementiem, kas paaugstina dzīves kvalitāti, taču šie uzskati nesakņojas zināšanās par to, kas cilvēkiem patiesi ir vajadzīgs. Šai ziņā mērījumi par sociālās vides piemērotību dzīvei atšķiras no indikatoriem, kurus izmanto fiziskās vides apzināšanai. Balstoties uz veiktajiem pētījumiem, patlaban var diezgan labi aprēķināt, kā noteikti piesārņojuma veidi ietekmē slimību un dzīves ilgumu (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Dzīvotprasmes mērīšanai tiek izmantoti dažādi instrumenti:

- medicīnas aprindās izmanto veselības mērījumus, kas jau kļuvuši par tradicionāliem;
- tiek veikti psiholoģisko iemaņu mērījumi, kurus izmanto izglītības un profesionālajā jomā.

Dzīves derīguma mērījumi. Pastāv diezgan daudzi kritēriji, kas ļauj izvērtēt dzīves derīgumu, taču tikai dažus no tiem var izteikt noteiktos lielumos. Ja mēģina izvērtēt indivīda dzīves derīgumu, nosakot ieguldījumu, kuru viņa dzīve sniedz sabiedrībai, viens aspekts ir tas, cik labs pilsonis viņš ir, piem., cik ir likumu ievērojošs un vai veic brīvprātīgu darbu sabiedrības labā. Tur, kur dzīves derīgums tiek mērīts ar tās ietekmi uz vidi, patēriņš ir visai nozīmīgs aspekts. Kaut arī eksistē vairāki mērījumi par „zaļu dzīvesveidu”, nav tik vienkārši konkrētos lielumos izteikt morālas vērtības. Veenhovens, atsaucoties uz Vakernāgela (*Wackernagel*) (1999) ekoloģisko pēdu mērījumiem, norāda uz to, cik lielā mērā kādas valsts pilsoņi izmanto neaizvietojamus resursus. Patentu uzskaitījums uz valsti, kas ir Narola (*Naroll*) (1984) indeksa sastāvā, sniedz vispārēju priekšstatu par cilvēka ieguldījumu cilvēces progresa veicināšanā (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Dzīves izpratnes mērījumi. Mērījumi par subjektīvo dzīves izpratni ir relatīvi tieši. Tiek veiktas intervijas, izmantojot anketas un tiešus kontaktus ar respondentiem. Daudzi no šiem mērījumiem attiecas uz konkrētiem vērtējumiem, piem., apmierinātību ar seksuālo dzīvi vai priekšstatu par dzīves jēgu. Tāpat kā gadījumā ar dzīves iespējām, šie aspekti nevar tikt mērķtiecīgi apvienoti vienā veselumā, jo apmierinātību var vērtēt visai atšķirīgi un tā var atšķirties pēc nozīmes, tomēr cilvēki spēj sniegt arī vispārēju vērtējumu. Ir iespējami vairāki paņēmieni, kā pajautāt cilvēkiem par to, cik ļoti viņi priecājas par savu dzīvi kopumā. Viens no paņēmieniem ir atkārtoti jautāt par to, cik ļoti viņi priecājas par dzīvi pašlaik, un tad aprēķināt vidējo rādītāju. To sauc par „pieredzes izlasi” (*experience sampling*). Šai metodei ir daudz priekšrocību, tomēr tā ir dārga. Cits paņemiens ir lūgt respondentus novērtēt, cik labi tie visumā jūtas, vai atrast dzīves līdzsvara punktu. Gandrīz visi jautājumi, kas reiz izmantoti šim nolūkam, ir apkopoti Pasaules laimes datubāzes „Jautājumu bankā” (*Item Bank of the World Database of Happiness*) (Veenhoven, 2007:1.-23.).

Kopumā jāsecina, ka mērījumos iegūtie indikatori palīdz lēmumu pieņēmējiem plānot nepieciešamos pasākumus, lai paaugstinātu dzīves kvalitāti, bet rezultātu indikatori apkopo šo plānoto pasākumu sekas. Tātad var secināt, ka subjektīvo un objektīvo, kā arī reflektīvo un formatīvo dzīves kvalitātes mērījumu klasifikācija ir pielietojama mikro, mezo un makro līmeņa dzīves kvalitātes izpētē; var tik veikta multi-dimensiāla dzīves kvalitātes mērīšana, tik pat labi ir iespējas pielietot konkrētu dzīves pazīmju mērījumus: mērījumus par piemērotību dzīvei, dzīvotprasmes mērījumus, dzīves derīguma mērījumus, dzīves izpratnes mērījumus. Daudzveidībai un rezultātu ticamības nodrošināšanai kā palīgmetodi var izmantot arī dzīves kvalitātes mērījumus, kas nav saistīti ar pašvērtējumu. Lielākā diskusija pētījumos par dzīves kvalitāti ir sastopama jautājumā, kā to aplūkot: tikai kā tīri subjektīvu personiskās labklājības novērtējumu vai iekļaujot arī objektīvas dzīves apstākļu pazīmes. Teorētiskie pētījumi noved pie secinājuma par divu viedokļu pielietošanu dzīves kvalitātes izpētē: *normatīvais viedoklis*, kurā ir apvienotas gan objektīvās pazīmes, gan subjektīvie priekšstati, un *nenormatīvais viedoklis*, kas pastāv uz to, ka dzīves kvalitāte dažādiem cilvēkiem nozīmē dažādas lietas un tāpēc paļaujas uz pašvērtējumu un uz pieredzi balstītu pozīciju. Literatūrā sastopami arī mēģinājumi izveidot integrētu dzīves kvalitātes teoriju, kam jāapvieno ekonomiskie, sociālie un psiholoģiskie aspekti, tātad izmantojot gan objektīvos, gan subjektīvos indikatorus.

Dzīves kvalitātes modeļu raksturojums

Zinātnieki, kuri pārstāv atšķirīgas zinātņu nozares, gadu gaitā ir izstrādājuši dažādus dzīves kvalitātes modeļus – tās izpētei gan makro, gan mikro sabiedrības līmenī, no kuriem literatūrā biežāk apspriestie un promocijas darba pētījumam saistošākie ir raksturoti tālāk.

Vēnhovena (Veenhoven) (1996) laimīgas dzīves ilguma modelis dod iespēju valsts mērogā mērīt vidējos dzīves kvalitātes līmeņus dažādās valstīs visā pasaulē. Vienlaikus tas apvieno *vieglo subjektīvo mērījumu* (laime) ar daudz *stingrāku objektīvo indikatoru* (dzīves ilgums). „Laimīgo dzīves gadu” skaits tiek aprēķināts, reizinot dzīves ilgumu ar laimes rādītāju, kas tiek izteikts uz skalas no 0 līdz 1. Piem., ja valstī vidējais dzīves ilgums ir 60 gadi un vidējais laimes rādītājs uz skalas no 0 līdz 10 ir 6, tad laimīgas dzīves gadi = $60 \times 0.6 = 36$ gadi. Laimīgo dzīves gadu rādītājs ir audzis visās modernajās sabiedrībās 20. gs. beigu posmā. Kopš 1973. gada eiropieši ir ieguvuši papildus 4.3, japāņi – 4.4, bet amerikāņi – 5.2 laimīgas dzīves gadus. Tas nozīmē, ka dzīves kvalitāte modernajā sabiedrībā ir augusi un 21. gs. šī tendence nav mazinājusies (Phillips, 2006^d:15.-19.; Veenhoven, 2007:1.-23.). Šis modelis pēc savas būtības ir radikāls, vienkāršs un tiešs, pretēji visaptverošiem makro izpētes dzīves kvalitātes modeļiem.

Kalverta-Hendersones modeli H. Hendersone (*Henderson*) (1999) izveidoja, lai sniegtu pēc iespējas plašāku dzīves kvalitātes ainu ASV. Dzīves kvalitātes indikatori ļauj gan indivīdiem, gan grupām vienā vietā iegūt pieeju vispārējas valsts iedzīvotāju dzīves kvalitātes ainai tā, lai dati būtu viegli saprotami un izmantojami, statistiski pārbaudāmi, katrā no jomām teorētiski un empīriski pamatoti un nepārprotami attiecībā uz pētāmo jautājumu. Kalverta-Hendersones dzīves kvalitātes indikatori ir pirmais valsts mēroga mēģinājums no jauna definēt vispārējo dzīves kvalitāti, izmantojot sistēmisku pieeju. Neviens no eksistējošiem indikatoru projektiem īsti nespēj sacensties ar Kalverta-Hendersones pieeju, kas ir unikāla no vairākiem viedokļiem, jo

- pieeja tika izstrādāta un ieviesta, sadarbojoties daudzu nozaru zinātniekiem un praktiķiem;

- indikatori iedala galvenos sociālos, ekonomiskos un vides jautājumus 12 atšķirīgās dzīves kvalitātes jomās. Tas atšķiras no makro-ekonomiskajiem indikatoriem vai nesēn piedāvātajiem „zaļā IKP” analogiem, kas apvieno visus elementus vienā kompleksā indeksā, neatklāj to, kā tiek veikti aprēķini, un izslēdz visus kompensējošos spēkus;
- indikatori atklāj slēptās tendences un dziļākos procesus, kuri pavada ikdienas ziņu reportāžas;
- visi šie indikatori uzrāda mijiedarbību ar citām jomām, piedāvājot sistemātisku skatījumu uz sabiedrību, kas parasti ir apslēpts aiz tradicionālo indeksu masas.

Īss Kalverta-Hendersones 12 indikatoru apraksts, kuri saistīti ar šādām jomām: izglītība, nodarbinātība, enerģija, vide, veselība, cilvēktiesības, ienākumi, infrastruktūra, nacionālā un sabiedriskā drošība, atpūta un pajumte ir sniegts 1. piel. Tos summējot, katrs dzīves kvalitātes indikators ietver unikālu konceptuālu modeli, nacionālās statistikas tendenču raksturojumu un analīzi, kas ļauj lasītājam iepazīties ar interesējošo tēmu. Visdažādākās cilvēku grupas izmanto Kalverta-Hendersones dzīves kvalitātes indikatorus, attiecīgos modeļus un datus (Calvert –Henderson Quality..., 2006).

Apvienotās Karalistes zinātnieks O’Boils (*O’Boyle*) un viņa kolēģi (1992) izveidoja *Grafisku indivīda dzīves kvalitātes izvērtēšanai* (SEIQoL). SEIQoL ir trīs stadiju semi-strukturēta intervija. Pirmajā stadijā dalībniekiem jautā par to, kādas piecas lietas viņi uzskata par visbūtiskākajām dzīves kvalitātei. Tiem, kam šis jautājums šķiet sarežģīts, tiek piedāvāti astoņi atbilžu varianti, no kuriem ir jāatlasa pieci. Otrajā stadijā dalībniekus lūdz izvērtēt savu izvēli, izmantojot vizuālu analoģu skalu, kura redzama 1.8. att.

**Tik labi, cik
iespējams**

**Tik slikti, cik
iespējams**

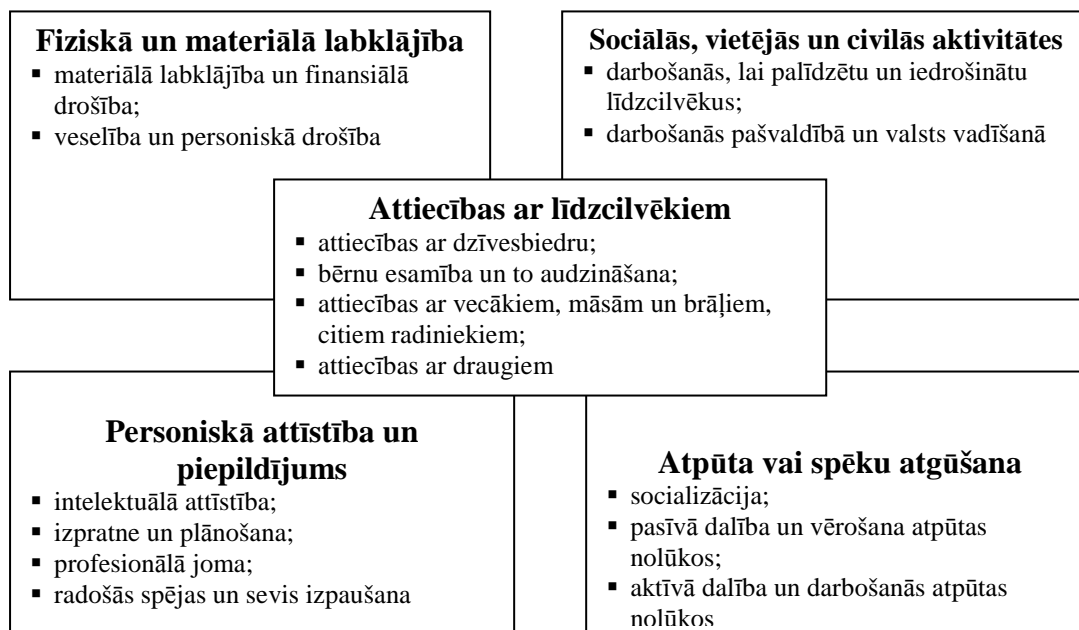
Avots: Smith, 2000

1.8. att. O’Boila Grafiskā dzīves kvalitātes modeļa vizuālā analoģu skala.

Atzīmi „X” var ielikt jebkurā skalas punktā. Dalībnieku atbildes tad tiek pārveidotas grafikā. Beigu stadijā dalībniekiem piedāvā trīsdesmit pēc nejaušības principa atlasītus hipotētiskus profilus, kas atspoguļoti grafikā un kam piesaistītas dalībnieku izvēlētas dzīves kvalitātes jomas (piem., draugi). Tad tiem vizuālajā analoģu skalā (1.7. att.) ir jānovērtē katra profila dzīves kvalitāte. Izmantojot multiplo regresijas analīzi, kļūst iespējams iegūt nosacīto katras jomas nozīmi atsevišķa cilvēka dzīvē. Vispārīgo dzīves kvalitāti aprēķina, summējot datus, kas iegūti no katras atsevišķās jomas, izmantojot atbilstošo nozīmes un summas skaitļus piecās jomās, lai atrastu skaitli robežās starp 0 un 100. Problēma ar šo metodi ir tāda, ka pētnieki var un drīkst „suflēt” dalībniekiem, bez tam analīzei ir nepieciešama noteikta statistiskās izsmalcinātības pakāpe un tas var atturēt pētniekus no šīs metodes izmantošanas (Smith, 2000).

Savukārt Amerikāņu psihologa Dž. Flanagena *mērījumu modelis* (Flanagan, 1978:138.-147.) aptver 15 dzīves kvalitātes elementus, kas strukturēti 5 domēnos (sk. 1.9. att.). Flanagena definīcija aktualizē divas dimensijas, kas ir svarīgas projektam, kura ietvaros ir tapis šis modelis. Sociālā kapitāla aspekti tiek apskatīti divu domēnu ietvaros: *sociālās, vietējās un civilās aktivitātes* un *atpūta vai spēku atgūšana*. Sociālas izolācijas elementi ir klātesošs *fiziskās un materiālās labklājības* un *atpūtas vai spēku atgūšanas* domēnos. Sociālo izolāciju definē kā indivīdu un grupu atstumšanu no galvenajām sabiedrības aktivitātēm. Sociālā izolācija ietver ko vairāk kā materiālo trūkumu, taču pētnieki pamazām vēl tikai atklāj to, kā veidojas sociālā izolācija, cik

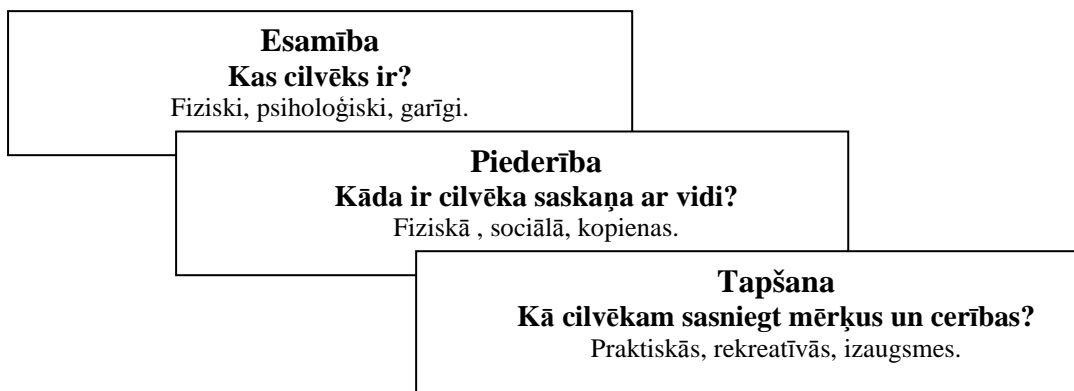
nopietna ir šī problēma un cik nozīmīgi šajā procesā ir vietējie faktori. Taču šobrīd pēc vairāk kā 30 gadiem sociālā izolācija, īpaši, kas saistīta ar gados veciem, slimiem cilvēkiem, ir zinātnieku un politiķu viens no nozīmīgākajiem un diskutablākajiem jautājumiem.

Avots: autores konstrukcija (Flanagan, 1978)

1.9. att. Džona Flanagena dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.

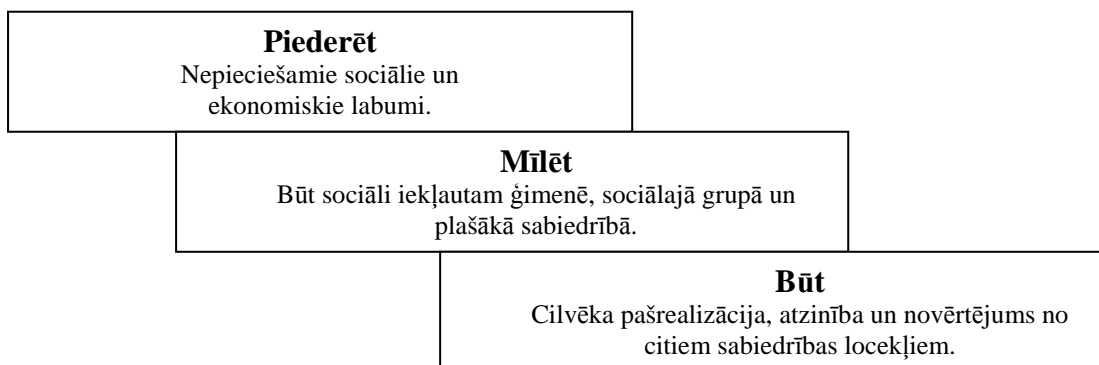
Kanādas veselības politikas un menedžmenta profesora *D. Rafaela (Rápale, 1996)*. „esamības, piederības un tapšanas” *modelis* darbojas mikrolīmenī un balstās uz pieņēmumu, ka dzīves kvalitāte ir universāls, holistisks un unitārs fenomens; citiem vārdiem, cilvēku vajadzības ir vienas un tās pašas neatkarīgi no tā, vai viņi ir veseli vai hroniski slimi, mentāli veseli vai ar attīstības traucējumiem. Modelī netiek izmantoti sarežģīti statistiskas paņēmieni: tā priekšrocība ir tāda, ka pieeja veiksmīgi darbojas attiecībā pret dažādām sabiedrības grupām, ieskaitot cilvēkus ar īpašām vajadzībām un marginālas grupas (uz kurām var attiecināt arī daļu no pensionāriem). Modeļa mērķis nav vienmēr iegūt vienlīdzīgu rezultātu, bet gan atklāt kopīgu realizācijas līmeni, atbilstošu tām iespējām, kas katram indivīdam ir īpaši svarīgas. Modelim ir trīs pamatdimensijas: esamība, piederība un tapšana, kurām, savukārt, katrai ir trīs apakšdimensijas (sk. 1.10. att.). Pieeja ir plaša un visai spēcīga mijiedarbības atklāšanā, kas pastāv starp dažādiem personiskiem, starppersoniskiem un vides aspektiem cilvēka dzīvē, un ar savu akcentu uz izaugsmi „tapšanas” jomā, kas koncentrējas uz indivīda mērķiem, cerībām un centieniem un akcentē to, cik svarīgs ir „iespēju” aspekts šeit izvirzītajā dzīves kvalitātes definīcijā (Phillips, 2006^d:15.-39.).

Avots: autore konstrukcija (Phillips, 2006^d)

1.10. att. Denisa Rafaela dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.

Somu sociologa *Ē. Allarta dzīves kvalitātes modeli* ir piedāvāts, līdzīgi kā Rafaelam, strukturēt labas dzīves vērtējumu pēc trīs pamataspektiem: piederēt, mīlēt un būt (sk. 1.11. att.). Allarta modelis ir tapis nedaudz agrāk nekā Rafaela modelis un ir biežāk pielietots dzīves kvalitātes izpētē, tai skaitā arī Latvijā (Allardt, 2002:88.-94.). Autore salīdzinot Kanādā un Somijā tapušo modeļu zinātniskās pamata koncepcijas uzskata, ka Rafaela pieeja, apzinoties sevi, savu piederību un tapšanas iespējas, ir vairāk piemērota jauniešu kā sociālas grupas izpētē.

Avots: autore konstrukcija (Allardt, 2002).

1.11. att. Ērika Allarta dzīves kvalitātes teorētiskais modelis.

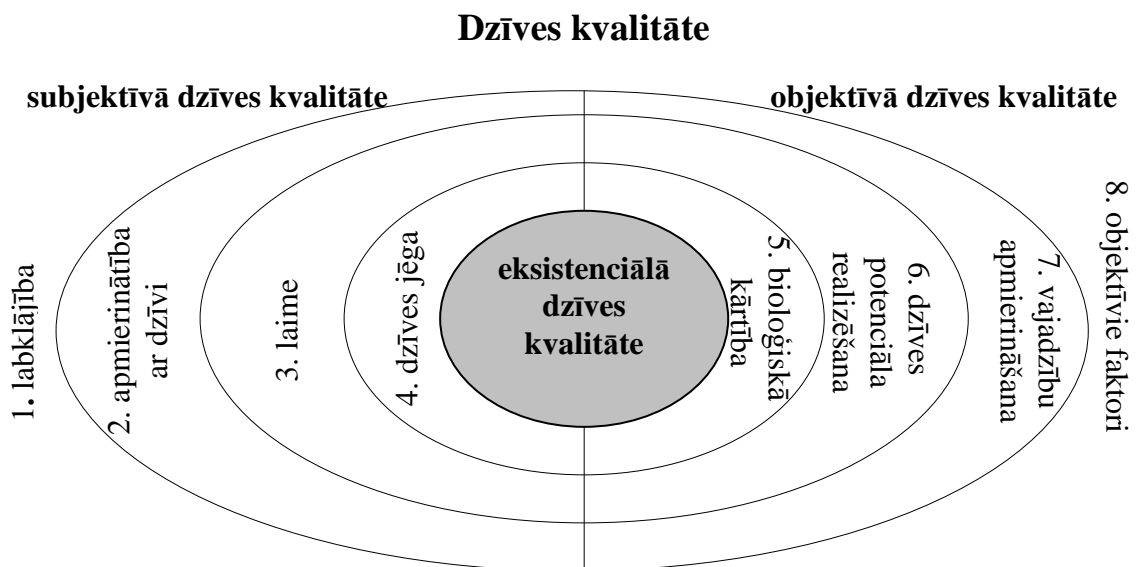
Promocijas darba autore šo secinājumu arī pārbaudīja praksē, iesakot sava vadītā maģistra darba autorei izmantot Rafaela modeli Bērnu namos dzīvojošo jauniešu dzīves kvalitātes izpētē, kas arī sekmīgi tika īstenota maģistra darbā „*Bērnu dzīves kvalitāte sociālās aprūpes institūcijās*” (Daškevica, 2009).

Savukārt, Allarta modelis tika pārbaudīts autore vadītajos bakalaura darbos, kur kā pētījuma objekti bija jaunās ģimenes (Čata, 2010) un pensionāri (Landsberga, 2010; Bērze 2010). Pensionāru dzīves kvalitātes izpētē parādījās, ka pensionāriem būtiskākie ir Allarta definētie ekonomiskie labumi, iekļaušanās ģimenē un atzinība caur iespēju būt noderīgam, kas šajā vecumā sakņojas pašrealizācijā.

Apkopojot dzīves kvalitātes izpēti modeļus, tos var iedalīt mikro un makro izpēti pieejās. Visos modeļos ir strukturēti tādi dzīves kvalitātes ietekmējoši faktori kā materiālais nodrošinājums, sociālā integrācija un atpūta, kuri ir izmantojami dzīves kvalitātes izpēti novecošanas procesā. Tomēr Dānijā izstrādāto dzīves kvalitātes teoriju, kura izceļas ar savu oriģinalitāti autore vērtē kā visaptverošāko, jo tā tiek konstruēta ap astoņām teorijām un organizēta uz ass, kas ved no subjektīvā uz objektīvo un nosaukta par *integrēto dzīves kvalitātes teoriju*.

Akcentējams ir dzīves kvalitātes integrētās teorijas filozofiskais fons. Individū vislabāk var salīdzināt ar zaļu ābolu ar sarkaniem plankumiem (subjektīvā un objektīvā dzīves kvalitāte, kas redzama uz indivīda eksistences „virsmas”), kam ir slēpts kodols (cilvēces dziļākā būtība). Kad šis iedomātais attēls (sk. 1.12. att.) ir apvienots ar cilvēces atspoguļojumu, līdzīgi sīpolam ar vairākām mizām starp virsmu un kodolu, tiek iegūta taksonomija, kas atrodas dzīves kvalitātes analīzes pamatā. Starp dzīves virsmu un tās neizsakāmajiem dziļumiem atrodas labklājība, apmierinātība, harmonija, jēga un dziļa saskaņa (Ventegodt, 2003^a: 962.-971.; 2003^b: 972.-991.).

Promocijas darba iepriekšējās nodaļās tika zinātniski pamatota objektīvās un subjektīvās dzīves kvalitātes kombinēšanas nepieciešamība dzīves kvalitātes izpētē, t. sk. šīs metodoloģiskās pieejas nozīmīgums tieši ekonomikas normatīvajā izpētē, tāpēc autore detalizētāk raksturo dzīves kvalitātes integrētās teorijas astoņus elementus (sk.1.12. att.).

Avots: Ventegodt, 2003c: 962.-971.

1.12. att. Dzīves kvalitātes integrētās teorijas modelis.

1. *Labklājība* ir visdabiskākais subjektīvās dzīves kvalitātes aspekts. Dzīves kvalitāte šeit tiek aplūkota kā cilvēka paša vērtējums par viņa dzīves kvalitāti. Kad sastopamies ar citiem cilvēkiem, tiek jautāts: „Kā iet?” vai „Kā dzīvojas?” Tādējādi cilvēki sniedz savas dzīves kvalitātes novērtējumu. Šādi jautājumi neprasa izsmeljošu dzīves jautājumu apskatu; tie prasa vien spontānu un vispārēju dzīves vērtējumu. Taču, ja jautājuma uzstādījums ir „Cik apmierināti mēs esam ar savu dzīvi?” vai „Cik laimīgi esam?”, atbildes tiek meklētas dziļāk nekā uz jautājumu „Kā iet?” Šie jautājumi ir daudz sarežģītāki. Pretēji Vēnhovenam, kurš uzskata, ka „visaptveroša laime” ir sinonīms apmierinātībai ar dzīvi un subjektīvajai labklājībai (Veenhoven, 2008), jāsecina, ka apmierinātība ar dzīvi un laime ir dziļākas dimensijas, kas nav tik tiešas kā labklājība.

2. *Apmierinātība ar dzīvi*. Kad cilvēkiem jautā, vai viņi ir apmierināti ar savu dzīvi, viņi bieži izsakās, ka kaut kā viena vai cita pietrūkst. Cilvēki parasti ir mazāk apmierināti ar dzīvi, nekā viņu dzīves stāvoklis varētu norādīt. Viņi tiecas justies labi, taču nav pārāk apmierināti, tikai visumā apmierināti. Retrospektīvā var teikt, ka vienmēr atrodas kaut kas, ar ko var būt neapmierināti. Apmierinātība nozīmē sajūtu, ka dzīve ir tāda, kādai tai vajadzētu būt. Kad cilvēka ekspektācijas, vajadzības un vēlmes saskan ar apkārtējo pasauli, viņš ir apmierināts. Apmierinātība ir mentāls stāvoklis: kognitīva realitāte. Vairums dzīves kvalitātes teoriju pievēršas apmierinātības faktoram. Koncepts

ir salīdzinoši viegli izmantojams un, būdams kognitīvs pēc dabas, tas labi pakļaujas intelektuālai apstrādei un apcerei. Pētnieki un filozofi dod priekšroku tam, nevis cietiem emocionāli vai intuitīvi iegūtiem konceptiem. Problēma rodas, ja apmierinātība tiek izmantota kā vienīgais dzīves kvalitātes mērījums, jo laba dzīve ir kas vairāk, nekā vienkārša apmierinātība: laime, dzīves jēga, vajadzību apmierinājums utt.

3. *Laime*. Vairums cilvēku izmanto šo vārdu visai piesardzīgi, jo tam ir īpaša nozīme. Tas tiek darīts ar zināmu respektu. Būt laimīgam nenozīmē vienkārši būt priecīgam un apmierinātam. Tā ir īpaša sajūta, kas ir dārga un ļoti gaidīta, taču cilvēks to piedzīvo reti. Laime atrodama dziļi cilvēkā, un tai raksturīgs patiesi līdzsvars jeb simetrija. Laime ir reibums, reti salds dzīves brīdis, kad dzīve it kā dzirksteļo. Vislabāk to spēj aprakstīt dzejnieki ar metaforu palīdzību.

4. *Dzīves jēga* ir ļoti nozīmīgs koncepts, kuru izmanto retāk. Par dzīves jēgu runā (ja vispār runā) tikai ar vistuvākajiem draugiem un tuviniekiem. Cilvēki, kas meklē dzīves jēgu, bieži vien nonāk mulsinošās situācijās, kur visu dzīves aspektu vērtības tiek aplūkota atšķirīgi. Vai attiecības ar draugiem un dzīves draugu ir tik jēgpilnas, kādām tām vajadzētu būt? Vai es savā dzīvē daru tieši to, kas man ir jādara? Vai esmu izvēlēties īsto profesiju? Vai es pareizi izmantoju savus talantus? Vai mani uzskati ir patiešām pareizi? Dzīves jēgas meklējumi prasa, lai cilvēks akceptē faktu, ka dzīve var būt kā jēgpilna, tā arī bezjēdzīga, un to, ka cilvēka pienākums ir rīkoties un mainīt to, kas ir bezjēdzīgs. Šādi jautājums par dzīves jēgu kļūst dziļi personisks, un pavisam nedaudz cilvēki mēģina atbildēt, jo, to darot, viņi riskē ar drošības sajūtu, kuru piedāvā ikdienas rutīna. Cilvēka būtnes dziļumos – starp virsmu un dziļākajiem slāņiem – atrodas telpa, kuras piepildījums veido dzīves jēgu. Tā mājo cilvēka eksistences dzīlēs. Mūsu kultūras kontekstā eksistē arī tāds domāšanas veids, kas padara dzīves jēgu tās dziļākajā nozīmē par tabu. Dzīves jēgas teorija patiesībā ir teorija par cilvēka būtību vai misiju šai dzīvē.

5. *Bioloģiskais skatījums uz dzīves kvalitāti: bioloģiskās informāciju sistēmas un eksistenciālā līdzsvara stāvoklis*. Šis dzīves kvalitātes aspekts ir saistīts ar cilvēka fundamentālo, bioloģisko konstitūciju. No bioloģiskā viedokļa raugoties, cilvēks ir dzīvs organisms, šūnu kolonija, kas, pateicoties intensīvai informācijas apmaiņai, īsteno dziļo bioloģisko spēju radīt otru cilvēcisku būtni. Kad formula par cilvēka tapšanu, kas slēpjas dziļi cilvēka dabā, ir īstenojusies cilvēka organisma struktūrā, tad dzīvi sāk raksturot noteikta kārtība: bioloģiska, psiholoģiska, sociāla un reliģiska kārtība, kas plašākā nozīmē izpaužas tajā, ko mēs domājam par dzīvi un realitāti. Raugoties no šīs perspektīvas, fiziskā veselības atspoguļo bioloģiskās informācijas sistēmas stāvoklis, ņemot vērā, ka, lai organisma šūnas funkcionētu pareizi un uzturētu ķermeni veselu un veselīgu, nepieciešama precīza informācija. Saskaņā ar šo ideju, dzīves kvalitāte slēpjas saskaņā starp faktisko dzīvi, ko dzīvojam, un formulu, kas definē cilvēku un atrodas dziļi cilvēka organismā.

6. *Dzīves potenciāla realizācija*. Cilvēki atrodas nepārtrauktā attīstībā. Tā sākās ar apaugļotu olšūnu, kas ietver milzum daudz informācijas. Dzīves gaitā šai izaugsmei ir jāatklājas, lai tiktu īstenots viss šīs informācijas potenciāls. Uzskatot to par sākumpunktu, dzīves potenciāla īstenošana kļūst par galveno konceptu dzīves kvalitātes sfērā. Tieši tāpat kā saulespuķe izmanto savu potenciālu, lai kļūtu par saulespuķi ar ziedu un lapām, cilvēki izmanto uzkrāto potenciālu, lai veiktu radošas darbības un jēgpilnu darbu, veidotu labas sociālas attiecības, ģimēni, ģimeni, ģimeni, lai dzīvotu dzīvi visā tās pilnībā.

7. *Vajadzību apmierinājuma* koncepts nav tik abstrakts kā iepriekšējie aspekti. Tas ir lielākā mērā virspusējs un kulturāli nosacīts. To izmanto plašākā nozīmē, kā arī populārzinātniski. Vajadzības tradicionāli tiek attiecinātas uz dzīves kvalitāti, kura, kad

vajadzības ir apmierinātas, kļūst daudz augstāka. Vajadzības ir mūsu cilvēciskās dabas izpausme: tās ir kaut kas tāds, kas ir kopīgs pilnīgi visiem cilvēkiem. Vajadzību apmierinājums nav tas pats, kas labklājība, jo vajadzības ir lielākā mērā saistītas ar cilvēka dabas aspektiem. Tomēr labklājība spēlē nozīmīgu lomu vajadzību teorijā, jo pēc tam, kad vajadzības ir apmierinātas, vajadzētu klāties vai justies labi. Vajadzību apmierinājums nav tas pats, kas iekšējā potenciāla realizācija, kas savā galējā formā nozīmē, ka dzīves saturs ir visas bioloģiskās informācijas realizācija. Šī informācija eksistē tik kompleksās formās, ka cilvēks nespēj to reducēt līdz vienkāršām, faktiskām vajadzībām.

8. *Objektīvie faktori* Dzīves kvalitātes objektīvie aspekti ir saistīti ar dzīves ārējiem faktoriem, un tos ir diezgan viegli noteikt. Tie ietver ienākumus, ģimenes stāvokli, veselības stāvokli un ikdienas kontaktu skaitu ar citiem cilvēkiem. Ir jānošķir šie dzīves kvalitātes aspekti, jo labu dzīvi var viegli sajaukt ar tādu dzīvošanu, ko kopumā dēvē par „pareizu” šī vārda ārējā nozīmē. Cilvēks var būt nelaimīgs, vadīdams sporta auto, un būt laimīgs, braucot ar tramvaju. Šo vispārējo patiesību apstiprina klīniskais fakts, ka parasti nav vienotības starp ārsta paustu indivīda (objektīvo) dzīves kvalitātes vērtējumu un pacienta paša vērtējumu par viņa (subjektīvo) dzīves kvalitāti. Faktori, kas atlasīti, lai raksturotu objektīvo dzīves kvalitāti, ir cieši saistīti ar nācijas kultūru, jo Dānijā vairums cilvēku uzskata, ka divi bērni ir pietiekoši, lai sniegtu maksimālu dzīves kvalitāti. Citās kultūrās pastāv uzskats, ka 2-3 bērnu nepietiek. Tādējādi objektīvā dzīves kvalitāte lielā mērā atspoguļo spēju pielāgoties apkārtējai kultūrai. Tāpēc zināmā mērā tā ir virspusēja, jo neparedz jebkādu iedziļināšanos šīs kultūras pamatos un pārdomās par to. Pakāpe, kādā cilvēks spēj pielāgoties kultūras normām, virspusēji ir pielīdzināma labklājības idejai.

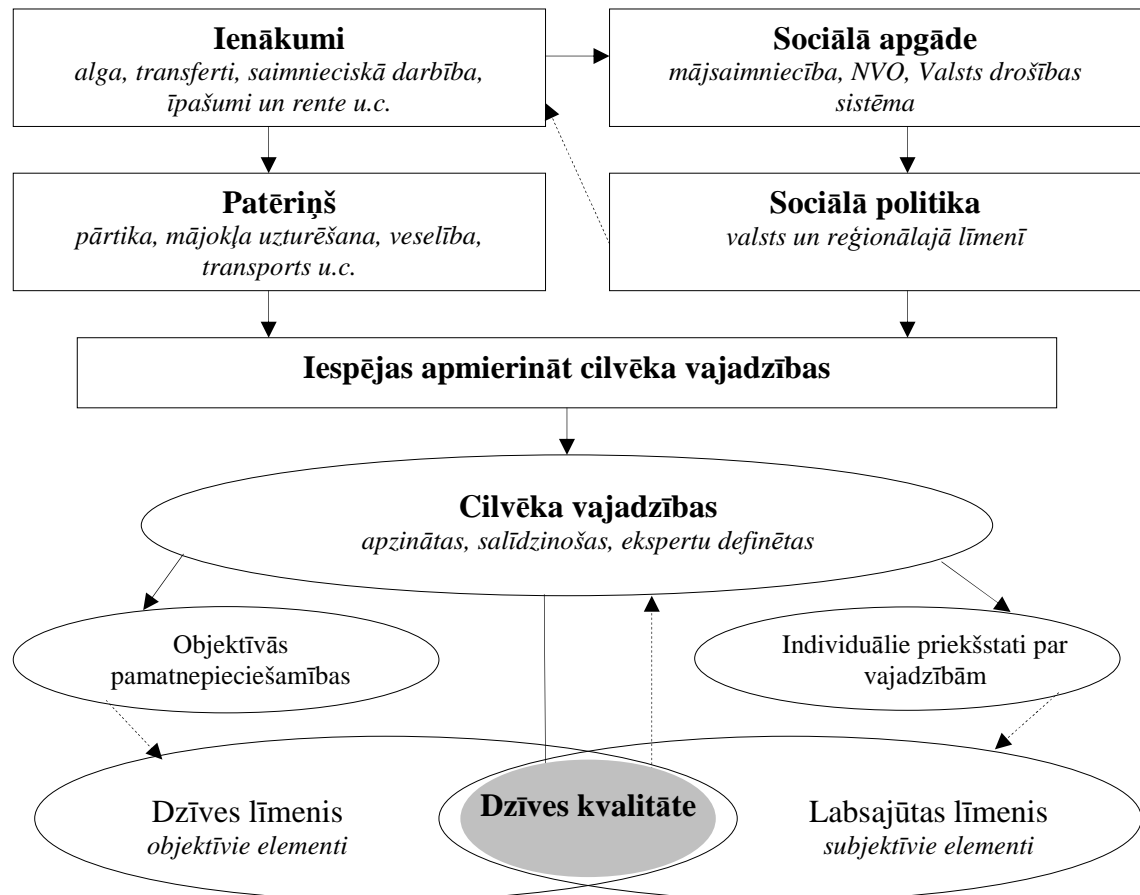
Visus iepriekš raksturotos elementus var izvietot uz horizontālas līnijas, (sk. 1.12. att.), kas savieno subjektīvo un objektīvo dzīves kvalitāti. Nr. 1, labklājība, un Nr. 8, objektīvie faktori, atrodas virspusē, jo tie skar virspusējo spēju pielāgoties savai kultūrai. Nr. 2, apmierinātība ar dzīvi, un Nr. 7, vajadzību apmierinājums, skar mazliet dziļākus aspektus: vai eksistē simetrija starp to, ko es vēlos, un to, ko dzīve man sniedz? Nr. 3, laime, un Nr. 6, dzīves potenciāla realizācija, ietver dziļākās eksistences un indivīda dabas aspektus. Nr. 4, dzīves jēga, un Nr. 5, bioloģiskās informācijas sistēmas kārtība un disharmonija, attiecas uz cilvēces dziļāko būtību. Ir jāiztēlojas kāds abstrakts kodols, kas atrodas starp Nr. 4 un Nr. 5, kas paliek neizsakāms un neizmērojams. Šai kodolā savienojas subjektīvais un objektīvais: dziļākā subjektīvā dzīves kvalitāte un organisma objektīvais stāvoklis, kuru raksturo veselība un slimība. Tur, dziļi indivīda būtības dzīlēs, pašā cilvēka iekšienē, kur veidojas dzīves jēga, atrodas pols, pats eksistences centrs. Tajā, kādas ir cilvēka izjūtas šai centrā, būtu jāatspoguļo cilvēka dzīves kvalitāte, dziļākās zināšanas par cilvēku, kādas vien var iegūt. Par nelaimi, šo stāvokli nav iespējams izteikt vārdos, jo šī pieredze pieder nevis loģikas un kārtības pasaulei, bet gan iracionālajai pasaulei, pašas dzīves telpai un kvalitātei; tā ir pašreizēja un spontāna un atrodas ārpus dimensijām, kas ir racionāli aprakstāmas un analizējamas.

Šī modeļa dzīves filozofija ir tāda, ka, lai izmērītu globālo dzīves kvalitāti, tas ir jādara saskaņā ar dzīves kvalitātes integrētu teoriju, tādu kāda ir šī vispārējā teorija jeb meta-teorija, kas aptver vairāk nekā astoņas faktuālas teorijas, kas ietver subjektīvā-eksistenciālā-objektīvā spektru (Ventegodt, 2003^a:962.-971.; 2003^b: 972.-991.).

Novērtējot dzīves kvalitātes integrētās teorijas priekšrocības, salīdzinot ar daudz vienkāršākiem dzīves kvalitātes modeļiem, kuros tiek izmērīts kopējais dzīves kvalitātes vērtējums, izmantojot kādu no zinātniski piedāvātajām mērījumu skalām, promocijas darbā autore pielieto abus modeļus (kopējo novērtējumu 10 ballu skalā un integrētās teorijas elementu novērtējumu – 5 ballu skalā), lai izdarītu secinājumus par modeļu

salīdzinājumu un izmantojamību turpmākajos pētījumos. Subjektīvie vērtējumi pēc matemātiskās apstrādes tiek pārvērsti savstarpēji salīdzināmos koeficientos, lai tos varētu salīdzināt pēc dažādām sociāli ekonomiskajām pazīmēm, kas ir būtiskas pensionāru dzīves kvalitātes izpētē.

Izstudējot dzīves kvalitātes konceptualizācijas teorētiskās atziņas, vajadzību teorijas pielietojumu dzīves kvalitātes ekonomiskajā kontekstā, kā arī izvērtējot dažādus dzīves kvalitātes modeļus, autore izveidoja savu definējumu dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskajai izpētei (1.13. att.).

Avots: autores konstrukcija, izmantojot Costanza, 2008; Manning, 2008.

1.13. att. Dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskās izpētes metodika.

Dzīves kvalitātes teorētiskās koncepcijas pamatā ir ideja par dzīves un labsajūtas līmeņu mijiedarbību, ko nosaka indivīda, mājsaimniecības vai sociālās (piem., pensionāru) grupas iespējas apmierināt vajadzības, rīcībā esošo ienākumu un tam atbilstošā patēriņa ietvaros. Vajadzību apmierināšana notiek ar sociālās apgādes starpniecību, kas ietver gan mājsaimniecības, gan tirgu, gan nevalstiskās organizācijas, gan valsts sociālās nodrošināšanas sistēmu. Dzīves kvalitātes nodrošinājumu ikvienam indivīdam tiesiski un normatīvi regulē valsts sociālā politika. Promocijas darba objekts ir pensionāri Latvijas reģionos, tāpēc nākošajā nodaļā tiek raksturota dzīves kvalitāte novecošanas procesā, tā tiesiskā un normatīvā bāze un pensionāru dzīves kvalitātes izpētes pieredze un nākotnes izaicinājumi

Kopsavilkums un secinājumi par pirmo nodaļu

1. Dzīves kvalitāte ir starpdisciplinārs jēdziens, un tā evolūcijas izpēte pierāda ekonomistu nozīmīgu zinātnisku ieguldījumu kopējās vai individuālās objektīvās labklājības, kā arī jēdziena tapšanā.

2. Izpētot dzīves kvalitātes attīstību ekonomikas zinātnē, promocijas darba ietvaros ir jāakcentē šādi nozīmīgi zinātnieki un viņu devums:
 - angļu ekonomists A.S. Pigū, kurš tiek uzskatīts par labklājības ekonomiskās teorijas pamatlicēju (20. gs. sākumā),
 - amerikāņu ekonomists un sociologs Dž.K. Gelbraits, kurš tiek uzskatīts par dzīves kvalitātes jēdziena autoru (20. gs. vidū),
 - nīderlandiešu ekonomikas profesora Bernarda M.S. van Prāga publikācija „Laiemes daudzuma noteikšana: matemātiskās analīzes pieeja apmierinātībai” (20. gs. beigās);
 - šveiciešu ekonomikas profesora B.S. Freja un politekonomijas lektora Aloiza Stucera darbs „Laime un ekonomika” (21. gs. sākums);
 - angļu ekonomists Džons Vedžers, kurš noteica dzīves kvalitāti pēc dzīves līmeņa, uzskatot, ka pakalpojumu daudzums un kvalitāte vienmēr pozitīvi ietekmē dzīves kvalitāti;
 - amerikāņu ekonomists un politilogs Valts Rostovs, kurš dzīves kvalitāti, pētot caur politikas prizmu, uzskata, ka, lai izmērītu dzīves kvalitāti, ir nepieciešama politiska cīņa par pārkārtojumiem politiskajā un sabiedriskajā iekārtā, kur politika ir vērsta uz sabiedrības negāciju novēršanu īstenojot liberālas reformas.
3. Dzīves kvalitātes pamats ekonomikas zinātnē ir vajadzību apmierināšana, kura saistīta ar vienlīdzīgām iespējām apmierināt vajadzības, pie kam, apmierinot pamatvajadzības, rodas augstāka līmeņa vajadzības, kas saistāmas ne tikai ar dzīves kvalitātes nodrošināšanu, bet arī tās paaugstināšanas iespējām.
4. Dzīves kvalitātes izpētei ekonomikā ir divas iespējas, kuras atkarīgas no pētījuma mērķa:
 - ekonomiskie mērījumi ir vislabākie tad, kad ir nepieciešami ātri, aptuveni aprēķini, apkopojoši secinājumi īstermiņa periodā,
 - neekonomiskie mērījumi pielietojami, kad ir nepieciešama dziļāka analīze un jāatklāj tendences vidējā vai ilgākā laika periodā.
5. Dzīves kvalitāte ir komplekss un reflektīvs jēdziens, ko var definēt kā objektīvu un subjektīvu elementu savstarpējās mijiedarbības kopumu, kas atspoguļojas noteiktā labklājības pakāpē, kura ir atkarīga no indivīda resursiem un zināšanām.
6. Dzīves kvalitātes mērīšanas iespējas ir multidimensiālas un rada metodoloģiskās problēmas:
 - objektīvie un subjektīvie dzīves kvalitātes rādītāji var uzrādīt pretēju rezultātu;
 - ir jānedefinē atskaites punkts dzīves kvalitātes subjektīvajam salīdzinājumam laikā un telpā;
 - „laime” un „apmierinātība ar dzīvi” bieži tiek izmantoti kā sinonīmi, bet jānovērtē, ka tie ir atšķirīgi labklājības mērījumi;
 - dzīves kvalitātes starptautiski salīdzinošai analīzei, būtiski ir harmonizēt pētniecības instrumentāriju un indikatorus.
7. Dzīves kvalitātes modeļu daudzveidība raksturo autoru atšķirīgo skatījumu uz to izpēti, tomēr ir nozīmīgi integrēt pēc iespējas plašāku subjektīvo indikatoru klāstu.
8. Dzīves kvalitātes sociāli ekonomisko dimensiju var pētīt kā dzīves un labsajūtas līmeņu mijiedarbību, ko nosaka indivīda iespējas apmierināt vajadzības rīcībā esošo ienākumu un tam atbilstošā patēriņa ietvaros.

2. DZĪVES KVALITĀTE SABIEDRĪBAS NOVECOŠANAS PROCESĀ

Mūsdienu strauji mainīgajā pasaulē viens no lielākajiem politikas izaicinājumiem ir sabiedrības novecošana. 1999. gadā starptautiskais senioru gads iezīmēja sākotnējo redzējumu par visām paaudzēm draudzīgu sabiedrību (2009 AARP-United..., 2009). Progresīvi domājošas valstis gatavojoties nozīmīgām demogrāfiskām izmaiņām, kas tiek prognozētas pārskatāmā nākotnē mēģina noformulēt savu politiku šai jomā, veicot apjomīgus situācijas novērtējuma pētījumus un uz tiem pamatotu sociālo plānošanu, kas akcentētu vecākās paaudzes veiksmīgu novecošanu baudot augstu dzīves kvalitāti.

Likumdošanai jāietver ekonomiskā drošība, vienlīdzīgu iespēju garantijas dažādu pakalpojumu jomā un lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē vecākās paaudzes dzīvi. Daudzi politiskie lēmumi, kas dotu labumu vecākajai paaudzei, vienlaikus pozitīvi ietekmētu arī jaunākās. Valsts ekonomiskās krīzes laikā pieņemot politiskos lēmumus prioritātes bieži konfliktē, tomēr ir nepieciešams uzmanīgi izvērtēt gan nacionālā, gan reģionālā un pašvaldības līmeņa lēmumus, kuri ietekmē vecāko paaudzi.

Latvijā, kur katrs ceturtais cilvēks ir pensionārs, pētījumi par novecošanu, veco cilvēku dzīves standartiem un problēmām nav īpaši izplatīti. Tomēr šie jautājumi ir aktuāli, tieši reģionālajā aspektā, jo ir jā rūpējas par dzīves kvalitātes izlīdzināšanu reģionos, lai panāktu to līdzsvarotu attīstību Latvijā. Lai identificētu ar pensionāru dzīves kvalitāti saistītās problēmas un to risinājumus Latvijas reģionos, promocijas darba ietvaros tiek apzināti un salīdzināti nozīmīgākie dzīves aspekti vecākās paaudzes skatījumā.

Šajā nodaļā tiek raksturots novecošanas jēdziens paralēli ar tā retrospektīvo izpēti pieredzi, kā arī apzināta dzīves kvalitātes atbalsta politikas institucionālā un dokumentārā bāze nacionālajā un reģionālajā līmenī. Nodaļas noslēgumā tiek akcentētas nozīmīgākās dzīves kvalitātes izpēti specifiskās iezīmes un nākotnes pētījumu prioritātes sabiedrības novecošanas procesā.

2.1. Sabiedrības novecošanas teorētiskie aspekti un izpēti pieredze

Sabiedrības novecošanās ir gados vecāku cilvēku proporcijas pieaugums attiecībā pret gados jaunāku cilvēku īpatsvaru (Vadlīnijas ES fondu..., 2008). Skatoties nākotnē ar zināmu drošības pakāpi var prognozēt, ka Eiropas iedzīvotāju kopskaits samazināsies un aizvien lielākā mērā pieaugs gados veco cilvēku skaits. Ir sagaidāms, ka 2050. gadā Eiropas iedzīvotāju, ieskaitot Krieviju, kuri būs vecāki par 65 gadiem īpatsvars dubultosies sasniedzot nedaudz mazāk par vienu trešdaļu no kopskaita. Tas liecina par to, ka nākotnē mazākam skaitam strādājošo būs jāuztur lielāks skaits pensionāru (Sommestad, 2000) Lai tiktu galā ar šo situāciju nākamajām paaudzēm būs jāmaksā dubulti nodokļi. Pirmkārt, viņiem būs jāmaksā pensija visiem tiem daudzajiem cilvēkiem, kuriem tā būs nepieciešama. Otrkārt, viņiem būs jāmaksā veidot nopietni uzkrājumi, lai savās vecumdienās tiem nebūtu vajadzīga valsts pensija. Kopumā tas veido dubultus nodokļus: cilvēks iemaksā par sevi privātā pensiju fondā un maksā par valsts pensiju tiem, kas vecāki par viņu. Nākotnē daudzi gados vecāki cilvēki turpinās strādāt līdz pat 75 gadu vecumam. (Diksons, 2003:101.-105.). Mēs šobrīd dzīvojam novecojošā sabiedrībā, tāpēc vitāli svarīga ir novecošanas padziļināta izpēti, lai noskaidrotu, kas tad īsti ir novecošana kā process, kādas iespējas tā dod un kādu smagumu iznes. Novecošana ir dabisks fizioloģisks process, kura laikā ķermenī noris virkne pārmaiņu. Pastāv ievērojamas atšķirības attiecībā uz to, ko tas nozīmē katram indivīdam un kādas ir katra spējas turpināt dzīvot aktīvu un piepildītu dzīvi. Daudzie vecie cilvēki turpina būt aktīvi un pilnībā neatkarīgi līdz pat dzīves beigām (Ābele, 1999:74.). To

ietekmē gan cilvēka veselības stāvoklis, gan psiholoģiskais noskaņojums, arī materiālais nodrošinājums. Gerontoloģija ir zinātne par gados vecāku cilvēku novecošanu, kas nodarbojas ne tikai ar fizisko procesu izpēti indivīdiem kļūstot vecākiem, bet arī ar tiem sociāli kulturālajiem faktoriem, kas saistīti ar novecošanu. Tādejādi tiek skarti divi pretrunīgi procesi. No vienas puses, modernās sabiedrībās gados vecākiem cilvēkiem ir salīdzinoši zemāks statuss un mazāka vara nekā tas bija pirmsmodernās kultūrās. No otras puses, gados vecie cilvēki, mūsdienās salīdzinoši mazāk tiecas pieņemt novecošanu kā neglābjamu ķermeņa sabrukšanas procesu. Vidēji cilvēki dzīvo daudz ilgāk nekā simts gadus atpakaļ un šis rezultāts ir sasniegts pateicoties, progresam medicīnā, pareizai uztura lietošanai un higiēnai. Šodien pētījumi kopumā parāda tendenci, ka novecošana un slikta veselība nav sinonīmi. Lai arī novecošana ir jaunu iespēju parādīšanās process, to pavada arī virkne problēmu. Jo, kad cilvēki noveco, viņi saskaras ar grūti apkopojamām kombinācijām, kas skar medicīnas, emocionālās un materiālās problēmas. Viena no galvenajām vecu cilvēku rūpēm ir neatkarības, patstāvīgas pārvietošanās un pilnvērtīgas sociālās iekļaušanās sabiedrības norisēs saglabāšana (Гидденс, 2005:148.-153.). Iepriekšminētie novecošanas procesu ietekmējošie faktori ir cieši saistīti ar vecu cilvēku labklājības jēdzienu tā plašākajā izpratnē, kas sniedzas līdz dzīves kvalitātes aspektiem.

Izšķir vairākus vecuma veidus: hronoloģiskais, fizioloģiskais, psiholoģiskais un sociālais vecums. Dominējošais faktors hronoloģiskā vecuma noteikšanai ir nodzīvoto gadu daudzums, fizioloģiskajam – veselības stāvoklis, somatiskās organisma atkāpes. Psiholoģisko vecumu nosaka cilvēka pašsajūta sava vecuma struktūrā, bet sociālais vecums iekļauj sevī visas iepriekšminētās pazīmes un to var uzskatīt par dažādu vecuma veidu sintēzi. Saistībā ar seno Ķīniešu klasifikāciju 60 gadus var uzskatīt kā pēdējo radošās dzīves periodu, periodu līdz 70 gadiem kā vēlamo vecumu, bet pēc 70 gadiem vecumu. Kopumā vecumu var strukturēt pēc aktīvā darba mūža pazīmēm: pirms darba spējas vecums, darbaspējas vecums un virs darbaspējas vecums, ko sīkāk iedala: *pieredzējis vecums* 60-69 gadi, *agrs vecums* 70-79 gadi, *dziļš vecums* 80 un vairāk gadi. Starptautiskajā salīdzinošajā klasifikācijā izšķir: agro vecuma periodu 65-74 gadi un vecumu no 75 gadiem (Альперович, 2004:48.-52.). Citi autori izdala nedaudz atšķirīgus vecuma veidus:

- dabiskā (fizioloģiskā, normālā) novecošana – raksturojas ar noteiktu tempu un vecuma izmaiņu pēctecību, atbilstoši bioloģiskajām, adaptīvi – regulējošajām noteiktās cilvēku populācijas iespējām;
- palēnināta (aizkavēta) novecošana – atšķiras ar daudz lēnāku novecošanu nekā tas raksturīgs populācijai kopumā. Šī tipa galējā izpausme ir ilgdzīvošanas fenomēns;
- priekšlaicīga (patoloģiska, paātrināta) novecošana – raksturojas ar agru vecuma izmaiņu attīstību vai arī ļoti spilgtu vecuma parādīšanos tai vai citā vecuma periodā (Яцемирская, Беленкая, 2003).

Čehu psihologs V. Henri vecus cilvēkus pēc psiholoģiskās aktivitātes iedala 3 grupās:

- *veci cilvēki*, kuri aktīvi, moži, enerģiski, viņi turpina strādāt ir aiņemti;
- *nestrādā vairs*, bet priecājas par savu pašizvēlēto nodarbības veidu, aizraujas ar savu hobiju, viņi turpina būt aiņemti;
- *grupa ar pazeminātu enerģiju*, galvenokārt pievērs uzmanību sev pašam (Liepiņa, 1998:35.).

Priekšlaicīgai novecošanai pakļautie un vecākā gadagājuma indivīdi ar pazeminātu enerģiju ir tās riska grupas, kuras īpaši aktualizējamās dzīves kvalitātes izpētes sakarā.

Analizējot vecuma posmu tipoloģiju zinātniskajā literatūrā tiek lietoti dažādi termini, lai ar tiem apzīmētu vecākā gadagājuma cilvēkus:

- *socioloģijā un gerontoloģijā* lieto jēdzienus – veci cilvēki, cilvēki vecākos gados, cilvēki novecošanas procesā, seniori;
- *ekonomikā un statistikā* – pensionāri, pensijas vecuma iedzīvotāji, vīrs darba spējas vecuma iedzīvotāji.

Lai apzīmētu vecumu saistītu ar tiesībām uz pensiju lieto divus jēdzienus: *pensijas vecums (pensionable age)*, kad var aiziet pensijā un saņemt to un *pensionēšanās vecums (retirement age)*, kad patiešām cilvēks aiziet pensijā. Promocijas darbā tiek lietots jēdziens *pensionāri*, kas ir definējams kā sinonīms pensijas vecuma (vīrs darba spējas vecuma) jēdzienam ar to saprotot vecumu, kas pārsniedz 62 gadus, kad indivīdam ir tiesības saņemt vecuma pensiju vai arī viņš to jau saņem. Izvērtējot gerontoloģijas atziņas un citos līdzīga rakstura pētījumos pieejamo informāciju salīdzināmības nolūkā pētījumā izmantots arī pensionāru iedalījums divās grupās: 62-74 gadi un vecumu 75 un vairāk gadi, ko nosacīti var apzīmēt par agro un dziļo vecumu.

Hronoloģiskais vecums ir saistāms ar psiholoģiskajām, sociālajām un bioloģiskajām izmaiņām. ASV sociologs Karls Tibits (*Kirl Tibit*) uzskata, ka līdz ar novecošanas problēmām ir jāpēta arī veca cilvēka personība kopumā, viņa psihiskā veselība, higiēna, norobežošanās no sabiedrības un viņa enerģijas mazināšanas. Bioloģiskās īpatnības un fiziskās izmaiņas novecošanas procesā negatīvi ietekmē veca cilvēka funkcionēšanu vidē un ir viens no faktoriem, kas traucē integrāciju sabiedrībā (Hooyman, 1961) līdz ar to arī apmierinātību ar savu dzīvi.

Pētot dzīves kvalitāti novecošanas procesā ir būtiski raksturot izmaiņas psiholoģiskajā, sociālajā un bioloģiskajā aspektā, kas akcentē veiksmīgas novecošanas ietekmējošos faktoros. Indivīda *psiholoģiskais* vecums ir saistīts ar personības attīstības līmeni, ar spēju saglabāt dvēselisko līdzsvaru un izmatot psihiķes rezerves, kā arī individuālajām izjūtām par vecumu (Sociālās atstumtības aspektu..., 2002:15.), jo līdz ar vecumu izmainās arī cilvēka motīvi un vajadzības (Krasnā, 2007:21.). Raugoties no *sociālā* aspekta vēlīno dzīves periodu raksturo mijiedarbība ar sociālo vidi, sociālā statusa un sociālo lomu maiņa, ko izsauc vispārēja aktivitātes līmeņa samazināšanās. Sociālās lomas kļūst mazāk noteiktas, jo sabiedrība no veciem cilvēkiem sagaida vairāk pasivitāti nekā aktivitāti, un tas mazina motivāciju sociālai darbībai (Ābele, 1999:76.). Indivīda pozīcijai ģimenē, izglītības statusam, nodarbošanās statusam ir gan individuāli psiholoģisks, gan kolektīvi sociāls novērtējums un nozīme (Wittersätter, 1992). *Bioloģiskā* aspektā – fizioloģiskās izmaiņas nosaka darbaspēju mazināšanos, daļēji iespaido arī vajadzību sfēras sašaurināšanos (Liepiņa, 1998:8.), bet vairums cilvēku, kuri ir vecāki par 65 gadiem novēro, ka nevar vairs darboties tā, kā to darījuši iepriekš. Veselības stāvoklis ir nozīmīgākais faktors, kas ietekmē personas pašsajūtu. Slimība un darba nespēja negatīvi iespaido veco cilvēku garīgo stāvokli (Смелзер, 1998:72.).

Novecošana cilvēkus ietekmē dažādi, jo daži cilvēki noveco ātrāk, citi lēnāk. Novecošanu visbiežāk paātrina un dzīvi saīsina tādi ar indivīda uzvedību saistīti veselīga dzīvesveida negatīvi ietekmējoši faktori kā stress, pārmērīgi bagātīgs uzturs, biežas ēdienreizes, uzkodas starp ēdienreizēm, miega trūkums, smēķēšana (Aksts, 2005:37.), kā arī fizisko aktivitāšu trūkums. Tomēr daudziem gados veciem cilvēkiem saglabājas dzīvesprieks, komunikabilitāte, seksuālās vajadzības, radošās spējas, palēninoties domāšanas tempiem, saglabājas domāšanas kvalitāte, spēja uztvert jauno (Renģe, 2002), kas norāda ne tikai uz veiksmīgas novecošanas perspektīvu, bet arī iespējām baudīt augstu dzīves kvalitāti.

Latvija atrodas starp tām valstīm, kurās novecošanās procesi notiek visstraujāk, jo novecošanas rādītāji ir augstāki un tās tempi straujāki nekā vidēji ES dalībvalstīs.

Novecošanās tendences galvenās iezīmes Latvijā ir šādas: iedzīvotāju kopskaita krass samazinājums pēc valsts neatkarības atjaunošanas; iedzīvotāju skaita samazinājums vecumā līdz 65 gadiem un bērnu skaita samazināšanās, kas radusies ļoti zemās dzimstības rezultātā; iedzīvotāju skaita pieaugums vecumā virs 65 gadiem; disproporcijas izveidošanās starp dzimumiem darbaspējas vecuma iedzīvotāju vecāko gadagājumu grupās un pensijas vecumā, ko radījusi ilgstoša paaugstināta vīriešu mirstība darbaspējas vecumā. Gados veco iedzīvotāju skaits un īpatsvars kopskaitā pieaug gan pilsētās, gan laukos. Reģionālajā iedalījumā relatīvi visvairāk veco cilvēku dzīvo un prognozē arī 2030. gadā Rīgā un Latgalē, vismazāk Pierīgā un Zemgalē. Visu institūciju prognožu aprēķinu galvenie varianti paredz strauju demogrāfiskās slodzes pieaugumu uz gados veco iedzīvotāju rēķina (Vītoliņš, 2007:29.-40., Bērziņš, 2007:197.-208.). Latvijā depopulācijas problēma kļūst ar vien aktuālāka radot jaunus izaicinājumus sabiedrības novecošanas izpētes jomā.

Ņemot vērā globālo novecošanu un to, ka Eiropa šobrīd ir „visvecākais” reģions, kā arī procentuālo gados vecāko cilvēku īpatsvara izvērtējumu, tad institūcijas interešu centrā ir jautājumi par ģenētiku, ilgdzīvošanu un demogrāfiju, veco cilvēku dzīves kvalitāti, veselību un sociālo aprūpi. Mūsdienu Eiropas politikas mērķis ir nodrošināt tādu situāciju, kurā gados veciem cilvēkiem ir iespējams saglabāt savu mobilitāti, neatkarību, aktīvu piesaisti sabiedrībai un efektīvi atsaukties uz fiziskām, psiholoģiskām un sociālām problēmām, kas varētu rasties gados veciem cilvēkiem (Bowling, Dieppe, 2005). Eiropa var lepoties ar senām un visaptverošām ģerontoloģisko pētījumu tradīcijām, kam ir celmlauža statuss, un ar dažiem pasaules vadošajiem pētniekiem, kuru pētījumi attiecas uz situāciju savā valstī. Ir bijis ļoti maz apzinātu, mērķtiecīgu kontaktu starp pētniekiem; kontakti dibināti tikai personīgajā līmenī, pateicoties dalībai dažādās zinātniskās sanāksmēs. ES valstu pētnieki un sociālās politikas veidotāji tādas nozīmīgas nacionālas programmas, kā, piem., Nestora programmu Nīderlandē (*Nestor*) un „Novecošana” (*Growing Older*) Lielbritānijā, neizmantoja tik plaši, līdz ar to Nacionālās programmas un to datu bāzes nav pārtapušas par visā ES pieejamiem resursiem. Tomēr situācija ir sākusi mainīties un galvenais virzītājspēks šai jomā ir bijis tas, ka zinātnieki ir apzinājušies vajadzību pēc starpvalstu pētījumiem un pēc apmaiņas speciālo zināšanu jomā. Kā nozīmīgākie jāakcentē: Eiropas Ģerontoloģijas kongresa (*European Congress of Gerontology*), žurnāla par novecošanu Eiropā (*European Journal of Ageing*) un Eiropas novecošanas un vecu ļaužu novērošanas komisijas izveide. Izmantojot ES atbalstu, divi projekti ir tikuši vēltīti dzīves kvalitātes izpētei vecumā.

1. Projekts *EQUAL-AGE*, kura mērķis bija izveidot Eiropas perspektīvu Lielbritānijas *Growing Older* programmai, kura laika posmā no 1999. līdz 2004. gadam pētīja dzīves kvalitāti ietekmējošos faktoros dzīves norieta posmā un apkopoja 24 unikālus pētījumus, kas tika veikti Vācijā, Itālijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Lielbritānijā. Programma sākotnēji tika iedalīta sešās pētījumu tēmās, kas aptvēra plašu ar dzīves kvalitāti saistītu jautājumu klāstu. Lai arī neviens no projektiem neattiecas tieši uz atbilstošo tēmu, tie tiek piedāvāti grupās, lai norādītu uz pētījuma fokusu. Tēmu galīgo vērtību noteica tas, cik veiksmīgi sociālo zinātnieku kopiena to spēja pielietot (skat. 2. piel.) Lai arī sekojošais kopsavilkums nespēj pilnā mērā atspoguļot katra projekta plašumu un dziļumu, cerams, ka tas tomēr atklās katras pētījumu tēmas būtību (Walker, 2005; *Growing Older Programme*, 2009).
2. Projekts *FORUM* (2002.-2004.), kura ietvaros tika organizēti vairāki zinātniski semināri par trim pamattēmām:
 - dzīves kvalitāte;
 - veselības un sociālā aprūpe;
 - ģenētika, dzīves ilgums un demogrāfija,

kuru mērķis bija aizpildīt plaisas zināšanās un prioritizēt pētījumus visas Eiropas mērogā.

Vēl viens svarīgs Eiropas mēroga (FP5) pētījums, kura centrā bija dzīves kvalitāte, ir projekts *Ageing Well* (Laba novecošana). Gerontoloģijas pētniecības jomas eiropeizācija notiek visā kontinentā (Walker, 2005).

Arī citur pasaulē tiek īstenoti ar novecošanu un dzīves kvalitāti saistīti projekti. Piem., projekts „Vecākā gadu gājuma kanādiešu dzīves kvalitātes uzlabošana” (*Improving the Quality of Life of Canadians Seniors Project*) tika uzsākts, lai izzinātu, kāda ir valdības politikas ietekme uz vecākā gadu gājuma cilvēku dzīves kvalitāti. Projekts izauga no organizāciju tīkla „*Councils of Aging*” iniciatīvas. Šī organizācija interesējās par iespējām universitātēm sadarboties ar senioru grupām, lai attīstītu pētījumus par novecošanas problēmām. Viens no svarīgākajiem šī projekta rezultātiem bija tāds, ka dalībnieki panāca, ka tika pievērsta uzmanība senioru dzīvei kopējā sabiedrības redzējuma kontekstā (*A City for All Ages...*, 2000:3.-13.).

Interesants pētījums „Vecs cilvēks ģimenē” tika veikts bijušajā PSRS, kur 1998. gadā Krievijas Federācijas Tveras apgabalā, autore Gaļina Parahonskaja (Парахонская, 2002:103.-110.) vēlējusies noskaidrot sabiedrības attieksmi pret veciem cilvēkiem, kas zināmā mērā atspoguļo valsts civilizāciju, jo tā netieši parāda vecu cilvēku sociālo, materiālo un emocionāli-psiholoģisko stāvokli. Pētījums atklāja, ka cilvēks, kurš sasniedz pensijas vecumu, dzīvo sašaurinātā pasaulē, daudziem saskarsme ar pasauli norobežojas tikai ar kaimiņiem un ģimeni, tāpēc ļoti svarīgi ir realizēt sevi tieši ģimenē. Īpaši grūti ir cilvēkiem, kuriem nav ģimenes saiknes, tas ietekmē viņu veselību, emocionāli – psihisko stāvokli, saskarsmi ar sabiedrību.

Pozitīvi vērtējama ir Eiropas veco ļaužu platformas (AGE) izveide 2001. gada janvārī, lai pilnveidotu sadarbību starp veco cilvēku organizācijām ES līmenī. Dažādu pakalpojumu pieejamība, dzīves kvalitātes uzlabošana, finansiālā drošība, pieredzes apmaiņa, kopēja interešu aizstāvība, līdzdalība, iekļaušana, vienlīdzīgas iespējas un paaudžu solidaritāte ir AGE būtiskākie dienaskārtības jautājumi. Piederība AGE ir iespējama jebkurai nacionālajai un reģionālajai bezpeļņas organizācijai (NVO) un, ja tā kļūst par Eiropas veco ļaužu platformas biedru, tad var pretendēt Eiropas Komisijas līdzfinansējumam (*About AGE. The European...*, 2009).

Eiropas veco ļaužu platformas pārstāvis Latvijā ir biedrība „Baltā māja”, kura ir brīvprātīga, patstāvīga, nepolitiska, nevalstiska organizācija, kas ir dibināta apvienojoties cilvēkiem ar līdzīgiem mērķiem un kas darbojas Līvānos, kā neatkarīga institūcija kopš 1996. gada un tās darbība ir vērsta uz sabiedrības locekļu labklājības līmeņa paaugstināšanu un indivīdu sociālo integrāciju sabiedrībā, pievēršot uzmanību iedzīvotāju aktivizēšanai, pieaugušo izglītošanai, savstarpējās palīdzības organizēšanai. Tātad pamata misija ir sabiedrības un indivīdu sociālās integrācijas, saskaņas un labklājības attīstības veicināšana. Biedrība „Baltā māja” ir realizējusi projektu „*Paaudžu dialogs – izpratnes un cieņas garantija*”, kurš tika ietverts grantu shēmā „Eiropas Komisijas Vienādu iespēju visiem gads (2007) ceļā uz taisnīgu sabiedrību”. Projekta vispārējais mērķis ir pievērst uzmanību vecuma diskriminācijai. Abpusējs dialogs, informētības paaugstināšanās līmenis sabiedrībā par veco ļaužu problēmām sekmē cieņu un izpratni. Ir noslēgusies arī apakšprojekta „*Aktīvs seniors - pamats attīstībai*” darbība, kas tika uzsākta 2009. gada 1. maijā un tā darbība aptvēra 30 pašvaldības dažādos Latvijas reģionos. Apakšprojekta mērķis bija pievērst sabiedrības uzmanību vecāka gadagājuma cilvēku lomai sabiedrībā. Projekta aktivitātes bija veidotas ar mērķi izzināt darbības, kuras pašvaldības veic savu senioru labā un popularizēt pašvaldību labās prakses piemērus. Viens no sadarbības tīkla izvirzītajiem mērķiem bija ieviest Latvijā tradīciju svinēt Starptautisko veco ļaužu dienu 1. oktobrī.

Pateicoties sadarbības tīkla „Dzīvotprieks” aktivitātēm, kuras vairāku gadu laikā, ik rudenī pievērša sabiedrības un valsts institūciju uzmanību šai starptautiskajai senioru svētku dienai, 2009. gada rudenī LR 9. Saeima pasludināja Starptautisko veco ļaužu dienu kā Latvijā atzīmējamu dienu. Apakšprojekta pētījuma secinājumi bija, ka aktīvie pensionāri ne vien interesantāk pavada savas vecumdienas, bet arī ir vairāk informēti par norisēm savās pašvaldībās. Tāpat iesaistīšanās senioru organizācijās vai pašdarbības kolektīvos ir viena no iespējām kā vecumdienās dzīvot kvalitatīvāk. Pētījums parādīja, ka ir daudzas pašvaldības, kas atbalsta un palīdz saviem senioriem vairāk kā to nosaka pastāvošā likumdošana. Īpaši seniorus iepriecina pasākumi, kas ar pašvaldību atbalstu tiek rīkoti tradicionāli katru gadu (Baltā māja, 2009; Aktīvs seniors-pamats..., 2009).

Plašās veiksmīgas novecošanas programmas Eiropā un citur, uzskatāmi pierāda visas sabiedrības, pirmkārt, jau zinātnieku un politiķu rūpes par pensijas vecumu sasniegušajiem savas nācīgas iedzīvotājiem.

Dzīves kvalitātes izpētes pieredze sabiedrības novecošanās procesā

Bažas par vecāka gadu gājuma cilvēku labklājību ir bijis agrīno gerontoloģisko pētījumu virzītājspēks. Patiesi, pirmie nopietnie multidisciplinārie novecošanas pētījumi tika veikti ar mērķi identificēt gan dzīves kvalitāti vecumā, gan apstākļus, kas nodrošina to. Kaut arī dzīves kvalitāte vairs nedominē gerontoloģiskajos pētījumos, labklājība paliek par vitālu novecošanas pētījumu sastāvdaļu pētījumos sociālo zinātņu jomā. Daļēji tas noticis tāpēc, ka pastāv vēlme novērot sociālo pārmaiņu sekas, dažādu paaudžu raksturīgās pazīmes un to sastāvu un valsts politiku vecākās paaudzes labklājības nodrošināšanā (George, 2006:320.-333.) Tomēr zinātnieku vidū izskan arī pretējs viedoklis, ka jaunākajos gerontoloģijas pētījumos dzīves kvalitāte tiek ietverta aizvien vairāk, sekojot Pasaules Veselības organizācija (PVO) uzstādījumam: „Esam „pielikuši” gadus dzīvei. Tagad uzdevums ir šajos gados iedvest dzīvību”. Tomēr par šo tēmu ir uzrakstīti tikai daži darbi, bet neviens no tiem nav piedāvājis starptautisku un multidimensionālu skatījumu. Ņemot vērā senioru skaita pieaugumu, ir pienācis laiks publicēt pētījumus, kas sistemātiski izklāsta visaptverošu perspektīvu un ietver teorētisku pieeju un empīriskus atklājumus attiecībā uz vissvarīgākajiem dzīves kvalitātes komponentiem vecumā. (Mollenkop, 2007:1.-9.) Izvērtējot dzīves kvalitāti saistībā ar novecošanu franču zinātniece Fransuāza Foretta raksta, ka darbā „Vecuma avots” (*Fountain of Age*) Betija Frīdena (1993) ziņo, ka bailes no novecošanas noved pie katastrofiska šī normālā procesa attēlojuma, apskatot to kā „problēmu” nevis kā sasniegumu. Viņa uzsver: „Šķiet, ir radies tolerances trūkums pret dažiem šīs problēmas risinājumiem, pirms palielinās atkarīgu vecāku cilvēku skaits, kas pārsniedz 65 gadu vecumu un kas atrodas uz neiecietības robežas savās ģimenēs un sabiedrībā ar savu jutīgumu, hroniskajām slimībām, sociālo aprūpi un aprūpes iestādēm.” Viņa arī uzsver, ka gerontologi veicina šo negatīvo tēlu (Forrete, 2000).

Plaši atzītais jēdziena dzīves kvalitāte kompleksums tomēr nav nomācis zinātnisko interesi. Vēl viens faktors, kas slēpjas aiz šīs izaugsmes zinātnisko pētījumu jomā, ir politikas veidotāju bažas par iedzīvotāju novecošanas sekām, kas varētu ietekmēt veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu izmaksas: šīs bažas ir mudinājušas pētniekus meklēt veidus, kā palīdzēt vecākā gadu gājuma cilvēkiem saglabāt savu mobilitāti un neatkarību, tādējādi izvairoties no visai dārgās un atkarību pastiprinošās institucionālās aprūpes. Šīs politiķu bažas nav raksturīgas tikai Eiropai vien – tās ir izplatītas visā pasaulē. Tās nevajadzētu uztvert arī kā kaut ko pilnīgi negatīvu, jo tās ir radījušas jaunas politiskas paradigmas, piem., „sabiedrība visiem vecumiem” vai „aktīvā novecošana”, kuras 2002. gadā izskanēja Madrīdes starptautiskā plāna novecošanas jomas ietvaros. Šīs paradigmas potenciāli rada jaunu skatījumu uz novecošanu un lomu, kādu vecākā gadu gājuma cilvēki spēlē mūsdienu sabiedrībā (Mollenkopf, 2007).

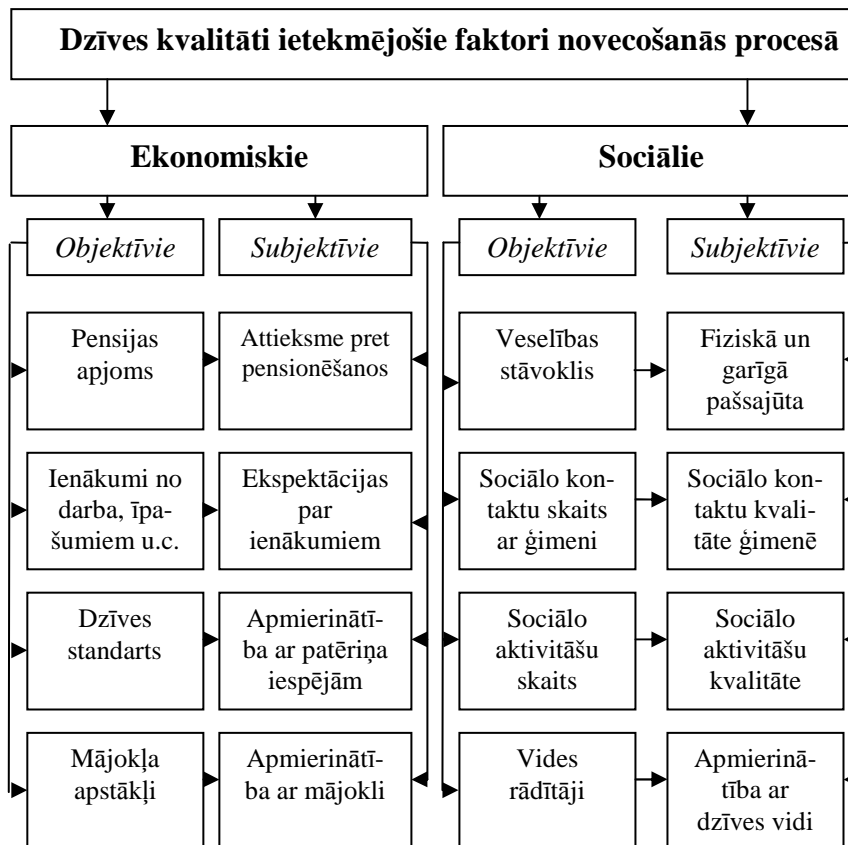
Pētnieki ne tikai nav vienojušies par to, kā definēt un mērīt dzīves kvalitāti, bet arī par to, ka vēl nav izstrādāta neviena teorija par dzīves kvalitāti vecumā. Var diskutēt par to, vai tāda dzīves kvalitātes teorija vispār ir iespējama. Un tomēr, teorija ne vien radītu nepieciešamo konsekvenci, bet arī stiprinātu dzīves kvalitātes mērījumu potenciālo izmantojamību politiskajā arēnā. Vecāka gada gājuma dzīves kvalitātes modeļiem ir viena kopīga iezīme, ka koncepti tajos nemainīgi tiek balstīti uz ekspertu, nevis uz pašu veco cilvēku viedokli (vai vienkārši cilvēku viedokli neatkarīgi no vecuma grupas). Ņemot vērā visu plašo disciplīnu klāstu, kas ietverti pētījumos par dzīves kvalitāti vecumā un tās konkurējošajiem modeļiem, vai ir iespējams izdarīt kādus secinājumus par to, no kā tā sastāv? Kad nākas salīdzināt jaunus cilvēkus un vecāko paaudzi, veselība un funkcionālā kapacitāte gūst daudz augstāku novērtējumu pie senioriem. Tas akcentē mobilitāti kā priekšnoteikumu aktīvam un autonomam vecumam. Lai iegūtu pietiekoši bagātīgu priekšstatu par dzīves kvalitātes nozīmi vecumā var izmantojot kvalitatīvo datu tematisko kodēšanu, ko var salīdzināti ar kvantitatīvajiem datiem. Kāds Eiropas pētījums vienlaikus norāda uz atšķirīgu prioritāšu sarakstu, kā to sastāda vecākā gadu gājuma cilvēki dažādās valstīs: piem., dienvidos vairāk nekā ziemeļos akcentē ģimeni. Vēl viens atšķirību piemērs Eiropā ir lielāka objektīvo dzīves apstākļu ietekme uz subjektīvo dzīves kvalitāti post-padomju valstīs, ja salīdzina ar attītajām valstīm. Kamēr saskatāma diezgan cieša saikne starp dzīves kvalitāti un labklājību, ir skaidrs, ka subjektīvais psiholoģiskās labklājības un veselības pašvērtējums ir daudz spēcīgāk skaidro atkāpes dzīves kvalitātes novērtējumā nekā objektīvie ekonomiskie un sociāli-demogrāfiskie faktori (Mollenkopf, 2007; Illner, 1998).

Linda K. Džordža ir apkopojusi plašu pētījumu klāstu vecākās paaudzes dzīves kvalitātes jomā un nozīmīgākie secinājumi ir:

- vecākā gadu gājuma cilvēki visumā ir vairāk apmierināti ar savu dzīvi, nekā pusmūža vai jauni cilvēki;
- vecākas sievietes uzskata savu subjektīvo labklājību par krietni sliktāku nekā viņu vienaudži vīrieši;
- visu vecumu precēti cilvēki apliecina augstāku subjektīvās labklājības līmeni nekā neprecētie;
- dzīve vienatnē, nevis ģimenes stāvoklis paredz zemāku subjektīvo labklājību;
- visai bieža parādība vecumā ir atraitnība, it īpaši vecākā gadu gājuma sievietu vidū kas izraisa zīmīgu subjektīvās labklājības pasliktināšanos, taču parasti 1-2 gadu laikā pēc tam, kad tiek zaudēts laulātais draugs, subjektīvā labklājība atgriežas iepriekšējā līmenī (George, 2006:320.-333.).

Izpratnē par vecu cilvēku dzīves kvalitāti nošķir objektīvos faktorus (2.1. att.) (veselības stāvoklis, dzīves standarts, mājoklis, sociālu kontaktu biežums) un subjektīvos (veselības nozīme indivīda dzīvē, ekspektācijas par noteiktiem ienākumiem, mājokli un sociālo kontaktu kvalitāte) (Bond, Corner, 2006:154.-160.). Amerikāņu futurologa Alvina Tofflera teorētiskā paradigma dzīves kvalitātes indikatorus iedala ekonomiskajos, sociālajos un ekoloģiskajos (Плахова, 2003). Arī ekonomikas profesors D.E. Davidjancs no Krievijas, novērtējot cilvēka dzīves kvalitātes sociāli ekonomiskās efektivitātes kritēriju, pierāda tā izpausmi divos galvenajos aspektos: sociālajā un ekonomiskajā (Давыдянец, 2006).

Promocijas darbā paredzēta pensionāru dzīves kvalitāti būtiskāko ietekmējošo faktoru identifikācija, tāpēc autore turpmāk izmantojot Eiropas valstu pētījumos gūto pieredzi raksturo tos detalizētāk, strukturējot pa faktoru grupām (sk. 2.1. att.).

Avots: autore konstrukcija

2.1. att. Dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori novecošanās procesā.

Nodarbinātība un pensionēšanās. Armstronga definīcija „vairāk nestrādā par samaksu” tiek aizvietota ar definīcijām, kuras runā par pāreju prom no karjeras tipa nodarbinātības vai pilna laika darba dienas, par izmaiņām galvenajos ienākumu avotos vai izmaiņām identitātes struktūrās (piem., sevis apzināšanos kā pensionāru) (Melissa, 2000:2401.-2409.). Pensionēšanās ir biežāk bijusi novecošanas pētījumu centrālais aspekts, taču tikai pēdējā laikā nodarbinātība ir nonākusi pētnieku uzmanības centrā. Nodarbinātība ir noteicošais dzīves kvalitātes faktors vecumā tai ziņā, ka tā ietekmē pensijas lielumu un citus ienākumus, tādējādi nosakot vispārīgo ekonomisko statusu. Pētījumi piedāvā pierādījumus tam, cik liela nozīme darbam ir pašapziņas veidošanā un iekšēju un ārēju vajadzību apmierināšanā. Tomēr nav pierādījumu tam, ka nodarbinātība ietekmētu dzīves kvalitāti vecumā būtiskā veidā (Wolker, 2004).

Pirmkārt, pensionēšanās netiek saistīta ar veselības stāvokļa pasliktināšanos (ja vien veselības stāvoklis nebija par iemeslu aiziešanai pensijā). Zviedru pētījumi norāda, ka ir novērojami nozīmīgi, lai arī īslaicīgi veselības uzlabojumi – tā saucamā, pensionēšanās vecuma novirzīšanās (*retirement dip*), un, piem., bijušo biroja darbinieku vai klerku vidū tikai apmēram četrus gadus pēc pensionēšanās var runāt par nopietnām saslimšanām. Gan vīriešu, gan sieviešu vidū nogurums vai izdegšana ap pensionēšanās vecumu ir viszemākajā līmenī.

Otrkārt, vāciešu veiktie longitūdiālie pētījumi norāda uz to, ka ar pensionēšanos saistītais pārejas posms nevar tikt uzskatīts par tādu, kam raksturīga dzīves kvalitātes pazemināšanās. Nevar noliegt, ka pensionēšanās paredz zināmus zaudējumus, piem., sociālajā statusā, finansēs un apmierinātības ar sociālajiem kontaktiem ziņā. Tomēr, vecāka gadu gājuma cilvēki spēj to kompensēt ar citu sociālo kontaktu palīdzību.

Saskaņā ar Raihertu un Vaidekampu-Maiheru (*Reichert, Weidekamp-Maicher*) uz kuriem atsaucas A. Vokers savā rakstā, būtiskākie faktori, kas nodrošina labklājību, ir:

- pozitīva attieksme pret pensionēšanos;
- augsta apmierinājuma pakāpe par sasniegto darba laikā;
- pāreja, kas ir brīva no konfliktiem un ir pilnīgi brīvprātīga;
- augsta labklājības pakāpe pirms pensionēšanās (optimisms, emocionāla stabilitāte un pozitīvs skats uz vecumu), kas ir pamatnosacījums subjektīvai labklājībai pēc pensionēšanās.

Pētījumi pierāda, ka subjektīvais pensionēšanās vērtējums ir atkarīgs no sociālās attieksmes pret to. (Forette, 2000; Wolker, 2004). Globālās ekonomiskās krīzes laikā lielākā daļa iedzīvotāju nemaz nevar atļauties aiziet pensijā, piem., ASV vēl pirms krīzes, kura atstāja negatīvu iespaidu uz pensiju fondiem, par 30% pieaudzis 65-69 gadu veci strādājošie vai darba meklētāji (Beard, 2009:66.)

Ienākumi. Ienākumu līmenis ir fundamentāls faktors labklājības un dzīves kvalitātes jomā. Pastāv pozitīva saikne starp ienākumiem vecumā, un objektīvu un subjektīvu veselību un labklājību un novecošanas izjūtu. Pastāv zema ienākumu negatīvā ietekme uz mirstību, saslimstību un sociālo aktivitāti. Atšķirības ienākumu līmenī vecumā nosaka galvenokārt tas, kāda ir bijusi iepriekšējā dzīve, piem., nodarbinātības raksturs, tā tips, dzimums, rase utt. Piecās valstīs (Vācijā, Itālijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Lielbritānijā) pēdējā laikā ir novērojami uzlabojumi vecāku cilvēku dzīves standartos (zināmā mērā pateicoties izmaiņām sociālajā politikā), taču pastāv atšķirības starp dažādās valstu daļās dzīvojošo pensionāru ienākumiem (un risks, ka kāds no tiem varētu atrasties uz nabadzības robežas) (Wolker, 2004). Nabadzība un zemi ienākumi visvairāk saistās ar vecumu, it īpaši vientuļu vecāku sievietēm. ES globālajai pensiju sistēmai nav izdevies pielikt punktu dzimumu nevienlīdzībai vecāka gadu gājuma cilvēku vidū, bet dažos gadījumos tā ir to pat pastiprinājusi. Sociālekonomiskais statuss ir „tuvāks” subjektīvās labklājības priekšnoteikums nekā demogrāfiskās pazīmes un spēlē starpnieka lomu starp dažām demogrāfiskām pazīmēm un subjektīvo labklājību. (Wolker, 2004; George, 2006). Uzskati, kas ietekmē laimi – optimisms un pašcieņa – ir zemāki zemāko ienākumu grupā salīdzinājumā ar augstāko ienākumu grupu. Turīgi un nabadzīgi cilvēki ziņo par dažādiem laimes avotiem. Pirmie visbiežāk min pašcieņu un sevis realizāciju. Otrie biežāk saista laimi ar psiholoģiskajām vajadzībām un vajadzību pēc drošības. Lai izprastu laimi, ir jāņem vērā gan vides, gan personiskie maiņlielumi, ieskaitot pašcieņu un optimismu. (*Advances in Quality of Life...*, 2003:26.-29.).

Veselība. Vairākums pētījumu par subjektīvo labklājību dzīves otrajā pusē norāda uz to, ka veselība ir visspēcīgākais noteicošais faktors. Veselības pašnovērtējums ir tas veselības mērījums, kas tiek izmantots vairumā pētījumu, tomēr daži pētījumi tā vietā izmanto datus par veselības funkcionālo un kognitīvo pasliktināšanos. Savā 22 gadus ilgajā pētījumā par vīriešu novecošanu raksta Džordža (George, 2006) Mrožeks un Spiro (*Mroczek, Spiro*) (2005) konstatēja, ka dažādu laika posmu veselības un ģimenes stāvokļa modeļi ir visspēcīgākais faktors, kas ietekmē subjektīvo labklājību. Veselība daudz mazāk ietekmē subjektīvo labklājību jaunākā vai vidējā gadu gājuma cilvēkiem. Tas nav tāpēc, ka veselība nespēlētu būtisku lomu pirms pensijas vecuma iestāšanās; jādomā, iemesls rodams tur, ka vairums cilvēku uzskata labu veselību pašu par sevi saprotamu lietu, kamēr paši cilvēki vai viņu vienaudži nesāk piedzīvot hroniskas kaites.

Ģimene un citi atbalsta tīkli. Personīgās attiecības ir svarīgs labklājības faktors un, paaudžu solidaritāte ģimenes ietvaros ir noteicošs dzīves kvalitātes moments vecumā. Pētījumi atklāj atšķirības: Ziemeļu valstīs aizvien vairāk vecu cilvēku pēdējās divās desmitgadēs izvēlas dzīvot vieni paši, kamēr Itālijā, neskatoties uz to, ka šādu

cilvēku skaits ir dubultoies, šādā situācijā dzīvojošu cilvēku procents ir pavisam neliels – tikai 1 no katriem 4 cilvēkiem; Vācijā un Lielbritānijā tādu ir 1 no katriem 3. Pretstatā ziemeļu valstīm Itālijā tieši ģimene ir galvenais atbalsta avots kā sociālo kontaktu, tā arī aprūpes sniegšanas ziņā. Radniecības saites te šķiet sarežģītākas nekā citās valstīs, un pastāv daudz vājāka pieķeršanās draugiem. Pētījums Zviedrijā parādīja, ka vecu cilvēku dzīves kvalitāti ievērojami pasliktina bērnu laulības šķiršana, dzīvesbiedra zaudēšana un personiskā slimība. Kā pozitīvi dzīves notikumi tika nosaukti mazbērnu piedzimšana, izveseļošanās, dzīvesbiedra izveseļošanās vai jauna partnera atrašana (Forette, 2000:72.). Ziemeļu valstīs ģimene spēlē centrālu lomu vecāka gadu gājuma cilvēku dzīvē, taču šī loma pakļauta izmaiņām, un par aizvien nozīmīgākiem atbalsta un palīdzības sniedzējiem kļūst draugi. Droša partnera jeb drauga esamība ir galvenais sociālo attiecību un atbalsta faktors. Dāņu pētījumi rāda, ka vecāka gadu gājuma cilvēki, kam ir šāds draugs vai partneris, ir sociāli aktīvāki un piedalās atbalsta sniegšanā vai pieņemšanā nekā tie, kas dzīvo vieni paši. No otras puses, tie vecie cilvēki, kas dzīvo vieni paši, atbalstam meklē kontaktus ar kaimiņiem un draugiem. Attiecības un personīgais atbalsts zaudē savu nozīmi dziļākā vecumā. Eiropas pētījumi jau agrāk ir apliecinājuši augstu sociālo kontaktu līmeni starp vecāka gadu gājuma cilvēkiem un viņu ģimenēm, neskatoties uz attālināšanos dzīvesvietas izvēles dēļ. Apspriedē parādība, ir nosaukta par „tuvību attālumā”. Piem., viens no pirmajiem pētījumiem par veco ļaužu atbalsta struktūru Nīderlandē atklāja, ka vairāk nekā trīs ceturtdaļas veco ļaužu par savas atbalsta sistēmas sastāvdaļām uzskata bērnus, apmēram 40% – savus brāļus un māsas (un viņu laulātos draugus vai partnerus). Jaunākie pētījumu par vecvecāku lomu vairākās valstīs atklāj biežus kontaktus starp vecvecākiem un viņu mazbērniem, it īpaši tad, kad mazbērni vēl ir mazi; tie demonstrē arī plašas atšķirības vecvecāku uzvedībā, kā arī to, ka iespēja kontaktēties ar mazbērniem un piedalīties viņu dzīvē ir svarīgs psiholoģiskās labklājības faktors vecāko cilvēku dzīvē. Vecuma faktors atstāj milzīgu iespaidu uz visām ģimenes demogrāfiskajām pazīmēm. Vecums ietekmē attieksmi pret ģimeni un ģimenes dzīvi gan tiešā, gan netiešā veidā; vecuma dēļ dažādi ģimenes cikla dalībnieki izmaina savu attieksmi pret ģimeni (Haberlova, 1997; Forette, 2000; Wolker, 2004).

1993. gadā Boulinga veiktajā vecu cilvēku aptaujā Lielbritānijā tika noskaidrotas svarīgākās jomas vecu cilvēku dzīvē. Pēc nozīmes tās ierindojas šādi: pašu respondentu veselība, ģimenes attiecības, tuva cilvēka veselība, dzīves standarti, sociālās aktivitātes u.c. Savukārt, Fārkuāra pētījumā noskaidrots, ko veci cilvēki uzskata par svarīgiem savas dzīves kvalitātes aspektiem. Tie ir: ģimenes attiecības, veselība, materiālie apstākļi, aktivitātes un citi sociālie kontakti. Atsauce uz ģimeni parasti nozīmēja respondentu bērnus. Ģimene kā nozīmīgākais aspekts visbiežāk tika minēts vecuma grupā no 65-89 gadiem. Kopumā abu autoru pētījumi parāda, ka vairums veco cilvēku par svarīgākiem dzīves kvalitātes aspektiem uzskata tieši subjektīvos nevis objektīvos rādītājus (Bond, Corner, 2004:16.-17.). Līdzīgā reprezentatīvā pētījumā Horvātijā tika noskaidrots, ka attiecības ar ģimeni un draugiem tika augstu vērtētas divās vecuma grupās (30-44 gadi un 45-59 gadi), bet mazāk vecuma grupā virs 60. Arī materiālais stāvoklis vecākajiem iedzīvotājiem bija mazāk svarīgs. Fiziskā drošība bija būtiska iedzīvotājiem vecuma grupās no 45-59 un virs 60 gadiem, savukārt laimi vecie cilvēki vērtēja zemāk nekā pārējie. Salīdzinājumā ar citiem dzīves aspektiem, apmierinātība ar ģimeni tika vērtēta visaugstāk visās vecuma grupās (Lipovcan, Prizmic-Larsen, 2007:43.-46.).

Sociālā aktivitāte. Aktivitāte ir būtisks dzīves kvalitāti paaugstinošs faktors. Vecumā aktivitāte ir cieši saistīta ar veselību. ES (saskaņā ar EK 2001. gada datiem) ir relatīvi augsti sociālās aktivitātes rādītāji visās vecuma grupās, taču jo lielāks vecums,

jo aktivitāte zemāka it īpaši vīriešu vidū. Piem., Nīderlandē 74% cilvēku, kas jaunāki par 75 gadiem, ir dažādu sabiedrisko organizāciju dalībnieki, bet vecumā pēc 75 gadiem – tikai 50%. Zviedrijā un Nīderlandē ir novērojami īpaši aktīva dalība dažādās organizācijās un biedrībās; visaugstākā tā ir tieši Zviedrijā – 88% vīriešu un 82% sieviešu vecumā no 65 līdz 84 gadiem, un tas pateicoties dalībai dažādās pensionāru biedrībās visā valstī. Brīvprātīgs darbs ir populārs visās valstīs. Pētījumi nepiedāvā saikni starp sociālo aktivitāti un dzīves kvalitāti vecumā. Pēdējā laikā tiek pievērsta lielāka uzmanība vientulības kā akūtas izolācijas nozīmei un izjūtai. Piem., Lielbritānijā jaunākie pētījumi ir atklājuši, ka vientulība vecumā 50 gadu laikā nav pieaugusi. Plaši pētījumi Nīderlandē norāda uz trim svarīgiem faktiem, kas attiecināmi uz vientulību: tā liecina par nepietiekamiem sociāliem kontaktiem, tā ir izjūta, kas atšķiras no vienatnes vai vienpatības, un tā ir nepatīkama un nospiedoša parādība. Vēl jo vairāk, vientulība parādās visas dzīves gaitā, taču pastiprinās tieši vecumā. Visvientuļākie tomēr nav tieši vecie cilvēki, bet gan tie, kam ir ierobežoti resursi attiecību un, vai veselības ziņā. Tādējādi, vientulība ir saistīta nevis ar vecumu vien, bet vairāk ar partnera vai dzīvesbiedra zaudējumu, ierobežotiem sociālajiem kontaktiem, kontaktu retumu un sliktu veselību (Wolker, 2004).

Apmierinātība ar dzīvi. Apmierinātību ar dzīvi raksturo kā dzīves kvalitātes subjektīvu izpausmi un to uzskata par veiksmīgas novecošanas indikatoru. Vācijā, Itālijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Lielbritānijā pēc pētījumu datiem apstiprina agrāk novērotas iekšējas atšķirības ES valstu vidū attieksmē pret galvenajiem dzīves kvalitātes aspektiem. Tās arī akcentē sen atzītu plaisu starp objektīvajiem un subjektīvajiem dzīves apstākļiem un to, kāda ir veselības un subjektīvās labklājības nozīme dzīves kvalitātei vecumā. Nīderlandē vairums vecāka gadu gājuma cilvēku jūtas laimīgi, kaut arī to procents pazeminās, palielinoties vecumam: gandrīz puse ir apmierināti ar dzīvi, kuru dzīvo, bet gandrīz sestā daļa ir klaji neapmierināti ar to. Galvenais šo atšķirību iemesls ir tas, ka, gadiem ejot, cilvēki biežāk cieš no veselības problēmām vai dzīvo vieni. Vecāki cilvēki vērtē savu veselību pozitīvāk, nekā par to liecinātu objektīvi rādītāji, un vecāki cilvēki biežāk nekā jauni novērtē savu veselību zemāk par objektīvo stāvokli, taču tas nostabilizējas vecumā ap 75 gadiem. Vācijā daži pētījumi rāda, ka subjektīvais dzīves līmenis pieaug ar vecumu, taču citi pētījumi atklāj tieši pretējo. Cilvēki lielā vecumā piedzīvo augstu labklājības pakāpi par spīti zaudējumiem un ierobežojumiem: no tiem, kam pāri 70 gadiem, 87% Rietumvācijā un 82% Austrumvācijā apliecina, ka ir visumā vai ļoti apmierināti ar savu dzīvi.

Pētījumi Apvienotajā Karalistē arī norāda uz augstu apmierinātību ar dzīvi vecumā, neatklājot nekādas lielas atšķirības starp šo grupu un vidējā vecuma cilvēkiem. Kad vecāka gadu gājuma cilvēkiem lūdz izvirzīt prioritārās dzīves kvalitātes jomas, tad tie, kam pāri 75 gadiem, biežāk nekā jaunākie par viņiem augstāk vērtē savu veselību un spēju patstāvīgi darboties un mazāk izvēlas ģimeni un attiecības, citus radniekus, finanses un nodarbinātību. Itālijā tieši ģimeniskās attiecības ir galvenais apmierinātības ar dzīvi avots veco cilvēku vidū, neatkarīgi no vecuma vai dzimuma, bet veselības un finansiālais stāvoklis visbiežāk izraisa neapmierinātību. Četri no pieciem vecāka gadu gājuma cilvēkiem ir pilnīgi vai diezgan apmierināti ar savu patreizējo dzīvi. Dažādi pētījumi Itālijā norāda uz to, ka galveno lomu ar veco cilvēku dzīves kvalitāti saistītājās situācijās spēlē tieši veselība. Zviedru pētījumi apstiprina šo vispārīgo apmierinātības ainu un veselības stāvokļa noteicošo lomu (objektīvo un subjektīvo) divos būtiskos veidos. Pirmkārt, tie akcentē biogrāfisko pētījumu nozīmi, parādot, ka vecums nav šķirams no visas atlikušās dzīves. Otrkārt, augsta apmierinātības pakāpe ar dzīvi summējas no izcilas subjektīvas veselības, kvalitatīviem sociāliem kontaktiem, dalības patīkamās nodarbēs un ekstravertas un emocionāli stabilas personības. Tātad sociālās un

emocionālās saiknes, sakari ar ārējo pasauli un fiziskas spējas ir svarīgākie momenti, no kuriem veidojas subjektīva labklājība. Lielā vecumā tieši personība kļūst par galveno labklājības noteicēju.

Svarīgi spāņu pētījumi par apmierinātību ar dzīvi ir akcentējuši dažādo sociāli-demogrāfisko un fizioloģisko faktoru relatīvo lomu šajā jomā. Sociāli-demogrāfiskās pazīmes (izglītības līmenis un ikmēneša ienākumi) ir priekšnoteicēji, kas tiešā veidā ietekmē apmierinātību ar dzīvi un netiešā veidā ietekmē, darbojoties caur tādiem psihosociāliem faktoriem kā aktivitāte, fiziskās slimības un priekšstats par veselību (Wolker, 2004). Tāpat kā nacionālās politikas jomā attiecībā pret nodarbinātību pēc 50 gadiem un ienākumiem vecumā, tiek akcentēta vajadzību pēc koordinētām darbībām vietējo pašvaldību līmenī, lai aizsargātu visneaizsargātākos. Būtu nepieciešams, lai stratēģija, kas tiktu vērsta uz vairākās dimensijās atstumto problēmu risināšanu, apvienotu vietējās pašvaldības, brīvprātīgo sektoru un privāto sektoru (The Social Exclusion of..., 2006).

Starp ārvalstu zinātniekiem valda vienprātība, ka *vecu cilvēku dzīves kvalitātes nozīmīgākie aspekti ir veselība, ģimene un citi sociālie kontakti, sociālā aktivitāte, dzīves standarts un reliģija*. Šo aspektu relatīvā nozīme var mainīties dzīves gaitā laika un telpas kontekstā. Šie aspekti nav zaudējuši savu nozīmi vairāku paaudžu laikā un tas ļauj izdarīt pieņēmumu, ka arī nākošās veco cilvēku paaudzes apliecinās to svarīgumu.

Džordža vērs uzmanību, ka pietrūkst saikne starp sociālajām un ekonomiskajām struktūrām, ieskaitot politiku, un vecākās paaudzes subjektīvās labklājības līmeni. Sociālo indikatoru pētniekiem izdodas aizstāvēt savu viedokli, ka subjektīvā labklājība ir svarīgs pierādījums tam, cik veiksmīgi sabiedrība apmierina savu iedzīvotāju vajadzības. Vienlaikus, mērķtiecīgi pētījumi par subjektīvo labklājību vecumā var palīdzēt izstrādāt stratēģiju izpratnei par makro-līmeņa struktūru un procesu ietekmi uz dzīves kvalitāti vecumā. Starpkultūru pētījumi ir vispiemērotākie daudzlīmeņu analīzei, kur subjektīvās labklājības priekšnosacījumi individuālajā līmenī cieši saistās ar kontekstuālajiem maiņlielumiem valsts līmenī (George, 2006:320.-333.).

Izvērtējot plašo Eiropas pētījumu pieredzi tiek noskaidrots, kas novecošanas procesā un pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitātes izpētes jomā ir paveikts Latvijā.

Dzīves kvalitātes izpētes pieredze Latvijā. Daļa pētījumu vairāk saistās ar novecošanu un demogrāfiskajām izmaiņām, bet citi ar pensionāru dzīvi un tās apstākļiem. Pētījumi tiek raksturoti hronoloģiskā secībā.

Viens no pirmajiem pētījumiem, kas bija saistīts arī ar vecākās paaudzes dzīvi bija Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta „*Apcerējumi par Latvijas iedzīvotāju darba un sadzīves tradīciju vēsturi*”, kas tika izdots 1970. gadā un kurā viens no secinājumiem ir ”Padomju sadzīves tradīcijas vieno un saliedē dažādu paaudžu ģimenes locekļus...” (Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem..., 1970).

J. Krūmiņš savā darbā *Iedzīvotāju mūža ilgums – tendences un palielināšanās problēmas* (1993) ir apkopojis iedzīvotāju mirstības un mūža ilguma demogrāfiskās analīzes rezultātus, kas veikti pēdējo piecpadsmit gadu laikā. Uzsvars darbā likts uz Latvijas un Baltijas valstu iedzīvotāju demogrāfiskajām problēmām. Autors ar visai lielu varbūtību garantē, ka mūža ilguma evolūcija Latvijā iekļausies robežās starp prognozēm, kur mūža ilgums vīriešiem būs 68.5-69.0, bet sievietēm 77.3-77.7 gadi. (Krūmiņš, 1993:146.)

1993. gadā publicētajos Pārslas Eglītes pētījumos „*Dažāda vecuma iedzīvotāju veselības atšķirības Latvijā (1990. gadu sākums)*” un „*Veselība un citas dzīves vērtības Latvijā*” ir iegūstama informācija par veselības subjektīvo vērtējumu un dzīves vērtībām Latvijā, kas uzskatāmi par dzīves kvalitāti ietekmējošiem rādītājiem, tomēr tie neatspeļ šo vērtējumu vecāku cilvēku grupā, kas pārsniedz 65 gadus (Eglīte, 1993^a:1.-8.;

1993^b:11.-18.). 1997. gadā autoru P. Eglītes un B. Ivbuļa, I.B. Zariņas, I. Gņedovskas sadarbības rezultātā tapa pētījums „*Veselības un mirstības teritoriālās atšķirības Latvijā. Iedzīvotāju prognoze līdz 2015. gadam*”, kurā tika pētīta dažādu iedzīvotāju grupu veselība un vitālā uzvedība, izdalot arī iedzīvotāju grupu virs 60 gadiem un veicot saslimšanas gadījumu salīdzinājumu rajonos (Eglīte, 1997).

Iedzīvotāju laika izlietojums ir viens no dzīves kvalitātes rādītājiem, jo ļauj atspoguļot tās cilvēka dzīves jomas, kas grūti izskaitļojamas naudas izteiksmē vai aprakstāmas ar kādu citu kvantitatīvu rādītāju palīdzību. Kopš 20. gs 70-iem gadiem dati par iedzīvotāju laika izlietojumu regulāri tiek atspoguļoti atsevišķu valstu statistikas publikācijās. LZA Ekonomikas institūta 1993. gadā izdotā monogrāfija „*Latvijas iedzīvotāju laika balanss dinamika*” atspoguļo 15 gadus (1972.-1987.) uzkrāto informāciju par Latvijas iedzīvotāju laika izlietojumu un faktoriem, kas ietekmē izmaiņas šajā kontekstā. Pētījuma mērķis bija pamatot laika izlietojuma racionalizācijas priekšlikumus, iedzīvotāju dažādu vajadzību apmierināšanas nolūkā. Pētījumā ir iegūstama informācija arī par pensijas vecuma iedzīvotāju laika izlietojumu (Динамика баланса времени..., 1993). Iepriekšminētie 1972. un 1987. gada laika izlietojuma pētījumi bija pirmie Latvijā un tajos izmantoja starptautiskajos iedzīvotāju laika pētījumos pielietoto metodiku. Tiem sekoja pēc Eurostat (ES Statistikas biroja) metodikas veiktie (lai salīdzinātu datus tika uzsākta pētījumu harmonizēšana Eiropā) LR CSP pētījumi par Latvijas iedzīvotāju laika izlietojumu 1996. un 2003. gadā (Latvijas iedzīvotāju laika..., 1999, Latvijas iedzīvotāju laika..., 2005).

1994. gada janvārī Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja, parakstot sadarbības līgumu ar Norvēģijas Lietišķo Sociālo pētījumu institūtu FAFO uzsāka pētījumu „*Dzīves apstākļi Latvijā*”, kas aptver visu Baltijas reģionu (Igauniju, Lietuvu, Latviju, Kaļiņingradas apgabalu un Sanktpēterburgu Krievijā) pētījumu pēc skandināvu parauga. Tādejādi NORBALT pētījums ir pirmais vispusīgais dzīves apstākļu pētījums, kāds jebkad veikts Latvijā un tā rezultāti liecina, ka „Pensionāru grupā ir liels sociāli neaizsargāto cilvēku īpatsvars, kas veido 44%. Pensionāriem ir slikta veselība, kas arī ir galvenais iemesls bēdīgajam stāvoklim, kurā daudzi atrodas. Latgalē dzīves apstākļi ir sliktāki nekā pārējos reģionos” (Dzīves apstākļi Latvijā, 1994).

1995. gadā Vīnē tika prezentēts ANO Politikas koordinācijas un ilgtspējīgas attīstības departamenta, Starptautiskā ģimenes gada sekretariāta „*Ceļvedis darbībai ģimeņu jautājumā risināšanā*”, kurā izstrādāti priekšlikumi cilvēktiesību un sociālās politikas jomā. Ceļveža augstākais princips ir cilvēktiesību un brīvību veicināšana, kuras garantē ANO starptautiski apstiprināti dokumenti visiem indivīdiem jebkuros apstākļos neatkarīgi no vecuma, dzimuma vai statusa ģimenē. Kā primārie šai dokumentā tiek akcentēti vadmotīvi, kas attiecas arī uz dzīves kvalitāti pensionāru mājsaimniecībās (ģimenēs): savstarpējo attiecību pastiprināšana starp ģimenes labklājību un ilgtspējīgu attīstību, kā arī piemērotas sociālās vides veidošana (Ceļvedis darbībai ģimeņu..., 1995).

Sākot ar 1995. gada septembri tika uzsākti *Mājsaimniecību budžeta pētījumi* (MBP), kura sagatavošanā piedalījās Pasaules Banka, tie atkārtoti tika veikti 2000., 2002., 2004. līdz 2008. gadā, kur parādās ne tikai statistiskie dati par mājsaimniecību ienākumiem un patēriņa izdevumiem, bet arī mājsaimniecību mājokļa apstākļiem un ekonomiskās situācijas pašvērtējumu (Mājsaimniecības budžets 2000., 2002., 2004., 2005., 2006., 2007., 2008), līdzīga rakstura ir arī LR CSP 2001. gadā izdotais rakstu krājums *Dzīves apstākļi Latvijā 1999. gadā*, kurā apkopotas dažādu autoru publikācijas, kuras raksturo šādus dzīves kvalitātes aspektus: izglītību, nodarbinātību, ekonomiskos resursus, mājokļa apstākļus, dzīves vidi, noziedzību, veselības stāvokli, politiskos uzskatus, attieksmes, sociālos kontaktus. Raksturojot mājsaimniecību ekonomiskā

stāvokļa pašvērtējumu atklājās, ka pensionāri biežāk kā citi sevi atzinuši par nabadzīgiem. Rakstu krājumā atsevišķās publikācijās parādās teritoriālais salīdzinājums, kas liecina par labākiem dzīves apstākļiem Rīgā un Ventspilī, tomēr netiek izdalītas atsevišķas sociālās grupas (Dzīves apstākļi Latvijā, 2001).

Jāakcentē Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķa Oļģerta Krastiņa devums saistībā ar vientulību un tās sekām novecošanās procesā izpēti, kur autors atzīst, ka viskritiskāk savus dzīves apstākļus vērtē vientuļie pensionāri un tas apdraud viņu labklājību (Krastiņš, 1998^a; Krastiņš, 1998^b).

Zigrīda Goša publikācijā „Valsts sociāli ekonomiskā attīstība un ģimene” raksturo ģimenes dzīves problēmas dažādos laika posmos (Goša, 1998).

1998.gadā tika publicēts Intas Ciemiņas, Oļģerta Krastiņa, Anitas Švarckopfas, Intas Vasaraudzes pētījums „Latviešu dzīves apstākļi un dzīves līmenis Latvijā”, kura mērķis ir parādīt latviešu dzīves apstākļus, un iespēju robežās dzīves līmeni, salīdzinājumā ar citu Latvijā dzīvojošo tautību iedzīvotāju dzīves apstākļiem un dzīves līmeni (Ciemiņa, 1998).

Pasaules Bankas pētnieki Ipolits Fofaks un Selestīne Monga savā pētījumā (*Dynamics of Income Inequality and Welfare in Latvia in Late 1990s*), analizē nabadzības un ienākumu nevienlīdzības dinamiku pārejas perioda atvēršanās fāzē, kas turpinājās Latvijas Republikā pagājušā gadsimta 90-to gadu beigās. Par spīti tam, ka ienākumu nevienlīdzība turpināja pieaugt, empīriskie dati norādīja uz dzīves standartu paaugstināšanos, ko izraisījis ienākumu straujas pieaugums, it īpaši pilsētās. Ņemot vērā aizvien pieaugošo ienākumu nevienlīdzību un aizvien lielāko plaisu starp ienākumiem pilsētā un laukos, izaugsmes rezultātā iegūtie labumi tika sadalīti nevienmērīgi un nabadzība vairākos reģionos (it īpaši Latgalē un Vidzemē), kā arī atsevišķās sociāli-ekonomiskajās grupās (it īpaši starp tiem, kuru ienākumi pamatā veidojās no sociālajiem pabalstiem) saglabājās (Fofack, Monga, 2004).

Savukārt, novecošanas demogrāfiskos aspektus ir pētījis LU Demogrāfijas centra vadītājs Dr.habil.oec. Pēteris Zvidriņš. Pamatojoties uz 1989. gada tautas skaitīšanas rezultātiem, šis autors ir apkopojis galvenos statistiskos rādītājus, kas raksturo gados vecu cilvēku sociāli ekonomisko statusu un dzīves apstākļus Latvijā (Zvidriņš, 2003). Kā arī pētījis *Paaudžu nomaiņu rajonos un pilsētās 90. gados*, akcentējot sociāli ekonomisko attīstību, iedzīvotāju skaita un sastāva dinamiku, ģimeņu veidošanos un noturību, dzimstību, mirstību un mūža ilgumu (Paaudžu nomaiņa rajonos..., 1997:1.-48.). Demogrāfisko prognožu izstrāde dažādu nozaru speciālistiem sniedz nepieciešamo informāciju par gaidāmo iedzīvotāju skaitu un sastāvu tuvākajā un tālākajā perspektīvā, tāpēc bez iepriekšminētajiem pētījumiem ir būtiski akcentēt vēl divus Stratēģiskās analīzes komisijas pētījumus, kuru zinātniskajā kopā darbojas ne tikai iepriekšminētais P. Zvidriņš, bet arī J. Krūmiņš, Z. Goša un V. Vītolis *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt* (2005) un *Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā* (2006). Prognozes rāda, ka vidējais paredzamais mūža ilgums 2050. gadā vīriešiem var sasniegt 74.3 gadus, bet sievietēm 82.5 gadus (attiecīgi 2003. gadā faktiski bija 65.9 un 76.9), bet iedzīvotāju vecuma sastāva izmaiņas pensijas vecumu sasniegušajiem 2051. gadā sasniegs 26.5% no iedzīvotāju kopskaita (attiecīgi 2005. gadā šis rādītājs bija 16.5) (Demogrāfiskā situācija šodien..., 2005:93.-114.; Demogrāfiskā attīstība Latvijā..., 2006:1.-164.).

1998. gadā tika aizstāvēts Zaigas Krišjānes, promocijas darbs *Dzīves kvalitātes teritoriālo atšķirību izpēte Latvijā*, kurā pirmo reizi Latvijā tika veikts pētījums par iedzīvotāju dzīves kvalitātes teritoriālajām atšķirībām. Promocijas darba ietvaros tika veikta kompleksa dzīves kvalitātes raksturojošo rādītāju izstrāde Latvijas apstākļos, izveidota dzīves kvalitāti raksturojošo rādītāju datu bāze un ar faktoranalīzi izdalīti

dzīves kvalitāti raksturojošie faktori, kas izskaidro 77% no iedzīvotāju dzīves kvalitātes teritoriālajām atšķirībām. Pētījums fokusējas uz zīdaiņu mirstības teritoriālajām atšķirībām un dinamiku Latvijā 1971.-1996. gadā, bet neizdala atsevišķas iedzīvotāju grupas, kā arī neatspoguļo subjektīvos rādītājus (Krišjāne, 1998^b:1.-44.).

Latvijā līdz šim plašākais pētījums, kura objekts ir pensionāri, ir veikts 1999. gadā pēc Labklājības Ministrijas pasūtījuma Baltijas Datu nama veiktais *Pensionāru dzīves apstākļu pētījums*, kura mērķis bija noskaidrot, cik diferencēta ir pensionāru grupa pēc dzīves līmeņa rādītājiem un izstrādāt norādījumus, kā panākt pensionāru dzīves līmeņa stabilizēšanos, pamatojoties uz pensionāru tipoloģiskajām grupām. Pētījums atklāj

- tās pensionāru grupas, kas vislielākā mērā pakļautas nabadzības riskam: viskritiskākā grupa – sievietes vecumā no 55-59 gadiem un pensionāru „vieninieku” grupa, kā arī pensionāri, kuri dzīvo kopā ar citiem pieaugušajiem un bērniem un viņu pensija ir galvenais ienākumu avots un palīdz sabalansēt vairāku paaudžu mājsaimniecības budžetu;
- labāk situēti ir tie pensionāri, kas dzīvo divatā ar dzīvesbiedru un abi saņem pensiju, bet vislabāk situēta kopumā ir tā grupa, kas pensijas vecumam iestājoties, turpina strādāt;
- pensionāru informētību par viņu dzīvē ļoti svarīgiem jautājumiem: daudzi nezina pensiju aprēķināšanas kārtību un nav informēti par medicīnas pakalpojumu saņemšanas kārtību;
- virkni pensionāru dzīves veida īpatnību: pensionāri dzīvo ļoti izolēti un pensionāru dzīves veids nereti ir visai neveselīgs (*Pensionāru dzīves apstākļu pētījums*, 1999:28.).

2002. gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts ir veicis aptauju *Aktīvā mūža garuma ietekmējošie faktori Latvijā*, kura objekts bija cilvēki vecumā no 54 līdz 92 gadiem. Kā atzīst paši autori, šis pētījums tika veikts drīzāk kā pilotprojekts tālākiem pētījumiem, un šī pētījuma centrā ir aktīvo mūža garuma ietekmējošie faktori – darbs, ģimenes dzīve, fiziskas aktivitātes, sociālās aktivitātes (Brants, 2004:77.-91.).

Iniciatīvu novecošanas pētījumu laukā ir izrādījusi Rīgas Stradiņa Universitāte, kura veikusi pētījumu *Latvian Population Senescence and Life Quality: Biomedical and Social Aspects, 2002-2005*, kura vadītāja ir profesore I. Ozolanta (*European Forum on Population Ageing Research*). Latvijas Zinātnes Padomes no valsts budžeta līdzekļiem finansētā pētījuma projektā *Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās ES* un pētījumu programmas *Iedzīvotāju novecošanas biomedicīniskie un sociālie aspekti* apakšprogrammas *Indivīda rīcība aktīvā mūža posma pagarināšanai* iekļauti galvenie darba rezultāti 2005. gadā (Apcerējumi par Latvijas..., 2006).

2006. gada sākumā tika izveidota Stratēģiskās analīzes komisijas darba grupa, kas savā atskaitē „*Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss*” iekļāva dzīves kvalitātes aspektus un to vērtēšanas indikatorus, parādot 50 ekspertu vērtējuma rezultātus par aspektu un indikatoru īpatsvaru dzīves kvalitātes indeksā Latvijā. Atskaitē tiek atspoguļots arī dzīves kvalitātes indeksa aprēķina algoritms un rezultāti salīdzinot 2005. gadu ar 2004. un 2003. gadiem. Tiek veikta arī iedzīvotāju aptauja, kur apmierinātības ar dzīves kvalitāti noskaidrošanai tiek izmantota 7 punktu skala (7-pilnīgi apmierināts, 1-pilnīgi neapmierināts). Respondentiem netika doti nekādi norādījumi par jēdziena dzīves kvalitāte būtību. Izlases apjoms bija 1060 respondenti vecumā no 15-74 gadiem un izlases modelis atbilst Latvijas iedzīvotāju kopuma mikromodelim. Pensionāru grupa šajā aptaujā parāda otru zemāko vērtējumu 3.37, aiz bezdarbniekiem – 3.28 un nedaudz augstāks vērtējums ir strādniekiem – 3.48 un visas šīs pieminētās grupas deva vērtējumu, kas bija zemāks par visu respondentu vidējo

rādījumu – 3.9, kas jāuzskata kā vidējs apmierinātības līmenis. Pētījuma autori prognozē, ka vecāko gadagājumu iedzīvotāju apmierinātība ar dzīves kvalitāti ir cieši saistīta ar veselības aprūpes un sociālo programmu nozīmes pieaugumu viņu vērtību skalā (Latvijas iedzīvotāju dzīves..., 2006:1.-25.).

No 2004. līdz 2006. gadam LU Sociālo zinātņu fakultātes Socioloģijas nodaļas studiju kursa „Sociālā gerontoloģija” docētāji veica Latvijas Zinātņu akadēmijas Zinātnes padomes finansētu pētījumu *Dzīves kvalitāte Latvijas veco ļaužu pansionātos*, kur dzīves kvalitāte ir mērīta pēc tādiem objektīviem rādītājiem kā dzīves materiālie apstākļi, veselības stāvoklis un medicīniskās aprūpes pieejamība, izvēles brīvība un pašnoteikšanās iespējas, sociālie kontakti, intereses par nemateriālo kultūru un brīvā laika nodarbes. Pētījumā ir noskaidroti arī subjektīvie dzīves kvalitātes rādītāji veco ļaužu pansionātu iemītnieku apmierinātības līmenis ar dzīvi pansionātā (Stepčenko, Brants, 2007:1.-61.). Pētījuma rezultāti parāda, ka „Stigma, kas vēsturiski apzīmogojusi veco ļaužu pansionātus, ir noturīgs arhetipisks imaginārs tēls. Gerontoloģisko institūciju stigmatizācija Latvijas sabiedrībā sāk palēnām mazināties. Gerontoloģiskās institūcijas ir drošas patvēruma vietas vecuma nespēka pievārtētajiem no visiem sociālajiem slāņiem tad, ja aprūpe ģimenē kļūst neiespējama vai nevēlama” (Stepčenko, 2007. 54.-71.).

Jāakcentē četri ļoti nozīmīgi pētījumi, kas skar ar dzīves kvalitāti saistītos aspektus un indikatorus. Tie ir *Pārskati par tautas attīstību Latvijā* (Latvija. Pārskats par tautas..., 2003, 2005, 2007, 2009), kuri atspoguļo cilvēkdrošības, rīcībspējas reģionos, cilvēkkapitāla, atbildīguma izvērtējumu Latvijā ar praktisko nozīmību valsts politikas veidošanā.

Nozīmīgākais un apjomīgākais dzīves kvalitātes pētījums Latvijā ir veikts 2005. gadā (*Dzīves kvalitāte Latvijā*, 2006), kuru koordinēja LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, un tajā piedalījās zinātnieki no vairākām augstskolām, kopumā 21 pētnieks. Pētījums bija tematiski sazarots. Pētījumā tika analizēta 1020 Latvijas iedzīvotāju aptaujā, 96 intervijās un 10-20 padziļinātās intervijās un 36 ikdienas dzīves aprakstos iegūtā informācija. Vecākās paaudzes subjektīvo labas dzīves izjūtu un individuālos modeļus, analizē Baiba Bela (Bela, 2006:54.-57.) un secina, ka 10 no 15 pensijas vecuma iedzīvotāju ikdienas dzīves aprakstiem ir depresīvi, rūgtuma un sāpju pilni. Tie, kuriem pensija ir zem iztikas minimuma jūtas apsmieti un pazemoti. Kā nepietiekamus savus ienākumus vērtē gan strādājoši, gan nestrādājoši pensionāri, gan ar dzīvi apmierinātie, gan neapmierinātie. Pensionāri atzīst, ka viņi izdzīvo, eksistē. nevis dzīvo. Pensionāriem iznāk dzīvot ne tikai ar fiziska, bet arī garīga izsalkuma sajūtu. Atkārtoti tiek minētas grūtības tikt galā ar veselības problēmām, tieši nepietiekamu ienākumu rezultātā. Daudzi atzīmē situāciju, ka pēc zāļu iegādes un komunālo maksājumu segšanas pārtikai atliek labi ja aptuveni lats dienā. Savukārt, grāmatā ievietotajā studenta Elgara Felča (Felcis, 2006:383.-392.) skatījumā uz vecākās paaudzes cilvēku situāciju, attieksmi un iespējām baudīt labu dzīvi Latvijā parādās secinājums, ka visbiežāk ienākumi ir apzīmēti kā nepietiekami, tomēr par pietiekamiem un apmierinošiem ienākumus uzskatīja tie, kuri paralēli pensijas saņemšanai strādāja.. Turpinot Felča teikto: „Latvijas gadījumā sociālie jautājumi ir diezgan problemātiski un tieši pieejamo finanšu līdzekļu trūkums – nelielās pensijas, grūtības atrast darbu pensijas vecumā, dažādo iespēju (mobilitātes, medicīniskās aprūpes, kolektīvo aktivitāšu utt.) bieži vien sliktā pieejamība (it īpaši lauku reģionos) var noteikt pensionāru skeptisko attieksmi pret dzīves kvalitāti un iespējām baudīt labu dzīvi”. *Sociālo Zinātņu Vēstneša* apskatnieks Z. Kacs savā publikācijā „*T. Tisenkopfs: „Kas valstī dzīvo labi” pētījuma „Dzīves kvalitāte Latvijā” rezultāti un pieredze*” mēģina formulēt pētījuma nozīmi norādot, ka tas ir viens no pirmajiem mēģinājumiem Latvijā formulēt ar dzīves kvalitāti saistīto problēmu kompleksu vīziju un atklāt šai jomā vērojamās tendences, tostarp, ka

Latvijas dzīves kvalitātes vērtējums ir 6.1 (10 ballu skalā), salīdzinot ar Eiropas vidējo – 8.0 (Kacs, 2006). Savukārt vieni no jaunākajiem ir Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskajos rakstos publicētie divu autoru oriģinālie pētījumi: Signes Mežinskas *Pensijas vecuma cilvēku hroniskas slimības subjektīvā pieredze Latvijā* (2009) un Daces Visockas *Dzīves kvalitātes uzlabošana ar mūzikas terapiju vēlīnā brieduma cilvēkiem* (2009).

Kā nozīmīgākās ar materiālo labklājību saistītās pēdējo gadu publikācijas jāakcentē Intas Ciemiņas „*Latvijas iedzīvotāju patēriņa izdevumi un to izmaiņu tendences pēdējā desmitgadē*” (Ciemiņa, 2009) un Zigrīdas Gošas „*Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes un dzīves līmeņa atšķirības Latvijas reģionos un to ietekme uz dzimstību un mirstību*” (Goša, 2009). I.Ciemiņa atzīst, ka materiālās labklājības izpētē pašreiz par ticamākajiem un pilnīgākajiem var atzīt datus par iedzīvotāju patēriņa izdevumiem. Z.Goša publikācijā analizē ekonomisko attīstību reģionos un tās ietekmi uz iedzīvotāju dzīves kvalitāti, mājsaimniecību materiālās labklājības līmeni reģionos, parādot diferenciāciju starp reģioniem, tomēr neizdalot atsevišķas iedzīvotāju sociāli ekonomiskas grupas.

2009.gadā tika uzsākti pētījumi līdz 2012.gadam paredzētā projekta ietvaros par statistikas indikatoriem iedzīvotāju veselības, izglītības un labklājības savstarpējās mijiedarbības izpētē. Kā vienu no inovatīvākajām saistībā ar dzīves kvalitātes izpēti un kvalitatīvo rādītāju kvantifikāciju ir jāakcentē Oļģerta Krastiņa un Intas Ciemiņas publikāciju „*No iedzīvotāju dzīves apstākļu pētījumiem līdz Vita – indeksam*”, kurā tiek strukturēti 12 dzīves apstākļu, jeb vitafaktoru sektori: veselība; ģimene; paša un ģimenes locekļu izglītība; radi, draugi, kaimiņi; darba raksturs un attiecības darbā; materiālā labklājība; mājokļa apstākļi; mikrovide ap mājokli, kultūrvide; pozitīvi un negatīvi vaļasprieki; vides(dabas) tīrība vai piesārņotība; specifiski apstākļi, kas citiem nav raksturīgi. Publikācijā tiek pētīta šo dzīves apstākļu grupu ietekme uz dzīves kvalitāti un dzīves apstākļu (vitafaktoru) turpmākās izpētes iespējas Latvijā.

Kopš 2004. gada pētījumu firma TNS Latvija veic Eiropas Savienības sabiedriskās domas izpēti *Eurobarometer*, kura ietvaros arī divas reizes gadā tiek apsekota ekonomiskā situācija Latvijā.

Pamatojoties uz Eiropas Kopienas statistikas *par ienākumiem un dzīves apstākļiem* (EU-SILC) rezultātiem, Latvijas Centrālā Statistikas pārvalde, pēdējos gados publicē informāciju par galvenajiem jautājumu blokiem, kas saistīti ar mājsaimniecību dzīves līmeni, izdalot atsevišķas iedzīvotāju grupas pēc dažādām sociāli ekonomiskajām pazīmēm. 2009. gadā tika izdots neliela apjoma informatīvs apskats „*Materiālā nenodrošinātība*” un „*Pensionāri Latvijā*”, kuros sniegti svarīgākie statistiskie dati par pensionāru dzīves apstākļiem Latvijā un visu iedzīvotāju grupu materiālo nenodrošinātību.

Apkopojot iepriekš minēto pētījumu apskatu jāsecina, ka līdz šim nav pētīta pensionāru dzīves kvalitāte, salīdzinot to reģionos un pensijas vecuma iedzīvotāju labas dzīves izpēte ir tikai sākuma stadijā. Joprojām paliek aktuāla dzīves kvalitātes izpēte novecošanās procesā, jo depopulācijas un prognozētā mūža ilguma paaugstināšanās rezultātā pensionāru skaits palielināsies, un šobrīd esošās valsts ekonomiskās krīzes sekas pensionāru dzīvi nepadarīs labāku, bet pretēji – pastāv bažas uz vēl zemāku dzīves kvalitātes vērtējumu tuvākajā pārskatāmajā nākotnē. Arī Eiropas vecu cilvēku dzīves kvalitātes institūcijas neaprobežojas ar sasniegto, bet izvirza virkni dažādus nākotnes izaicinājumus.

Pensionāru dzīves kvalitātes pētījumu perspektīva Eiropā. Eiropas pētījumu virzītāji akcentē trīs rekomendāciju pozīcijas par dzīves kvalitāti: pētījumu prioritātes un pārrāvumi zināšanās, Eiropas un starpdisciplinārā sadarbība un metodoloģijas jautājumi.

(Pilnu rekomendāciju sarakstu, ieskaitot veselības, sociālās aprūpes, ģenētikas, dzīves ilguma, demogrāfijas jautājumus sk. 4. piel.) (Walkers, 2005).

Dažādās Eiropas valstīs veiktajiem salīdzinošajiem pētījumiem diemžēl ir raksturīga dažādība. Pastāv aktuāla nepieciešamība sākt izmantot salīdzinošas pieejas un mērvienības, lai īstenotu visu Eiropas pētījumu potenciālu. Otrs strukturāls trūkums ir ļoti nevienādais pētījumu līmenis spēju un kompetences ziņā atsevišķās Eiropas valstīs, kā iemesls ir nevienādais pētījumu finansējums un atbalsts novecošanas pētījumiem. Diskusijās par pētījumu prioritātēm centrā nostājās četras plašas jomas: vides resursi, sociāli-demogrāfiskie un ekonomiskie resursi, veselības resursi un personīgie resursi, sociālā aktivitāte un atbalsta sistēmas.

Vides lomas izpētē novecošanās procesā par prioritātēm kļūst

- nepieciešamība izprast iekšējās un ārējās telpas izpratni vecumā dažādās Eiropas valstīs un reģionos (pilsētu vai lauku, attīstītos vai mazattīstītos);
- nepieciešamība līdzsvarot zināšanas par vecu cilvēku dzīvi sociālajos namos vai pansionātos, un privātajās mājsaimniecībās;
- jauni pētījumi par plānprātīgu vecu cilvēku pieredzi, dzīvojot mājās, kas vienlaikus liek izstrādāt pilnīgi jaunu pieeju komunikēšanai ar šiem cilvēkiem;
- pētījumi par to, kā rit novecošana cilvēkiem ar atpalcību vai problēmām intelektuālajā jomā, kas arī mudina veidot jaunu pieeju komunikēšanas jomā;
- jauni pētījumi par novecošanas telpiskumu, vidi, kas ir pieejama vai nepieejama veciem cilvēkiem, kā arī par integrācijas vai segregācijas starppaaudžu dimensiju publiskajā un privātajā telpā
- praktiskās vides intervences jauni izvērtējumi, lai sniegtu datus par to, kā uzlabot vecu cilvēku dzīves kvalitāti.

Trīs būtiski prioritāri jautājumi tika izgaismoti attiecībā uz sociāli - **demogrāfiskajiem un ekonomiskajiem resursiem:**

- pētījumos nepieciešams saprast iemeslus, kas rada dažādās teritorijās un sociālajās grupās pastāvošo nevienlīdzību, ņemot vērā to, ka atsevišķi apstākļi un pieredze ir universāli un kā to faktoru izkārtojums, kas iespaido dzīves kvalitāti, atšķiras dažādās vecu cilvēku grupās. Attiecībā uz izmaiņām vīriešu un sieviešu dzīvē ir svarīgi pētīt tādas jautājumus kā dzimuma radītas izmaiņas profesionālajā dzīvē, ilgtermiņa un īstermiņa bezdarba pieredze, izmaiņas pensiju sistēmā, pāreja uz pensijas vecumu un visu šo faktoru ietekme uz dzīves kvalitāti;
- ir svarīgi, pievērst pastiprinātu uzmanību pētījumiem uz ciešu vecu cilvēku grupu ekonomisko statusu nākotnē un uz saikni starp novecošanu, ienākumiem un citiem materiālajiem resursiem. Piem., vajadzīgi jauni dati par to, kā mainās nepieciešamo ienākumu apjoms, cilvēkam novecojot, kāds ir viņa priekšstats par ienākumiem un kā tas mainās laika gaitā. Pārāk maz zināms, par mantošanu, ieskaitot vecāku cilvēku ekonomisko varu sabiedrībā un ģimenē, un par to, kā mantojums pāriet no vienas paaudzes pie otras. Kāds ir mantojuma iespaids uz ģimeni? Kāds ir tās iespaids uz potenciālo nepieciešamību pēc ilgtermiņa sociālās aprūpes? Kāda ir tās ietekme uz finanšu tirgu? Drošu datu trūkums par šo tēmu nozīmē, ka vajadzīgi jauni pētījumi, lai savāktu informāciju gan individuālajā, gan uzņēmumu līmenī;
- tālāki pētījumi ir nepieciešami par nodarbinātību vecumā un pāreju uz pensijas vecumu. Piem., kādi ir ekonomiskie stimuli darbam vecumā?

Kāda ir saikne starp darbu, vecumu, kurā indivīds aiziet no darba tirgus, pensijām un mantojumu? Kāda nevienlīdzība pastāv starp veciem cilvēkiem? Vai ir nākuši klāt jauni nevienlīdzības faktori, vai arī ir spēkā klasiskie? Vai pastāv polaritāte un konverģence valstu iekšienē un starp tām?

Veselības resursu jomā pastāv piecas prioritāras pētījumu jomas: veselības aizsardzības menedžmenta aspekti veselības aprūpes sistēmā un to ietekme uz ar veselību saistīto uzvedības sfēru un dzīves kvalitāti; dzīves kvalitāte vecākiem cilvēkiem, kas slimo ar hroniskām slimībām; nevienlīdzība veselībā un dzīves kvalitātē, kas saistīta ar tādiem faktoriem kā ienākumi, dzimums, etniskums un vecums; vēsturiskas veselības tendences ciešu grupu un paaudžu ietvaros; saiknes starp migrāciju-etniskumu un veselības-sociālās aprūpes sistēmu.

Daudzas prioritātes tika izgaismotas **personīgo resursu, sociālās aktivitātes un atbalsta pasākumu** laukā, bet tiks minētas dažas no tām: politikas apskats un sociālo garantiju sistēmas loma, veidojot dzīves un dzīves kvalitātes standartus vecumā; dažādība, risks un marginalitāte, konkrēti, etnisko minoritāšu pārstāvju un vecāka gadu gājuma cilvēku pieredze; saikne starp vecāku cilvēku resursiem un spēju tikt galā ar tiem riskiem un izaicinājumiem, kas raksturīgi dzīvei vecumā, un pielāgoties tiem; izmaiņas ģimenē un starppaaudžu attiecības, ieskaitot jaunās ģimenes formas un sociālās izolācijas riski; dzīves kvalitāte īpaši neaizsargāto veco cilvēku grupās (Walkers, 2005).

Pastāv nepieciešamība veikt papildus pētījumus visās ES valstīs tālākminētajās astoņās jomās: dzīves kvalitātes definēšana un mērīšana, vide, dzīvojamais fonds un informāciju un sakaru tehnoloģijas, fiziskā un intelektuālā veselība, ienākumi un patēriņš, aktivitāte un līdzdalība, dienesti, labklājība un apmierinātība ar dzīvi, etniskums un migrācija (Walkers, 2004).

Eiropas pētījumu metodoloģiskie jautājumi saistās ar daudzām rekomendācijām šajā jomā:

- pastāv nepieciešamība turpināt teorētisko darbu pie dzīves kvalitātes modeļiem un instrumentiem;
- šāda teorijas attīstība ir jāvirza, dažādām disciplīnām sadarbojoties, tā lai dažādi dzīves kvalitāti veidojošie faktori – no ģenētikas līdz pensijas – varētu tikt tajā iekļauti;
- pastāv aktuāla nepieciešamība sinhronizēt dažādu valstu datus, attīstīt salīdzināmus instrumentus;
- jāuzlabo pieeja eksistējošajai datu bāzei un dokumentācijai, piem., internetā izveidojot dzīves kvalitātes datu bāzes virtuālo bibliotēku;
- pastāv nepieciešamība pēc Eiropas mēroga longitūdiāla pētījuma par dzīves kvalitātes dinamiku;
- būtu svarīgi piestrādāt pie komparatīvas metodoloģijas (Walkers, 2005).

Šodienas globālās ekonomiskās krīzes apstākļos tiek veikta pāreja no izteiktas patērētāju sabiedrības uz sabiedrību, kura nedzīvo pāri saviem līdzekļiem, daudz lielāku uzmanību piešķirot personiskajām attiecībām ģimenē (Hisey, 2009:108.). ANO sekretārs komunikāciju un publiskās informācijas jautājumos, Kijotaka Akasaki (*Kiyotaka Akasaka*) ir pārliecināts, ka „cieņa un respekts pret senioriem tradicionāli izpaužas vairākos veidos: no „sudraba sēdvietām” vilcienos līdz bezmaksas veselības aprūpei tiem, kas ir vecāki par 70 gadiem. Mūsu kopīgais pienākums ir darīt visu, lai izpildītu savu pienākumu vecākās paaudzes priekšā: radīt ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu, kas ietver pensionēšanās iespēju un visaptverošu pensiju sistēmu, izveidot finansiāli pārdomātu veselības aprūpes sistēmu ar priekšrocībām vecākiem

cilvēkiem un nodrošināt vecākajai paaudzes iespēju piedalīties darba tirgū, - tas, ko Eiropā sauc par „sudraba ekonomiku” – ļaujot viņiem nopelnīt cienīgu iztiku un gūt drošus ienākumus” (Akasaka, 2009:102.).

Kā trešais gadu tūkstotis attīstīsies un mainīsies? Vai salīdzinoši pieaugs cilvēku pensijas gados dalījums pēc labklājības statusa? Postmodernisma pieeja uzsver, ka modernā ietekme veicina pārdefinēt vecumdienas un veido jaunu kultūras dienaskārtību, kas balstīta uz patērētāju izvēli. Nozīmīga veco ļaužu minoritāte 20. gs. beigās piedzīvo neredzētu finansiālo drošību visā modernās rietumu pasaules vēsturē. Vara, labklājība un ekonomiskās iespējas variē pāri laikiem un atšķirīgi ietekmē dažādas paaudzes. Patiesi, pieaugošā atšķirība starp sociālajām grupām pēc to faktisko un potenciālo pieeju labajām iespējām un dzīvesveida, visbeidzot augstajām pensijām, radījušas daudzas samilzušas problēmas starp paaudzēm. Brīžam tās frāzējās kā: Vai nākamās, skaitliski mazākās paaudzes vēlēšies maksāt pieaugošās pensijas pensionētiem cilvēkiem, kad izredzes, ka viņi paši saņems šādas pensijas ir mazinājušās? (John, Vincent, 2006:11). Jautājums, izvērtējot vecumdienu nākotni, ir retorisks.

Izstudējot ārvalstu pieredzi pensionāru dzīves kvalitātes izpētē, šobrīd ir nepieciešams sekojot Eiropas, īpaši Apvienotās Karalistes piem., uzsākot nopietnu kursu ceļā uz dzīves kvalitātes izpēti novecošanas procesā. Līdz promocijas darba izstrādes brīdim nav veikti padziļināti pētījumi par pensionāru dzīves kvalitātes mērījumiem Latvijas reģionos. Un tas ir būtisks priekšnosacījums reģionu attīstībā, lai gan reģionos, gan starp reģioniem tiktu panākta līdzsvarota attīstība visās jomās. Lai izpētītu reģionu nozīmi pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā ir nepieciešama detalizētāka atbalsta politikas un tajā iesaistīto institūciju izpēte visos līmeņos, identificējot katrā līmenī veicamās funkcijas pensionāru labklājības paaugstināšanā.

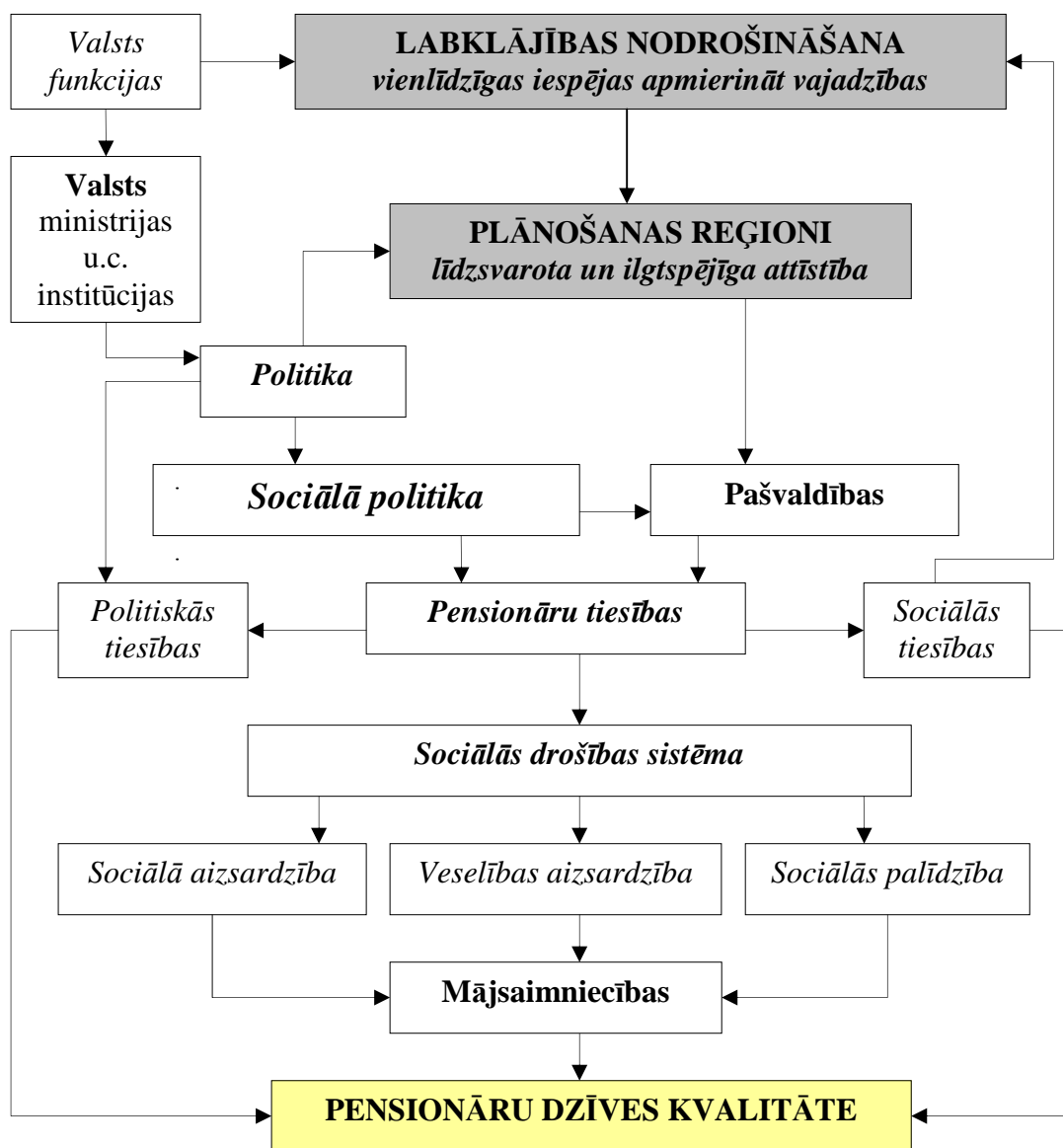
2.2. Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskā un institucionālā sistēma novecošanās procesā

Dzīves kvalitātes atbalsta politikas tiesiskie un institucionālie aspekti promocijas darbā tiek raksturoti caur sistēmas pieeju, kurā katram elementam ir sava nozīme dzīves kvalitātes nodrošināšanā novecošanas procesā, tie ir savstarpēji saistīti un sakārtoti hierarhiski (2.2. att.).

Valsts funkciju strukturējums pēc K. Dišlera teorijas nosaka, ka viena no valsti uzturošajām funkcijām ir administratīvi saimnieciskā funkcija, kas ir vērsta uz vajadzību noskaidrošanu un materiālo līdzekļu sadali. Savukārt, viena no valsts attīstošajām funkcijām ir administratīvi kulturālā funkcija, kuras viens no centrālajiem uzdevumiem ir veicināt tautas labklājību. Labklājība ir uzskatāma par nešaubīgu jebkuras sabiedrības orientāciju. „Labklājība ir tik mūžsēns un tik pasakaini pievilcīgs mērķis, kas šodien runā par labklājības politiku, labklājības impērijām. Tās vairs neveidojas smagos karagājienos, bet gan top ekonomikas, informācijas un citu tehnoloģiju palīdzību. Parasti valstu vīzijās ir ietverts vienlīdzīgas labklājības mērķis” (Lasmane, 2006). Sociāla valsts ir tāda valsts, kas uzņemas atbildību par to, lai tirgus ekonomikas apstākļos tās pilsoņi dzīvotu labklājībā, bet, lai to uzraudzītu ir nepieciešama regulāra situāciju izvērtējoša izpēte.

Novecošanas un sociālās politika aptver vairākas pētījumu sfēras, sākot no pašvaldību, reģionālā un beidzot ar nacionālo līmeni. Tā iekļauj jautājumus par vecāka gadu gājuma cilvēku politisko orientāciju, attieksmi un uzvedību, jautājumus par organizētu vecākās paaudzes politisko darbību un par valdības politiku attiecībā uz vecāko paaudzi un tās pārskatīšanu. Uz šo tēmu attiecas arī plašāki sabiedriskie spēki, kas ietekmē vecākā gadu gājuma cilvēku statusu, rada un apslāpē jautājumus par to, vai tam vajadzētu kļūt par valdības iejaukšanās objektu un kādā veidā tam būtu jānotiek

(Binstock, 2001:333.-351.). Vārds „politika” šai sakarā norāda uz to, ka sociālā politika ir daļa no politiskā procesa un modernās sabiedrības institūcijām – sociālās vajadzības, sociālās problēmas un sociālā apgāde arī pieder politikas jomai (Manning, 2008:26.-33.).

Avots: autore's konstrukcija

2.2. att. Pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas sistēma nacionālajā un reģionālajā līmenī.

Sociālā politika (2.2. att.) ir valsts pasākumu kopums, kuram jānodrošina cilvēka eksistencei nepieciešamie sociālekonomiskie apstākļi jeb, citādi sakot, tāds dzīves līmenis (uzturs, apģērbs, pajumte, izglītība, medicīniskā aprūpe, un sociālie pakalpojumi), kāds vajadzīgs, lai būtu iespējama normāla dzīvības un veselības uzturēšana. Sabiedrības attīstības sociālo stabilitāti var panākt ar sociālās politikas diferenciaciju attiecībā pret dažādiem sabiedrības slāņiem, kura adresēta sociāli mazaisargātām iedzīvotāju grupām, piem., pensionāriem (Национальная стратегия устойчивого..., 2009). Sociālās politikas iespējas ir cieši saistītas ar valsts ekonomisko un finansiālo situāciju. Izlemjot palielināt pabalstus, politiķiem jābūt drošiem, ka valsts tos varēs izmaksāt. Taču starp sociālo un ekonomisko politiku ir arī atgriezenisks

sakars. Sociālā politika izšķiroši ietekmē darba ražīgumu, nodarbināto atdevi, ekonomiskās politikas realizēšanas intelektuālo, morālo un ekonomisko vidi. Sociālās grupas, tostarp pensionāri, ir galvenie sociālās politikas subjekti un sociālā politika kopumā ir jebkuras politikas nozares svarīgākā sastāvdaļa. Sociālās politikas priekšmets ir sociālo grupu eksistence un tās izmaiņas, kas ietekmējams ar dažādiem sabiedriskajiem procesiem: ražošanu, sadali, migrāciju, izglītību, kultūras attīstību, veselības aprūpi un dabas aizsardzību. Sociālās politikas funkcijas ir mazināt sociālo spriedzi, stabilizēt sabiedrību un regulēt sociālo noslāņošanu. Sabiedrības attīstības kontekstā sociālajai politikai jārisina mūžam pastāvošā pretruna starp ekonomisko efektivitāti un sociālo taisnīgumu. Sociālā taisnīguma nodrošināšana šīs politikas ietvaros izpaužas kā ienākumu diferenciacijas samazināšana, ko reglamentē tiesības uz labklājību.

Jēdzienam „labklājības tiesības” ir dažādas interpretācijas. Dažreiz to lieto, attiecinot uz īpašām individuālām tiesībām, ko radījusi valsts sociālā likumdošana, un konkrēti tās saistot ar sociālo drošību vai skaidras naudas pabalstiem. Dažreiz to lieto, attiecinot uz profesionālo jomu, kurā darbojas tādi labklājības tiesību speciālisti kā konsultanti un juristi. Dažkārt to lieto vairāk vispārīgā nozīmē, attiecinot uz sociālās aizsardzības līmeni, kas tiek garantēts vai tam vajadzētu būt garantētam „labklājības valsts” pilsoņiem. Jēdzieni labklājības tiesības un sociālās tiesības vairāku nolūku dēļ var pārklāties, bet jēdziens sociālās tiesības nav tik šaurs kā labklājības tiesības. Britu zinātnieks Hārtlijs šo jēdzienu lieto, lai drīzāk parādītu cilvēku tiesības uz sociālo līdzdalību nekā viņu tiesības saņemt sociālās nodrošināšanas pakalpojumus (Hartley, 2006:3.-18.). Tiesības (rights) ir centrālais jēdziens sociālajā politikā ne vien tādēļ, ka tās saistītas ar patstāvīgām tiesībām (entitlements), kas radušās politikas veidošanas procesos, bet arī tādēļ, ka tās veido retorisko pamatu prasībām, debatēm un cīņai par labklājību. Pirmās tiesības juristi sauc par „pozitīvajām” tiesībām, bet otrās – par „morālajām” tiesībām.

Caur simboliski svarīgo *Apvienoto Nāciju Vispārīgo Cilvēktiesību deklarāciju* (ANO, 1948) tiesības ir ieguvušas doktrīnu statusu cilvēktiesību diskursā. Lai gan cilvēktiesības bieži tiek uztvertas kā dabiskās tiesības, Hārtlijs atsaucoties uz Klarku (*Clarke, 1996*) akcentē, ka „cilvēks” nav mazāk sociāls un politisks jēdziens kā „pilsonis”, un vēsturiski, tas ir jēdziens, kas radies nesen. Pilsoņu tiesības, kā apgalvo Clarke, nodrošina cilvēktiesību modeli un ne otrādi. Jebkura tiesību harta vai deklarācija pieņem, ka to parakstošās valstis ir vai vismaz potenciāli būs spējīgas garantēt šīs tiesības. Cilvēktiesību deklarācijas raksturīgi ietver dažādas tiesības, kas faktiski pastāv, bet vēl nav universāli ieviestas. Feinbergs tās ir nosaucis par „manifesta tiesībām”. Vispārējās Cilvēktiesību deklarācijas svarīga iezīme ir tā, ka tā ietver ne tikai pilsoniskās un politiskās tiesības (uz dzīvību, brīvību, īpašumu, vienlīdzību likuma priekšā, privātumu, godīgu tiesu, reliģijas brīvību, izteiksmes un biedrošanās brīvību, līdzdalību pārvaldē u.c.), bet arī tās, ko varam saukt par „ekonomiskām, sociālām un kultūras” tiesībām. To, ko šeit saprotam ar ekonomiskām un kultūras tiesībām, varētu ietvert plašākā jēdzienā „sociālās” tiesības, kur var iekļaut tiesības uz izglītību, darbu un uz brīvo laiku. Konkrētāk 24. pantā noteikts: „Katram ir tiesības uz tādu dzīves standartu, kas ir adekvāts indivīda un viņa ģimenes veselībai un labklājībai, ieskaitot pārtiku, apģērbu, mājokli, medicīnisko aprūpi un nepieciešamos sociālos pakalpojumus un tiesības uz drošību bezdarba, slimības, invaliditātes, atrautības, vecuma vai citos gadījumos, kad no indivīda neatkarīgu apstākļu dēļ viņam nav iztikas līdzekļu” (Hartley, 2006:3.-18.).

1950. gadā Eiropas Padome, balstoties uz Deklarāciju, radīja pati savu *Eiropas Cilvēktiesību Deklarāciju* (lai arī tā saistījās tikai ar pilsoniskajām un politiskajām

tiesībām) un 1961. gadā, tika izstrādāts atsevišķs dokuments jeb *Eiropas Sociālā harta* (tā saistās ar sociālajām un ekonomiskajām tiesībām), kura 1996. gadā tika pārstrādāta un pieņemta kā *Pārstrādātā Eiropas Sociālā harta un to Protokoli*. Abas minētās hartas ir Eiropas Padomes instruments ekonomisko un sociālo tiesību jomā, kuru mērķis ir veicināt sociālās aizsardzības līmeņa celšanos. Tostarp, 1966. gadā ANO akceptēja *Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām*, kurā dalībvalstis atzīst ikviena tiesības uz cilvēka cienīgu dzīvi. 1995. gadā Kopenhāgenā valstu un valdību vadītāji pieņēma *Kopenhāgenas sociālās attīstības deklarāciju* un darbības programmu par sociālo attīstību, kas simbolizē jaunus saskaņotus uzskatus par to, ka cilvēks jāizvirza visas attīstības centrā, galvenais mērķis ir mazināt nabadzību, sasniegt pilnīgu nodarbinātību, stabilitu, drošu attīstību. Nozīmīgi ir akcentēt arī *Eiropas Padomes 1992. gada 24. jūnija ieteikumus Nr. 92/441/EEK par kopējiem kritērijiem attiecībā uz resursu pietiekamību un sociālās palīdzības vietu sociālās aizsardzības sistēmās*, kurā noteikts, ka jānosaka resursu daudzums, kas uzskatāms par pietiekamu, lai saglabājot pašcieņu, apmierinātu galvenās vajadzības, ievērojot dzīves un cenu līmeni attiecīgajā dalībvalstī, dažāda lieluma un tipa mājāsaimniecībās (Homko, 2007:4.-5.).

Modernas labklājības valsts attīstība tiek sasniegta, pateicoties sociālajai likumdošanai, kura paplašinājusi „pozitīvās” pilsoņu tiesības, paplašinot publiskos pakalpojumus. Ja „negatīvo” tiesību pamatā ir pilsoniskās un politiskās tiesības, tad „pozitīvo” tiesību pamatā ir sociālās tiesības (tiesības uz labklājību). (Hartley, 2006:3.-18.) Dzīves kvalitātes kontekstā nozīmīgi ir abi tiesību veidi, tomēr šī promocijas darba ietvaros lielāks akcents tiks likts uz pozitīvajām – sociālajām tiesībām. **Sociālās tiesības** (2.2. att.) ir pozitīvas tādā nozīmē, ka tās rada labumu un pakalpojumu nodrošinājumu, kas nepieciešams cilvēku labklājībai. Sociālās tiesības tika aktualizētas tad, kad valsts tirgus mehānismu vietā, pati sāka gādāt par cilvēku labklājībai nepieciešamo labumu un pakalpojumu nodrošināšanu.

Dāņu sociologs Espings-Andersens, kurš 1990. gadā klasificēja labklājības valsts modeli: liberālajā, konservatīvajā vai sociāldemokrātiskajā, attīstījis jaunu jēdzienu dekomodifikācija (no angļu val. *commodity* – prece), ar ko apzīmē procesu, kura rezultātā mazinās cilvēka labklājības nodrošināšanas atkarība no viņa iesaistīšanās darba tirgū. Zinātnieks to izmantoja nevis, lai aprakstītu veidus, kādos labklājības nodrošināšanas formas attīstījušās, bet gan pakāpi, līdz kurai indivīdi un ģimenes spēj veidot sociāli pieņemamu dzīves standartu neatkarīgi no tirgus līdzdalības. Saskaņā ar Espingu-Andersenu, ir trīs dažādi veidi, kā sociālās tiesības var būt saprastas: kā līdzeklis dekomodifikācijai vai kā atbildes reakcija uz komodifikācijas procesu, kas raksturoja kapitālisma atnākšanu. Savukārt 20. gs. beigās iezīmējās pretēja tendence, kuru varētu raksturot kā rekomodifikāciju, jo pieejamība izglītībai, kvalitatīviem veselības pakalpojumiem, sociālai aprūpei utt. aizvien vairāk kļūst atkarīga no cilvēka maksātspējas. Espings-Andersens definē šīs atbildes reakcijas klasisko paradigmu kontekstā: konservatīvisms, liberālisms, sociālisms. Konservatīvā pieeja pretojas komodifikācijai un atbalsta „tiesības” sākotnējā nozīmē: tiesības, kas rodas no darba devējiem uzspiestiem pienākumiem pieskatīt savus darbiniekus, savstarpējās pašpalīdzības sabiedrību iedrošināšanas, vai no valsts iejaukšanās, piem., ar obligāto nacionālo apdrošināšanas shēmu. Liberālā pieeja nepretojas komodifikācijai un iejaucas tikai tik daudz, cik iejaukšanās atbalsta šo procesu vai labo „tirgus kļūdas”. Šī pieeja atbalsta tiesības, kam būtiska ir apstākļu izvērtēšana (uz stingriem līdzekļu testiem balstītas sociālās palīdzības shēmas). Sociāldemokrātu pieeja pretojas komodifikācijai, jo atbalsta emancipējošas tiesības, kuras samazina stigmatizējošos apstākļus un maksimizē vienlīdzību. Espinga-Andersena analīze cenšas parādīt, ka visi labklājības

valsts režīmi faktiski meklē kompromisu starp konkurējošiem uzskatiem par to, ko sociālajām tiesībām vajadzētu sasniegt (Hartley, 2006:3.-18., Pārskats par tautas..., 2009:95.). Salīdzinoši, Latvijā sociālā politika ietver gan liberālisma tendences sociālās palīdzības jomā, gan konservatīvā modeļa pazīmes darba attiecību jomā, gan sociāldemokrātiskā modeļa pazīmes – sociālās apdrošināšanas sistēmas jomā. Pretēji argumentam, ka valsts loma ir nodrošināt individuālo risku menedžmentu, politiskajā konsensusā prevelē viedoklis, ka sociālās vai kolektīvi organizētās apdrošināšanas vietā būtu jābūt individuālajai sevis apgādāšanai un sociālās drošības tīklam. Demokrātiskā labklājības kapitalisma sabiedrībā sociālās apdrošināšanas sistēmas pievilcība ir acīmredzama. Tā rada sociālās tiesības, kas balstās uz kolektīvu dalīšanos riskos, bet tas notiek bez tirgus spēku brīvās spēles mazināšanās vai indivīdu atbildības nodrošināt sevi. Tiktāl, kamēr uz apdrošināšanu balstītas sociālās drošības pabalsti dod saņēmējiem tiesības uz tiesībām pretendēt uz savu tiesību izmantošanu, tas ir bijis populārs koncepts. Diemžēl praktiskās un politiskās grūtības uzturēt nacionālo apdrošināšanas fondu saskaņā ar aktuālām konvencijām nekad nav bijušas pārvarētas un populārā ticība konceptam ir progresējoši grauta ar bailēm par tās neiespējamu ilgspēju (Hartley, 2006:77.-98.). Līdz ar to autore piekrīt viedoklim, ka sociālās drošības nodrošināšanai vairāk jābalstās uz pieņēmumu par cilvēku atbildību nodrošināt vienam otru ģimenes ietvaros. Īpaši aktuāli tas ir runājot par drošību novecošanas periodā. „Pensionēšanās vecums” ir samērā jauns fenomens, jo ilgmūžība pieaug un kā atzīst Hartley darba tirgū „pensionēšanās” ir „masu štatu samazināšanās” (Hartley, 2006:77.-98.). Lai gan drošība „vecumā” ir fundamentālas cilvēktiesības, vairums cilvēku pēc 65 vēr nav ne stipri vai fiziski atkarīgi. Sociālās gaidas par aiziešanu pensijā reprezentē „strukturētās atkarības” formu.

Iepriekš tika aprakstītas dažādu sociālo labklājības valsts modeļu pazīmes, tomēr neviena modeļa izveidošana nav pilnībā pabeigta un neviena modeļa galīgais veids nekad netiks noteikts. ES modeļa galvenais drauds ir bezdarbs un tā samazināšana ir galvenā prioritāte ekonomikas globalizācijas, sabiedrības novecošanas un plaši izplatītās iedzīvotāju nabadzības apstākļos (Homko, 2007:3.).

Katras valsts sociālā politika nosaka valsts **sociālās drošības** (2.2. att.) pasākumus. Sociālās drošības pasākumi ir ar likumu ieviests institūts, kura darbība sabiedrības locekļiem kompensē sociālā riska izpausmes, bet darba nespējīgajiem sabiedrības locekļiem - gādā eksistences līdzekļus. *Sociālās drošības pasākumu veidi ir*

- *pašpalīdzība*, kas fokusējas uz cilvēku juridisko vienlīdzību un brīvību, indivīda personisko ierosmi un paša spēkiem sevi nodrošināt;
- *publiski tiesiskā aizsardzība*, kas ietver noteikumus un priekšrakstus, kas amatpersonām liek sargājamo personu labā kaut ko darīt vai nedarīt. Šis sociālās drošības pasākumu veids atrodams darba aizsardzības likumos;
- *sociālā aizsardzība*, kas kompensē sociālā riska izpausmes valsts iedzīvotājiem nodrošinot sociālo aizsardzību.

Autore piekrīt ASV ekonomikas profesoram Endrjū Meisonam (*Andrew Mason*), kurš uzskata, ka gados vecāki cilvēki var paļauties uz četriem nozīmīgākajiem ekonomiskās drošības avotiem:

- algota darba turpināšana,
- paļaušanās uz sociālās drošības sistēmu,
- paļaušanās uz aktīviem, kuri uzkrāti vai mantoti,
- paļaušanās uz ģimenes atbalstu (Mason, 2009:28.).

Četru kanālu atbalsta sistēmas spēks noteiks, cik veiksmīgi pensionāri izturēs šā brīža valsts ekonomiskās krīzes radītās problēmas. Tāpēc ir būtiski noskaidrot šo avotu nozīmi arī nākotnes skatījumā, sabiedrības novecošanas problēmu kontekstā, kā arī vai

ir iespējami kādi inovatīvi risinājumi ekonomiskās drošības pastiprināšanai kādā no četriem iepriekšminētajiem aspektiem. Pašpalīdzība novecošanās procesā saistīta ar bērnu atbildības pastiprināšanu par saviem gados vecākajiem vecākiem. Bērnu rūpes par pensijas vecuma vecākiem ir katras nācijas kultūras sastāvdaļa. Ekonomists Š. Burgrafs piedāvā pat tādu ekstremālu modeli, kur pensiju izmaksa ir saistīta ar pensionāru bērnu iemaksām pensiju fondos (Чеканова, 2004). Tomēr valsts ekonomiskās krīzes apstākļos Latvijā vērojama situācija, kurā pensionāri, pateicoties saviem regulārajiem ikmēneša pensijas maksājumiem, bieži palīdz saviem bērniem un mazbērniem, ja tiem ir mazi ienākumi vai bezdarba problēmas.

Pensionāru dzīves kvalitātes izpētes kontekstā autore vairāk fokusējas uz Sociālās aizsardzības sistēmas regulējošajiem tiesību aktiem, kas ir nozīmīgi pensionāriem tieši novecošanas periodā. Nodaļas sākumā tika akcentēti nozīmīgākie ES ar sociālo drošību saistītie dokumenti, tomēr ES neregulē katras dalībvalsts sociālo politiku, bet gan nosaka galvenās vadlīnijas un minimālos standartus. Laika gaitā ES dalībvalstis ir sākušas kopīgi risināt arvien vairāk sociālo problēmu, taču tiešs sociālais atbalsts dažādu pabalstu vai pensiju veidā joprojām ir katras dalībvalsts ziņā. ES sociālā politika aptver šādas jomas: darba tiesiskās attiecības; vienlīdzīga attieksme; sociālais dialogs; sociālā aizsardzība; drošība un veselība darbā; nodarbinātība. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma 2. pantā starp citiem Kopienas uzdevumiem minēta arī nepieciešamība „panākt augstu nodarbinātības un sociālās aizsardzības līmeni, sieviešu un vīriešu vienlīdzību, paaugstināt dzīves līmeni un dzīves kvalitāti, kā arī panākt ekonomisku un sociālu kohēziju un solidaritāti starp dalībvalstīm” (saskaņā ar grozījumiem Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā, kas izdarīti ar Māstrihtas līgumu 1992. gadā un Amsterdamas līgumu 1997. gadā). Ņemot vērā šos uzdevumus, arvien vairāk palielinās ES loma sociālajā politikā, tomēr sākotnēji sociālās politikas attīstība ES līmenī nebija prioritāte (ES, LR Labklājības Ministrija).

Dalībvalstu integrāciju sociālajā jomā veicināja 1993. un 1994. gadā pieņemtās *ES sociālās politikas pamatnostādnes*. 1993. gadā Eiropas Komisija nāca klajā ar *Eiropas sociālās politikas pamatnostādņēm (Green Paper on European Social Policy)*, tā iedibinot Eiropas sociālo modeli, kurš balstās uz demokrātiju un indivīda tiesībām, brīvu kopīgumu slēgšanu, vienādu iespēju nodrošināšanu visiem, sociālo labklājību un solidaritāti. Savukārt 1994. gadā Eiropas Komisija publicēja Eiropas Sociālās politikas koncepciju (*White Paper on European Social Policy*), kā galvenos nākotnes mērķus iekļaujot nodarbinātības un likumdošanas sociālās politikas jomā attīstību. Līdz ar Amsterdamas līguma pieņemšanu, Eiropas Kopienas dibināšanas līgumā tika iekļauta atsevišķa sadaļa „Sociālā politika, izglītība, arodmācības un jaunieši”, kā arī jauna sadaļa „Nodarbinātības politika”. Sociālās politikas uzdevumus papildināja ar jauniem, proti, cīņu pret diskrimināciju un no sabiedrības atstumto personu integrēšanu.

ES valstu un valdību vadītāju tikšanās laikā Lisabonā 2000. gadā sociālo un nodarbinātības jautājumu risināšanu atzina par ES kopējo mērķi. Lisabonā noteica jaunu ES attīstības stratēģisko mērķi nākamajiem desmit gadiem: „Līdz 2010. gadam panākt, lai ES kļūtu par viskonkurētspējīgāko un dinamiskāko uz zināšanām balstīto ekonomiku pasaulē, kas spējīga nodrošināt noturīgu izaugsmi ar vairāk un labākām darba vietām un lielāku sociālo saliedētību.” Tikšanās laikā arī tika noformulēta *atvērtās koordinēšanas metode*, kas tika izstrādāta, lai dalībvalstīm palīdzētu sekmīgi attīstīt dažādas savas politikas, atvēlot Eiropas Komisijai koordinējošo lomu. Ar tās palīdzību rodas iespēja sekmēt dalībvalstu sadarbību un labas prakses apmaiņu, vienojoties par kopīgiem mērķiem un nosakot to sasniegšanas vadlīnijas. Nodarbinātības un sociālās iekļaušanas jomā kopējās vadlīnijas papildina arī valstu rīcības plāni. Atvērtās koordinēšanas metode ietver cīņu pret nabadzību un sociālo atstumtību, sociālās drošības politiku un

sociālās aizsardzības modernizēšanu. Nākotnē iecerēts iekļaut arī sadarbību veselības jomā, īpaši pievēršot uzmanību iedzīvotāju novecošanās problēmai.

Jaunākie pieņemtie ES tiesību akti, kas saistīti ar dzīves kvalitāti novecošanas procesā ir Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 22. oktobra lēmums Nr. 1098/2008/EK par Eiropas gadu cīņai pret nabadzību un sociālo atstumtību (2010. gads), bet projektā ir paredzēti sekojoši dokumenti:

- Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas projekts par minimālajām prasībām darba ņēmēju mobilitātes sekmēšanai, uzlabojot papildpensiju tiesību iegūšanu un saglabāšanu;
- Eiropas Parlamenta un Padomes regulas, ar ko nosaka īstenošanas kārtību Regulai (EK) Nr. 883/2004 p Grozītais ar sociālās drošības sistēmu koordināciju, projekts (ES, LR Labklājības Ministrija).

Šī promocijas darba ietvaros īpaši nozīmīgs un tādēļ akcentējams ir Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas (vadlīnija -INT/230, Demogrāfiskās izmaiņas un izpētes nepieciešamība) Iekšējā tirgus, ražošanas un patēriņa darba grupas 2004. gada 5. augustā Briselē izstrādātai *Atzinums par tēmu „Uz 7. pētījumu pamatprogrammu: izpētes nepieciešamība demogrāfisko izmaiņu ietvaros – dzīves kvalitāte vecumdienās un vajadzīgās tehnoloģijas”*. Šajā dokumentā pausts tas, ka “ņemot vērā demogrāfiskās izmaiņas, kā arī iespējas un riskus, kas saistīti ar Eiropā arvien pieaugošā gados veco cilvēku skaita dzīves kvalitāti, Komiteja ierosina: iekļaut 7. Pētījumu pamatprogrammā ar šo tematiku saistītās rīcības vadlīnijas un veikt papildinošus pasākumus, lai izveidotu pamatotu lēmumu pieņemšanas bāzi savlaicīgai politiskai plānošanai un rīcībai gan visas Eiropas, gan nacionālajā līmenī. Daudzdimensiālais novecošanās process un atšķirīgie noteikumi, kuros tas notiek, netiek pietiekami ņemti vērā patreizējā izpētes programmā. Taču tikai šāda plaši un ilglaicīgi veidota izpēte var dot nepieciešamo informāciju plānošanai un lēmumu pieņemšanai, kas ir nepieciešams dažādajās sabiedrības jomās un visos lēmumu pieņemšanas līmeņos saistībā ar iedzīvotāju vecuma struktūru izmaiņām. Pētījumi nepieciešami galvenokārt šādās jomās: ekonomikas un finanšu politika, darba un nodarbinātības jautājumi, vecu cilvēku ikdienas dzīves realitāte, sociālo telpu veidojošā vide”. (Atzinums par tēmu „Uz 7. pētījumu..., 2004) Tātad dokuments nepārprotami postulē vecu cilvēku dzīves kvalitātes izpētes nepieciešamību atbilstošas sociālās politikas īstenošanai Eiropā kopumā un katrā dalībvalstī.

Stratēģiskie politikas plānošanas dokumenti Nacionālajā līmenī ir izstrādāti pamatojoties uz ES vadlīnijām.

LR Saeima 2005. gada 26. oktobrī apstiprināja zinātnieku grupas izstrādāto konceptuālo dokumentu „*Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā*”, kura pamatā ir uz cilvēku centrēta pieeja un izvēle par labu izaugsmes scenārijam. Cilvēka dzīves kvalitātes pieaugums tiek nosaukts par valsts izaugsmes mērķi. Uz šī modeļa bāzes 2006. gadā tiek izstrādāts *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.–2013. gadam*. Tas ir vidēja termiņa stratēģiskais plānošanas dokuments, kas ir spēkā vēl šodien un tuvākajā pārskatāmajā nākotnē. Tas ir kompass politiķiem, ierēdņiem un ikvienam Latvijas iedzīvotājam un nosaka Latvijas galvenos attīstības virzienus, parāda valsts un sabiedrības svarīgākos uzdevumus ceļā uz tālāku mērķi – pakāpenisku dzīves kvalitātes pieaugumu. Latvijas Nacionālajā attīstības plānā par izaugsmes mērķi noteikta cilvēka dzīves kvalitātes paaugstināšana, ietverot šajā jēdzienā indivīda materiālo un garīgo labklājību, fizisko un sociālo drošību, pārliecību par labklājības attīstību. Latvijas iedzīvotājiem kopumā nākotnē sasniedzamo labklājības un drošības līmeni, izaugsmes procesa ilgtspēju un līdz ar to kopējo augsto dzīves kvalitāti kā daudz dimensiju jēdzienu, nosaka virkne savstarpēji cieši saistītu aspektu. Attiecībā uz

pensionāru dzīves kvalitāti šajā dokumentā ir analizēti tādi dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori, kā

- veselība - nepietiekama primārās veselības pakalpojumu pieejamība;
- mājokļa kvalitāte – mājokļu un siltuma apgādes tīklu fiziskais stāvoklis ietekmē izdevumus dzīvokļa uzturēšanai, to sadārdzinājums vairāk skar sociāli mazaizsargātos iedzīvotājus, t.sk. pensionārus;
- infrastruktūra – ceļi un ielas, enerģija, ūdens un citi apgādes tīkli, apbūve. Tā, piem., 2-5 km līdz autobusa pieturai jāiet katram piektajam iedzīvotājam;
- ilgtspējīga sociālās drošības sistēma - ņemot vērā demogrāfiskās situācijas attīstības tendences (sabiedrības novecošanos un zemo dzimstību) un to ietekmi uz valsts ekonomisko attīstību, lielu nozīmi iegūst sociālās drošības sistēmas ilgtermiņa stabilitāte. Augstais ēnu ekonomikas īpatsvars, relatīvi augstais bezdarba līmenis, zemā vidējā darba alga, kā arī reģionālās atšķirības noteic, ka no sociālās apdrošināšanas iemaksām atkarīgais pensiju apmērs bieži vien nav pietiekams, tādēļ ir jāveic pasākumi, kas sekmētu pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanu;
- stabils darbs un pietiekams atalgojums – par galvenajām sociālās vides problēmām uzskatāma sociālā noslāņošanos un pieaugoša ienākuma atšķirība starp lauku un mazpilsētas iedzīvotājiem;
- vides kvalitāte ir pamats cilvēku dzīvei un saimnieciskajai darbībai. Kultūra ir labklājības sabiedrības neatņemama prioritāte. Pievilcīga telpa dzīvei un atpūtai – svarīga ir mazo pašvaldību attīstība, lai nodrošinātu visas valsts teritorijas līdzsvarotu attīstību (Latvijas Nacionālais attīstības..., 2006).

Latvijas Nacionālais attīstības plānā kā priekšnosacījums ir akcentēta izaugsme reģionos: darba tirgus noturība, veselība, sakārtota infrastruktūra. Dzīves kvalitāte ir izvirzīta kā noteicošais ilgtspējīgas attīstības mērķis, kur dažādu iedzīvotāju grupām ir jāpanāk diferenciācijas mazināšana. Valsts izaugsmes mērķis ir attīstīta dzīves kvalitāte ar priekšnosacījumu līdzsvarotai attīstībai reģionos (sk. 2.2. att.) (Latvijas Nacionālais attīstības..., 2006).

Pēdējos gados Latvijas Nacionālais attīstības plāns tiek kritizēts plašā sabiedrības diskursā, jo nespēj realizēt dokumentā paredzētos uzdevumus. Izskatot iespējas integrēt Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2007.-2013. gadam, Makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvaru 2008.-2010. gadam un Valsts stratēģisko ietvara dokumentu 2007.-2013. gadam, tika ņemti vērā vairāki būtiski ar esošo ekonomisko situāciju saistīti faktori, kas ietekmē MK uzdevuma izpildes iespējas. Esošajā situācijā nav vēlams veidot jaunu attīstības plānošanas dokumentu šo divu iepriekš nosaukto dokumentu integrācijai ar Latvijas Nacionālo attīstības plānu, jo

- esošajā ekonomiskajā situācijā budžeta plānošanas procesam un attīstības plānošanas procesam ir jābūt orientētam uz aktuālo nepieciešamību, ko nosaka budžeta ieņēmumi un izdevumi, kas savukārt nosaka budžeta izdevumu optimizācijas un strukturālo reformu apjomu;
- Makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvars 2008.-2010. gadam un Valsts stratēģisko ietvara dokuments 2007.-2013. gadam un valsts budžets ir saistīti ar Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programmu un Latvijas ekonomikas stabilizācijas un izaugsmes atjaunošanas programmas ieviešanas rīcības plāna īstenošanu, kā arī Latvijas uzņemtajām saistībām ar Starptautisko Valūtas fondu un Eiropas Kopienas par starptautiskā aizdevuma saņemšanu;

- jau ir veikta ES fondu pārskatīšana saistībā ar ekonomisko situāciju valstī, kā arī plānots turpināt izvērtēšanu pēc 2009. gada 31. decembra. (Par Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007.-2013. gadam, 2006; Makroekonomiskās attīstības..., 2009).

Paralēli izvērtējot Latvijas Nacionālais attīstības plāna turpmāko realizāciju 2007.gadā tiek izstrādāts un oktobrī prezentēts plašākai sabiedrībai *Pamatziņojums „Latvijas ilgtspējīgas attīstības” stratēģija līdz 2030. gadam*, kurš ietver ar pensionāru dzīves kvalitāti raksturojošus apakšziņojumus:

- laimīgi cilvēki labklājīgā valstī;
- ilgstspējīgs un veselīgs dzīvesveids;
- radoša, toleranta sabiedrība (sk. 2.2. att.).

2008. gada novembrī sabiedrībai rodas iespēja iepazīties ar „*Latvijas ilgtspējīgas attīstības” stratēģijas līdz 2030. gadam* pilnveidoto redakciju. Ilgtermiņa tendenču saturā ir iekļauti jautājumi, kas skar novecošanos, depopulāciju un dzīves kvalitāti un pievilcīgu dzīves vidi. Kā pensionāru dzīves kvalitāti saistoši iespējamie nākotnes risinājumi tiek piedāvātas izmaiņas novecošanas un veselības pakalpojumu sistēmā, vecuma antidiskriminācijas programmas, sociālo uzņēmumu izveidošana un atbalsts, individuālo sociālās aprūpes budžetu pilotprojektu izstrāde un pakāpeniska ieviešana. Kā nākotnes mērķis ir definēta iespēju vairošana dzīves kvalitātes paaugstināšanā: energoefektivitātes un ilgtspējīgu mājokļu politika, radošuma grupu veidošana pilsētās arī vecākā gada gājuma iedzīvotājiem. Tiek plānota sekojošu indikatoru paaugstināšanās: veselīgs dzīves ilgums pēc 65 gadiem jāpalielina no 4 gadiem līdz vismaz 12 gadiem, sabiedriskos izdevumus vecāku cilvēku aprūpei % no IKP jāpalielina no 0.15% vismaz līdz 1%, apmierinātības ar dzīvi subjektīvais vērtējums jāpalielina no 5.5 ballēm (2005. gadā) līdz 8.0 ballēm (Pamatziņojums „Latvijas ilgtspējīgas..., 2007; Latvijas ilgtspējīgas attīstības..., 2008).

Latvijas nacionālā likumdošana **sociālās drošības** jomā pamatā atbilst ES normatīvo aktu prasībām. Valsts pamatlikums arī garantē noteiktas sociālās tiesības.

Latvijas Republikas Satversmē teikts, ka

- ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbanespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos (LR Satversme, 109. pants);
- visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas (LR Satversme, 91.pants).

Latvijā kopš 90-to gadu sākuma uzsākta sociālās drošības sistēmas reforma un šobrīd kopumā uzskatāma par pabeigtu. Latvijas nacionālā likumdošana sociālās drošības jomā pamatā atbilst ES normatīvo aktu prasībām. Likums *Par sociālo drošību* (pieņemts 1995. gada 7. septembrī) ir kā „jumta likums” speciālajiem likumiem, kas regulē pensionāru sociālo drošību: „Par privātajiem pensiju fondiem”, „Par valsts pensijām”, „Fondēto pensiju likums”, „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, Valsts sociālo pabalstu likums, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, „Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” u.c. likumi un MK normatīvie akti. Sociālās drošības jautājumus regulē arī Latvijas noslēgtie starpvalstu līgumi. (Homko, 2007:7). Arī likums „*Par valsts budžetu 2010. gadam*” nosaka izdevumu daļu, kas ieplānota pensionāru sociālajai nodrošināšanai un citām ar sociālo politiku saistītām darbībām. Promocijas darba ietvaros autore sīkāk neanalizēs ar sociālo drošību saistīto likumu normatīvus attiecībā uz sabiedriskajiem pakalpojumiem un garantijām, izņemot pensiju regulējošo likumdošanu, kas tiek raksturota nākošajā nodaļā, par pensionāriem kā sociālo grupu.

Valsts sociālās aizsardzības sistēma garantē noteiktu ienākumu aizvietošanu, iestājoties dažādām sociālā riska situācijām, piem., pensijas vecuma iestāšanās gadījumā (2009. gada kopīgais ziņojums..., 2009) Latvijas pensionāru sociālās aizsardzības politikas plānošanas dokumentus var strukturēt pēc to nozīmīguma: pamatnostādnēs, programmās, plānos un koncepcijās (skatīt 3. piel.).

Kā viena no pirmajām un nozīmīgākajām pamatnostādnēm ir 1994.–1995. gadā izstrādātā *Pensiju sistēmas reformas koncepcija*, kur viens no pamata uzdevumiem ir Latvijā veidot triju līmeņu pensiju sistēmu, kas palīdz sadalīt vecumdienu materiālā nodrošinājuma risku starp valsti (nākotnes nodokļu maksātājiem) un personas uzkrātajiem līdzekļiem obligātajā vai brīvprātīgajā pensiju shēmā. Pensiju reformas mērķis ir veicināt katra strādājošā ieinteresētību un atbildību par savu materiālo nodrošinājumu vecumdiēnās (Pensiju sistēma Latvijā, 2000). *Baltā grāmata – Sociālās palīdzības sistēmas administrēšanas projekts* uzsākts 1995. gadā. Tas ir sociālās palīdzības sistēmas attīstības mērķu, stratēģiju un uzskatu kopums, kas balstīts esošās situācijas izvērtējumā un nākotnes izvirzītajās prasībās. Sociālās labklājības sistēmas reformu projekts satur piecus komponentus – sociālo apdrošināšanu, privātos pensiju fondus, sociālās palīdzības sistēmas administrēšanu, politikas uzraudzību un novērtēšanu, projektu koordināciju. Šis dokuments nosaka sociālās palīdzības saņēmēju kontingentu, ko veido atšķirīgas iedzīvotāju grupas, tostarp gados vecas personas, kuras pārsniegušas darbspējas vecumu, kā arī sociālās palīdzības sistēmas mērķus (Baltā grāmata, 1997.)

Latvijas Republikas valdība un Eiropas Komisijas 2003. gadā parakstīja *Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu par Latvijas dalību Kopienas rīcības programmā cīņai ar sociālo atstumtību*. Memorandā definēti galvenie mērķi nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšanai, prezentēti lielākie politiskie pasākumi un noteiktas galvenās politiskās jomas, kurās turpināt tālāku monitoringu un politikas izvērtēšanu. Memorandā definēto mērķu un prioritāšu īstenošana uzlabos daudzu sociālā riska grupu – daudz bērnu un vientuļo ģimeņu, ilgstošo bezdarbnieku, pensijas vecuma cilvēku, invalīdu un citu iedzīvotāju stāvokli. Šīs politikas ieviešanas progress tiks izvērtēts kontekstā ar ES sociālās iekļaušanas procesu, kura mērķis ir dot nozīmīgu ietekmi nabadzības izskaušanai Eiropā līdz 2010. gadam. Šī politiskā dokumenta uzdevums ir pastiprināt mijiedarbību starp dažādu nozaru politikām, lai būtiski uzlabotu sociālās atstumtības un nabadzības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu situāciju. Memorands paredz nodrošināt visiem indivīdiem adekvātu ienākumu minimumu, kuri definēti politiskajos dokumentos, realizējot minimālās darba algas, valsts pabalstu un pensiju regulāras paaugstināšanas principu, kā arī pašvaldību sociālās palīdzības lieluma paaugstināšanu trūcīgajiem iedzīvotājiem (Par Kopējo sociālās..., 2003).

Jāakcentē vēl viena pamatnostādne, kas attiecas uz invalīdiem, kas arī ir pensijas vecumā un tā ir *Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.-2015. gadam*, kas akceptētas 2005. gadā un šīs rīcības plāna mērķis ir mazināt risku kļūt par invalīdiem personām ar draudošu invaliditāti, pilnveidot valsts sociālās aizsardzības sistēmu personām, kurām invaliditāte ir noteikta, tādējādi mazinot viņu sociālās atstumtības risku (Rīcības plāns Invaliditātes..., 2006).

Viena no divām **programmām**, kuras ietver arī sevī to īstenošanas plānu ir 2005. gadā apstiprinātā *Profesionāla sociālā darba attīstības programma 2005.–2011. gadam*, kuras galvenais mērķis ir veicināt profesionālu sociālā darba attīstību valstī, tādējādi nodrošinot iedzīvotājiem iespēju saņemt kvalitatīvus un viņu vajadzībām atbilstošus pakalpojumus. Šī programma uzsver nepieciešamību pēc kvalificētiem speciālistiem sociālajā sfērā, nodrošinot visām sociālajām grupām pieeju sociālajiem pakalpojumiem (Profesionāla sociālā darba..., 2005). Tāda paša līmeņa dokuments ir

konceptija (kura ietver arī īstenošanas plānu) „*Vienādas iespējas visiem*”. Konceptijas mērķis ir iezīmēt pamatnostādnes, lai radītu vienlīdzīgas iespējas visiem sabiedrības locekļiem veikt to lomu, kas ir normāla atkarībā no vecuma, dzimuma, sociālajiem un kultūras faktoriem katram indivīdam. Konceptijas praktiskā puse ir noteikt nepieciešamos soļus un pasākumus, lai novērstu traucējošos faktorus un īstenotu dzīvē mērķi – radīt sabiedrību ar vienādām iespējām visiem. Konceptijas realizācijas rezultātā personām neatkarīgi no vecuma, statusa, citiem faktoriem būs iespējams saņemt tai nepieciešamos pakalpojumus, pilnveidojot sociālās drošības sistēmu. Konceptija izstrādāta laika periodam līdz 2010. gadam. Šī konceptija galvenokārt apskata invalīdu tiesības un to integrāciju sabiedrībā. Pensionāri kā atsevišķa sociālā grupa šajā dokumentā netiek izdalīta un to iespējas netiek raksturotas, tomēr daļu pensionāru noteikti skar šīs konceptijas pamatnostādnes, jo tieši pensionāri ir sabiedrības daļa, kas pretendē par vienlīdzīgām iespējām visiem sabiedrības locekļiem. Šī konceptija ir netieši saistīta arī ar koncepciju „Invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādnes 2005.-2015. gadam” (Vienādas iespējas visiem, 1998).

Nozīmīgākais no plāniem ir *Latvijas Nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai 2008.-2010. gadam*. Pirmo reizi izstrādāts 2004.-2006. gadam, sastāv no sekojošiem pamata dokumentiem: Nacionālais pensiju stratēģijas ziņojums un Nacionālā veselības aprūpes un ilgtermiņa aprūpes stratēģija ietverot nodarbinātības veicināšanu, pieejas resursiem, tiesībām, precēm un pakalpojumiem sekmēšanu, atstumtības risku novēršanu, atbalstu sociāli visneaizsargātākajām iedzīvotāju grupām, kā arī visu iesaistīto pušu mobilizēšanu. Latvijā vairākas citas vai pakļautas vairākiem riskiem vienlaicīgi. Lai nodrošinātu katram valsts adekvātus resursus un iespējas iedzīvotājiem realizēt savas tiesības dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi un pilntiesīgi iekļauties sabiedrībā, uzmanība pievēršama pensionāru dzīves kvalitātei (Latvijas Nacionālais sociālās..., 2008.). *Nacionālajā pensiju stratēģijas ziņojumā* sniegta aktualizēta informācija par pensiju pietiekamību, pensiju sistēmas finansiālo stabilitāti un par Latvijā īstenoto pensiju sistēmas modernizēšanu. *Nacionālā veselības aprūpes un ilgtermiņa aprūpes stratēģijā* – raksturota veselības un ilgtermiņa aprūpes sistēmas, veselības un ilgtermiņa aprūpes pieejamība un kvalitāte, kā arī šo sistēmu ilgtspēja Latvijā. Šajā ziņojumā iekļauta informācija par pensijas vecuma cilvēkiem un saikni starp sociālo aizsardzību un izaugsmes jautājumiem pensiju jomā. Kā viena no galvenajām valsts prioritātēm norādīta pensionāru dzīves standarta uzturēšana pēc aiziešanas pensijā, īpašu uzmanību vēršot pensionāru sociālās atstumtības risku samazināšanai un adekvātai pensiju nodrošināšanai. Nacionālā veselības aprūpes un ilgtermiņa aprūpes stratēģija 2010. gadam paredz

- palielināt mājokļa pieejamību maznodrošinātām pensijas vecumu sasniegušām personām;
- uzlabot sociālo pakalpojumu pieejamību pensionāriem, kā arī attīstīt institucionālai aprūpei alternatīvus aprūpes pakalpojumus, veicinot to sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, kā arī sekmējot ģimenes locekļu nodarbinātības iespējas;
- veicināt kultūras pieejamību pensionāriem, sekmējot to socializēšanos un iekļaušanos sabiedrībā.

Latvijas pensiju sistēmā ietvertā ideoloģija ir vērsta uz to, lai ieinteresētu darbspējīgā vecuma iedzīvotājus pēc iespējas ilgāk palikt darba tirgū, turpinot darbu pēc noteiktā minimālā pensionēšanās vecuma sasniegšanas. Valsts vecuma pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un vecuma, kad tiek pieprasīta pensija. Pensijas apmērs ir lielāks, ja to pieprasa vēlāk, līdz ar to gados

vecākie cilvēki tiek motivēti ilgāk palikt darba tirgū. Tādējādi šobrīd ieviestā pensiju sistēma Latvijā ir spējīga noturēt ilgtermiņā nemainīgu valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmi un, neplānojot tās tālāku paaugstināšanu, spēj aizsargāt nodarbinātos no sociālās apdrošināšanas iemaksu slodzes palielināšanās. Ziņojumā ietvertās jomas – sociālā iekļaušana, pensijas un veselības un ilgtermiņa aprūpe – mijiedarbība ir būtiska, jo ietekmē indivīda fizisko un garīgo veselību, nodarbinātību, ģimenes dzīvi, materiālo nodrošinājumu, kā arī saikni ar sabiedrību un katra indivīda pašnoteikšanos. Nacionālā sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģija 2008.-2010. gadam paredzēts pensionāra nāves gadījumā pārdzīvojušajam laulātajam piešķirt un izmaksāt vienreizēju pabalstu mirušā laulātā divu pensiju apmērā. Paplašināts piemaksas pie vecuma pensijas par vienu apdrošināšanas stāža gadu līdz 1995. gada 31. decembrim saņēmēju loks, atceļot apdrošināšanas stāža ierobežojumu piemaksas pie vecuma pensijas piešķiršanai un paaugstināts pensijas apmērs no 135 latiem līdz 225 latiem, līdz kuram tiek piešķirta piemaksa pie vecuma pensijas. Pensijas neapliekamais minimums paaugstināts no 110 latiem līdz 165 latiem. Lai uzlabotu veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, no 2007. gada 1. janvāra uzsākta zāļu kompensācija 18 jaunām diagnozēm (kopā - 275). Kompensējamo zāļu saraksts papildināts ar jaunām zālēm (piem., onkoloģijā), kā arī paplašināti zāļu izrakstīšanas nosacījumi, kas palielina ārsta izvēles iespējas izrakstīt zāles (Latvijas Nacionālais sociālās..., 2008). Ar 2009. gada 1. janvāri zālēm un medicīniskām ierīcēm tika mainīta PVN likme. Diagnožu apmaksas procenti palika nemainīgi (Kompensējamo zāļu saraksts, 2008).

Koncepcija par valsts pensiju speciālajam budžetam nodoto kapitālsabiedrību kapitāla daļu atsavināšanu izstrādāta, lai palielinātu ieņēmumus valsts pensiju speciālajā budžetā un novirzītu līdzekļus valsts nefondēto pensiju shēmas saistību izpildes nodrošināšanai. Kopš 90-to gadu sākuma, privatizējot valsts un pašvaldību uzņēmumus atbilstoši likuma *Par valsts un pašvaldību īpašuma objektu privatizāciju* noteikumiem, valsts pensiju fondam tika nodalīta noteikta daļa no privatizēto uzņēmumu kapitāla daļām. Valsts pensiju fondam nodoto kapitāla daļu turētāja funkcijas veic Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) turējumā nodoto kapitāla daļu pārvaldīšanas mērķis ir palielināt ieņēmumus valsts pensiju speciālajā budžetā, kura līdzekļi tiek novirzīti nefondēto pensiju shēmas saistību izpildes nodrošināšanai. VSAA turējumā nodoto kapitāla daļu pārvaldīšanas mērķis ir palielināt ieņēmumus valsts pensiju speciālajā budžetā, kura līdzekļi tiek novirzīti nefondēto pensiju shēmas saistību izpildes nodrošināšanai (Koncepcija par valsts pensiju..., 2005). Koncepcijā *Par valsts sociālās apdrošināšanas finanšu resursu pārvaldīšanu līdz 2012.gadam* ietverts nozīmīgs ziņojums par esošo situāciju valsts sociālās apdrošināšanas finanšu ieņēmumu un izdevumu daļā, kā arī prognozes par tālākajām perspektīvām. Kā liecina Labklājības ministrijas prognozes, nākamo 15-20 gadu laikā sociālās apdrošināšanas budžetā sagaidāma pozitīva fiskālā bilance, kas veicinās budžeta līdzekļu rezervju palielināšanos. Prognozes ir veiktas ilgtermiņam, ņemot vērā spēkā esošos normatīvos aktus (pēc situācijas uz 2008.gada maiju) un balstoties uz 2004.gadā Eiropas Komisijas noteiktajām demogrāfisko un svarīgāko makroekonomisko rādītāju prognozēm laika periodam līdz 2050. gadam, ietverot summārā dzimstības koeficienta pieaugumu līdz 1.6, paredzamā mūža ilguma pieaugumu sievietēm līdz 82.48 gadiem un vīriešiem – līdz 74.25. Mazskaitliskās 1990. gadu vidū un otrajā pusē dzimušās paaudzes sasniegs darbības vecumu, bet skaitliski lielākās 1950.-1960. gados dzimušie sasniegs pensijas vecumu. Tas būtiski ietekmēs sociālās apdrošināšanas sistēmas noslodzi nākotnē. Kā liecina Labklājības ministrijas prognozes, saglabājoties pašreizējam pensionēšanās vecumam, nākotnē Latvijā var izveidoties tāda situācija, ka uz 10 strādājošiem būs seši pensionāri (šobrīd

attiecība ir 10 pret 3). Iedzīvotāju novecošanās kā problēma tika ņemta vērā, uzsākot pensiju reformu 1995. gadā. Latvijā tika izveidota tāda pensiju sistēma, kas maksimāli elastīgi spēj uztvert demogrāfiskās svārstības un nodrošināt ilgtermiņa stabilitāti progresējošas iedzīvotāju novecošanās apstākļos. Latvijā esošās pensiju sistēmas stabilitāte tiek nodrošināta ar pensiju aprēķina formulu, kur pensijas apmērs ir tieši atkarīgs no aprēķinātajām sociālās apdrošināšanas iemaksām un paredzamā mūža ilguma – paredzamā pensijas izmaksas laika posma. Pensijas aprēķina metode pirmā līmeņa pensiju shēmā stabilizē sistēmu attiecībā uz dzīves ilguma izmaiņām, bet nekompensē svārstības darbaspējīgo iedzīvotāju demogrāfiskajā noslodzē ar pensionāriem. (Konceptija „Par valsts sociālās...”, 2008). Izvērtējot koncepcijā paustās perspektīvas ir pamats bažām par paaudžu nevienlīdzības iespējām un tai sekojošo sociālo tiesību krīzi.

Salīdzinājumam autore akcentē to, ka Amerikāņu zinātnieki novecošanas un politikas jomā R.H. Binstoks, Dž. Kedango savā darbā atsaucoties uz citiem autoriem (Estes, Linkins, Binney, 1996; Kingson, Williamson 1993, Thurow, 1996; Williamson et al., 1999; Quadagno, 1996; Thomson, 1996; Walker, 1996; Binstock, 2000^b; Thurow 1999) apraksta situāciju jau 80-tajos un 90-tajos gados, kad „krīzes” tēma dominēja ar vecumu saistītās politikas jomas jautājumu definēšanā. Krīzes jēdziens tika izmantots divās jomās: tēmā par paaudžu vienlīdzību un tēmā par tiesību krīzi. Šīs tēmas neattiecas tikai uz ASV, bet Jaunzēlandē un Lielbritānijā, piem., tiek uzdoti līdzīgi jautājumi par paaudžu vienlīdzību. Kaut arī paaudžu vienlīdzības ideja izskanēja arī Kanādā sabiedrības politikas diskusiju kontekstā, tā reti izskan medijos un nav kļuvusi par aktuālu sabiedrisko debašu faktoru. Kā apgalvo Turovs, „jau tagad veco cilvēku vajadzības un prasības ir devušas triecienu labklājības nodrošināšanas sistēmai, draudot ar tās pilnīgu sabrukumu... parādu procenti un tiesības apriņ valsts budžetu”. Sociālās apdrošināšanas pensiju saņēmēji ir kļuvuši par „atbildību, kas nav nodrošināta ar līdzekļiem”, lielie līdzekļu sadales jautājumi ir kļuvuši par budžeta dilemmām, un par sociālās labklājības sistēmas uzdevumu ir kļuvuši pieaugošie uzkrājumi un investīcijas (Binstock, Quadagno, 2001:333.-351.) Līdzīgu notikumu gaitas pavērsienu sociālās drošības jomā draud piedzīvot Latvijas sabiedrība, jo jau šobrīd tik aktuālais pensiju jautājums strādājošajiem pensionāriem, kuriem nepārdomātas likumdošanas rezultātā ir jāatgriež neizmaksātās pensijas draud izvērsties par nenovēršamu valsts ekonomiskās krīzes pastiprinājumu. Pētot pensionāru dzīves kvalitāti labklājības sistēmas kontekstā ir jāaktualizē arī sociālās palīdzības sistēmas radītās iespējas pensionāru sociālajai drošībai.

Sociālās palīdzības sistēma ir atbalsts (sociālās palīdzība un pakalpojumi) darba nespējīgam sabiedrības loceklim, kurš nonācis trūkumā. Trūkumā nonākušam nespējniekam ir tiesības no attiecīgās publiskās institūcijas (valsts vai pašvaldību iestādes) pēc vajadzības saņemt uzturu un ārstēšanu. Eiropas praksē ar sociālo palīdzību saprot materiālo atbalstu, t.i., sociālās palīdzības pabalstus. Latvijā jēdziens *sociālā palīdzība* ietver ne tikai pabalstus, bet arī sociālos pakalpojumus – aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Saeima jauno *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu* pieņēma 2002.gada 31. oktobrī un 2003. gada 1. janvārī tas stājās spēkā, aizstājot līdzšinējo likumu *Par sociālo palīdzību*. Jaunajā likumā sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēma sakārtota atbilstoši starptautiski pieņemtajai izpratnei par jēdzieniem *sociālie pakalpojumi*, *sociālā palīdzība* un *sociālais darbs*. Jaunais likums paredz sociālajā palīdzībā nostiprināt ienākumu testēšanas principu. Pašvaldību sociālo pabalstu sistēmas pamatā likts ienākumu testētais GMI (garantētais minimālais ienākums) pabalsts, bez ienākumu novērtēšanas paredzēts piešķirt tikai vienreizējus pabalstus ārkārtas situācijās. (Sociālo pakalpojumu un sociālās..., 2002) Sociālās

drošības sistēmas funkcijas ir sadalītas starp valsti un pašvaldībām, tāpēc sociālās palīdzības sistēma ietver arī **pašvaldību sociālos pabalstus**. Šāda veida sociālā palīdzībā saglabājās kopš 1995. gada likuma *Par sociālo palīdzību* pastāvošās pieejas. Likumā noteikti šādi pašvaldību pabalstu veidi: trūcīgo ģimeņu sociālās palīdzības pabalsts; dzīvokļa pabalsts, pabalsts aprūpei, pabalsts apbedīšanas izdevumu segšanai. Papildus tam, pašvaldībām dotas tiesības budžeta iespēju robežās izmaksāt arī citus pabalstus, piem., vienreizējs pabalsts zālēm vai malkas piegāde maznodrošinātiem pensionāriem. Lai gan Latvijas pašvaldības katru gadu pabalstiem izlieto arvien vairāk līdzekļu, situācijas analīze šajā jomā rāda, ka pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti vēl joprojām ir samērā vāji mērķēti uz iedzīvotājiem ar viszemākajiem ienākumiem.

Arī **sociālo pakalpojumu** viens no uzdevumiem ir sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi personas dzīvesvietā. Aprūpi mājās ir tiesīgas saņemt personas, kuras veselības traucējumu vai vecuma dēļ nespēj veikt pašaprūpi un ikdienas mājas darbus, kā arī pieaugušas personas ar garīga vai fiziska rakstura traucējumiem, ja ģimenes locekļi objektīvu apstākļu dēļ nespēj viņiem nodrošināt nepieciešamo aprūpi. Aprūpe mājās ir pašvaldību nodrošināts sociālās palīdzības pakalpojums, kas ļauj personai palikt savās mājās un ierastajā dzīves ritmā. Vēl pastāv tāds pakalpojums kā servisa dzīvokļi, kas ir individuālām vajadzībām pielāgoti un ar nepieciešamo servisu (pakalpojumiem) nodrošināti dzīvokļi personām, kurām ir īpašas grūtības sevis aprūpēšanā. Šis pakalpojuma veids personai dod iespēju pašai sevi aprūpēt, uzturoties savos mājas apstākļos. (Sociālo pakalpojumu un sociālās..., 2002) Sniegt pensionāriem sociālos pakalpojumus ir Pašvaldības sociālo dienestu uzdevums.

Pensionāri ir galvenie **sociālās aprūpes dienestu** izmantotāji, tāpēc šo dienestu kvalitātei ir būtiska nozīme viņu dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Analizējot ārvalstu pieredzi pēdējā laikā sociālās politikas veidotāji vairāk akcentē veco cilvēku sociālās aprūpes dienestu modernizāciju, vispirms cenšoties nodrošināt viņu vēlmi pēc lielākas neatkarības. Galvenie momenti šai procesā ir sociālo dienestu pieejamība un piemērotība. Visumā valdības centieni ir vērsti uz to, lai mudinātu vecos cilvēkus dzīvot neatkarīgi. Labākās aprūpes kvalitātes nodrošināšana nav vienīgais valsts aprūpes apdrošināšanas sistēmas mērķis, tomēr tieši šī lieta patlaban ir plašu debašu galvenā tēma, kuru nolūks ir noteikt, kādi tieši pasākumi ir jāveic, lai aprūpes kvalitāte būtu visaugstākā. Sistemātiski pētījumi par šo tēmu ir ļoti maz. Līdzīgi visās valstīs fokusējas uz dienestu izmantotāju skaitu uz pakalpojumiem, tomēr ir maz subjektīvo pētījumu. Pētījumi Lielbritānijā (sk. 2. piel.) ir parādījuši, cik svarīgs ir zemas intensitātes atbalsts veciem cilvēkiem, kas ļauj tiem dzīvot savās pašu mājās, un cik maz uzmanības pievērsts profilaktiskajiem pasākumiem. Pētījumi Apvienotajā Karalistē arī atklāj svarīgu saikni starp identitāti un vecu cilvēku priekšstatu par neatkarību (Walker, 2004).

Ļoti būtiska no politikas viedokļa raugoties, pensionāriem ir veselības aizsardzība un aprūpe, kas ir viens no primārajiem dzīves kvalitātes aspektiem tieši novecošanas procesā. **Veselības aizsardzības sistēmas** uzdevums ir īstenot valsts politiku sabiedrības veselības nodrošināšanai veselā vidē, veicinot profilaksi, popularizējot veselīgu dzīves veidu, kā arī radot nosacījumus, lai iedzīvotāji saņemtu izmaksu ziņā efektīvus, fiziski pieejamus un kvalitatīvus veselības aprūpes pakalpojumus. Veselības aizsardzības sistēmu Latvijā regulē likumi: *Ārstniecības likums (1997)*, *Par prakses ārstiem (1997)*, *Farmācijas likums (1997)* un dažādi saistošie MK noteikumi, piem., Par kompensējamajiem medikamentiem. Veselības aizsardzības ministrija normatīvo bāzi veidojusi saskaņā ar iepriekš raksturotajām nacionālā līmeņa stratēģijām: *Nacionālo attīstības plānu* un *Sabiedrības veselības stratēģiju*. Sabiedrības veselības stratēģijas (2004.-2010.) gadam ieviešanai ir izstrādāta un 2004.gada 9.martā apstiprināta Rīcības programma, kuras ietvaros ir būtiski atzīmēt taisnīguma un solidaritātes principu, kurš

paredz dažāda vecuma grupu veselības rādītāju atšķirību novērtēšanu. 2004. gada 10. novembrī tiek apstiprinātas *Pamatnostādnes „Veselīgs uzturs” (2003.-2013.)*, kas ietver jautājumus par uzturu, kas pozitīvi ietekmē dzīves kvalitāti. Pensionārus kā sociālu grupu dzīves kvalitātes izpētes kontekstā ietekmē sekojošu Veselības ministrijas dokumentu normatīvi:

- *Ambulatorās un stacionārās veselības sniedzēju attīstības programmas ieviešanas plāns 2005.-2010. gadam,*
- *Koncepcija par finanšu resursiem zāļu pieejamības pacientu ambulatorai ārstēšanai Latvijā (2004. gada 20. decembrī),*
- *Koncepcija „Normatīvo aktu sistēma veselības aizsardzības jomā”.*

Veselības ministrija 2009.gada 2.pusgadā ir izveidojusi sociālās drošības tīkla mehānismu veselības aprūpē, to definējot kā *Sociālo spilvenu*. Ar šo mehānismu tiek nodrošināts sociālās aizsardzības princips sociāli neaizsargātajām iedzīvotāju kategorijām ar zemiem ienākumiem. Lai nodrošinātu iedzīvotājiem ārstniecības pakalpojumu pieejamību, veikti grozījumi MK 2006. gada 19. decembra noteikumos Nr. 1046 „*Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība*”, paplašinot to iedzīvotāju loku, kuriem, saņemot ārstnieciskos pakalpojumus, tiks segtas pacientu iemaksas. No pacientu iemaksām

- pilnā apmērā atbrīvoti iedzīvotāji un viņu ģimenes locekļi, kuru ienākumi uz katru ģimenes locekli pēdējo triju mēnešu laikā nepārsniedz 120 latus;
- 50% apmērā atbrīvoti iedzīvotāji, kuru ienākumi ir līdz 150 latiem (Veselības ministrija, 2010).

Raksturojot valsts līmeņa ar pensionāru dzīves kvalitāti saistītās institūcijas, tad normatīvie dokumenti biežāk saistās ar Labklājības un Veselības ministriju kompetencēm, tomēr liela nozīme valsts iedzīvotāju attīstībai lokālajā līmenī ir Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas monitoringam.

Sākotnēji tiek ieskicēts ES reģionālais skatījums uz attīstību reģionos gadu vecu cilvēku dzīves kvalitātes kontekstā. Izvērtējot ekonomisko, sociālo un teritoriālo situāciju un tendences ES reģiona politikas ietvaros atklājas, ka vecākā gājuma cilvēkiem ir augstākais nabadzības risks (Reģionu izaugsme..., 2007:29.). No Eiropas Kopienas iniciatīvas reģionu ekonomiskajām pārmaiņām ir izvirzīti 30 prioritārie temati, t.sk. „reģioniem, pilsētām un lauku apvidiem ir jācenšas uzlabot iedzīvotāju kopējo veselības stāvokli, veicinot veselīgas un aktīvas vecumdienas, izmantojot pasākumus, kas novērstu riskus veselībai un labotu veselības aprūpes infrastruktūras sistēmas nepilnības” (Reģioni ekonomiskām..., 2007:7.). Mūsdienu ekonomikā arvien aktuālāka kļūst reģionālā ekonomiskā problemātika. „Reģionu jēdziens ir grūti definējams, ekonomistus-reģionālistus visvairāk interesē jautājums par valsts reģionālās ekonomiskās politikas virzību un saturu. Viens no reģionālās attīstības galvenajiem virzieniem ir tā pētīšanas satura (priekšmeta) paplašināšana un padziļināšana” (Boroņenko, 2006). Pensionāru dzīves kvalitātes izpēte Latvijas reģionos ir viens no mēģinājumiem attīstīt šo virzienu, apzinot vienas no sociālajām problēmu grupām – dzīves vērtējumu, salīdzinājumu un uzlabošanas iespējas.

Līdz ar to attīstība reģionos ir Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas, kā arī reģionālās politikas centrālo uzdevumu lokā un to regulē seši nozīmīgākie dokumenti:

- *Latvijas nacionālā Lisabonas programma 2005.–2008. gadam* (apstiprināta ar MK 2005. gada 19.oktobra rīkojumu Nr. 684);
- *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2007.–2013. gadam;*
- *Reģionālās attīstības politikas koncepcija (1996);*

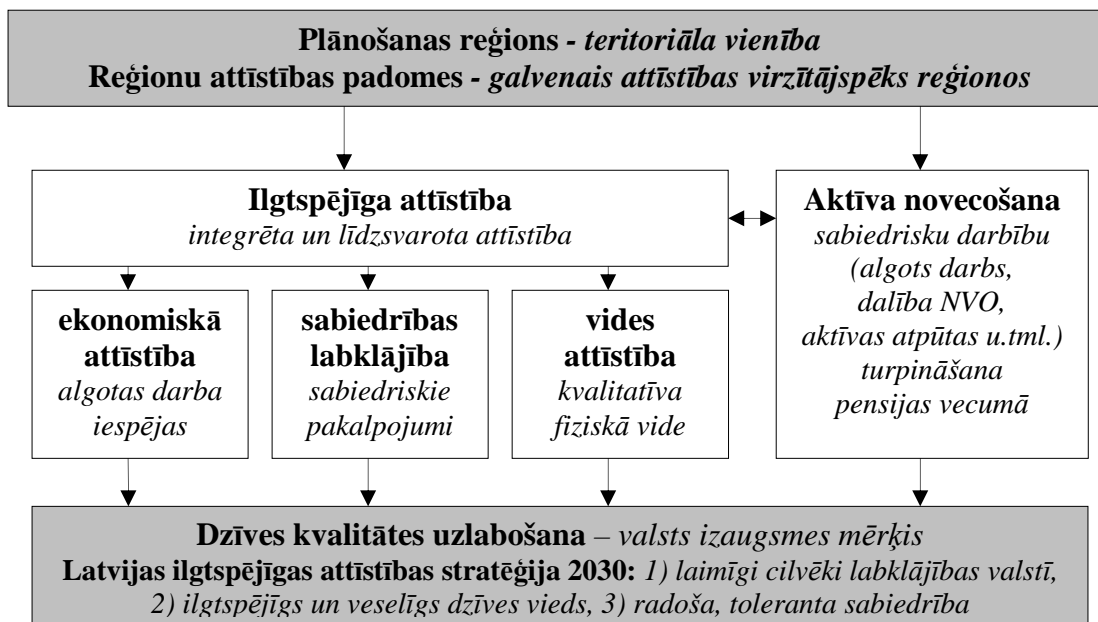
- *Reģionālās attīstības likums* (pieņemts 21.03.2002, pēdējie grozījumi 20.11.2008.);
- *Reģionālās politikas pamatnostādnes* (apstiprinātas ar MK 2004. gada 2. aprīļa rīkojumu Nr. 198).
- *Politikas plānošanas sistēmas attīstības pamatnostādnes* (apstiprinātas ar MK 2006. gada 18. septembra rīkojumu Nr. 705).

Šobrīd spēkā esošā *Reģionālās attīstības likuma* mērķis ir veicināt un nodrošināt līdzsvarotu un ilgtspējīgu valsts attīstību, ievērojot visas valsts teritorijas un atsevišķu tās daļu īpatnības un iespējas, samazināt nelabvēlīgās atšķirības starp tām, kā arī saglabāt un attīstīt katras teritorijas dabai un kultūrvidē raksturīgās iezīmes un attīstības potenciālu. 2003. gada jūlijā tika izveidota koleģiāla konsultatīva institūcija – Nacionālā reģionālās attīstības padome, kura koordinē reģionālo attīstību un teritorijas plānošanu valstī. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma XVII sadaļas „Ekonomiskā un sociālā kohēzija” 158. pants paredz, ka Kopiena, lai veicinātu vispārējo harmonisku attīstību, izstrādā un veic darbības, kas *stiprina tās ekonomisku un sociālu kohēziju*. Kopiena jo īpaši tiecas mazināt būtiskas dažādu reģionu attīstības līmeņa atšķirības un mazāk attīstīto reģionu vai salu, tostarp lauku apvidu, atpalcību (Reģionālās politikas pamatnostādnes, 2004.). Viens no Reģionālās politikas pamatnostādņu rīcības virzieniem politikas mērķu un rezultātu sasniegšanai ir sadarbības mehānismu izveidošana reģionālās attīstības jomā un sniedzot atbalstu reģionālā un vietējā līmeņa institūcijām to kapacitātes paaugstināšanai. Kā izpildes rādītājs šim virzienam definēts: reģionālajā attīstībā iesaistāmas dažādas valsts un pašvaldību institūcijas, NVO un privātā sektora pārstāvji, kuri tiek aicināti līdzdarboties izstrādājot un aktualizējot plānošanas reģionu attīstības programmas. 2007. gada 1. augustā tiek apstiprināta *Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijas (RAPLM) Darbības stratēģija 2008.-2010. gadam*, kura misija ir organizēt priekšnosacījumu izstrādi un uzraudzīt to īstenošanu, lai Latvija attīstītos kā ilgtspējīga, produktīva un pievilcīga dzīves telpa tās iedzīvotājiem, izmantojot katra reģiona īpašo attīstības potenciālu. Tā nosaka Plānošanas reģionu kompetenci, kurai jānodrošina: reģiona attīstības plānošanu, nosakot reģiona ilgtermiņa attīstības galvenos pamatprincipus, mērķus un prioritātes; reģiona attīstības koordināciju, t.sk. koordinēt un veicināt plānošanas reģiona reģionālās attīstības atbalsta pasākumu izstrādi, īstenošanu, uzraudzību un novērtēšanu; pašvaldību un citu valsts iestāžu sadarbību, t.sk. nodrošinot attiecīgo institūciju sadarbību reģionālās attīstības atbalsta pasākumu īstenošanā.

Atbilstoši MK 2009. gada 8. septembra sēdes protokollēmuma Nr. 56 78.§ 9. punktam RAPLM ir nozīmēta kā atbildīgā institūcija par *Sociālās drošības tīkla stratēģijas* ieviešanas uzraudzību un kontroli. Stratēģijas ieviešana paredzēta no 2009. gada līdz 2011. gada 31. decembrim. Sociālās drošības tīkla stratēģijas uzdevumi, kurus var attiecināt uz pensionāru dzīves kvalitāti, ir

- nodrošināt garantēto minimālo ienākumu (GMI) trūcīgajām personām, vienlaikus paaugstinot GMI apmēru un izmaksājot dzīvokļa pabalstu;
- nodrošināt veselības aprūpes pamata pakalpojumu un pamata medikamentu pieejamību trūcīgajām personām;
- nodrošināt sabiedriskā transporta pakalpojumus pasažieru kategorijām, kurām noteikti braukšanas maksas atvieglojumi. RAPLM šo uzdevumu risināšanai ir jānodrošina sadarbība ar citām ministrijām. (Reģionālās attīstības un pašvaldību..., 2010).

Plānošanas reģions ir ne tikai teritoriāla vienība, bet politiski administratīva vienība, ko pārvalda novadu pārstāvju ievēlēta Plānošanas reģiona attīstības padome, kura ir reģiona galvenais virzītājspēks (sk. 2.3. att.).

Avots: autores konstrukcija (Nacionālās attīstības plāns..., 2006; Latvijas ilgtspējīgas attīstības..., 2008)

2.3. att. Latvijas stratēģiskajos plānošanas dokumentos definētais pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas monitorings reģionos.

Līdz šim RAPLM pārraudzībā ir pieci Latvijas plānošanas reģioni, kuri ir izstrādājuši vidēja termiņa (septiņi gadi) *Plānošanas reģiona attīstības programmas*, kas ir reģionālās politikas plānošanas dokuments, kurā noteiktas attiecīgā plānošanas reģiona attīstības prioritātes un ietverts konkrēts pasākumu kopums.

Reģionu attīstības plāni ir orientēti uz visām iedzīvotāju sociālajām grupām kopumā un neparedz atsevišķus uzdevumus pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai, bet to publiskā apspriešana dod iespēju pensionāriem paust savu viedokli un ierosinājumus. Lai gan Plānošanas reģionu attīstības institūcijas nav teritoriāli administratīvas vienības un tām nav deleģētas specifiskas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas funkcijas, tomēr autore saskata tajās neizmantotu dažādu resursu potenciālu. Reģionu kapacitātes palielināšanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā ir to ilgtspējīga attīstība, kura ietver kā ekonomisko attīstību, tā arī sabiedrības labklājības un kvalitatīvas vides nodrošināšanu īstenojot valsts izaugsmes mērķi – dzīves kvalitātes uzlabošanu (sk. 2.3. att.). Viens no Eiropas un Latvijas stratēģiskajiem mērķiem ir aktīva un veiksmīga sabiedrības novecošana, kura realizējama ar tai atbilstošas politikas īstenošanu līdzsvaroti ekonomiski attīstītos reģionos.

Reģionālā ekonomika ļauj novērtēt reģiona ekonomisko potenciālu, tā funkcionēšanas modeli un dziļāk izpētīt tā struktūru. Reģionālās politikas pamatnostādnes paredz, ka valstī jāizveido reģionālās attīstības un reģionālās politikas uzraudzības un novērtēšanas sistēma, kas sniegtu regulāru sistemātisku pārskatu par situācijas attīstību, par sasniegtajiem rezultātiem, kā arī izvērtētu politikas efektivitāti.

Promocijas darbā tiek realizēts pensionāru dzīves izvērtējums Latvijas reģionos. Lielākās teritoriālās vienības, par kurām apkopo un analizē statistiskos datus, Latvijā ir statistiskie reģioni.

No 2004. gada Latvijas CSP reģionos datus apkopo par sešiem statistiskajiem reģioniem: Rīga (galvaspilsēta), Pierīga (Jūrmala; rajoni: Limbažu, Ogres, Rīgas, Tukuma), Vidzeme (rajoni: Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Madonas, Valkas, Valmieras), Kurzeme (Liepāja, Ventspils; rajoni: Kuldīgas, Liepājas, Saldus, Talsu, Ventspils), Zemgale (Jelgava; rajoni: Aizkraukles, Bauskas, Dobeles, Jelgavas, Jēkabpils), Latgale (Daugavpils, Rēzekne; rajoni: Balvu, Daugavpils, Krāslavas, Ludzas, Preiļu, Rēzeknes). Statistikas un plānošanas reģionu sastāvs pēc pastāvošās likumdošanas sakrīt, izņemot Rīgas plānošanas reģionā ietilps Rīgas un Pierīgas statistiskie reģioni. Pētījumi pierāda disproporcijas reģionu attīstībā, īpaši, attiecībā uz Rīgas reģionu, kurā ietilpst galvaspilsēta Rīga (Dažāda Latvija..., 2004; Reģionālā politika..., 2006; Petrova, 2007; Mājsaimniecības budžeta..., 2004, 2005, 2006, 2007, 2008), tāpēc promocijas darbā rezultāti tiek salīdzināti par pamatu ņemot statistiskos reģionus, tādejādi Rīgas pilsētas pensionāru dzīves kvalitāti izdalot kā atsevišķu salīdzinājuma vienību.

Dzīves kvalitātes koncepta daudz šķautņainības, ierobežo iespējas tā izpēti pilnībā ietvert viena promocijas darba ietvaros, tāpēc empīriskajā daļā autore uzskata par būtisku pētīt tādas nozīmīgus pensionāru dzīves kvalitātes aspektus kā materiālais nodrošinājums, veselības stāvokļa subjektīvais vērtējums un saikne ar tuviniekiem, pie kam izvēloties normatīvo ekonomisko pieeju – objektīvo un subjektīvo dzīves kvalitātes elementu apvienojumu. Izvērtējot pensionāru dzīves kvalitātes izaicinājumus ES, autore dzīves kvalitātes izpēti normatīvā ekonomiskā pieeja balstīta uz vajadzību teorijas pielietojumu mikro līmenī, izmantojot objektīvos un subjektīvos labklājības mērījumus.

Promocijas darba teorētiskajās studijās iegūtās zinātniskās informācijas un tiesisko un normatīvo dokumentu analīze apliecina dzīves kvalitātes novecošanas procesā izpēti nozīmību un salīdzinājuma Latvijas reģionos aktualitāti. Darba teorētiskā daļa kalpo par plašu zinātniski argumentētu bāzi, ko autore izmanto pētījuma empīriskajā daļā. Dzīves kvalitātes izpēti ekonomiskā pieeja tiek balstīta uz vajadzību teorijas pielietojumu mikro līmenī, izmantojot objektīvos un subjektīvos labklājības mērījumus.

Kopsavilkums un secinājumi par otro nodaļu

1. Mūsdienās viens no lielākajiem politikas izaicinājumiem ir sabiedrības novecošanās, un progresīvi domājošas valstis, pieņemot to, analizē sociālo politiku, šai jomā veicot apjomīgus situācijas novērtējuma pētījumus un uz tiem pamatotu sociālo plānošanu, kas akcentē vecākās paaudzes veiksmīgu novecošanu, baudot augstu dzīves kvalitāti.
2. Jēdziens *pensionāri* tiek definēts kā sinonīms pensijas vecuma (virs darba spējas vecuma) jēdzienam ar to saprotot vecumu, kas pārsniedz 62 gadus, kad indivīdam ir tiesības saņemt vecuma pensiju vai arī viņš to jau saņem.
3. Ir veikti plaši pētījumi vairākās ES dalībvalstīs, bet nākotnes pētījumu prioritātes akcentē starpdisciplināru pētījumu nepieciešamību un pensionāru dzīves kvalitātes subjektīvo priekšstatu izpēti un salīdzinājumu ar objektīvajiem indikatoriem dažādās kopienās (t.sk., valsts, reģioni) un dažādos laika periodos.
4. Latvijā ir veikti vairāki demogrāfiska rakstura pētījumi; pētīti atsevišķi dzīves kvalitātes aspekti: veselība, laika izlietojums, ienākumi un patēriņš, dzīves apstākļi, kā arī aktīva mūža garuma un novecošanu ietekmējošie faktori, tomēr nav veikti pētījumi par pensionāru dzīves kvalitāti dažādos reģionos.
5. Pensionāri teorētiski var paļauties uz četriem nozīmīgākajiem ekonomiskās drošības avotiem:
 - algota darba turpināšana,
 - paļaušanās uz sociālās drošības sistēmu,
 - paļaušanās uz aktīviem, kuri uzkrāti vai mantoti,

- paļaušanās uz ģimenes atbalstu.

Pašreizējās valsts ekonomiskās situācijas apstākļos pensionāri var paļauties tikai uz labklājības nodrošinājuma sistēmu, kas ietver sociālās drošības pasākumus un līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību reģionos. Ir nepieciešams veikt pasākumus, kas iespēju robežās ļautu pāriet uz pakāpenisku algota darba izbeigšanu, motivētu veidot uzkrājumus un pastiprinātu ģimenes atbalsta lomu pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā.

6. Dzīves kvalitātes atbalsta politika reglamentē reģionu ilgtspējīgu un līdzsvarotu attīstību, kur dzīves kvalitāte ir izvirzīta kā izaugsmes mērķis, tomēr neizdalot atsevišķas iedzīvotāju grupas. Izvērtējot nākotnē prognozējamo sabiedrības novecošanās problēmu, būtu nepieciešams izstrādāt specifiskas, ar veiksmīgas novecošanas procesu saistītas, vadlīnijas valsts labklājības nodrošinājuma sistēmas vertikālajā un horizontālajā līmenī.
7. Nodarbinātības iespējas, pensionēšanās un tām atbilstošie ienākumi, kā arī veselība, ģimene un citi sociālā atbalsta tīkli, sociālā aktivitāte un kopējā apmierinātība ar dzīvi ir teorētiski atzīti kā nozīmīgākie pensionāru dzīves kvalitātes aspekti.
8. Izvērtējot teorētiskās atziņas, empīriskajam pētījumam tiek izvirzīti šādi **izpētes kritēriji**:
 - ekonomiskās drošības aspekti: *ienākumi, patēriņa iespējas, materiālais nodrošinājums, veselības aizsardzība*;
 - ekoloģiskie aspekti: *fiziskās vide un sociālās vide*;
 - sociālie faktori: *ģimenes un tuvāko cilvēku atbalsts*;
 - pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti: *definēšana, ietekmējošie faktori*;
 - kopējais dzīves kvalitātes novērtējums: *laika dimensija, sociālās telpas dimensija, kopvērtējums*.

3. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES SALĪDZINĀJUMS LATVIJAS REĢIONOS

Eiropas Dzīves kvalitātes izpētes rezultāti (2009) ir nozīmīgs resurss sociālās politikas debatēm Eiropā. Šobrīd eksistē nepārprotama nepieciešamība noteikt, kādi ir galvenie sociālie izaicinājumi, ar kuriem sastapušies eiropieši ES dalībvalstīs, un dziļāk izprast atšķirīgo sociāli ekonomisko grupu situāciju. Tomēr ir acīmredzams arī tas, ka informāciju par dzīves apstākļiem būtu jāpapildina ar informāciju no citas perspektīvas, „kur cilvēki tiek uzlūkoti kā pats svarīgākais”. Šis skatījums ir ļoti nozīmīgs Eiropas sociālā modeļa izvērtēšanā (Second European Quality..., 2009). Tolerance, solidaritāte un taisnīgums ir vērtības, kuras visciešāk saistītas un visspilgtāk raksturo pensijas vecuma iedzīvotāju dzīves kvalitāti, norādot, cik sabiedrība kopumā ir iecietīga pret pensionāriem, kā izpaužas solidaritāte ienākumu gūšanas jomā pensijas vecumā un vai vispār tiek nodrošināts sociālā taisnīguma princips attiecībā pret pensionāriem. Lai noskaidrotu, vai pensionāri tiek uzlūkoti kā sabiedrībai vitāli svarīgi, ir jāizvērtē dzīves kvalitāte novecošanas procesā un jāsalīdzina to reģionālajā griezumā, kas arī tiek īstenots šajā nodaļā.

Sākotnēji pensionāri tiek raksturoti kā sociāli ekonomiska grupa, bet nākamajās apakšnodaļās tiek analizēta dzīves kvalitāte un salīdzināta reģionos pēc sekojošiem kritērijiem: ienākumi un patēriņš, materiālais nodrošinājums, vide un veselība.

3.1. Pensionāru kā sociāli ekonomiskas grupas raksturojums Latvijā

Lai veiktu pensionāru dzīves kvalitātes analīzi ir jāraksturo pensionāri, kā sociāli ekonomiska grupa, kas ir diferencēta pēc divām galvenajām pazīmēm: vecums un pensijas apjoms. Promocijas darba ietvaros būtiski ir šīs pazīmes salīdzināt vecuma pensijas saņēmējiem Latvijas reģionos.

Pensijas saņēmēju skaita un apjoma analīzei promocijas darbā tiek izmantoti LR CSP publiski pieejamie dati, kā arī Labklājības ministrijā iegūtie VSAA Statistiskās daļas dati (Uzskaitē esošo pensiju..., 2008, 2009). Datu apstrādei tiek pielietotas aprakstošās statistikas, regresijas un laikrindu analīze, kā arī grafiskās datu apstrādes metodes.

Zemā dzimstība, relatīvi augstā mirstība un iedzīvotāju migrācijas negatīvais saldo Latvijā rada izmaiņas iedzīvotāju vecumsastāvā. Iedzīvotāju skaits virs darba spējas vecumā 2009. gadā, salīdzinot ar 2000. gada sākumu, ir samazinājies par 98 tūkst. jeb par 3 procenta punktiem (no 23.1% uz 20.1%) Tas ir saistīts ar pakāpenisku pensionēšanās vecuma paaugstināšanu gan vīriešiem, gan sievietēm, kā rezultātā pieaug virs darbaspējas vecuma iedzīvotāju grupa (sk. 14. piel. 1. att.).

Kopš 1993. gada pensijas vecuma iedzīvotāju daļa demogrāfiskajā slodzē ir lielāka par bērnu un pusaudžu daļu. 2009. gada sākumā pensijas vecuma iedzīvotāju skaits uz 1000 darbaspējīgajiem iedzīvotājiem bija 1.5 reizes augstāks, nekā bērnu un pusaudžu skaits. (Demogrāfija, 2009:10.) Salīdzinot pensionāru īpatsvaru Latvijas reģionos, augstākais tas ir Latgales reģionā un Vidzemes reģiona dažos novados.

Demogrāfisko situāciju raksturojošs rezultātīvs rādītājs ir vidējais paredzamais mūža ilgums. Pēdējos 15 gados zemākie jaundzimušo paredzamā mūža ilguma rādītāji bija 1994. gadā – 60.7 gadi vīriešiem un 72.9 gadi sievietēm. 2008. gadā dzimušo iedzīvotāju vidējais paredzamais mūža ilgums ir 72.7 gadi, t.sk., vīriešiem – 67.2, bet sievietēm – 77.9 gadi, kas, salīdzinot ar 2007.gadu, gan vīriešiem, gan sievietēm ir paaugstinājies par 1.4 gadiem (Demogrāfiskās statistikas galvenie..., 2009:4.).

Latvijā, pieaugot iedzīvotāju novecošanās tendencei, pakāpeniski tika paaugstināts pensijas vecums, kas šobrīd vīriešiem un sievietēm ir vienlīdzīgs – 62 gadi. Ja pensijas

vecumu nepaaugstinātu, sabiedrības novecošanās radītu vēl lielāku papildu slodzi sociālās apdrošināšanas budžetam, no kura tiek finansēta valsts pensiju izmaksa. Sabiedrība noveco visā Eiropā un tas ir nopietns izaicinājums esošajai un nākamajai paaudzei, lai tā spētu nodrošināt pietiekami augstu dzīves kvalitāti senioriem, un neradītu nevienlīdzības plaisas.

Lielākajās ES dalībvalstīs (izņemot Lielbritāniju, kur sievietes pensionējas 60 gados) (sk. 14. piel. 2. att.) pensionēšanās vecums ir 65 gadi abu dzimumu pārstāvjiem, kas arī patiesībā saskan ar novecošanās perioda iestāšanos, kā tika aprakstīts iepriekšējās nodaļās. Arī Latvijā šobrīd plāno pensijas vecuma paaugstināšanu līdz 65 gadiem.

Tomēr laiks, kad iet pensijā, ir katra cilvēka paša izvēle – nav obligāti jāiet pensijā, sasniedzot pensijas vecumu. Jāņem vērā, ka pensijas apmērs ir atkarīgs ne tikai no apdrošināšanas stāža un tā laikā veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, bet arī vecuma, kad cilvēks aiziet pensijā. Pensijas apmērs ir lielāks, ja cilvēks aiziet pensijā valstī noteiktajā pensionēšanās vecumā vai pat vēlāk. Tas skaidrojams ar to, ka pensijas apmēra aprēķināšanā pensijai uzkrātais kapitāls tiek dalīts ar plānoto pensijas izmaksas laiku – vidējo mūža ilgumu pēc aiziešanas pensijā. Tāpēc, jo vēlāk cilvēks aizies pensijā, jo lielāka būs viņa pensija.

Latvijā pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēki tiek definēti kā viena no sociālās atstumtības riska grupām (Latvijas nacionālais rīcības..., 2004:22.). Vecākās paaudzes cilvēki ir tie, kuri sava mūža brieduma stadijā piedzīvoja radikālas izmaiņas valsts ekonomiskajā struktūrā. Šis apstāklis ir ietekmējis pensionāru sociāli ekonomisko situāciju Latvijā. Situācija izvērtās nelabvēlīga visiem sabiedrības locekļiem, t.sk., pensionāriem. Sociālo pārmaiņu laikā, kas sākās 1991. gadā Latvijā, vecuma pensionāru dzīves kvalitāti neatgriezeniski ietekmēja trīs norises: hiperinflācija 1992. gadā, naudas maiņa 1993. gadā (attiecībā viens lats pret 200 Latvijas rubļiem), tā likvidējot pensijas vecuma cilvēku darba mūža garumā veiktos naudas uzkrājumus, un pensijas reforma 1996. gadā, kas sākotnējā variantā ieviesa tik niecīgas vecuma pensijas cilvēkiem ar garu darba mūžu, kas faktiski nozīmēja ne vien vecās paaudzes psihisku pazemošanu, bet arī fizisku upurēšanu (Stepčenko, 2007:6.). Daudzi iedzīvotāji nesaprata, kā pielāgoties jaunajai situācijai, nonākot aiz *drošības sliekšņa*, no kura bez palīdzības izkļūt nav iespējams. Tieši pieejamo finanšu līdzekļu trūkums – nelielās pensijas, grūtības atrast darbu pirms pensijas vecumā esošajiem, zemā darba samaksa strādājošajiem un dažādo iespēju (mobilitātes, medicīniskās aprūpes, kolektīvo aktivitāšu utt.) (Felcis, 2007:388.) bieži vien sliktā pieejamība (it īpaši lauku teritorijās) var noteikt pensionāru skeptisko skatījumu uz dzīves kvalitāti un iespējām baudīt labu, piemērotu dzīvi vecumā. Nozīmīgs finanšu trūkums publiskajos pensiju plānos valstīs, kuras dzīvo pārejas ekonomikas apstākļos, ir radies no nepieciešamības uzturēt minimālās pensijas iztikas minimuma līmenī un uzturēt pensiju izmaksas atbilstošā līmenī augstas inflācijas apstākļos (The Pension Crisis and Problems..., 2000:232.).

Latvija bija viena no pirmajām valstīm Centrālajā un Austrumeiropā, kas uzsāka daudzlīmeņu *pensiju sistēmas* ieviešanu (1990-to gadu sākumā) un pirmā valsts pasaulē, kas ieviesa uz kapitāla uzkrāšanas principiem balstīto nefondēto paaudžu solidaritātes pensiju shēmu. *Pensiju reforma* bija nepieciešama vairāku iemeslu dēļ:

- vecā sistēma neatbilda tirgus ekonomikas apstākļiem;
- līdz tam pastāvošā pensiju sistēma neatbilda jaunajiem – tirgus ekonomikas principiem un līdz ar to vairs nespēja funkcionēt. Cilvēki nebija ieinteresēti maksāt nodokļus, jo pensijas apmērs nebija atkarīgs no iemaksu apjoma – pensiju lielums bija atkarīgs no darba stāža un nevis no veikto iemaksu apmēra. Lai strādājošais iegūtu tiesības uz pensiju, pietika

ar to, ja darba devējs veica iemaksas atbilstoši valstī noteiktajai minimālajai algai;

- sabiedrības novecošanās un zemais pensionēšanās vecums. Pastāvot šādai situācijai, nākotnē nepietiktu naudas līdzekļu pensiju izmaksai.

Šīs reformas mērķis bija pārveidot pensiju sistēmu atbilstoši jaunajiem sociāli-ekonomiskajiem apstākļiem Latvijā.

Jaunā pensiju sistēma ir veidota kā apdrošināšanas sistēma, kas balstās uz katra cilvēka paša ieinteresētību savu vecumdienu nodrošināšanā. Pensiju reforma nozīmē, ka

- pensiju sistēmas 3 līmeņi ļauj sadalīt valsts un katra cilvēka atbildību par nodrošinājumu vecumdienās;
- tā ir droša sistēma, kurā pensijas lielums ir atkarīgs no veikto sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma;
- tā ir efektīvi administrējama finansēšanas sistēma;
- notiek pensionēšanās vecuma palielināšana, lai līdzsvarotu strādājošo un pensionāru skaitu un samazinātu sociālās apdrošināšanas sistēmas slodzi;
- notiek valsts ekonomisko attīstība, nodrošinot iespējas pensiju uzkrājumu investēt valsts ekonomikā, attīstot finanšu un kapitāla tirgu (Pensiju sistēma Latvijā, 2009).

Latvijā ir izveidota un darbojas trīs līmeņu pensiju sistēma.

1. līmenis: valsts obligātā nefondēto pensiju shēma.
2. līmenis: valsts obligātā fondēto pensiju shēma.
3. līmenis: privātā brīvprātīgā pensiju shēma (sk. 15. piel.).

Tā ir apdrošināšanas sistēma, kurā apvienota katra cilvēka personiskā ieinteresētība savu vecumdienu nodrošināšanā un paaudžu solidaritāte. Pensiju sistēmas galvenais princips: - jo lielākas sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas šodien, jo lielāka būs pensija rīt. Visu trīs līmeņu vienlaikus pastāvēšana nodrošina pensiju sistēmas stabilitāti, jo izlīdzina katrā līmenī iespējamo demogrāfisko vai finansiālo risku, kas piemīt katram no šiem līmeņiem. Visos trīs līmeņos pensijas apmērs ir atkarīgs no veiktajām iemaksām, tādējādi tie, kas iemaksā vairāk, atliek pensionēšanos uz vēlāku laiku un iegūst lielākus ienākumus pensijas vecumā. Kopīga iezīme ir arī tā, ka visos trīs līmeņos šīs iemaksas tiek uzkrātas (nosacīti vai tieši), pelnot procentus un veidojot pensijas kapitālu. Piedaloties trīs līmeņu pensiju shēmā, ir plašākas iespējas nodrošināt savas vecumdienas. Tā kā 1. līmeņa shēmas finansiālo stāvokli galvenokārt ietekmē demogrāfiskie un darba tirgus faktori, bet fondētās shēmas finanšu kapitāla tirgus, tad pensiju līmeņi, savstarpēji izlīdzinot riskus, viens otru atbalsta ceļā uz kopēju mērķi – pensionāru labklājības īstenošanu (Pensiju sistēma Latvijā, 2009).

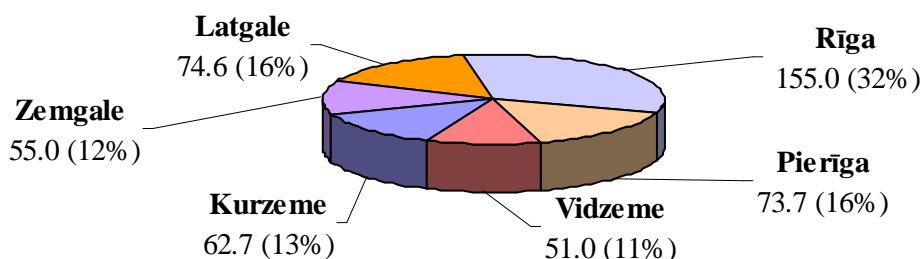
Latvijā 2009. gada beigās ir reģistrēti 564.6 tūkst. pensijas saņēmēju (sk. 16. piel.), no kuriem vecuma pensijas saņem 84% (472 tūkst.). Pensijas tiek iedalītas četros veidos:

- invaliditātes pensijas;
- pensija apgādnieka zaudējuma gadījumā;
- izdienas pensijas;
- vecuma pensijas.

Visvairāk, salīdzinot 2009. gadu ar 2008. gadu, ir samazinājies izdienas pensijas saņēmēju skaits, bet paaugstinājies vecuma pensiju apjoms (sk. 16. piel. 1. un 2. tab.). Kopumā Latvijā vecuma pensionāru skaits 2009. gadā ir par 1.5%, pieaudzis, bet pensijas vidējais apjoms – par 16.1% (salīdzinot ar 2008. gadu).

Jaunākie VSAA rīcībā esošie dati par Latvijas vecuma pensiju saņēmēju vidējo skaitu reģionos laika periodā no 2009. gada janvāra līdz decembrim (sk. 3.1. att.) liecina, ka visvairāk – 1/3 pensionāru dzīvo Rīgas reģionā. Pārējos reģionos pensionāru

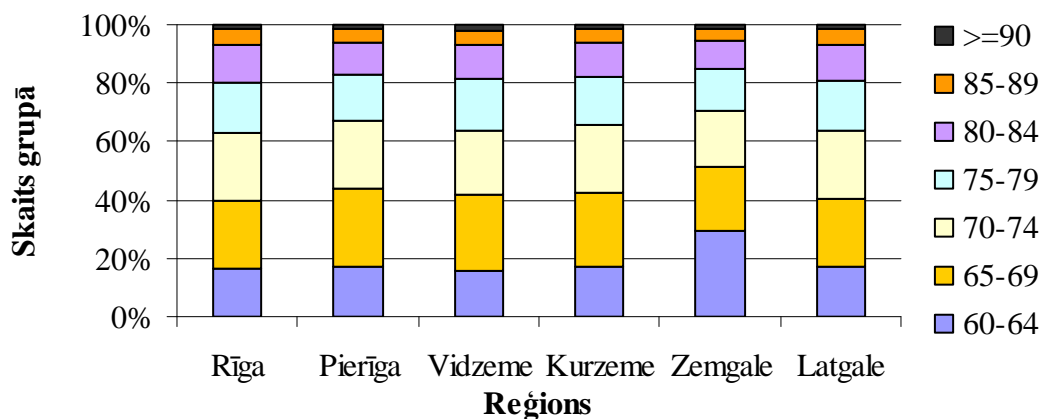
skaits ir līdzīgs, piem., Pierīgā un Latgalē (16%), Kurzemē (13%), Zemgalē (12%), bet Vidzemē vismazāk (11%).

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskas daļas datus (2010)

3.1. att. Vidējais vecuma pensijas saņēmēju skaits (tūkst. pensionāri) Latvijas reģionos 2009. gadā.

Rīgā, Vidzemē un Latgalē ir nedaudz lielāks pensionāru skaits iedzīvotāju struktūrā (21% –2008.gadā), kā pārējos reģionos (sk. 18. piel. 1. tab.). Raksturojot pensionārus kā sociālekonomisku grupu Latvijā dzīves kvalitātes izpētes kontekstā, ir nozīmīgi salīdzināt vecumu pensijas saņēmēju skaitu vecuma grupās Latvijā. Padziļinātākai analīzei autore izmantoto dinamikas rindas rādītājus, kas raksturo pensionāru skaita pārmaiņu intensitāti 2000.-2009. gada laika periodā. Katrai vecuma grupai ķēdes pieauguma tempi tika aprēķināti atsevišķi, lai precīzāk būtu iespējams analizēt vecuma pensijas saņēmēju skaitu dažādās vecuma grupās un to pieaugumu un samazinājumu katrā laika periodā. Pēdējos 10 gados (sk. 17. piel.) 65 līdz 79 gadu vecuma grupā pensionāru skaits pieaudzis vidēji par 1.5% gadā, bet 80 un vecāka gada gājuma pensionāru skaits – vidēji par 5.1%, kas viennozīmīgi norāda uz novecošanās tendenci mūsu sabiedrībā, jo samazinājies 60-64 gadu pensiju saņēmēju skaits (vidēji 5.8%), kas saistīts arī ar pensionāru izvēli nepārtraukt darba gaitas. Salīdzinot vecuma pensionāru skaitu vecuma grupās pa reģioniem, tiek izmantoti vidējie rādītāji 2009. gadā (3.2. att.).

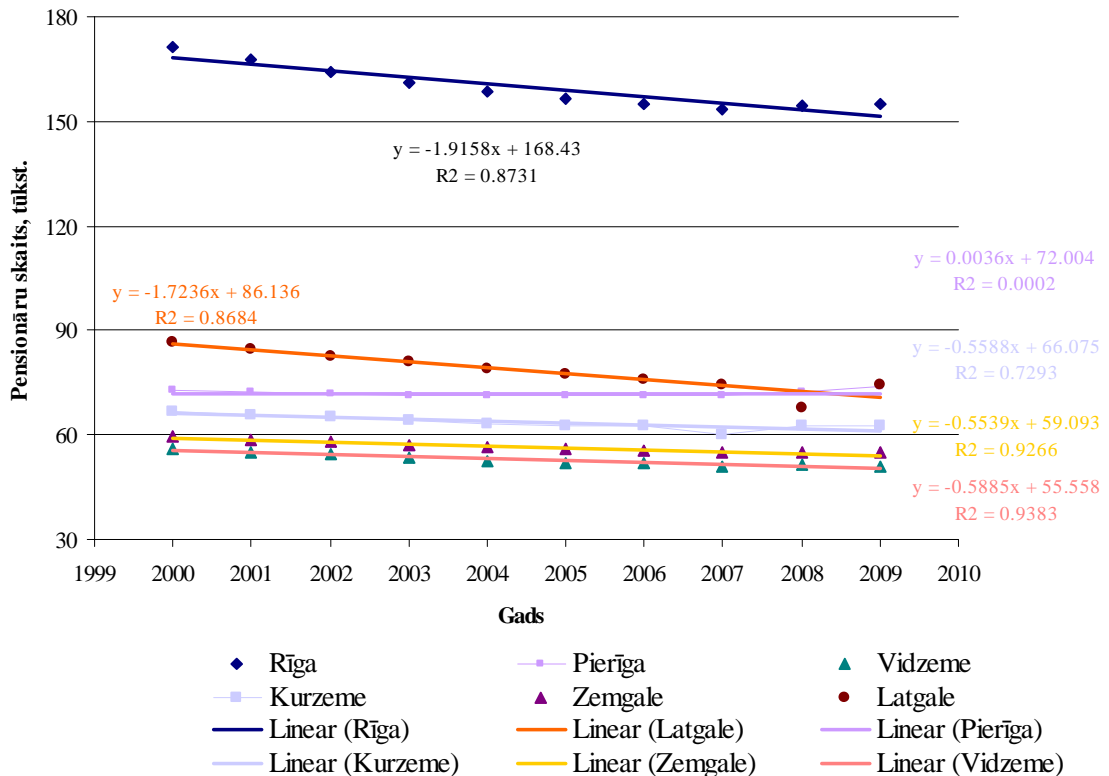

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskas daļas datus, 2010

3.2. att. Vecuma pensionāru skaits vecuma grupās Latvijas reģionos 2009. gadā.

2009. gadā visos reģionos līdzīgi, izņemot Zemgali, ir zemāks skaits pensionāru vecuma grupā no 60-64 gadiem, bet Zemgalē šajā grupā ir augstāks pensionāru skaits. Visos reģionos izņemot Rīgas pilsētu, pensionāru skaits sākot ar 65-69 gadu vecuma grupu, katrā nākošajā grupā samazinās, bet Rīgā vislielākais pensionāru skaits ir 65-74 gadu vecumā.

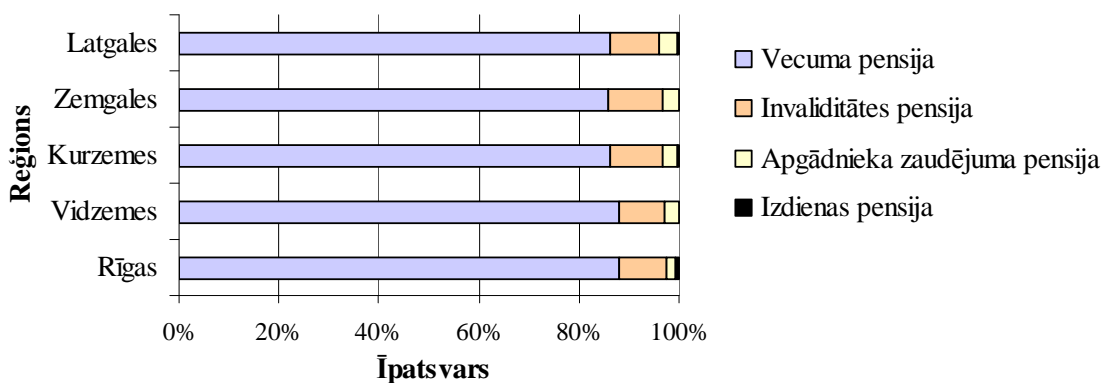
Vecuma pensiju saņēmēju skaita retrospektīvai analīzei Latvijas reģionos laika posmā no 2000. gada līdz 2009. gadam autore izmanto lineāro trenda modeli, kā rezultātā tiek aprēķinātas pensionāru skaita izmaiņas (sk. 3.3. att.).

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskās daļas datus, 2010

3.3. att. Vecuma pensijas saņēmēju skaita lineārie trenda modeļi Latvijas reģionos no 2000. līdz 2009. gadam.

Dinamikas jeb laikrindu analītiskai izlīdzināšanai ar lineāru vai nelineāru funkciju var izmantot tās pašas datorprogrammas, ko izmanto regresijas-korelācijas analīzē. Izlīdzinot laikrindas par rezultatīvās pazīmes izmaiņu cēloni uzlūko specifisku faktoru – laika tecējumu. Iegūtie regresijas vienādojumi šajā gadījumā ir interpretējami kā trendu modeļi laikrindu apkopojošo rādītāju kategorijās. Piemēram., izlīdzinot dinamikas rindu ar pakāpes funkciju, pakāpes rādītāju var interpretēt kā analītiski izlīdzināta pieauguma tempu (Krastiņš, Ciemiņa, 2004). Veicot vecuma pensiju saņēmēju skaita laikrindu analīzi taisnes vienādojumā taisnes virziena koeficienti ir negatīvi, tātad visos reģionos, izņemot Pierīgas statistisko reģionu, ir novērojams vecuma pensionāru samazinājums pēdējos desmit gados. Rīgā pensionāru skaits ir samazinājies visvairāk – par 1.9 tūkst., bet Rīgā kopumā arī ir vislielākais pensionāru skaits. Salīdzinot ar pārējiem reģioniem, ļoti būtiski pensionāru skaits pēdējos 10 gados samazinājies Latgalē – par 1.7 tūkst., kas ir gandrīz Rīgas pensionāru skaita samazinājuma līmenī, bet Latgalē 2009. gadā ir uz pusi mazāk pensionāru nekā Rīgā. Regresijas modeļi parāda, ka pārējos reģionos pensionāru skaits samazinājies līdzīgi – par 0.6 tūkst. Pensionāru skaita samazināšanās izskaidrojama ar to, ka pārskatāmajā periodā palielinājās pensionēšanās gadu skaits (17. piel.), jo kā atklājās iepriekš samazinājums ir tieši jaunākajā pensionāru grupā, pārējās grupās ir vērojams pensionāru pieaugums. Vidēji Latvijā visos reģionos vecuma pensijas īpatsvars kopējā pensijām paredzēto izdevumu struktūrā svārstās robežās no 85% līdz 90% (sk. 3.4. att.).

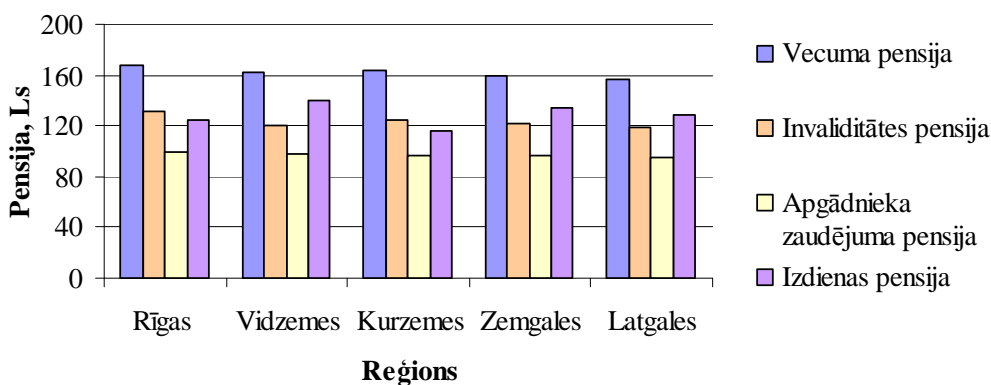

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskās daļas datus, 2010

3.4. att. **Dažādu pensiju veidu īpatsvars visu pensiju kopējo izdevumu struktūrā Latvijas reģionos 2009. gadā, %.**

Nozīmīgs pensionāru sociāli ekonomiskās grupas raksturojošs rādītājs ir pensijas apjoms, kas ir būtisks dzīves kvalitāti ietekmējošs faktors. Salīdzinot pensijas pa pensiju veidiem kopumā Latvijā (sk. 18. piel. 1. tab.), lielākais pensiju apjoms mēnesī ir vecuma pensionāriem (163.40 Ls 2009.gadā), kas ir par 5% augstāks nekā vidēji visu pensiju lielums. Invaliditātes un izdienas pensiju apjoms līdzīgi sasniedz 124 Ls mēnesī (2009. gadā). Viszemākais pensiju apjoms ir apgādnieka zaudējuma pensijām, kuras 2009. gadā sasniedza vidēji 97 Ls. Salīdzinot 2009. gada pensiju vidējo apmēru Latvijā ar 2008. gadu, analizējot pa pensiju veidiem, ir jāsecina (sk. 18. piel. 1. tab.), ka visvairāk (20.2%) palielinājusies ir invaliditātes pensija, bet samazinājusies – izdienas pensija (-4.7%). Salīdzinot dažādu pensiju veidu vidējos apmērus pa reģioniem (sk. 18. piel. 1. att.), ir jāsecina, ka pensiju apmēri pa veidiem būtiski neatšķiras.

Rīgā vecuma un invaliditātes pensiju vidējais apmērs ir nedaudz augstāks kā citos reģionos (sk. 3.5. att.), bet Latgalē – zemāks.

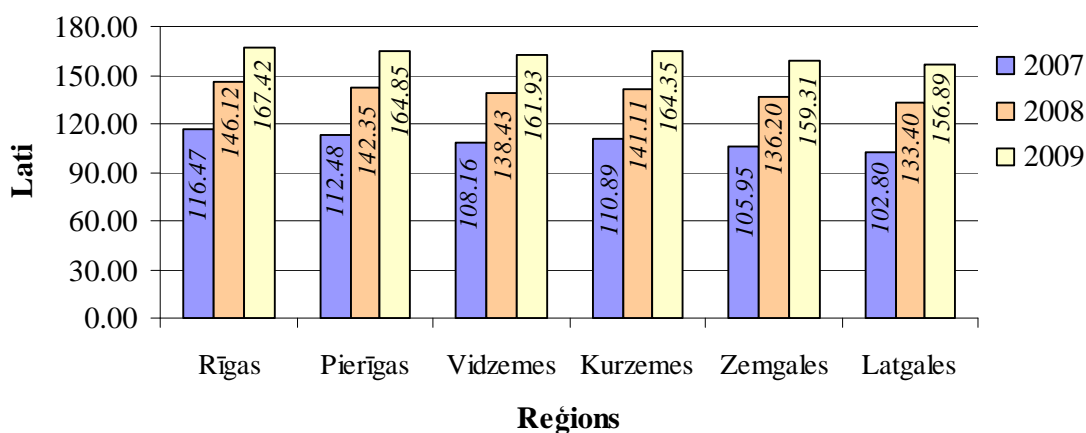

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskās daļas datus, 2010

3.5. att. **Dažādu pensiju veidu izmaksājamais vidējais apmērs Latvijas reģionos 2009. gadā, Ls**

Savukārt izdienas pensiju apmērs ir augstākais Vidzemē, bet zemākais Kurzemē. Invaliditātes pensiju kategorijā ietilpst arī Černobiļas AES avāriju seku likvidācijā iesaistīto Latvijas iedzīvotāju pensijas. Vidēji Latvijā šī pensiju veida apjoms ir visaugstākais, bet vislielākā atšķirība vecuma pensiju Černobiļas AES pensijas apjomam ir Zemgales reģionā.

Salīdzinot vecuma pensiju vidējo apmēru mēnesī pa reģioniem (sk. 3.6. att. un 19. piel. 1. tab.) pēdējos trīs pārskata gados (2007.-2009.), kuri tiek izmantoti promocijas darbā kā atskaites periods, ir jāsecina, ka pensijas vidējais apmērs Rīgas reģionā ir visaugstākais, bet Latgalē – viszemākais.

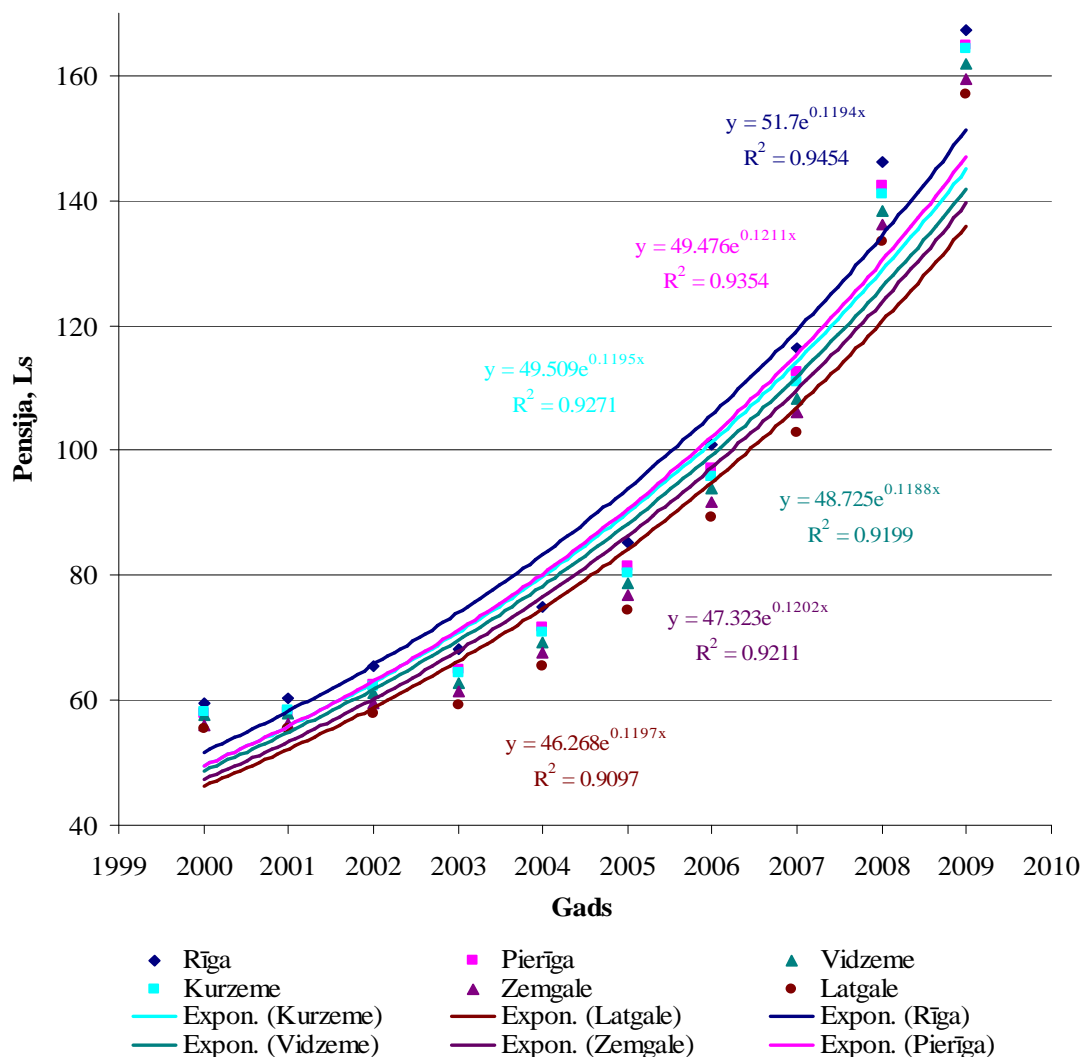
Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskās daļas datus, 2010

3.6. att. Vecuma pensiju apjoms Latvijas reģionos no 2007. līdz 2009. gadam, Ls.

Tomēr plaisai pensiju apjomos ir tendence samazināties, jo 2007. gadā Rīgā bija par 13.3% lielāka pensija nekā Latgalē, 2008. gadā – par 9.5%, bet 2009. gadā – par 6.7%. 2009.gadā Rīgā pensionāri mēnesī vidēji saņēma 167.42 Ls, Pierīgā – 164.85 Ls, Kurzemē -164.35 Ls, Vidzemē – 161.93 Ls, bet Zemgalē -159.31 Ls. Tāda secība pēc pensiju apjomiem ir vērojama visus pēdējos trīs gadus. Raksturojot pensiju pieaugumu 2008. gadā, salīdzinot ar 2007.gadu, vidēji Latvijā tas ir 27.6%, bet 2009. gadā, salīdzinot ar 2008. gadu, pieaugums ir samazinājies par 16.4%. Reģionos ar pensijas pieaugumu ir pretēji – 2009. gadā tas visvairāk ir palielinājies Latgalē (17.6%), bet vismazāk – Rīgā (14.6%), kas ir pozitīvi vērtējams fakts līdzsvarotai reģionu attīstībai.

Pensionāriem, neskatoties uz iespējām un nepieciešamību gūt vēl papildus ienākumus no citiem avotiem, pensijas ir konstants, regulārs ienākums, kas ir ļoti svarīgi šodienas mainīgajos ekonomiskajos apstākļos. Kā pierāda teorētiskās atziņas, tad pensionāriem nav tik būtisks pats ienākumu apjoms, kā izmaiņas tajā. Tāpēc, lai raksturotu pensiju apjoma pieauguma kopējo situāciju Latvijā autore izmantoja laikrindu analīzi (19. piel. 1. tab.), kurā visi rādītāji: absolūtais pieaugums, augšanas temps un pieauguma temps (gan ķēdes, gan bāzes) liecina par pensijas apjoma pieaugumu laika posmā no 2000.-2009. gadam.

Izmaksāto vecuma pensiju vidējā apmēra eksponenciālie trenda modeļi (3.7. att.), demonstrē izmaiņas pēdējos 10 gados reģionos. Reālais vecuma pensijas vidējā apmēra pieauguma temps visos reģionos ir bijis līdzīgs – 12% gadā. Determinācijas koeficienti liecina par precizitāti, jo visos reģionos 91-95% no faktiskās datu izkliedes var izskaidrot ar izvēlēto modeli. Atšķirības starp reģioniem ir redzamas 3.7. att., kas 2000. gadā ir nedaudz mazākas nekā 2009. gadā, jo sākotnēji Kurzemē un Pierīgā nav vērojamas atšķirības, bet pēdējos piecos gados vidējā pensija Pierīgā ir palielinājusies.

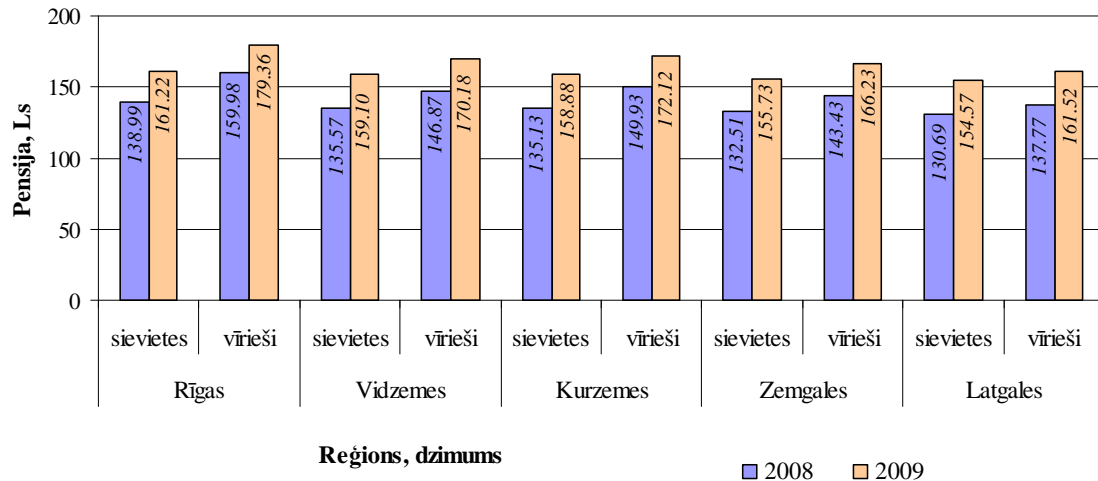
Avots: autores aprēķini izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskas daļas datus, 2010

3.7. att. **Izmaksāto vecuma pensiju vidējā apmēra eksponenciālie trenda modeļi Latvijas reģionos laika periodā no 2000. līdz 2009. gadam.**

Izvērtējot pensionāru apmierinātību ar dzīves kvalitāti, ir jāatzīst, ka pensijas 2000.-2007. gadā paaugstinājās stipri lēnāk, nekā pakalpojumu un preču cenas, ko ietekmēja strauji pieaugošā inflācija šajos gados Latvijā. Pensiju indeksēšana tika novēlota un tikai daļēji sedza inflācijas radītos zaudējumus. Rezultātā pensiju patiesā vērtība pazeminājās, ko daļēji strukturētajās intervijās atzina arī paši pensionāri, ka pensija neatbilst pensionāra dzīves izmaksām un ir cieši saistīta ar iesaistīšanos darba tirgū gan sabiedriskajā, gan privātajā sektorā. (Grīnfelde, 2008)

Dzīves kvalitātes izpētē ir nozīmīgi salīdzināt rādītājus pēc dažādām sociāli ekonomiskām pazīmēm, un viens no vienādu iespēju kritērijiem ir dzimums. Salīdzinot dzimuma proporcijas (sk. 20. piel. 1. tab.), ir jāsecina, ka visos reģionos (dzimumu aspekta rādītāji iegūti no VSAA datiem, kur nav izdalīts Pierīgas statistiskais reģions un Rīgas reģionā nav iekļauti Limbažu, Ogres un Tukuma raj.) šie rādītāji ir līdzīgi, sievietes – vecuma pensionāres – ir divas reizes vairāk nekā vīrieši. Bet, ja izstudē dzimuma proporciju prognozes tuvākajiem 10-40 gadiem (20. piel. 2. tab.), tad jāsecina, ka ne tikai gados vecāku iedzīvotāju (virs 65 gadiem) skaits 2050. gadā pieaugs par 25%, bet arī vīriešu īpatsvars palielināsies līdz 40%, tagadējo 33% vietā. Kā liecina

prognozes, vīriešu īpatsvars pieaugs ar intensitāti 2% 10 gados, kas ir būtiski, jo, kā liecina ārvalstu pētījumu pieredze, sievietes, īpaši vienas personas mājsaimniecībās dzīvojošas, uzrāda zemāku apmierinātību ar dzīvi, nekā pensionāri mājsaimniecībās, kurās ir abi partneri. Arī Latvijā būtu lietderīgi pārbaudīt šādu apgalvojumu plašākā pētījumā, jo piem., pensionētu sieviešu ir ievērojami vairāk, bet pensijas sievietēm ir salīdzinoši zemākas nekā vīriešiem, arī salīdzinot reģionos ir atšķirības, izvērtējot šo rādītāju (sk. 3.8. att.).

Avots: autores aprēķini, izmantojot nepublicētus VSAA Statistiskās daļas datus

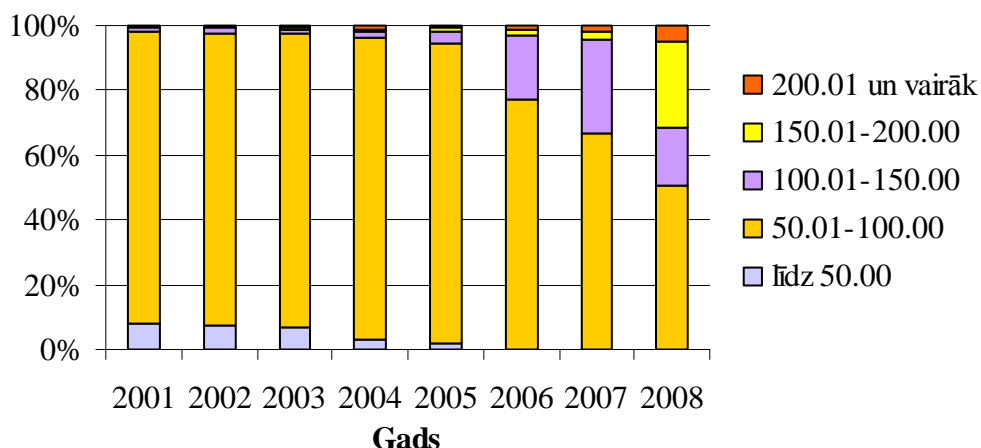
3.8. att. Izmaksāto vecuma pensiju vidējais apmērs mēnesī dzimuma grupās Latvijas reģionos 2008. un 2009. gadā.

Salīdzinot pensijas 2008. gadā (ar 2009. gadu), visos reģionos līdzīgi sievietes saņem mazāku pensiju nekā vīrieši – 2008. gadā atšķirība vidēji Latvijā sasniedza 11%, bet 2009. gadā – 8.5%. Reģionu griezumā – jo reģionā ir lielāka vidējā pensija, jo vairāk tā ir diferencēta dzimumu grupās. 2008.gadā vīriešu pensijas pārsniedza sieviešu pensijas par 15.1% Rīgas reģionā, bet Latgalē – tikai par 5.5%. 2009. gadā Rīgas reģionā vīriešiem bija par 11.3% lielāka pensija nekā sievietēm un attiecīgi Kurzēmē – 8.3%, Vidzemē 6.9%, Zemgalē 6.7% un Latgalē 4.5%. Vidējais pensijas apmērs 2009. gadā Latvijā sievietēm ir 158.85 Ls mēnesī, bet vīriešiem – 172.40 Ls, kas vidēji kopumā veido 13.55 Ls pārsvaru mēnesī, kas nav ļoti nozīmīga summa, tomēr pietiekoši, lai, piem. abonētu laikrakstu, kas pensionāriem ir tik nozīmīgs. Pensiju atšķirība starp sievietēm un vīriešiem ir saistīta ar pensijas vecumā esošās paaudzes lomu sadali ģimenē, kur galvenais akcents tika likts uz sievieti – māti, atšķirībā no šī laika paaudzes, kurā tiek arvien vairāk popularizēta tēva loma. Līdz ar to, ilgstošie gadi, kas tika pavadītaudzinot bērnus un nestrādājot algotu darbu, šobrīd ir ietekmējušas pensijas apjomu.

Analizējot vecuma pensionāru skaitu pa pensijas apjoma grupām (sk. 3.9. att.) 2001.-2003. gadā vislielākais skaits Latvijas pensionāru saņēma pensiju robežās no 50 līdz 100 latiem, pakāpeniski pieaugot to pensionāru skaitam (2006. gadā), kas saņem pensiju nākošajā gradācijā (100 līdz 150 Ls). Kopumā 2008. gadā izveidojās divas līdzīgas grupas un pensijas visbiežāk Latvijas pensionāriem bija robežās no 50- 100 Ls un no 100- 200 Ls.

Šobrīd, valsts ekonomiskās krīzes laikā, situācija ir mainījusies, jo 2009. gadā politiķi, meklējot rezerves izdevumu samazināšanai budžetā, samazināja vecuma pensiju apmēru par 10% visiem pensionāriem, bet strādājošajiem pensionāriem par 70%. Pensionāri, aktīvi cīnoties par savām tiesībām, panāca likumdošanas atcelšanu saistībā ar strādājošo pensiju ieturēšanu. Šī negatīvā pieredze liecina par to, ka

pensionāri nevienā brīdī nevar būt droši par savu stabilitāti saistībā ar garantētiem ienākumiem par nostrādātajiem gadiem saskaņā ar likumdošanu.

Avots: autores veidots, balstoties uz LR CSP datiem, 2010

3.9. att. **Vecuma pensiju saņēmēju skaita sadalījums pensijas vidējā apjoma grupās Latvijā laikā no 2001.-2008. gadam, %**

Kopumā jāsecina, ka pensionāri, kā sociāla grupa, ir 1/5 no Latvijas iedzīvotājiem. Zemgalē salīdzinoši lielāka ir jaunākā pensionāru grupa 60-64 gadi. Pensionāru skaits pēdējos 10 gados ir samazinājies visos reģionos, bet visvairāk Rīgā un Latgalē. Pensijas vidējais apmērs pēdējos 10 gados ir palielinājies visos reģionos līdzīgi ar pieauguma tempu – 12% gadā. Vidēji vislielāko vecuma pensiju saņem pensionāri Rīgā, Pierīgā un Vidzemē, vismazākās vidējās pensijas saņem Latgales un Zemgales pensionāri. Jo lielāka ir vidējā pensija reģionos, jo augstāka tā ir vīriešiem salīdzinoši ar sievietēm. Rīgā dzīves kvalitātes novērtējumā kā pozitīvs faktors ir jāakcentē augstākais pensijas apjoms, bet Latgalē tas ir zemākais. Dzīves kvalitātes uzlabošanā pozitīvāk vērtējams Latgales reģions, jo ir vērojams vislielākais pensiju pieaugums un mazākā atšķirība starp vīriešu un sieviešu pensijām.

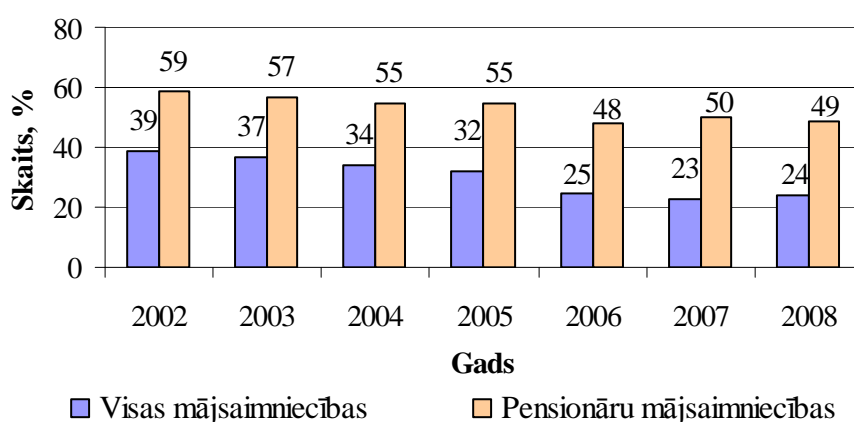
3.2. Patēriņš kā dzīves kvalitātes indikators

Materiālie apstākļi un dzīves standarti ir vieni no būtiskākajiem dzīves kvalitātes ietekmējošajiem faktoriem. Kā atklāj Otrā Eiropas dzīves kvalitātes aptauja (Second European Quality..., 2009), 47% respondentu norādīja, ka „labs dzīves standarts” ir ļoti svarīgs dzīves kvalitātei, un 46% apliecināja to kā svarīgu, tāpēc viens no pirmajiem faktoriem, kas tiek analizēts, ir materiālais nodrošinājums Latvijas pensionāru mājsaimniecībās un tā salīdzinājums reģionos.

Patēriņa analīzes empīriskā pētījuma veikšanai tiek izmantota LR CSP iegādāta 2008. gada *Mājsaimniecību budžetu apsekojuma* (MBA) anonimizētu datu bāze (*Mājsaimniecību budžetu apsekojuma...*, 2008), kuras mērķis ir noteikt mājsaimniecību patēriņa izdevumu līmeni un struktūru gan valstī kopumā, gan reģionos, pilsētās un laukos, kā arī dažādās mājsaimniecību grupās (*Mājsaimniecības budžeta pētījuma...*, 2008), tomēr pensionāri, kā grupa, tiek analizēti kopumā tad, kad statistiskā analīze pamatojas uz dažādu sociālekonomisku grupu salīdzinājumu. MBA ļauj analizēt patēriņu, kā arī iegūt mājsaimniecību ekonomiskā stāvokļa pašnovērtējumu. Arī no MBA promocijas darbā kopumā tiek izmantoti divi mikro-datu faili, - viens ar 1550 anonimizētām personām, otrs ar 1977 anonimizētām personām. Visas personas tika atlasītas vecumā virs 65 gadiem un 35% no tām ir vīrieši (izlases raksturojumu sk. 6.piel.). Pētot pensionārus, kā sociāli ekonomisku grupu, Latvijā, atbilstoši noteiktās

grupas ģenerālkopai 386 824 pensionāri vecumā virs 65 gadiem, izlases lielums 1066 pensionāri atbilst pieļaujamai kļūdas robežai 3% (Сондерс, 2006:231.-232.). Mazākā izlase no MBA apsekojuma datu bāzes veido 1550 pensionāri, kas līdzīgi 0.4-0.5% robežās pārstāv katra reģiona ģenerālkopu (sk. 6. piel.). Patēriņa analīzei tiek izmantota aprakstošā statistika, korelācijas un regresijas analīze un grafiskā informācijas apstrādes metode.

Salīdzinot pensionāru mājsaimniecības ar visām mājsaimniecībām laika posmā no 2002.-2008. gadam, ir jāsecina, ka pensionāri sevi biežāk vērtē kā esošus uz nabadzības sliekšņa un nabadzīgus (sk. 23. piel.). Latvijas mājsaimniecībās vērtējumi „esam uz nabadzības sliekšņa” un „esam nabadzīgi” kopumā samazinās no 39% 2002. gadā līdz 24-25% 2006.-2008. gadā, turpretim pensionāru mājsaimniecībās diezgan noteikti jau trīs pēdējos gadus puse no pensionāriem jūtas uz „nabadzības sliekšņa vai nabadzīgi”, neskatoties uz to, ka šajos gados pensijas apjomam bija tendence pieaugt (sk. 3.12. att.). Tas liecina par to, ka pensiju pieauguma tempi nekompensēja inflācijas radītās sekas.

Avots: autores aprēķini, izmantojot CSP MBA par 2002.-2008. gadu

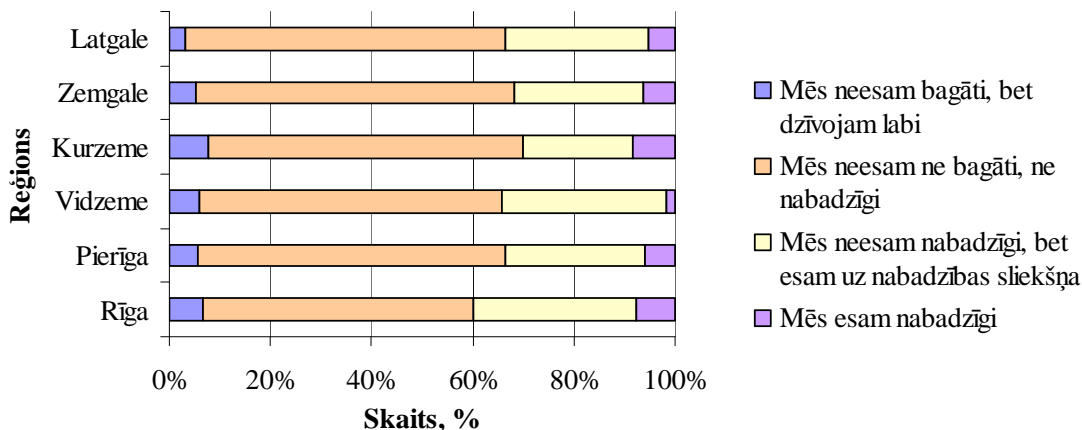
3.10. att. Mājsaimniecību materiālā stāvokļa pašnovērtējuma izmaiņas pēc iedzīvotāju vērtējuma „esam uz nabadzības sliekšņa” un „esam nabadzīgi” 2002.-2008. gadā.

Pensionāru materiālā stāvokļa pašvērtējums ir viens no būtiskākajiem, reprezentatīvā apsekojumā iegūtajiem, subjektīvajiem dzīves kvalitātes aspektiem, tāpēc ir svarīgi pensionāru vērtējumu salīdzināt reģionālajā griezumā. 2008. gada rezultāti parāda (sk. 24. piel.), ka visos reģionos vienlīdz pensionāriem ir zemāki materiālā stāvokļa pašvērtējums gradācijā „mēs esam uz nabadzības sliekšņa” un „mēs esam nabadzīgi”. Vismazākā atšķirība starp visu mājsaimniecību un pensionāru mājsaimniecību vērtējumu ir Zemgalē. Visos reģionos, izņemot Latgali (3%), vienlīdz ir ļoti maz pensionāru (5-6%), kuri stratificētu sevi pie grupas (sk. 3.11. att.), kuri uzskata, ka ir turīgi un dzīvo labi, tātad iespējams bauda augstu dzīves kvalitāti. Vairāk kā puse pensionāru vērtē sevi nosacīti piederošus vidusslānim apgalvojot, ka nav ne bagāti, ne nabadzīgi. Aptuveni 1/3 pensionāru (28-32%) visos reģionos vienlīdz vērtē sevi esošus uz nabadzības sliekšņa, izņemot Kurzemi un Zemgali, kurās apmēram 1/4 vērtē sevi līdzīgi. Savukārt, Kurzemē pensionāri visbiežāk (8.5%) sevi vērtē kā nabadzīgus.

Zemākā novērtējuma tendence spilgtāk izpaužas Rīgā un citās pilsētās, salīdzinājumā ar laukiem (sk. 3.13. att. un 25. piel.). Latgales, Zemgales un Pierīgas pilsētas teritorijās pensionāru materiālā stāvokļa pašvērtējums gradācijā „mēs esam uz nabadzības sliekšņa” un „mēs esam nabadzīgi” ir aptuveni 40% aptaujāto. Kopumā jāsecina, ka pilsētās gandrīz divas reizes biežāk (40%) pensionāri jūtas uz nabadzības sliekšņa vai nabadzīgi, nekā laukos (26%). Tas nozīmē, ka Rīgā un citās pilsētās

pensionāriem ir augstākas prasības saistībā ar vajadzību apmierināšanu. Pensionāri intervijās bieži apgalvoja, ka laukos pensionāri ir pieticīgāki nekā pilsētās.

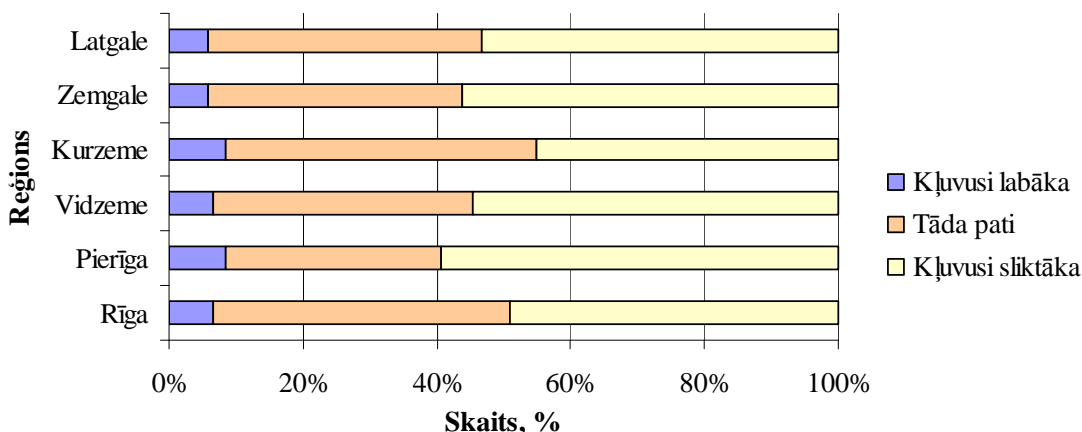
LR CSP eksperti uzskata, ka mājsaimniecību materiālā stāvokļa pašnovērtējums kopumā Latvijā, salīdzinot ar 2007. gadu, tikpat kā nav izmainījies. Uzdotot jautājumu: „Kā Jūsu mājsaimniecības ekonomiskā situācija ir mainījusies pēdējā gada laikā?“, tikai 12% mājsaimniecību atzīst, ka tā ir kļuvusi labāka, 41% mājsaimniecību uzskata, ka viņu mājsaimniecības ekonomiskā situācija ir tāda pati, bet 47% domā, ka tā ir pasliktinājusies (Mājsaimniecības budžeta pētījuma..., 2008). Pašvērtējuma proporcijas nav mainījušās, bet situācija, ka gandrīz puse no iedzīvotājiem uzskata, ka ekonomiskā situācija ir pasliktinājusies, noteikti ir pētāma dziļāk.

Avots: autore pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.11. att. Pensionāru materiālā stāvokļa pašnovērtējums Latvijas reģionos 2008. gadā (n=1550).

Salīdzinot visu mājsaimniecību materiālās situācijas pašvērtējumu, jāsecina, ka pensionāru, kā sociālās grupas, pašvērtējums ir nedaudz kritiskāks (sk. 3.14. att.), jo 53% Latvijā kopumā, t.sk., vairāk pilsētās (55.4%), nekā laukos (49.1%) uzskata, ka ekonomiskā situācija ir pasliktinājusies. Pierīgā (59.3%) un Zemgalē (56.3%), atšķirībā no Kurzemes (45.1%), ir augstāks to pensionāru īpatsvars, kuri uzskata, ka ekonomiskā situācija ir pasliktinājusies.

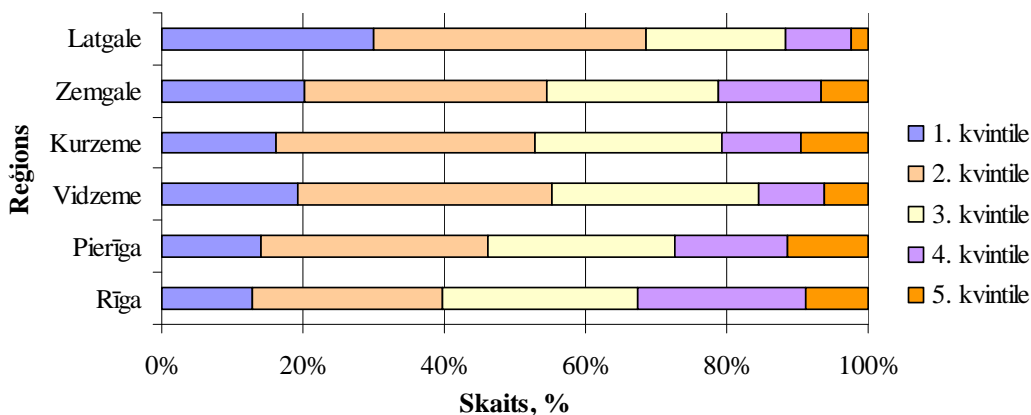
Avots: autore pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.12. att. Pensionāru ekonomiskās situācijas izmaiņu vērtējums Latvijas reģionos 2008. gadā salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu (n=1550).

Lai secinātu par sakarībām, kas ietekmē pesimistisko pensionāru materiālās situācijas pašvērtējumu un meklētu atbildes uz reģionālajām, kā arī pilsētu un lauku atšķirībām, ir jāsalīdzina tādi dzīves kvalitātes aspekti kā ienākumi un patēriņš.

Ienākumu līmenis ir starp visjūtīgākajiem rādītājiem pēc PSRS sabrukšanas, jo diferenciēti ienākumi izvirza jautājumu par likumību, jo pāreja uz brīvo tirgus ekonomiku pastiprina ienākumu lomu. Ienākumu salīdzināšanai Eiropā un Latvijā izmanto rādītāju *rīcībā esošais ienākums*, kas ir neto ieņēmumi naudā (pēc nodokļu nomaksas) un natūrā. Neto naudas ienākumus veido darba alga, ienākumi no pašnodarbinātības (atskaitot ražošanas izmaksas), saņemtās pensijas un pabalsti, regulāra naudas palīdzība no citām mājsaimniecībām, saņemtie procenti no naudas noguldījumiem, dividendēm, akcijām, ienākumi no īpašuma izīrēšanas u.tml. *Ienākumi natūrā* ir naudas izteiksmē pārrēķinātā preču un pakalpojumu vērtība, kas iegūti no piemājas saimniecības, citām pašsagādes formām, bezmaksas palīdzība un atalgojums natūrā no darba devēja, pabalsti no pašvaldības. Sākot ar 2006. gadu rīcībā esošā ienākuma publicēšana MBA publiskajos pārskatos tika pārtraukta. Šis rādītājs MBA datu analīzē tiek izmantots tikai par pamatu, lai sadalītu mājsaimniecības pa ienākumu kvintīļu grupām. *Kvintīle* ir viena piektā daļa (20%) no apsekoto mājsaimniecību skaita, kuras MBA sagrupētas augošā secībā pēc to rīcībā esošā ienākuma uz vienu mājsaimniecības locekli. Kvintīļu grupas tiek lietotas MBA, lai noteiktu mājsaimniecību diferenciāciju (noslāņošanas) pēc patēriņa apjoma. (Mājsaimniecības budžeta pētījuma..., 2008).

Salīdzinot pensionāru rīcībā esošo ienākumu kvintīļu grupas kopumā (sk. 3.13. att.), ir jāsecina, ka, izņemot Rīgas plānošanas reģionu, nedaudz vairāk kā puse pensionāru visos reģionos ir zemākajās ienākumu grupās (1.-2. kvintīle), 1/4 – vidējā ienākumu grupā (3. kvintīle) un 1/5 ir attiecināma uz augstāko ienākumu grupu (4.-5. kvintīle).

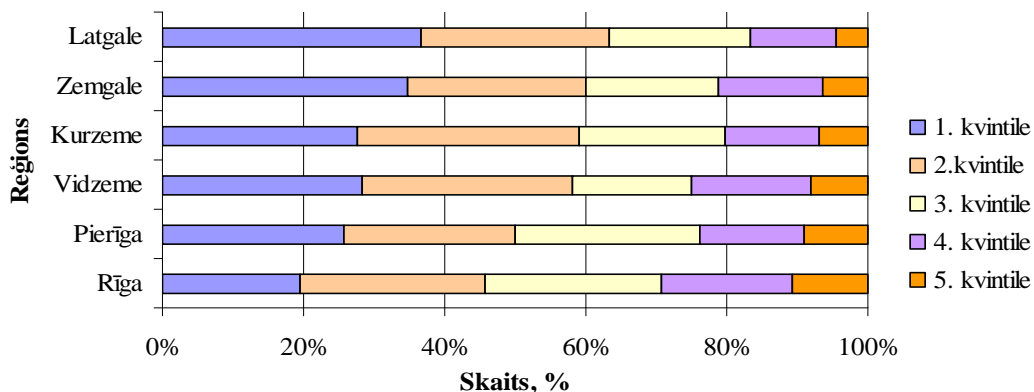
Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.13. att. Pensionāru sadalījums rīcībā esošā ienākuma kvintīļu grupās Latvijas teritorijās 2008. gadā (n=1977).

Var apgalvot (P=95%), ka starp pilsētās un laukos dzīvojošo pensionāru rīcībā esošā ienākumu kvintīļu grupām nav vērojamas krasas atšķirības. Atšķirības parādās analizējot reģionu, salīdzinājumā (P=99%) Rīgā, kur 78% pensionāru diezgan vienlīdzīgi sadalās 2., 3. un 4. kvintīlē. Pretēja situācija vērojama Latgalē, kur parādās izteikta sociālā polarizācija, jo 69% pensionāru attiecināmi zemākajām ienākumu kvintīlēm (1. un 2.), bet 21% atbilst augstāko ienākumu kvintīlēm, pārējie 25% atbilst vidējo ienākumu (3.) kvintīlei

Patēriņa izdevumi tiek apkopoti naudā un natūrā attiecīgā gada cenās. Patēriņa izdevumi natūrā ietver pārtikas produktus, ko mājsaimniecība izaudzē savā piemājas dārzā vai iegūst no pašapgādēm, saņem bez maksas no citām mājsaimniecībām vai no darba devēja. Izdevumi natūrā tiek novērtēti tirgus cenās. Arī no darba devēja un vietējās pašvaldības, bez maksas saņemtie vai daļēji apmaksātie pakalpojumi, tiek pieskaitīti patēriņa izdevumiem natūrā (Mājsaimniecības budžeta pētījuma..., 2008).

Salīdzinot pensionāru skaitu patēriņa kvintīļu grupās, situācija ir līdzīga (sk. 3.14. att.). Var apgalvot (P=99%), ka ienākumu kvintilēs dominēja pensionāru skaits, kas atbilda 1. un 2. kvintilei. Laukos un pilsētās atšķirības nav vērojamas, izņemot laukos, runājot par 1. kvintili. Atšķirības ir Zemgalē, kur vērojama sociālās polarizācijas tendence 1. un 2.kvintilē (60%), 4. un 5. kvintilē (21%), bet Latgalē vēl spilgtāk – 1.un 2. patēriņa kvintilei attiecināmi gandrīz četras reizes vairāk pensionāru (64%), nekā 4. un 5. kvintilei (17%).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.14. att. Pensionāru sadalījums patēriņa izdevumu kvintīļu grupās Latvijas teritorijās 2008.gadā (n=1977).

Informācija par mājsaimniecības objektīvo ienākumu līmeni nav pietiekama, lai izprastu mājsaimniecību ekonomisko situāciju un novērtētu labklājības pakāpi. Šim nolūkam tiek izmantoti papildus indikatori, kas ļauj novērtēt apstākļus, kādos cilvēki dzīvo, kā izmanto viņu rīcībā esošos resursus, kā cenšas apmierināt dažādās vajadzības, vai dzīvo trūkumā un kā tiek galā ar ekonomiskām grūtībām. (Second European Quality..., 2009).

Patēriņa modeļi ir mainījušies mūsu valsts pārmaiņu procesā. Patēriņa preču un pakalpojumu cenas ir ievērojami paaugstinājušās, taču līdz ar tām paaugstinājās arī preču un pakalpojumu kvalitāte un daudzveidība. Sociālistiskais patēriņa modelis, kur patēriņa preču nepietiekamība bija tipiska parādība, pakāpeniski tika aizvietots ar sistēmu, kuras struktūru nosaka pieprasījums un noteicošie faktori ir finanšu līdzekļu nepietiekamība. Arī pensionāriem bija jāiziet sava veida socializācijas process un jāmaina sava patērētāja uzvedība. Promocijas darba ietvaros, pētot pensionāru dzīves kvalitāti, tiek pievērsta uzmanība pensionāru, kā patērētāju, uzvedībai primāro (nepieciešamāko) vajadzību līmenī.

Pensionāru mājsaimniecībās, atšķirībā no visām Latvijas mājsaimniecībām kopumā, *patēriņa struktūra* ir nedaudz atšķirīga (sk. 27. piel. 1. att.), jo lielāko izdevumu īpatsvaru veido

- pārtika (37%);
- komunālie pakalpojumi mājokļa uzturēšanai (22%);
- izdevumi veselībai (14%);
- pārējie izdevumi svārstās 5-6% robežās.

Ja salīdzina patēriņa izdevumu struktūru viena pensionāra un vidēji visu pensionāru mājsaimniecībās (sk. 13. piel.), vērā ņemamas atšķirības nav novērojamas: vienas personas mājsaimniecībā dzīvojošs pensionārs nedaudz (3% robežās) vairāk tērē pārtikai un transportam.

Salīdzinot pensionāru patēriņa līmeni vidēji mēnesī uz vienu mājsaimniecības locekli (sk. 27. piel. 2. att.), ir redzams, ka pensionāru skaits tiek diferencēts četrās lielākās patēriņa izdevumu grupās – zemākā no tām sasniedz 100 Ls mēnesī (17%) un augstākā – 200-400 Ls mēnesī (27%). Kopumā 46.2% pensionāru mēneša patēriņa izdevumi ir mazāki par 150 Ls mēnesī un 67.4% – mazāki par 200 Ls mēnesī, tātad gandrīz puse no pensionāriem iztiek mēnesī ar mazāku summu, nekā valsts noteiktais iztikas minimums.

Vidējais patēriņš uz vienu pensionāru mēnesī Latvijā 2008. gadā ir 188.66 Ls. (sk. 3.1. tab.), savukārt, vidējā pensija Latvijā tajā pašā laika posmā sasniedz vien 140.79 Ls mēnesī (sk. 3.6. att.). Tas liecina par to, ka pensionāriem bez pensijas ir arī citi ienākumu avoti: darba alga vai ģimenes atbalsts.

3.1. tabula

Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī Latvijas pensionāru mājsaimniecībās 2008.gadā, Ls (n=1550)

Reģioni	Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī			Laukos salīdzinot pret pilsētu, %
	vidēji reģionā	laukos	pilsētā	
Rīga	212.44	X	212.44	X
Pierīga	204.42	197.23	212.39	- 7.1
Vidzeme	191.80	176.58	216.59	-18.5
Kurzeme	179.85	184.28	176.33	+ 4.5
Zemgale	182.47	177.76	187.25	- 5.1
Latgale	163.10	157.23	170.86	- 8.0
Latvija kopā	188.66	176.21	197.53	-10.8

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

Turpmākajā pētījuma gaitā autore pievērš lielāku uzmanību patēriņa analīzei, nosacīti pieņemot, ka vidējais patēriņa līmenis arī atspoguļo patiesos pensionāru rīcībā esošos ienākumus, ko pensionārs izmanto savu primāro un augstāka līmeņa vajadzību apmierināšanai un tādejādi ietekmējot savu dzīves kvalitāti.

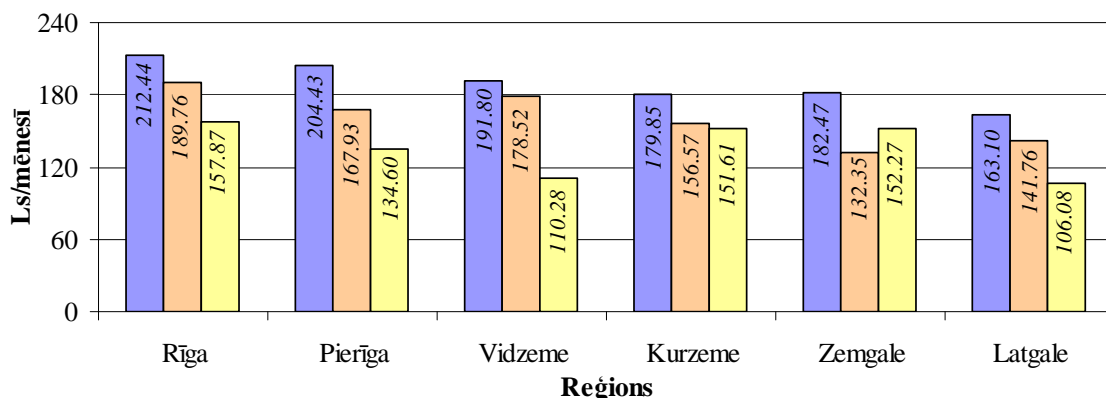
Rīgā un Pierīgā vidējie patēriņa izdevumi uz vienu pensionāru mēnesī ir nedaudz augstāki (204-212 Ls), nekā citos reģionos (sk. 3.1. tab.). Viszemākais patēriņa līmenis mēnesī uz vienu pensionāru ir vērojams Latgalē (163.10 Ls), un tas sasaistās ar iepriekš iegūtajiem secinājumiem par ienākumu un patēriņa kvintiļu grupām, kur Latgalē tika novērota sociālās polarizācijas tendence pensionāru vidū.

Promocijas darba sociāli-ekonomiskā teorētiskā pieeja paredz objektīvā dzīves līmeņa un subjektīvās labklājības mijiedarbības izpēti (sk. 3.17. att.). Kopumā Latvijā, 1/3 pensionāru sevi vērtē kā nabadzīgus un uz nabadzības sliekšņa esošus. Visretāk šādu vērtējumu sniedz Kurzemes pensionāri, bet visbiežāk Rīgas pensionāri.

Rīgas pensionāriem ir augstāki dzīves standarti, jo

- vidējais patēriņš tiem, kas domā, ka ir turīgi un dzīvo labi, ir par 21% augstāks nekā vidēji Latvijā;
- vidējais patēriņš tiem, kas domā „esam nabadzīgi”, ir par 12% augstāks nekā vidēji Latvijā;
- katrs ceturtais no desmit Rīgas iedzīvotājiem uzskata, ka dzīvo nabadzīgi vai uz nabadzības sliekšņa, lai gan vidējais patēriņš ir visaugstākais starp

Latvijas reģioniem un arī tiem, kuri dzīvi vērtē kā nabadzīgu un uz robežas esošu, ir augstākais patēriņa līmenis Latvijā, salīdzinot ar citiem reģioniem.

- Objektīvais dzīves līmenis - vidējais patēriņš mēnesī uz 1 mājsaimniecības locekli, vidēji reģionā
- Patēriņš atkarībā no pensionāra mājsaimniecības subjektīvā vērtējuma "esam uz nabadzības sliekšņa"
- Patēriņš atkarībā no pensionāru mājsaimniecības subjektīvā vērtējuma "esam nabadzīgi"

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

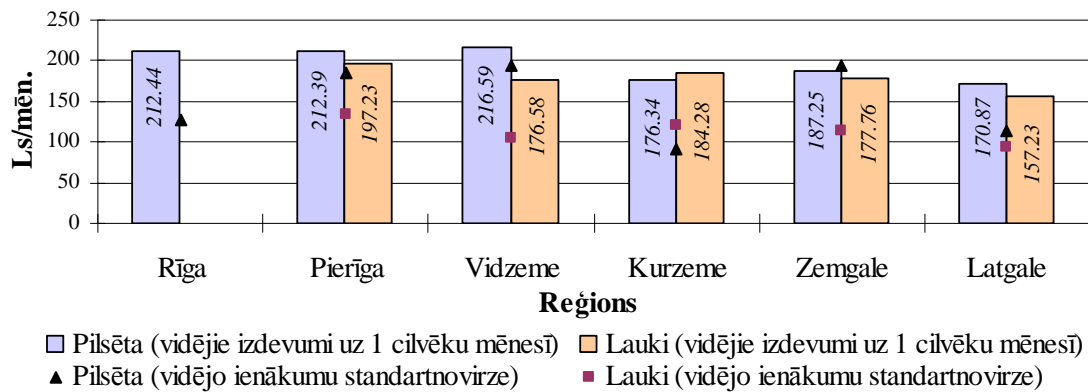
3.15. att. Patēriņa izdevumi uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī atkarībā no objektīvā dzīves līmeņa un subjektīvā labsajūta vērtējuma pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).

Kurzemē 7.6% pensionāru uzskata, ka dzīvo turīgi un labi ar 74% (212.38 Ls) mazākiem patēriņa izdevumiem nekā Rīgā, kur 6.6% labi dzīvojošo pensionāru vidējais patēriņš mēnesī ir 368.87 Ls.

Vidēji Latvijā patēriņa izdevumu atšķirība gradācijā „nabadzības sliekšnis” un „nabadzība” ir 15%, bet vidēji par 34% (141.11 Ls) mazāki patēriņa izdevumi ir pensionāriem, kuri uzskata, ka ir nabadzīgi, salīdzinot ar vidējo patēriņa līmeni uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī (188.66 Ls). Latgalē un Vidzemē (sk. 3.17. att.) ir viszemākais patēriņš tiem pensionāriem, kas vērtē, ka dzīvo nabadzīgi., Salīdzinoši, Rīgas, Zemgales un Kurzemes reģionos šai grupai piederošie tērē par 42.3% vairāk, nekā Latgalē un Vidzemē. Tātad diferenciācija patēriņa izdevumos starp reģioniem ir gan ar materiālo stāvokli apmierinātajiem pensionāriem, gan arī tiem, kas sevi uzskata par nabadzīgiem. Var secināt, ka pastāv neatbilstība starp objektīvajiem rādītājiem un subjektīvo pašvērtējumu., kas pierāda, ka dzīves kvalitāte ir mērāma izmantojot kā objektīvos tā subjektīvos elementus, jo pensionāri ar augstāku patēriņa līmeni var savu dzīves kvalitāti vērtēt kritiskāk, nekā tie, kuriem ir zemākas patēriņa iespējas, bet pieticīgāki dzīves standarti.

Eiropā, kā liecina Otrais dzīves kvalitātes pētījums (Second European Quality..., 2009), dzīvošana lauku teritorijā arī tiek saistīta ar zemākiem mājsaimniecību ienākumiem, it īpaši valstīs ar zemiem ienākumiem. Respondenti no lauku rajoniem ziņo par vidējiem ienākumiem, kas ir par 20% zemāki, nekā pilsētu iedzīvotāju ienākumi. Arī starp Latvijas pilsētās un laukos dzīvojošajiem pensionāriem pastāv vidēji 11% atšķirība mēneša vidējā patēriņa līmeņos. Vislielākā atšķirība ir vērojama Vidzemē, kur laukos dzīvojošajam pensionāram ir par 23% mazāki patēriņa izdevumi, nekā pilsētās dzīvojošajiem. Kurzemes pensionāri uzrādījuši aptaujās datus, kas liecina par to, ka patēriņš, atšķirībā no citiem reģioniem, laukos ir augstāks, nekā pilsētās. Kurzemes pilsētās (standartklūda 92 Ls) un Latgales laukos (standartklūda 93 Ls) ir vismazākā pensionāru patēriņa izdevumu atšķirība, tomēr ir jāsecina (sk. 3.18 att.), ka laukos izdevumi apmēram divas reizes mazāk svārstās, kā pilsētās. Pierīgas laukos

vidējais patēriņš ir visaugstākais – 197.23 Ls mēnesī vidēji uz pensionāru, turpretim Latgalē – par 20.3% zemāks (157.23 Ls).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.16. att. Patēriņa izdevumi uz vienu māsaimniecības locekli mēnesī pilsētās un laukos dzīvojošu pensionāru māsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).

Pilsētās (sk. 3.18 att.) augstākais patēriņš uz vienu pensionāru mēnesī ir Vidzemē, Rīgā un Pierīgā, kas svārstās ap 216-212 Ls mēnesī, bet Latgalē, līdzīgi kā laukos, aptuveni tas ir par 20% zemāks. Kopumā, salīdzinot pilsētu pensionāru patēriņu uz 1 locekli mēnesī ar laukiem, vismazākās atšķirības reģionu iekšienē ir vērojamas Kurzemes (-4.3%) un Zemgales(5.3%) reģionā.

Pētot patēriņa izdevumus, arvien skaidrāk iezīmējās tendence nevienlīdzībai patēriņa izdevumu līmenī Rīgā, Pierīgā un Latgales reģionā. Paradoksāli ir tas, ka ar dažādiem patēriņa izdevumu līmeņiem pensionāri līdzīgi (40% robežās) vērtēja savu materiālo nodrošinājumu kā esošu uz nabadzības sliekšņa un nabadzīgu (sk. 3.13. att.). Šis apstāklis sasaucās ar dzīves kvalitātes teorētisko analīzi, pierādot to, ka tikai ar objektīvajiem indikatoriem ir par maz, lai novērtētu pensionāru dzīves kvalitāti, jo subjektīvais pašvērtējums, kurš tik ļoti tiek aktualizēts ES, ļauj veikt precīzākus secinājumus un dot impulsu turpmākai padziļinātākai izpētei. Autore uzskata par būtisku noskaidrot, kāda ir vidējā patēriņa līmeņa un personu skaita pensionāru māsaimniecībā savstarpējā sakarība (sk. 29. piel.). Ja viena pensionāra vidējie patēriņa izdevumi ir 188 Ls mēnesī, tad var uzskatīt, ka vienas personas māsaimniecībā dzīvojošajiem pensionāriem patēriņa līmenis ir līdzīgs divu, trīs un četru personu māsaimniecībā dzīvojošajiem; nav vērojamas nozīmīgas novirzes arī starp pilsētās un laukos dzīvojošajiem pensionāriem.

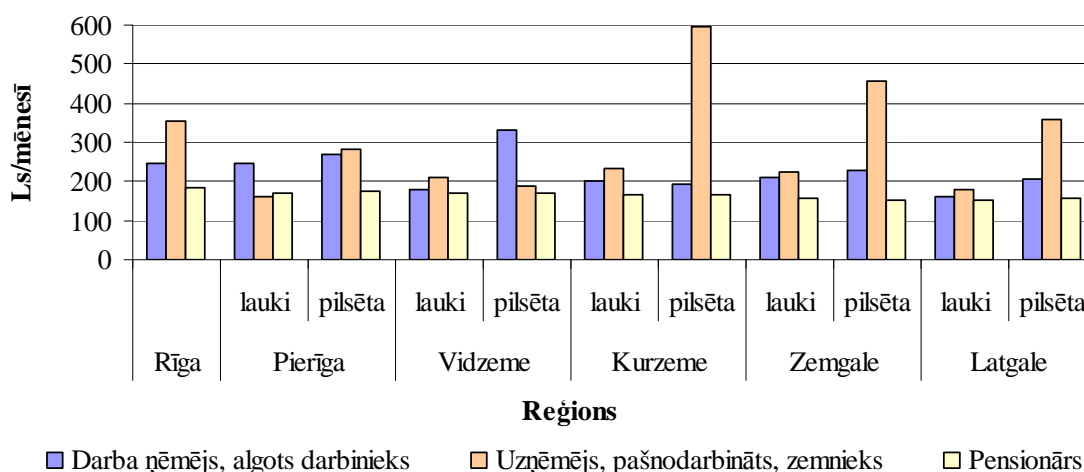
Būtiska pazīme, ko saskaņā ar promocijas darbam izvirzīto dzīves kvalitātes definīciju, autore aktualizē, ir dzīves kvalitātes atkarība ne tikai no resursiem, bet arī no zināšanām. Autore pētījumā noskaidro, vai ir atšķirība starp pensionāru patēriņa ienākumiem ar dažādu izglītības līmeni (sk. 3.2. tab.). Ļoti labi ir vērojama patēriņa izdevumu atkarība no izglītības līmeņa – jo augstāks izglītības līmenis, jo lielākas prasības pēc vajadzību apmierināšanas. Tas norāda to, ka arī ieņēmumi ir lielāki pensionāriem ar augstāku izglītību. Arī izkliede (standartnovirze) (sk. 30. piel.) parāda, ka augstāka izglītība dod lielākas priekšrocības ieņēmumu jomā, bet tas nav galvenais faktors, jo ar augstu izglītību ir arī mazi ieņēmumi (sk. 31. piel.). Pensionāriem ar augstāko un vidējo speciālo izglītības līmeni pilsētās (265.83 Ls un 194.61 Ls) ir lielāks mēneša vidējais patēriņš, nekā laukos dzīvojošajiem (237.85 Ls un 177.76 Ls), kas arī norāda uz lielākām iespējām pilsētās dzīvojošajiem pensionāriem.

**Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī dažādu izglītību
sasniegušo pensionāru grupās Latvijā 2008. gadā, Ls (n=1550)**

Izglītības līmenis un patēriņa izdevumu salīdzinājums starp līmeņiem	Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī		
	Latvija	lauki	pilsēta
Augstākā	257.23	237.85	265.83
<i>Pieaugums (Ls /mēn.) pret nākošo līmeni</i>	+69.37	+60.09	+71.22
Vidējā, vidējā speciālā	187.86	177.76	194.61
<i>Pieaugums (Ls /mēn.) pret nākošo līmeni</i>	+29.54	+16.97	+37.43
Profesionālā, arodskolas	158.32	160.79	157.18
<i>Pieaugums (Ls /mēn.) pret nākošo līmeni</i>	+4.70	+6.16	+4.56
Pamatskolas	153.62	154.63	152.62
<i>Pieaugums (Ls /mēn.) pret nākošo līmeni</i>	+16.01	+7.89	+27.57
Zemāka par pamatskolas	137.61	146.74	125.05

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

Nodarbinātība un ienākumi ir cieši saistīti ar pensionāru dzīves kvalitāti. Ja vidējie patēriņa ienākumi pārsniedz vidējo pensijas līmeni, tad jāpēta, kādi ir papildus ienākumu avoti pensionāriem. Autore veic salīdzinājumu pensionāru vidējā mēneša patēriņa līmeņiem dažādās pensijas vecuma iedzīvotāju statusa grupās. (sk. 3.19. att. un 32. piel.).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.17. att. Patēriņa izdevumi uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī dažāda ekonomiskā statusa pensionāru grupās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).

Var runāt par divām ekonomiskajām grupām: pensionāriem – darba ņēmējiem un pensionāriem – strādājošajiem un nestrādājošajiem, jo pensionāri – uzņēmēji ir mazs novēroto gadījumu skaits un, standartklūda norāda uz lielu izkliedi, tāpēc secinājumi nebūtu korekti. Salīdzinot vidējo mēneša patēriņu strādājošiem un nestrādājošiem pensionāriem, vērojama vidēji 27% atšķirība patēriņa līmenī. Vislielākās atšķirības ir novērotas Pierīgas pilsētās (nestrādājošajiem pensionāriem ir par 35% zemāki izdevumi), bet atšķirības nav vērojamas Latgales reģionā, jo laukos dzīvojošajiem patēriņa līmenis ir līdzīgs un Latgale ir vienīgais reģions, kur ir liels zemnieku un pašnodarbināto īpatsvars pensionāru vidū laukos (sk. 32. piel.). Visos reģionos (gan laukos, gan pilsētās) uzņēmējdarbības vadībā iesaistītie (pašnodarbinātie) pensionāri var mēnesī atļauties tērēt vairāk kā pārējie. Latgales, Kurzemes un Zemgales pilsētās šie

rādītāji ir ievērojami augstāki. Lielākas iespējas apmierināt savas vajadzības ir pilsētā dzīvojošiem pensionāriem, kuri strādā, salīdzinot ar laukiem, jo pilsētās ir lielākas algas un labākas darba iespējas.

Tomēr 3.19. att. uzskatāmi parāda, ka tiem pensionāriem, kas saņem pensiju un nestrādā ir mazākas patēriņa iespējas un līdz ar to arī iespējas apmierināt savas primārās vajadzības. Starp pensionāriem, patēriņa līmeni, kuriem nav algota darbinieka statuss visos reģionos, kā arī pilsētās un laukos, nav vērojamas atšķirības.

Trīs lielākie patēriņa posteņi pensionāriem ir pārtika, komunālie maksājumi mājokļa uzturēšanai un izdevumi medicīnai. Padziļinātākai analīzei autore noskaidro sakarību starp prioritārajiem patēriņa izdevumiem.

Salīdzinot sakarību starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem pārtikai uz 1 pensionāru (sk. 3.3. tab.) vidēji Latvijā, pilsētās un laukos, kā arī atsevišķi pa reģioniem 2008. gadā, ir jāsecina, ka, izņemot Zemgales reģionu ($R=0.420$), kur korelācija ir vāja, pārējās teritorijās korelācija ir vidēji cieša.

3.3. tabula

Sakarība starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem pārtikai uz 1 cilvēku pensionāru mājaimniecībās vidēji Latvijā 2008. gadā, Ls

Reģioni	Konstanšu vērtības, Ls	95% ticamības intervāls, Ls		Korelācijas koeficients	Regresijas koeficients
		<i>zemākā robeža</i>	<i>augstākā robeža</i>		
Rīga	33.00	28.13	37.88	0.636	0.151
Pierīga	46.45	40.31	52.59	0.516	0.111
Vidzeme	41.23	33.00	49.46	0.513	0.131
Kurzeme	29.76	23.71	35.82	0.632	0.179
Zemgale	46.96	41.21	52.72	0.420	0.089
Latgale	31.04	25.16	36.92	0.578	0.201
<i>lauki</i>	32.29	<i>24.11</i>	<i>40.48</i>	<i>0.580</i>	<i>0.189</i>
<i>pilsētas</i>	<i>41.26</i>	<i>37.14</i>	<i>45.39</i>	<i>0.533</i>	<i>0.112</i>

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

Var apgalvot ($P=95\%$), ka pārtikas patēriņš uz vienu pensionāru mēnesī (vidēji Latvijā) svārstās no 37.27 Ls līdz 42.14 Ls, laukos no 24.11 Ls līdz 40.48 Ls, bet pilsētās – no 37.14 Ls līdz 45.39 Ls. Latvijā vidējais pārtikas patēriņš ir 39.71 Ls mēnesī, bet regresijas koeficients 0.133 norāda uz pārtikas izmaksu pieaugumu, tātad vajadzību pēc pārtikas pieauguma. Regresijas koeficients norāda, ka lielāka nepieciešamība pēc pārtikas ir Latgalē (0.201), Kurzemē (0.179) un kopumā laukos (0.189). Kurzemē (29.76 Ls), Latgalē (31.04 Ls), Rīgā (33.00 Ls) un kopumā laukos (32.29 Ls) ir vismazākais patēriņa līmenis pārtikai uz vienu pensionāru mēnesī un tas nozīmē, ka pensionāri iztiek ar aptuveni vienu latu dienā. Savukārt Zemgalē (46.96 Ls) un Pierīgā (46.45 Ls) pārtikai pensionāri tērē visvairāk – aptuveni 1.50 Ls dienā. Bez tam Zemgalē regresijas koeficients (0.089) parāda, ka, salīdzinot ar citām teritorijām, ir vismazākā nepieciešamība pēc pārtikas.

Raksturojot pensionāru patēriņu pa reģioniem, ir jāsecina, ka *starp kopējiem patēriņa izdevumiem un izdevumiem mājoklim* (sk. 3.4. tab.) pastāv vāja korelācija, izņemot Vidzemi ($R=0.549$), kura uzrāda vidēji ciešu korelāciju, tāpēc runa ir tikai par tendenci. Vislielākie izdevumi mājoklim uz vienu pensionāru vidēji mēnesī ir Pierīgā (23.97 Ls) un Zemgalē (21.71 Ls), savukārt divas reizes mazāks patēriņš ir Latgalē (11.41 Ls), kā arī otrs mazākais patēriņš ir Vidzemē (14.26 Ls). Visos reģionos, salīdzinot ar vajadzību pēc pārtikas, ir mazākas vajadzības mājokļa izdevumu segšanai.

3.4. tabula

Sakarība starp kopējiem patēriņa izdevumiem un patēriņa izdevumiem mājokļa uzturēšanai uz 1 cilvēku pensionāru mājsaimniecībās vidēji Latvijā 2008. gadā, Ls

Reģioni	Konstanšu vērtības, Ls	95% ticamības intervāls, Ls		Korelācijas koeficients	Regresijas koeficients
		<i>zemākā robeža</i>	<i>augstākā robeža</i>		
Rīga	20.60	15.30	25.89	0.408	0.089
Pierīga	23.97	19.31	28.64	0.299	0.044
Vidzeme	14.26	10.56	17.95	0.549	0.065
Kurzeme	19.39	13.97	24.81	0.272	0.056
Zemgale	21.71	17.88	25.54	0.197	0.026
Latgale	11.41	8.23	14.60	0.366	0.061

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

Ja salīdzina divus apjomīgākos izdevuma posteņus pensionāru mājsaimniecībās (sk. 3.5. tab.), tad jāsecina, ka vidēji Latvijā pārtikas izdevumu īpatsvars ir apmēram 40%, bet izdevumi mājokļa uzturēšanai – aptuveni divas reizes mazāks – 18%.

3.5. tabula

Dažādu patēriņa izdevumu īpatsvars kopējā patēriņa izdevumu struktūrā Latvijās pensionāru mājsaimniecībās 2008. gadā, %

Reģioni	Indikatori	Patēriņa izdevumu posteņi			
		<i>pārtika</i>	<i>mājoklis</i>	<i>veselība</i>	<i>alkohols</i>
Rīga	vidēji	33.7	21.0	11.3	4.5
	<i>standartnovirze</i>	<i>11.7</i>	<i>12.0</i>	<i>9.9</i>	<i>4.3</i>
Pierīga	vidēji	38.9	18.8	12.4	5.5
	<i>standartnovirze</i>	<i>15.8</i>	<i>12.4</i>	<i>11.5</i>	<i>6.3</i>
Vidzeme	vidēji	39.3	16.1	17.9	5.5
	<i>standartnovirze</i>	<i>15.9</i>	<i>9.5</i>	<i>14.1</i>	<i>4.9</i>
Kurzeme	vidēji	38.5	18.4	13.3	6.8
	<i>standartnovirze</i>	<i>14.9</i>	<i>11.6</i>	<i>12.0</i>	<i>6.5</i>
Zemgale	vidēji	40.5	17.6	15.3	6.7
	<i>standartnovirze</i>	<i>17.5</i>	<i>10.9</i>	<i>14.4</i>	<i>8.0</i>
Latgale	vidēji	43.6	14.8	13.6	5.9
	<i>standartnovirze</i>	<i>16.6</i>	<i>10.2</i>	<i>11.2</i>	<i>6.2</i>
Latvija kopā	vidēji	39.1	17.8	13.5	5.8
	<i>standartnovirze</i>	<i>15.7</i>	<i>11.4</i>	<i>12.1</i>	<i>6.2</i>

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

Raksturojot izkliedi, standartnovirze norāda uz šo rādītāju stabilitāti un novērotās kopas viendabīgumu. Izdevumu veselības uzturēšanai īpatsvars pensionāru mājsaimniecībās ir vidēji 14%, bet alkoholiskajiem dzērieniem aptuveni 6%. Salīdzinot reģionālajā griezumā, tad lielākais īpatsvars pārtikai ir Latgalē (43.6%), bet mazākais – Rīgā (33.7%), bet mājokļa izdevumi gluži pretēji mazākais Latgalē (14.8%), bet lielākais – Rīgā (21.0%). Kā atklājās ekspertu intervijās, mazie izdevumi mājoklim Latgalē skaidrojami ar pensionāriem labvēlīgo mājokļa politiku, kā piemērs tika minēta Daugavpils, kur pensionāri 2008. gadā saņēmuši dažādas atlaides. Bez tam Latgales laukos lielākā daļa mājokļu ir apkurināmi ar malku, kas samazina izmaksas apkurei, rezultātā samazinot kopējos mājokļa uzturēšanas izdevumus. Arī kurināmā cenas Latgales reģionā ir zemākas, nekā Rīgā u.c. reģionos. Salīdzinoši interpretējot pārtikas

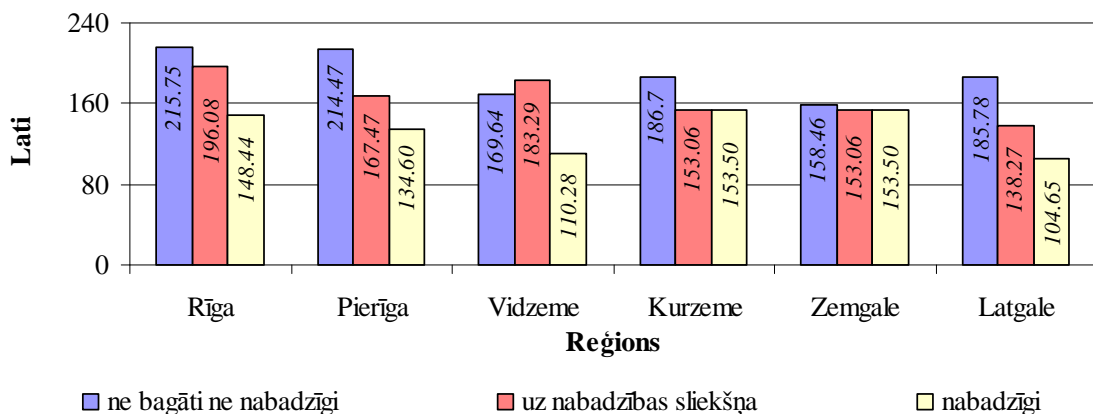
izdevumu īpatsvara diferenci, ir pretēji, jo Rīgā ir lielākas iespējas iegādāties lētākus pārtikas produktus, izmantojot dažādas atlaižu sistēmas, piedāvājumus, salīdzinot ar Latgali, kuras laukos pensionāri iepērkas arī autoveikalos, kur cenu līmenis, sakarā ar piegādi dzīves vietā, ir augstāks. Veselības uzturēšanai vislielākais īpatsvars vērojams Vidzemē, bet vismazākais – Rīgā. Savukārt, alkoholem nepastāv tik jūtamas atšķirības, bet tomēr lielākais īpatsvars ir Kurzemē un Zemgalē par nepilniem 7%, bet Rīgā – par 4.5%.

Promocijas darbā patēriņš kā dzīves kvalitāti raksturojošs rādītājs tika pētīts no dažādiem aspektiem. Būtiski ir noskaidrot patēriņa izdevumu ietekmi uz dzīves kvalitāti noskaidrojot pensionāru subjektīvo viedokli (sk. 33. piel.).

Patēriņa izdevumu salīdzinājums reģionos, pilsētā un laukos un visās četrās pašnovērtējuma kategorijās ir redzams 33. piel.. Analīzē autore fokusēties uz tām kategorijām, kurām ir augsts un tām, kurām ir zems pašvērtējums. Visaugstākais patēriņa līmenis un tam atbilstošs labs materiālā stāvokļa pašvērtējums ir Rīgā (368.87 Ls mēnesī) un Zemgalē (367.02 Ls/mēn.), bet viszemākais – Kurzemē (212.38 Ls/mēn.) un Latgalē (237.49 Ls/mēn.). Tātad atšķirības starp labāk un sliktāk pozicionētajiem reģioniem ir vairāk kā vidēji 130-150 Ls/mēn., piem., Rīgā pensionāram, kurš ir apmierināts ar savu materiālo stāvokli, ir par 73% augstāks mēneša patēriņa līmenis nekā Kurzemē un Kurzemē pensionārs, kurš vērtē savu dzīvi labi, tērē tikai par 12% (212.38 Ls mēnesī) vairāk nekā Rīgā dzīvojošs pensionārs, kurš savu dzīvi vērtē kā uz nabadzības sliekšņa esošu, savukārt pensionāri Latgalē, kuri uzskata, ka dzīvo nabadzīgi, vidēji mēnesī tērē 3.5 reizes mazāk (106.08 Ls mēnesī), nekā Rīgā labi dzīvojošie pensionāri (sk. 33. piel.).

Tik pat krasas atšķirības ir kategorijā, kuri uzskata, ka ir uz nabadzības sliekšņa. Rīgas pensionāri vidēji pie 189.76 Ls mēnesī sevi attiecina šai kategorijai, bet Zemgalē – pie 132.35 Ls mēnesī, lai gan augstākie novērtējumi (mēs neesam bagāti, bet dzīvojam labi) abos reģionos bija līdzīgi. Tas nozīmē, ka Rīgā pensionāriem ir ļoti augstas prasības pret dzīvi un vajadzību apmierināšanu, salīdzinot ar citiem reģioniem.

Informācija par pensionāru materiālā stāvokļa pašvērtējumu atkarībā no patēriņa izdevumiem uz vienu mājsaimniecības locekli mēnesī, ja viņi uzskata, ka dzīve 2008. gadā salīdzinot ar 2007. gadu ir kļuvusi sliktāka, ir apkopota 3.18. att.

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

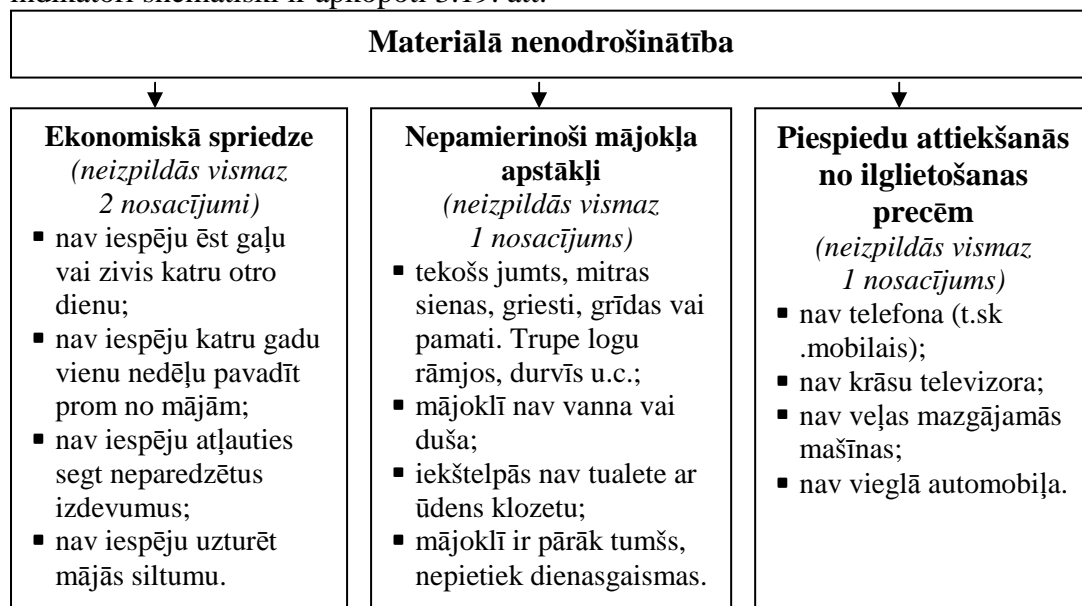
3.18. att. **Materiālā stāvokļa pašvērtējums atkarībā no patēriņa izdevumiem uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī gadījumos, kad dzīve kļuvusi sliktāka, pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, Ls (n=1550).**

Rezultāti demonstrē, ka pensionāri, kuri uzskata, ka dzīve ir pasliktinājusies un sevi vērtē, kā nabadzīgus, mēnesī var atļauties tērēt Kurzemē un Zemgalē 153 Ls, bet

Latgalē un Vidzemē aptuveni 100 Ls. Arī šajos patēriņa līmeņos ir vērojamas atšķirības starp reģioniem, tomēr ne tik krasas. Piem., Zemgales pensionāri, kuriem dzīve ir pasliktinājusies, patēriņa līmeņu grupās ir ļoti līdzīgas visās materiālā stāvokļa gradācijās (153-158 Ls/mēn.). Tas ir izskaidrojams ar to, ka dzīve šiem Zemgales pensionāriem ir kļuvusi sliktāka, bet viņi nespēj identificēt, uz kuru grupu sevi attiecināt, jo kā tika minēts iepriekš, pie 367 Ls/mēn. pensionāri Zemgalē ir apmierināti ar materiālo nodrošinājumu. Arī Kurzemes pensionāri, kuriem dzīve, salīdzinot ar 2007. gadu, ir pasliktinājusies, gan tie, kas sevi uzskata par nabadzīgiem, gan arī, kas uzskata, ka ir uz nabadzības sliekšņa, mēnesī tērē 153 Ls. Veicot patēriņa izdevumu līmeņa izpēti, lai novērtētu un salīdzinātu pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos, ir jāsecina, ka 1/3 pensionāru sevi uzskata par nabadzīgiem vai esošus uz nabadzības robežas, puse pensionāru savu dzīvi 2008. gadā vērtē kā pasliktinājušos, salīdzinot ar 2007. gadu. Viskrasākās atšķirības pensionāru dzīves kvalitātes rādītājos vērojamas Rīgas reģionā (Rīgas un Pierīgas statistiskie reģioni) un Latgales reģionā. Galvenie iemesli pensionāru dzīves kvalitātes atšķirībai Latgales reģionā, salīdzinot ar pārējiem, ir zemākais pensiju apjoms, kas ietekmē to, ka 2/3 pensionāru ir iedalāmas zemākā līmeņa rīcībā esošo ienākošo ienākumu un patēriņa kvintilēs. Līdz ar to arī vidējie patēriņa izdevumi uz 1 personu ir viszemākie, salīdzinot ar citiem reģioniem. Nākošajā apakšnodaļā autore turpina pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājumu reģionos, izmantojot 2007. gada ES dzīves apstākļu aptaujas anonimizēto datu bāzi.

3.3. Pensionāru materiālais nodrošinājums

Materiālā nodrošinājuma trūkums, tiek definēts kā piespiedu atteikšanās no precēm, kuras ir izmantojamas pamatvajadzību apmierināšanai. Promocijas darbā tiek izmantota ES dzīves kvalitātes pētījuma metodoloģija. ES aptaujā, attiecībā uz katru no vairākām lietām, kas tika minētas respondentiem, tika piedāvāts formulējums: vai mājsaimniecība to varēs atļauties, ja tas būs nepieciešams. Nolūks ir izmērīt piespiedu atteikšanos, no lietām un uzzināt, ko no tā mājsaimniecības nevar atļauties. (Second European Quality..., 2009) Šīs izpētes pieejas materiālās nenodrošinātības subjektīvie indikatori shematiski ir apkopoti 3.19. att.

Avots: autores konstruēta, izmantojot Second European Quality..., 2009; Materiālā nenodrošinātība Latvijā, 2009

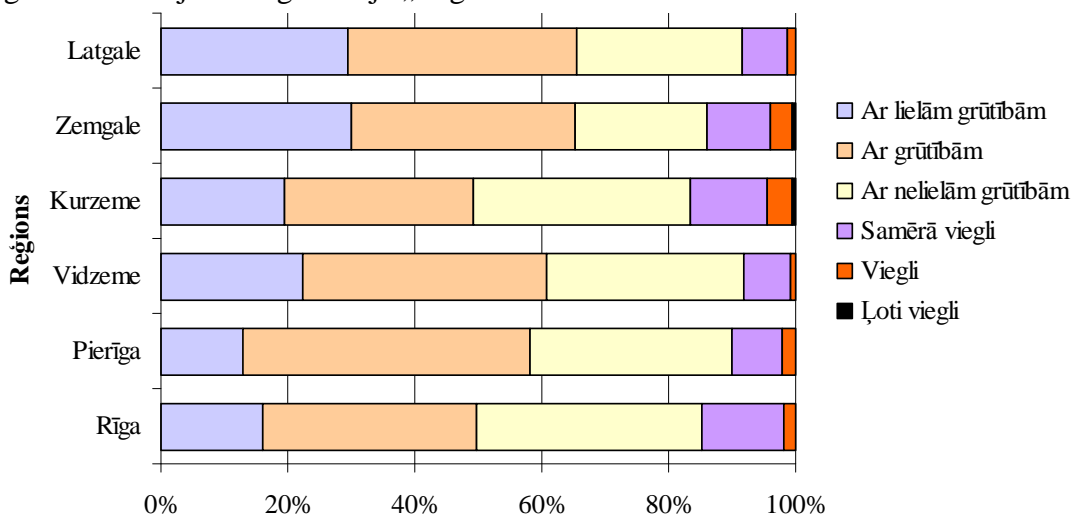
3.19. att. Materiālās nenodrošinātības subjektīvie indikatori.

Materiālā nenodrošinātība ir rādītāju kopums, kas ļauj plašāk izprast mājsaimniecību dzīves līmeni, kas savukārt ir dzīves kvalitātes raksturojošs rādītājs. EU SILC apsekojuma kontekstā materiālā nenodrošinātība tiek definēta kā apstākļi, kas mājsaimniecībai liedz pieeju zināmiem materiāliem labumiem, kas izriet no ekonomisko resursu trūkuma, neapmierinošiem mājokļa apstākļiem un piespiedu atteikšanās izmantot ilglietošanas sadzīves priekšmetus (*Materiālā nenodrošinātība Latvijā, 2009*). Lai pārbaudītu, vai pensionāru mājsaimniecībām nedraud ekonomiskā spriedze, neapmierinoši mājokļa apstākļi un piespiedu atteikšanās no ilglietošanas preču izmantošanas, ir jānoskaidro vai izpildīsies katras iepriekšminētās dimensijas nosacījumi (3.19. att.).

Kā materiālā bāze pētījumam tiek izmantots LR CSP 2007. gada iegādātais apsekojums *Kopienas statistika par ienākumiem un dzīves apstākļiem* (EU-SILC), kura galvenais nolūks ir nodrošināt salīdzināmu un sistemātisku informāciju par katru valsti un ES kopumā. Viens no apsekojuma mērķiem ir rosināt datu lietotājus strādāt ar apsekojuma anonimizētiem mikro-datu failiem un pašiem veikt dziļāku datu analīzi (*Ienākumi un dzīves apstākļi...*, 2005, 2006, 2007), ko autore arī realizē šajā promocijas darbā. Kopumā tiek izmantoti divi mikro-datu faili: viens ar 1971 anonimizētiem pensionāriem, otrs – Veselības modulis ar 2504 anonimizētiem pensionāriem. Visas personas, kuras tiek atlasītas ir vecumā virs 65 gadiem un 1/3 no ir vīrieši (sk. 6.piel.). Atbilstoši noteiktās grupas ģenerālkopai, 386 824 ir pensionāri vecumā virs 65 gadiem, bet izlases lielums – 1066 pensionāri atbilst pieļaujamai kļūdas robežai 3% (Сондерс, 2006: 231.-232.), mazākā izlase no šī apsekojuma datu bāzes iekļauj 1971 pensionārus, kas 0.5-0.6% robežās pārstāv katra reģiona ģenerālkopu (sk. 6. piel.).

Subjektīvās ekonomiskās grūtības ir plaši izmantots indikators, kas atspoguļo mājsaimniecības spēju „savilkt galus kopā”. Ja respondents uzskata, ka mājsaimniecībai ir grūti vai ļoti grūti finansiāli iztikt, tad mājsaimniecība tiek definēta kā tāda, kas cieš ekonomiskām grūtībām (*Second European Quality...*, 2009).

Var apgalvot (P=99%), ka kopumā vairākums (92-94%) Latvijas pensionāru visos reģionos cieš no ekonomiskajām grūtībām (sk. 3.22. att.), turpretim Rīgā, Pierīgā un Zemgalē tādu pensionāru skaita īpatsvars ir nedaudz mazāks (81-85%); kas norāda uz spēju „savilkt galus kopā” ar nelielām grūtībām, grūtībām un lielām grūtībām, kur augstākais vērtējums ir gradācijā „ar grūtībām”.

Avots: sutores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.20. att. Pensionāru „spēja savilkt galus kopā” Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).

Tikpatkā nav tādu pensionāru, izņemot Zemgali un Kurzemi (0.4%), kuri ļoti viegli „spētu savilkt galus kopā”. Lielākajā daļā reģionu aptuveni 7-10% samērā viegli, bet vidēji 2% - viegli nodrošina ekonomiskās vajadzības. Var apgalvot (P=99%), ka pensionāri cieš no ekonomiskajām grūtībām visos reģionos vienlīdzīgi.

Otrais lielākais izdevumu postenis pensionāriem ir komunālie maksājumi par mājokli (īre, kurināmais, elektrība u.c.). Autore noskaidro kāds ir šī posteņa finansiālais slogs, salīdzinot situāciju reģionos. Var apgalvot, (P=99%) ka pensionāriem papildus finansiālo slogu rada norēķini par mājokli (80-90%) visos reģionos (sk. 3.6. tab.), pie kam Latgalē (46.8%) un Zemgalē (43.5%) tas sagādā lielas grūtības, turpat vai pusei pensionāru, taču citos reģionos – aptuveni trešai daļai. Lai arī Latgalē ir vismazākais komunālo maksājumu īpatsvars pensionāru patēriņa izdevumos, tomēr ņemot vērā patēriņa kopējā līmeņa atšķirības, kas rāda, ka Latgalē patēriņa iespējas ir zemāks, pensionāri šajā reģionā izjūt mājokļa izmaksas kā lielas finansiālas grūtības.

Var apgalvot (P=99), ka 13% no pensionāriem Latvijā ir veikuši kādus pirkumus uz kredīta vai arī ir spiesti atmaksāt aizdevumu, no kuriem 77% šī kredītu atmaksa sagādā grūtības. Salīdzinot pa reģioniem, Vidzemes (47.8%) un Zemgales (43.4%) pensionāriem tas sagādā vislielākās grūtības. Visveiksmīgāk ar kredītsaistībām galā tiek Rīgas (35.3%) un Kurzemes (28.9%) pensionāri.

Analizējot ekonomiskās spriedzes rādītājus kopumā pēc gadījumu skaita, aptuveni 80-90% pensionāru atbilžu liecina par to, ka nav iespējams nodrošināt divus rādītājus (sk. 33. piel.): katru gadu vienu nedēļu pavadīt prom no mājām vai atļauties segt neparedzētus izdevumus 75 Ls vērtībā. Pašsaprotami, ka pensionāriem Latvijas apstākļos nav iespēju baudīt šādas Eiropas attīstītajās valstīs tik pašsaprotamas lietas. Aptuveni pusei pensionāru (Vidzemē pat vairāk) nav iespēja arī baudīt pilnvērtīgu, sabalansētu uzturu, bet aptuveni trešā daļa nespēj uzturēt mājokli pietiekami siltu.

3.6. tabula

Kredīta atmaksas (pirkumi un aizdevumi) un kopējo mājokļa izmaksu finansiālais slogs pensionāriem Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971)

Indikatori	Teritorija	Pensionāru vērtējums, %		
		sagādā lielas grūtības	sagādā nelielas grūtības	nemaz nesagādā grūtības
Kopējo mājokļa izmaksu finansiālais slogs	Rīga	35.5	50.2	14.3
	Pierīga	36.1	56.8	7.1
	Vidzeme	37.4	52.5	10.0
	Kurzeme	30.8	53.5	15.8
	Zemgale	43.5	39.2	17.3
	Latgale	46.8	42.2	11.0
Pirkumu kredīta un aizdevumu atmaksas finansiālais slogs	Rīga	7.4	57.4	35.3
	Pierīga	10.5	78.9	10.5
	Vidzeme	47.8	43.5	8.7
	Kurzeme	11.1	60.0	28.9
	Zemgale	43.4	43.4	13.2
	Latgale	23.7	55.3	21.1

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP EU-CILC anonimizētu datu bāzi

Tomēr, lai padziļinātāk izpētītu un salīdzinātu materiālo nodrošinātību, t.sk. ekonomisko spriedzi, autore veica ļoti precīzus aprēķinus izvērtējot katru mājsaimniecību atsevišķi un noskaidrojot cik ir tādu pensionāru, kuriem netiek izpildīti 2 nosacījumi no 4 iespējamajiem. 3.10. tab. Visu iespējamo kombināciju rezultāti ir redzami 3.10. tab., bet aprēķinu gaita ir fiksēta 36. piel.

Rezultāti parāda, ka ekonomiskā spriedze ir lielākajā daļā (aptuveni 2/3) no visām pensionāru mājsaimniecībām., jo netiek izpildīti vismaz 2 no 4 rādītājiem. Kā liecina dati 3.7. tab., tad 1/5 daļai neizpildās 4 no 4 nosacījumiem vai 3 no 4, bet 1/4 daļai neizpildās 2 no 4 nosacījumiem. Vidzemē un Zemgalē visbiežāk ir sastopami pensionāri, kuriem neizpildās visi četri nosacījumi.

Analizējot pa reģioniem, atklājās, ka Vidzemē (84.9%) un Latgalē (79.0%) visvairāk pensionāri ir pakļauti ekonomiskajai spriedzei. Vidzemē par 28% biežāk, nekā Rīgā, pensionāriem ir ekonomiskā spriedze. Aptuveni 1/3 Vidzemes un Zemgales pensionāru nevar atļauties ēst gaļu vai zivis katru otro dienu, nevar uzturēt mājās siltumu, nevar atļauties segt neparedzētus izdevumus un nav iespēja katru gadu vienu nedēļu pavadīt prom no mājām (atvaļinājumā), tātad neizpildās neviens no nosacījumiem. Vidēji 12% pensionāriem vav iespējams izpildīt vismaz vienu no Eiropas dzīves standarta indikatoriem; Zemgales reģionā tie ir 15%, kas ir vairāk kā citos reģionos.

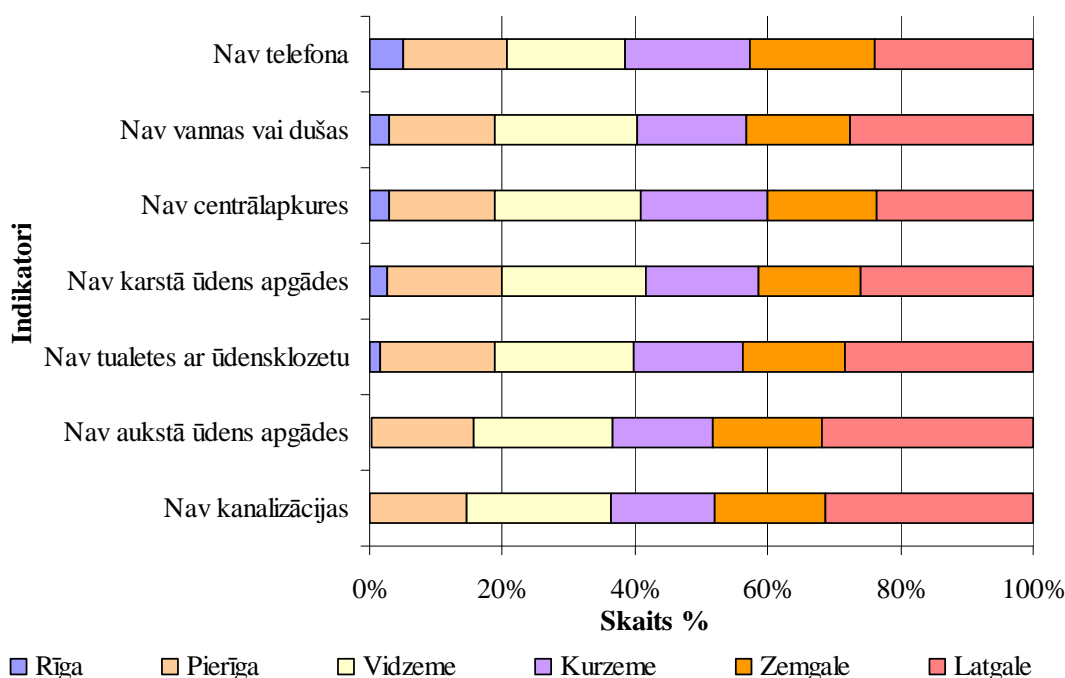
3.7. tabula

**Ekonomiskā spriedze pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos
2007. gadā, % (n=1971)**

Nav iespēju izpildīt nosacījumus	Reģioni						Latvija kopā
	Rīga	Pierīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
4 no 4 rādītājiem	16.0	23.7	32.0	20.1	28.8	18.8	21.6
3 no 4 rādītājiem	28.2	29.5	37.4	28.1	26.6	32.0	29.9
2 no 4 rādītājiem	22.1	23.2	15.5	25.6	17.6	28.2	22.5
kopā	66.3	76.3	84.9	74.0	73.0	79.0	74.0
1 no 4 rādītājiem	12.9	10.8	8.2	12.8	14.7	10.5	11.9

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP EU-CILC anonimizētu datu bāzi

Pensionāru dzīves kvalitātes raksturojošs rādītājs ir mājokļa apstākļi un nodrošinājums ar ilglietošanas precēm. Ar elektrību ir apgādāti 99.9% no pensionāriem un 94.2% – ir pieejama tīkla, balonu gāze vai stacionārā elektriskā plīts (37. piel.). Var izdarīt pieņēmumu, ka pārējie 5.8% pensionāru izmanto malkas plīti ēdiena gatavošanai. Vidēji 74% pensionāru Latvijā ir garāžas. Raksturojot mājokļa apstākļus pa pozīcijām, var secināt, ka nopietnas atšķirības vērojamas kā reģionos, tā arī lauku un pilsētu mājokļa apstākļos (sk. 3.21. att.). Var apgalvot (P=99.5%), ka aptuveni pusei no laukos dzīvojošajiem pensionāriem nav pieejama tualete ar ūdens klozetu, centrālapkure, līdz ar to karstā ūdens apgāde, vanna un duša. Aptuveni 40% pensionāru nav aukstā ūdens apgādes mājoklī un kanalizācija. Pilsētās dzīvojošajiem pensionāriem mājokļa nosacījumu neizpilde svārstās ap 10%, izņemot 1/5 pensionāru, kuriem nav pieejama centrālapkure un karstais ūdens. Salīdzinot mājokļa apstākļus reģionos, ir jāsecina, ka vissliktākajos apstākļos dzīvo pensionāri Latgales reģionā, jo aptuveni 40% pensionāru mājoklī nav kanalizācijas un aukstā ūdens pievada, bet vairāk kā pusei nav visu pārējo mājokļa nodrošinātības nosacījumu un telefons. Vidzemē pensionāru mājokļa apstākļi ir sliktāki, nekā vidēji Latvijā un pārējos reģionos, un aptuveni pusei pensionāru nav centrālapkures, līdz ar to nav pieejams karstais ūdens un vanna vai duša. Vislabākie mājokļa apstākļi ir Rīgā un pilsētās dzīvojošajiem pensionāriem, lai gan viņu materiālā nodrošinājuma subjektīvais vērtējums ir kritiskāks nekā citos reģionos.

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP MBA anonimizētu datu bāzi

3.21. att. Mājokļa apstākļu un ilglietošanas preču nenodrošinātība pensionāru māsaimniecībās dažādās Latvijas teritorijās 2008. gadā (n=1550).

Latgalē aptuveni 40% pensionāru savu materiālo nodrošinājumu vērtē kritiski. Ir vērojama diference starp Rīgas un lauku pensionāru mājokļa apstākļiem. Vēl viens svarīgs elements pensionāriem ir sakari, saziņas līdzekļi, īpaši gadījumos, ja ir veselības problēmas, bet 2008. gada dati liecina, ka gandrīz pusei pensionāru laukos un 1/4 daļai pilsētās nav mobilu telefonu, kuri būtu īpaši ērti pensionāriem. Vislielākais īpatsvars pensionāru, kuriem nav mobilā telefona ir Latgalē (50.1%), Kurzemē un Zemgalē aptuveni 40%. Savukārt 2007. gada dati papildina mājokļa apstākļu nodrošinājuma analīzi ar tādiem rādītājiem kā iespēju uzturēt mājās pietiekamu siltumu, ko neizdodas nodrošināt vidēji 1/3 pensionāru Latvijā, bet īpaši aktuāls siltuma jautājums ir Zemgalē (43.5%) un Vidzemē (40.2%) (sk. 38. piel.). Tekošs jumts ir nopietns drauds mājoklim ar no tā izrietošajām sekām, kas negatīvi ietekmē mājokli, tātad stingri nolietots mājoklis ir vidēji 1/4 daļai Latvijas pensionāru. Latgalē un Vidzemē pat 1/3 daļa pensionāru dzīvo šādos neapmierinošos mājokļos, kurus būtu nepieciešams remontēt. 6-12% pensionāri nav apmierināti arī ar to, ka mājoklī ir pārāk tumšs un nepietiek dienasgaismas.

Neapmierinoši mājokļa apstākļi: tekošs jumts, mitra māja, pārāk tumšs, nav vannas, dušas, nav tualetes ar ūdens klozetu ir indikatori, kuri pēc ES metodoloģijas ir izmantojami mājokļa apstākļu vērtējumam (sk. 3.8. tab.). Lai apgalvotu, ka mājokļa apstākļi nav nodrošināti, ir jāizpildās 1 no 4 iepriekšminētajiem nosacījumiem, izskaitļojot dažādu variantu kombinācijas visām pensionāru māsaimniecībām (sk. 35. piel.). Rezultāti atkārtoti apliecina iepriekš veiktos secinājumus, ka aptuveni puse pensionāru dzīvo neatbilstošos apstākļos. Pēc intensitātes (neizpildās vismaz 1 no 4 nosacījumiem) neatbilstošākie mājokļa apstākļi ir Latgalē (59.7%) un Vidzemē (54.8%) dzīvojošajiem pensionāriem, tātad 30% biežāk nekā pensionāriem vidēji Latvijā. Rīgā, salīdzinot ar Latgali, pensionāriem divas reizes retāk ir slikti mājokļa apstākļi.

3.8. tabula

**Neapmierinoši mājokļa apstākļi pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos
2007.gadā, % (n=1971)**

Nav nodrošināts	Reģioni						Latvija
	Rīga	Pierīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
4 no 4 rādītājiem	0.7	5.8	7.8	3.3	2.9	3.8	3.3
3 no 4 rādītājiem	3.2	6.2	16.0	10.3	10.4	21.2	10.4
2 no 4 rādītājiem	6.8	17.4	21.5	15.4	15.1	22.8	15.2
1 no 4 rādītājiem	22.6	12.0	9.6	19.0	19.1	11.8	16.8
Kopā	33.3	41.5	54.8	44.0	47.5	59.7	45.7

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

Piespiedu atteikšanās no ilglietošanas preču izmantošanas ES saistās ar telefona, televizora, veļas mašīnas vai automobiļa iztrūkumu pensionāru mājsaimniecībās (sk. 3.9. att. un 39. piel.). Ja vismaz viens no šiem nosacījumiem neizpildās, tad tiek uzskatīts, ka mājsaimniecība piespiedu kārtā ir spiesta attiekties no šīm precēm. Piem., iepriekš tika secināts, ka 2008. gadā 1/3 Latvijas pensionāru nebija mobilo telefonu, bet 2007. gada dati apliecina, ka 5.6% pensionāru to nav, jo nevar atļauties iegādāties, pārējiem to nav citu iemeslu dēļ, varbūt tās ir pārklājuma vai tarifa problēmas. Kā iemesls iespējams ir pesionāru neuzticēšanās jaunajām tehnoloģijām, arī telefona taustiņi ir sīki un komplicēti – vecāka gada gājuma pensionāru lietošanai. Būtu nepieciešami turpmāki padziļinātāki pētījumi, kas interesētu ne tikai pensionāru labklājībā ieinteresētos politiķus, bet arī ražotājus un mārketinga speciālistus. Latvijā 1/3 daļa pensionāru nav nodrošināta ar automobili un 1/4 – ar datoru, jo nav varējuši to atļauties. 17% nevar iegādāties veļas mazgājamo mašīnu. Situācija parāda, ka Latgalē visas minētās ilglietošanas preces pensionāri nevar atļauties biežāk kā citos reģionos. Zemgalē 36% nevar atļauties iegādātie datoru, bet 44% vieglo automobili, kas ir biežāk kā citos reģionos. Vidzemē 9% nevar atļauties mobilo telefonu.

3.9. tabula

**Piespiedu atteikšanās no ilglietošanas preču izmantošanas Latvijas reģionos
2007. gadā, % (n=1971)**

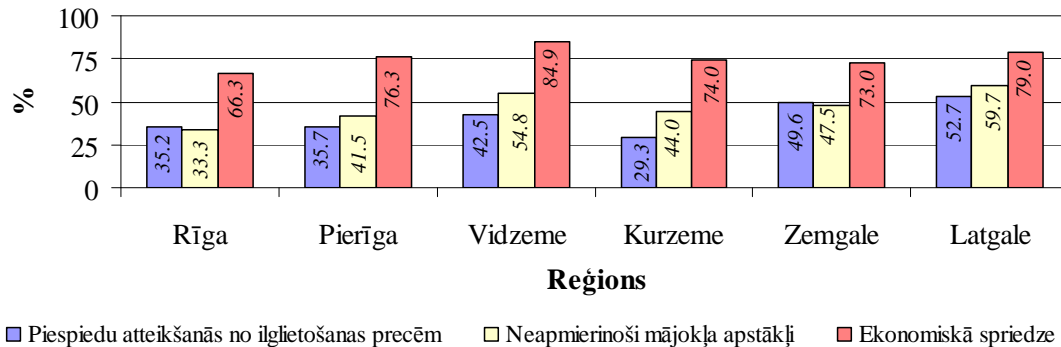
Nevar atļauties	Reģioni						Latvija kopā
	Rīga	Pierīga	Vidzeme	Kurzeme	Zemgale	Latgale	
4 no 4 precēm	0.0	0.4	0.9	0.0	0.4	0.3	0.3
3 no 4 precēm	0.5	2.07	3.2	1.3	1.8	5.1	2.1
2 no 4 precēm	6.3	8.7	9.1	5.5	9.3	12.1	8.3
1 no 4 precēm	28.4	24.5	29.2	22.7	38.1	35.2	29.9
Kopā	35.2	35.7	42.5	29.3	49.6	52.7	40.6
1 no 3 precēm (bez automobiļa)	15.8	12.9	16.0	17.9	14.4	18.5	16.1

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

Salīdzinot reģionus, var konstatēt, ka piespiedu atteikšanās no ilglietošanas precēm biežāk ir vērojama Latgalē (52.7%) un Zemgalē (49.6%). Latvijā iegādāties

automobili nespēj 42% pensionāru, tāpēc autore papildus aprēķināja piespiedu atteikšanos no ilglietošanas precēm, neieskaitot automobili (sk. 34. piel.). Rezultāti liecina, ka vismaz 1 no 3 ilglietošanas precēm visbiežāk nevar atļauties iegādāties Latgalē (18.5%) un Kurzemē (17.9%).

Kopumā var secināt, ka vairāk kā 2/3 no Latvijas pensionāriem ir ekonomiskā spriedze un nepilnai pusei ir neapmierinoši mājokļa apstākļi un finansiālā nespēja iegādāties ilglietošanas preces (sk. 3.22. att.).

Avots: autore's pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.22. att. **Materiālā nenodrošinātība pensionāru māsaimniecībās Latvijas reģionos 2007. gadā, % (n=1971, P=99%).**

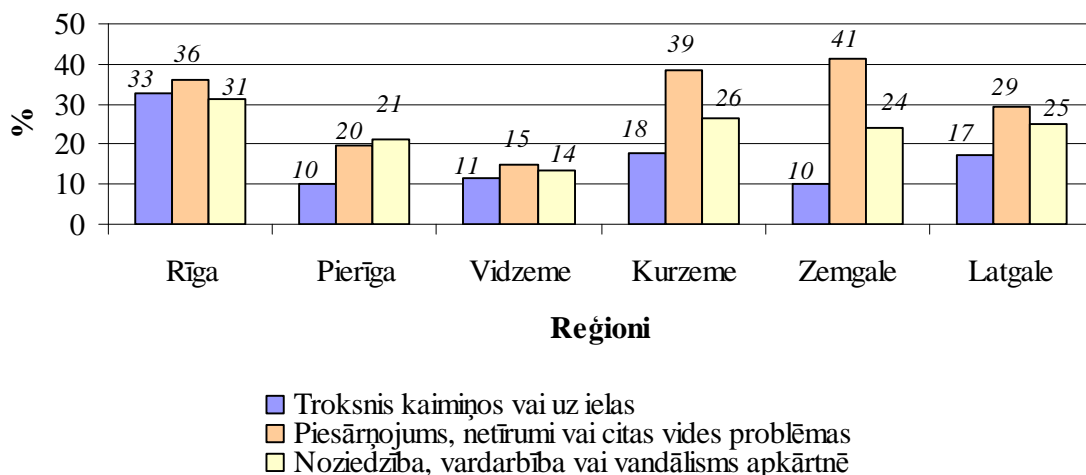
Visi trīs indikatori ir vienlīdz nozīmīgi pensionāru dzīves kvalitātes aspekti, kas raksturo nodrošinājumu ar primārajām vajadzībām. Lai izdarītu slēdzienu, kādas atšķirības reģionos ir kopumā raksturojot materiālo nenodrošinātību, autore saranžēja reģionus pēc visu trīs indikatoru negatīvākajām vērtībām (1-negatīvākais vērtējums līdz 6-positīvākais vērtējums) (sk. 41. piel.). Rezultātā, saskaitot punktus, reģionus var iedalīt trīs līdzīgās grupās, kur pirmā ir visvairāk materiāli nenodrošinātā, bet trešā – vismazāk materiāli nenodrošinātā:

1. Latgale (18 punkti) un Vidzeme (17 punkti);
2. Pierīga (33 punkti) un Zemgale (32 punkti);
3. Kurzeme (42 punkti) un Rīga (47 punkts).

3.4. Vide un veselība kā pensionāru dzīves kvalitātes rādītāji

Pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru izpēte pierādīja, ka veselība ir otrs nozīmīgākais faktors aiz materiālā nodrošinājuma, savukārt viens no veselību un labsajūtu ietekmējošajiem faktoriem ir apkārtējā fiziskā un sociālā vide, kurā pensionārs dzīvo. Latvijas aptauju datu bāzēs nav pieejama tik detalizēta informācija par veselību un vidi, kā tā ietekmē pensionāru dzīves kvalitāti, un vai visos reģionos pensionāriem ir vienādas iespējas un tiesības uz labas veselības nodrošinājumu un nepiesārņotu apkārtējo dabas vidi. Autore promocijas darba ietvaros izmantoja ES veiktās aptaujas 2007. gada pensionāru anonimizētās datnes, lai veiktu padziļinātāku izpēti un salīdzinājumu reģionālajā skatījumā.

Pensionāru dzīves kvalitāti ietekmē ne tikai dabas vide, ar to saistītās problēmas: piesārņojums, netīrība u.c., bet arī tas, cik klusa un pievilcīga ir apkārtnē, kurā viņi dzīvo, vai nav pārlietu liels troksnis, kas rada diskomforta sajūtu un traucē baudīt labu dzīvi. Arī drošība savā apkārtņē ir ļoti būtisks nosacījums novecošanas procesā, jo pensionāri baidās dzīvot vidē, kurā bieži sastopama noziedzība, vardarbības draudi vai vandālisms. Informācija (P=99%), kas raksturo, kura no iepriekš aprakstītajām problēmām uztrauc pensionārus, ir apkopota 3.23. att.

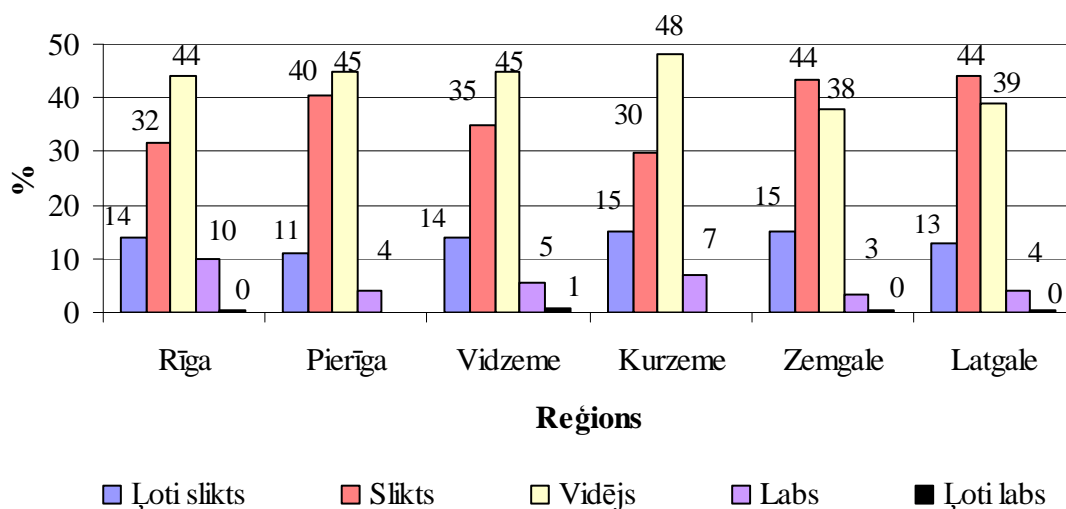

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.23. att. Apkārtējās vides problēmas pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=1971).

Pētījumā iegūtā informācija norāda, kuras problēmas pensionāriem sagādā vislielākās rūpes viņu dzīvesvietā (skat. 3.23. att.). Var apgalvot (p-99%), ka visvairāk (31.5%) pensionārus uztrauc vides problēmas un ar to saistītais piesārņojums. Otra grupa ir bīstama vide saistībā ar noziedzību (25.2%) un trešā grupa – troksnis kaimiņos vai uz ielas (19.4%). Analizējot reģionālajā griezumā, aptuveni 40% Zemgales un Kurzemes pensionāru nav apmierināti ar piesārņojuma problēmu savā dzīves vietā. Rīgā (1/3 pensionāru), biežāk kā citur, pensionāri nav apmierināti ar troksni uz ielas un noziedzības līmeni. Bet, apkopojot visus vides aspektus, ir jāsecina, ka Pierīga un Vidzeme ir vispievilcīgākās un atbilstošākās teritorijas vecumdienu pavadīšanai, pretēji Rīgai, kura vides nosacījumu vērtējumā ir atzīta par problemātisku pilsētu pensionāru labas dzīves nodrošināšanai.

Pensionāru veselības subjektīvais vērtējums. Lielākā daļa pensionāru savu veselību vērtē kā vidēju (37%) un sliktu (43%) un tas saskan ar teorētiskajām atziņām šai jomā (sk. 3.24 att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

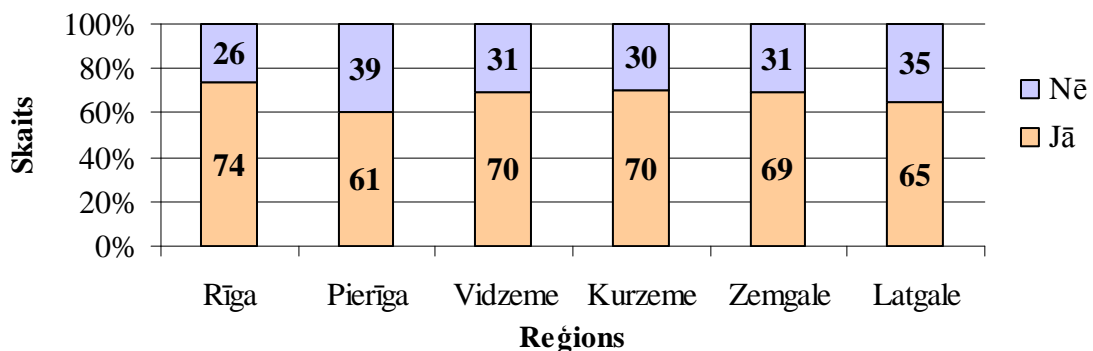
3.24. att. Vispārējā veselības stāvokļa pašvērtējums pensionāru skatījumā Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).

Ar veselību saistīto rādītāju izpētei 2007. gadā ES savā aptaujā iekļāva vairākus jautājumus, kuri ir analizēti arī pensionāru skatījumā, lai rezultātus salīdzinātu pa reģioniem. Veselības modulis ir papildus pētījums, tāpēc tiek izmantota EU-SILC anonimizēto datu 2. datne, kurā izlase ir lielāka – 2924 pensionāri vecumā virs 65 gadiem.

Priekšstatus par vispārējā veselības stāvokļa pašvērtējumu pensionāru skatījumā dažādos Latvijas reģionos sniedz EU- SILC iegūtā informācija (sk. 3.26. att.), jo objektīvie dati, kuri ir apkopoti dažādos veselību raksturojošos statistikas izdevumos, atklāj, ka pensionāri ir riska grupa, kura, saistībā ar novecošanas procesu, biežāk ir pakļauta dažādām saslimšanām. Kā intervijās apgalvoja paši pensionāri, tad veselības pasliktināšanās pati par sevi ir lieta, ar ko pensionāriem ir jāsamierinās. Dzīves kvalitātes faktoru izpētē veselības jomā parādās atšķirība starp fiziskās un garīgās veselības vērtējumu, tomēr šajā datu bāzē ir iespējams iegūt informāciju tikai par veselības stāvokļa kopvērtējumu.

Var apgalvot (P=99%), ka vairāk kā 2/3 pensionāru visos reģionos vienlīdzīgi savu veselības stāvokli vērtē kā vidēju un sliktu. Nedaudz biežāk slikti veselību vērtē Zemgalē (44%) un Latgalē (44%) dzīvojošie pensionāri. Laba veselība biežāk sastopama Rīgā (10%) dzīvojošajiem pensionāriem. Var izdarīt pieņēmumu, ka tas ir tāpēc, ka šeit ir lielākas iespējas apmeklēt pieredzes bagātākus ārstus un veikt profilaktiskos pasākumus veselības uzturēšanai.

Noskaidrojot, kurā no reģioniem pensionāri sirgst ar kādu hronisku (ilgstošu) slimību, atklājas (P=99%), ka visos reģionos vienlīdz 2/3 pensionāru sirgst ar kādu nopietnu slimību (sk. 3.25. att.). Nedaudz lielāks šis rādītājs ir Rīgā. Iespējams, ka šādas nopietnas hroniskas (ieilgušas) slimības ierobežo pensionāru fiziskās aktivitātes.

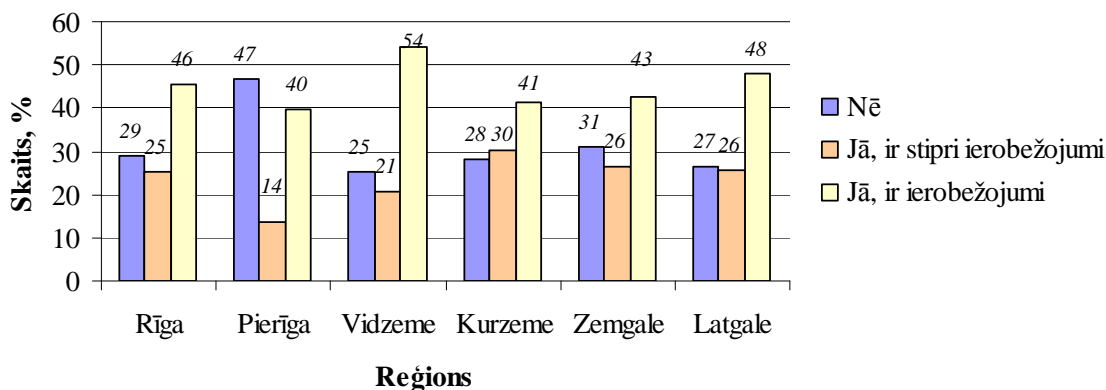

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.25. att. Pensionāra slimības iespējamība ar kādu hronisku (ilgstošu) slimību Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).

Fizisko aktivitāšu ierobežojums ir nopietns drauds pensionāra labsajūtai, jo intervijās vecie cilvēki bieži uzsver alkas pēc patstāvības, lai tikai nejustos kādam par nastu.

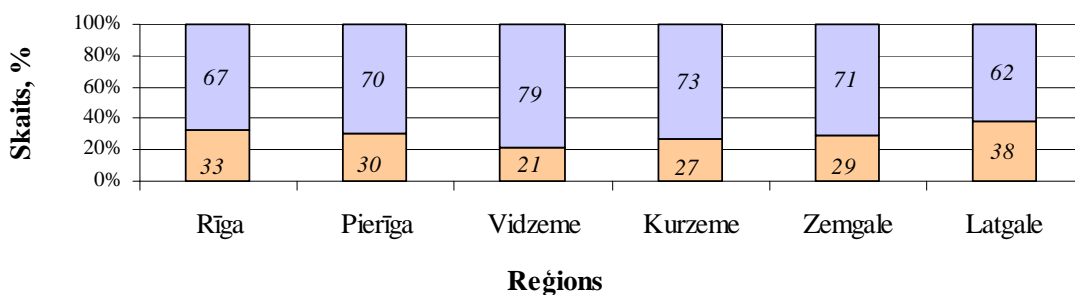
Tomēr ar 99% statistisko ticamību jāsecina, ka 2/3 Latvijas pensionāru ir stipri vai mazāk stipri ierobežojumi veselības dēļ (sk. 3.26 att.). Stipri ierobežojumi ir apmēram 1/3 Kurzemes iedzīvotāju, savukārt Pierīgā gandrīz pusei no pensionāriem nav nekādu ierobežojumu. Vidzemē biežāk pensionāriem ir daļēji ierobežojumi, kas ir pozitīvāks dzīves kvalitāti ietekmējošs rādītājs, salīdzinot ar pensionāriem, kuri veselības problēmu dēļ nespēj pilnvērtīgi integrēties sabiedrībā un dažkārt jūtas pat sociāli atstumti. Lai to noskaidrotu, ir nepieciešams veikt papildus pētījumus, kas ļautu izdarīt secinājumus, kuri būtu izmantojami turpmākās politikas izstrādei reģionos.

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.26. att. Pensionāru aktivitāšu ierobežojumi veselības problēmu dēļ Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).

Saistībā ar to, ka veselība ir viens no būtiskākajiem aspektiem vecu cilvēku dzīves kvalitātē, tā uzturēšana prasa noteiktus resursus – gan finanšu, gan laika, vai ārsta pieejamība, tāpēc svarīgi ir noskaidrot, vai ir bijusi kāda reize, kad kāds no resursiem nav bijis pietiekošs, lai pensionārs apmeklētu ārstu (sk. 3.27. att.).

- Nē, nav bijusi neviena reize, kad personai tiešām bija vajadzīga apskate vai pārbaude, bet viņa to neizdarīja
- Jā, bija vismaz viena reize, kad personai bija vajadzīga apskate vai ārstēšana, bet viņa to neizdarīja

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP EU-SILC anonimizētu datu bāzi

3.27. att. Vajadzības gadījumā pensionāram nav veikta medicīniskā apskate vai ārstēšana Latvijas reģionos 2007. gadā (n=2492).

Var apgalvot (P=99%), ka vidēji Latvijā apmēram 1/3 pensionāru ir bijusi tāda reize, kad nav varējuši apmeklēt ārstu. Vismaz 10% biežāk tas ir noticis ar Latgales pensionāriem, nekā citos reģionos, savukārt visretāk tas ir noticis Vidzemē.

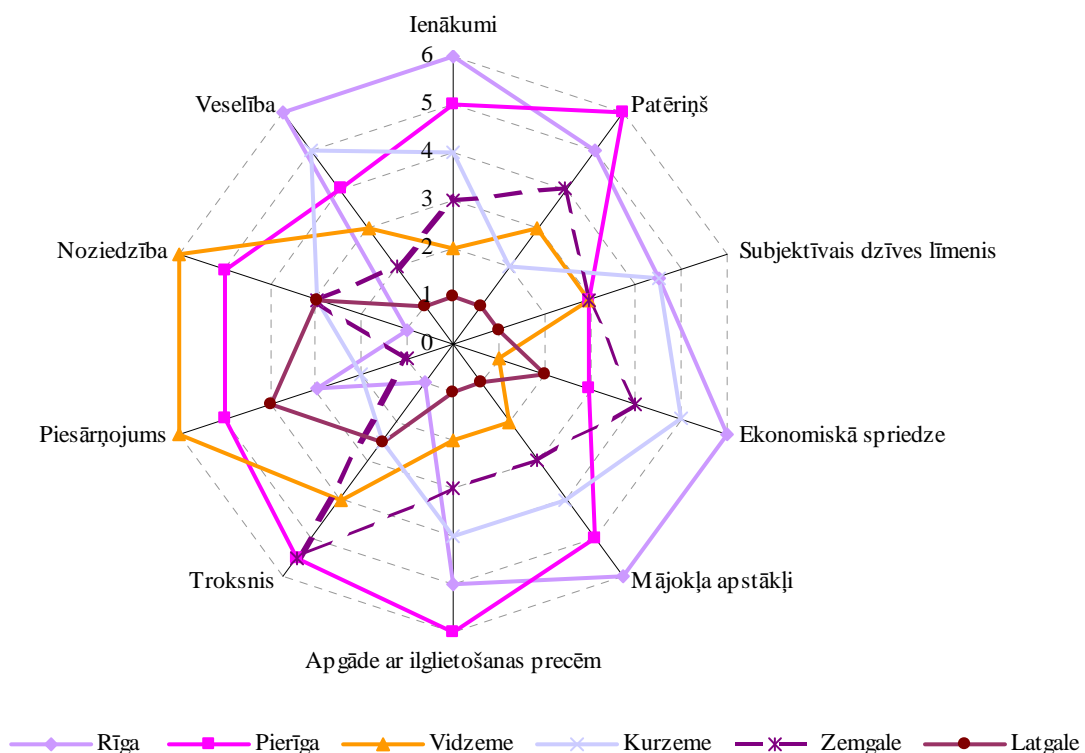
Būtiski ir noskaidrot, kādu iemeslu dēļ pensionāri nav varējuši vai nav vēlējušies apmeklēt ārstu nepieciešamības gadījumā. No 1/3 Latvijas pensionāru, ar kuriem tas ir gadījies (sk. 40. piel.), aptuveni puse to nevarēja atļauties, jo tas ir pārāk dārgi. Visbiežāk to kā prioritāro iemeslu ir minējuši Zemgalē (63%) un Latgalē (57%). Kurzemē 39% pensionāri vēlējās nogaidīt vai neklūs labāk, bet Rīgā un Pierīgā biežāk kā iemesls tika minēts laika resurss, ka pārāk ilgi jāgaida rindā.

Veselībai ir cieša saikne ar tās uzturēšanas preventīvajiem pasākumiem, kas būtu pētāmi dzīves kvalitātes kontekstā. Dzīvesveida uzlabošana ir faktors, kas potenciāli var visvairāk ietekmēt vecu cilvēku veselību. Tas skar vairākas dimensijas: fiziskās spējas, ķīmiskās atkarības, kā arī veselīgu uzturu. Autore veica empīrisku pētījumu par veselīgu dzīvesveidu kā vienu no dzīves kvalitātes faktoriem, kurš tika publicēts un prezentēts

2008. gadā Belgradā. Galvenie secinājumi, kas tika pamatoti ar 86 intervijām ar pensijas vecuma cilvēkiem dzīvojošiem pilsētās un laukos, ir šādi:

- Latvijā ir viens no zemākajiem veselības rādītājiem ES, tādēļ ir uzsākta sabiedrības informēšana par veselību, profilaksēm un dažādām problēmām. Arvien vairāk sabiedrība tiek iepazīstināta arī ar veselīgu dzīvesveidu, kā pareizi ēst, ko drīkst, ko nedrīkst lietot u.c. veselīga dzīvesveida jautājumiem;
- informācija par veselību un veselīgu dzīvesveidu ir pieejama vairumam Latvijas iedzīvotāju, arī pensionāriem, kam bieži vien ir zemāka dzīves kvalitāte, kā pārējai sabiedrības daļai. Pētījums apliecina, ka pensionāri informāciju saņem no dažādiem avotiem – gan no TV, laikrakstiem un žurnāliem, gan no svarīga informācijas avota – ārsta;
- kopumā vairāk apmierinātāki ar savu dzīves telpu un apkārtējo vidi ir laukos dzīvojošie pensionāri, norādot, ka nedzīvo šaurībā, ir labi kaimiņi un nav vēlēšanās pārcelties uz dzīvi kādā citā vietā (Feldmane, Grīnfelde, Eglīte, 2008).

Apkopojot visus analizētos pensionāru dzīves kvalitātes ietekmējošos faktoros un reģionu ranžējumu pēc katra rādītāja salīdzinājuma, tiek izveidots grafiskais attēls, kurā var redzēt reģionu salīdzinājumu galvenajās rādītāju grupās (3.28 att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot CSP MBA un EU-CILC anonimizētu datu bāzi

3.28. att. **Pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājums raksturojošo rādītāju grupās Latvijas reģionos 2007. un 2008. gadā (pēc rādītāju ranžējuma 6 - augstākais vērtējums...1 - zemākais vērtējums)**

Visi reģionu dzīves kvalitātes raksturojošie rādītāji tiek novērtēti ranžējot katru saistībā ar dzīves kvalitāti (6 punkti-augstākais vērtējums, bet 1-zemākais vērtējums attiecībā pret pensionāru dzīves kvalitāti). Ienākumi, ekonomiskā spriedze, mājokļa apstākļi un veselība ir rādītāji, kuros Rīgā dzīvojošiem pensionāriem ir iespējas baudīt labāku dzīvi salīdzinoši ar citiem reģioniem (3.28.att.). Pierīgas statistiskajā reģionā ir

otrais labākais rādītājs saistībā ar patēriņu un fizisko un sociālo vidi, kurā pensionāri dzīvo, bet trešais labākais rādītājs - analizējot materiālo nodrošinājumu un veselību. Kurzemes reģionā ir otrs labākais vērtējums materiālajam nodrošinājumam un veselībai, savukārt Vidzemē ir visaugstāk novērtēta sociālā un dabas vide.

Rezumējot visus promocijas darbā analizētos rādītājus pēc rangu pozīcijām kopumā var secināt, ka Latgalē (84 punkti) un Vidzemē (118 punkti) ir viszemākie dzīves kvalitāti raksturojošie rādītāji, Rīgā (160 punkti) un Pierīgā (145) punkti nedaudz augstāki rādītāji kā Kurzemē (140 punkti) un Zemgalē (131 punkts).

Kopsavilkums un secinājumi par trešo nodaļu

1. Latvijā viena piektā daļa ir pensionāri. Pēdējos desmit gados ir vērojams vecuma pensionāru samazinājums. Rīgas pilsētā pensionāru skaits ir samazinājies visvairāk - par 1.9 tūkst., bet Rīgas reģionā kopumā dzīvo puse no Latvijas pensionāriem. Latgalē samazinājums saniedz 1.7 tūkst., lai gan 2009. gadā ir uz pusi mazāk pensionāru nekā Rīgā. Regresijas modeļi parāda, ka pārējos reģionos pensionāru skaits samazinājies līdzīgi - par 0.6 tūkst., kas ir saistīts ar pensionēšanās vecuma pakāpenisku palielināšanu.
2. Izmaksāto vecuma pensiju vidējā apmēra izmaiņas pēdējos desmit gados liecina, ka reālais vecuma pensijas vidējā apmēra pieauguma temps visos reģionos ir bijis līdzīgs - 12% gadā. Pensiju apmērā nav būtisku atšķirību starp reģioniem; sākotnēji Kurzemē un Pierīgā nav vērojamas atšķirības, bet pēdējos piecos gados vidējā pensija Pierīgā ir palielinājusies.
3. Visos reģionos līdzīgi sievietes saņem vidēji 10% mazāku pensiju nekā vīrieši. Jo reģionā ir lielāka vidējā pensija, jo vairāk tā ir diferencēta dzimumu grupās. Vidējais pensijas apmērs 2009. gadā Latvijā sievietēm ir 158.85 Ls mēnesī, bet vīriešiem - 172.40 Ls. Pensiju atšķirība starp sievietēm un vīriešiem ir saistīta ar pensijas vecumā esošās paaudzes lomu sadali ģimenē darbaspējas vecumā, kur galvenais akcents tika likts uz sievieti - māti, nevis algota darba veicēju, atšķirībā no postmodernās paaudzes, kurā tiek arvien vairāk popularizēta tēva loma.
4. Salīdzinot objektīvā patēriņa līmeni un subjektīvo labklājības vērtējumu pensionāru mājsaimniecībās Latvijas reģionos 2008. gadā, ir jāsecina, ka
 - 1/3 pensionāru Latvijā sevi vērtē kā nabadzīgus un uz nabadzības sliekšņa esošus. Visretāk šādu vērtējumu sniedz Kurzemes pensionāri, bet visbiežāk Rīgas pensionāri;
 - Rīgā dzīvojošajiem pensionāriem ir augstāki dzīves standarti, jo
 - vidējais patēriņš tiem, kas domā, ka ir turīgi un dzīvo labi, Rīgā ir par 21% augstāks nekā vidēji Latvijā,
 - vidējai patēriņš tiem, kas domā „esam nabadzīgi”, ir par 12% augstāks nekā vidēji Latvijā,
 - četri no desmit Rīgas iedzīvotājiem uzskata, ka dzīvo nabadzīgi vai uz nabadzības sliekšņa, lai gan objektīvais vidējais patēriņš ir visaugstākais starp Latvijas reģioniem, un tiem, kuri dzīvi vērtē kā nabadzīgu un uz nabadzības robežas esošu, ir augstākais patēriņa līmenis Latvijā, salīdzinot ar citiem reģioniem;
 - Kurzemē tie 8% pensionāru, kas uzskata, ka dzīvo turīgi un labi, ir ar 74% (212.38 Ls) mazākiem patēriņa izdevumiem, nekā Rīgā, kur 7% labi dzīvojošo pensionāru vidējais patēriņš sastāda 368.87 Ls mēnesī;
 - vidēji Latvijā patēriņa izdevumu atšķirība gradācijā „nabadzības sliekšnis” un „nabadzība” ir 15%, bet vidēji par 34% (141.11Ls) mazāki patēriņa izdevumi ir pensionāriem, kuri uzskata, ka ir nabadzīgi, salīdzinot ar vidējo patēriņa līmeni uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī (188.66 Ls);

- Latgalē (106.08) un Vidzemē (110.28 Ls) ir viszemākais patēriņš tiem pensionāriem, kas vērtē, ka dzīvo nabadzīgi, salīdzinoši Rīgas (157.87 Ls), Zemgales (152.27 Ls) un Kurzemes (151.61.Ls) reģionos šai grupai piederošie tērē par 42.3% vairāk, nekā Latgalē un Vidzemē. Tātad diferenciacija patēriņa izdevumos starp reģioniem ir ne tikai materiālo stāvokli apmierinātajiem pensionāriem, bet arī tiem, kas sevi uzskata par nabadzīgiem.
5. Izvērtējot un salīdzinot pensionāru dzīves kvalitātes dažādus rādītājus Latvijas reģionos, ir vērojama diference starp reģioniem.
 - Ienākumi un tam atbilstošās patēriņa iespējas vismazākās ir Latgalē dzīvojošajiem pensionāriem, pārējos reģionos, izņemot Rīgu, kur tās ir augstākas, nav atšķirību.
 - Vidzemē un Latgalē ir viszemākais materiālais nodrošinājums, bet Rīgas pilsētā visaugstākais, pārējos reģionos atšķirība nav tik nozīmīga;
 - Pensionāru vērtējumā visnepiemērotākā vide ir Rīgas pilsētā, bet vispiemērotākā Pierīgā un Vidzemē.
 - Ar veselību saistītie rādītāji viszemākie ir Latgalē un Zemgalē, bet visaugstākie Rīgā un Kurzemē.
 - Rādītāji, kas raksturo reģiona pozitīvo attīstību dzīves kvalitātes uzlabošanas jomā, visaugstākie ir Latgalē, Zemgalē un Vidzemē.
 6. Kopumā labāk savu dzīvi var baudīt Rīgas, Kurzemes un Zemgales plānošanas reģionos dzīvojošie pensionāri, bet visgrūtāk nodrošināt dzīves kvalitāti ir Latgales un Vidzemes reģionos.
 7. Ienākumu līmenis un priekšstati par to ir visjūtīgākie pensionāru dzīves kvalitātes indikatori, jo izvirza jautājumus par nevienlīdzīgām iespējām apmierināt savas vajadzības.
 8. Ir vērojama neatbilstība starp objektīvajiem un subjektīvajiem dzīves kvalitātes elementiem, kur subjektīvie rādītāji demonstrē daudz pesimistiskāku ainu. Līdz ar to ir atvērts jautājums par to, vai ilgtermiņā šie divi vērtējumi saplūds, jo kā liecina dažādi ārvalstu pētījumi, tad priekšstati par dzīves kvalitāti un objektīvā situācija ir vienlīdz politisko uzvedību noteicošie faktori.

4. PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES IZPĒTE ZEMGALES REĢIONĀ

Eiropas pētījumi norāda uz atšķirīgām ietekmējošo faktoru prioritāšu skalām starp vecajiem cilvēkiem dažādās valstīs. Promocijas darbā atklājās, ka Latvijā dzīvojošie pensionāri savos vērtējumos par labu dzīvi visbiežāk akcentē apmierinošu ekonomisko situāciju mājāsaimniecībā (ieskaitot ienākumus un mājokļa apstākļus), labu veselību un funkcionālās spējas, starppaudžu ģimeniskās saites, kontaktu iespēju ar draugiem un kaimiņiem, lietderības izjūtu, sociālo aktivitāti un sociālā atbalsta pieejamību. Neskatoties uz to, ka pastāv saikne starp dzīves kvalitāti un objektīvo labklājību, ir skaidrs, ka subjektīvs labklājības un veselības pašnovērtējums ir nozīmīgāks, izskaidrojot atšķirības dzīves kvalitātes vērtējumos. Šāda pieeja pieļauj arī dzīves kvalitātes kvantitatīvu vērtējumu veidošanu, izmantojot specifiskas novērtējošas skalas, kā rezultātā dzīves kvalitātes kopējais novērtējums tiek izteikts skaitliskā formā.

Līdzīga pieeja tiek realizēta arī šajā nodaļā, kurā tiek identificēti pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori, un izmērīta pensionāru attieksme pret tiem. Bet nodaļas beigu daļā tiek analizēti rezultāti, kas ir iegūti, izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju.

Balstoties uz zinātniski teorētiskajām atziņām un, lai noskaidrotu subjektīvos priekšstatus par to, kā pensionāri paši interpretē, kas ir laba dzīve un ar to saistītie aspekti, autore 2008. gadā no 28. jūnija līdz 20. septembrim veica aptauju – 30 dziļās intervijas, kurās tika noskaidroti trīs pamata jautājumi par dzīves kvalitātes definēšanu un to ietekmējošajiem faktoriem (sk. 7. piel.). Izlase tiek veidota, mērķtiecīgi iekļaujot tajā Zemgales reģiona pensionārus pēc noteiktiem kritērijiem, kuri pamatojās uz vienlīdzīgu pārstāvniecību vecuma, dzimuma un tā laika sadalījumu rajonos un pilsētās (sk. 7. piel.). Rezultāti tiek izmantoti dzīves kvalitātes ietekmējošo faktoru identifikācijai, lai, pamatojoties uz kvalitatīvajā pētījumā iegūto apgalvojumu, ka pensionāriem nozīmīgākie faktori ir: materiālais nodrošinājums, veselība un saikne ar ģimeni, tiktu izstrādāti pamata jautājumu bloki tālākajam kvantitatīvajam pētījumam Zemgales reģionā. Kvantitatīvajā pētījumā apgalvojums saistībā ar ietekmējošajiem faktoriem tika izvirzīts par aizstājamo tēzi un pārbaudīts.

Kvantitatīvo datu bāze iegūta, autorei veicot socioloģisko pētījumu Zemgales reģionā no 2009. gada 1. novembra līdz 17. decembrim (sk. 6. piel.).

2009. gada *Zemgales pensionāru aptaujas* metodika ietver pensionāru (t.sk. priekšlaicīgi pensionējušies, sākot ar 60 gadiem un vecāki) standartizētās intervijas. Aptaujas veikšanai tika izstrādāta oriģināla standartizēta anketa, kurā jautājumi sakārtoti 6 pamata blokos ar slēgtajiem, daļēji slēgtajiem un brīvajiem atbilžu variantiem:

- priekšstati par dzīves kvalitāti;
- materiālais nodrošinājums;
- veselības stāvoklis;
- sociālā aktivitāte un kontakti;
- dzīves kvalitāte (izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju u.c. modeļus);
- demogrāfiskie jautājumi, kas katrs pilda savu funkciju attiecībā uz dzīves kvalitātes mērījumiem (anketas paraugu sk. 8. piel.)

Sākotnēji, saskaņā ar teorētiskajām paradigmām un ES izstrādātajiem ieteikumiem pensionāru dzīves kvalitātes izpētei, autore noskaidroja pensionāru priekšstatus par labu dzīvi un kas to ietekmē, lai pētījumā varētu identificēt dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus un pārbaudīt iepriekšējā pētījuma apgalvojumu. Nākamajos 3 jautājumu tēmu blokos tiek noskaidrots pensionāru subjektīvais viedoklis par dzīves kvalitāti

noteicošajiem faktoriem: materiālo nodrošinājumu, veselības stāvokli, sociālo aktivitāti un kontaktiem. Intervijas noslēguma daļā autore noskaidro dzīves kvalitātes subjektīvo kopvērtējumu un demogrāfiskos jautājumus saistībā ar respondentu. Aptaujas metode ir tieša (*face-to-face*) intervija ar pensionāru viņa dzīves vietā, jo pensionāri šai aspektā ir specifiska sociālā grupa, kurai var rasties grūtības ar anketas aizpildīšanu. Pēc autores domām, šī metode ir viena no efektīvākajām informācijas ieguves metodēm, lai mērītu sociālas, demogrāfiskas pazīmes, uzvedības modeļus un dzīves kvalitātes subjektīvo vērtējumu lielās ģenerālās kopās. Metodes pamatā ir tas, ka pētnieks uzdod jautājumus pensionāram un pats fiksē standartizētajā instrumentārijā iegūto informāciju, kas tādejādi tiek precīzāk atspoguļota, nepieciešamības gadījumā sniedzot respondentam papildus paskaidrojumus par jautājuma saturu. Viena intervija ar pensionāru ilga vidēji 30 līdz 45 minūtes, bet, tā kā salīdzinoši bieži respondenti vēlējas izmantot intervētāja klātbūtni, lai plašāk apspriestu savu dzīvi novecošanas procesā, tad intervijas laiks sasniedza pat stundu – pusotru. Aptaujas anketa ir adresēta vienai personai; ja mājsaimniecībā intervijas brīdī atradās vairāki pensionāri, tad aptaujā piedalījās viens, pēc respondentu pašu brīvas izvēles, tomēr intervētāji novēroja tendenci, ka vīriešu dzimuma pensionāri retāk, nekā sievietes – šajā situācijā piekrita intervijai. Intervijas veica autore un vēl 5 atbilstoši sagatavoti intervētāji.

Zemgales reģionā, saskaņā ar VSAA Statistikas daļas datiem (2009) laika posmā no 2009. gada janvāra līdz decembrim tika reģistrēti 53 247 (sk. 9. piel.) vecuma pensijas saņēmēji vecumā virs 60 gadiem. Pētnieku vairākums uzskata, ka optimālā pieļaujamās kļūdas nozīme ir 3-5% robežās. Saskaņā ar Sondera (*Сондерс*) (2006:231.-232.) ekonomisko pētījumu metodēs izstrādāto izlases lielumu dažādām ģenerālkopām, pie 100 tūkst. iedzīvotāju ģenerālkopas lieluma, ir jābūt vismaz 383 aptaujājamiem, lai pieļaujamā kļūdas robeža būtu 5%. Zemgales reģionā pensionāru realizētā izlase sastāv no 461 respondenta, kas pārstāv 52.3 tūkst. no pensionāru ģenerālkopas.

Izlases dizaina veidošanai tika izmantota nevarbūtīgi mērķtiecīga pieeja. Pēc pieejamības principiem tika atlasīti Zemgales reģionā dzīvojošie pensionāri saskaņā ar dzīves kvalitātes pētījumam nozīmīgiem pieciem pamata kritērijiem (9. piel.):

- lai izlases rāmī tiktu pārstāvēti visi Zemgales reģionā pirms administratīvi teritoriālās reformas eksistējušie rajoni;
- izlasē jābūt iekļautiem dažādās teritorijās dzīvojošiem pensionāriem, pie kam laukos dzīvojošie pensionāri, lai pārstāvētu gan viensētas, gan ciematus un mazpilsētas;
- lai izlase aptvertu abu dzimumu pensionārus;
- lai aptaujājamiem pensionāriem būtu dažādi izglītības līmeņi;
- lai izlasē tiktu iekļauti dažādu mājsaimniecību tipu: vienas un vairāku pensionāru mājsaimniecību respondenti.

Visvairāk pētījumā tika pārstāvēta Jelgavas pilsēta un novadi – 55%, Jēkabpils pilsēta un novadi – 14%, Bauskas pilsēta un bijusī rajona teritorija – 15% un Dobeles – 16% (sk. 9. piel.). Kopumā, līdzīgi kā MBA, pilsētās ir 57% dzīvojošie, bet laukos – 43% no aptaujāto skaita, no kuriem 20% dzīvo lauku ciematos, 17% – viensētās un 65% mazpilsētās. 48% no aptaujājamiem pensionāriem dzīvo laulībā, 25% ir atraitņi un pārējie 52% dzīvo vieni. 32% ir īpašumā piederoša māja, bet 41% dzīvoklis, pārējie 27% dzīvojamo platību irē vai dzīvo kopā ar bērniem. No 461 aptaujājamiem pensionāriem 16.4% ir nodarbināti, t.sk. 11% – algoti darbinieki, 5% pašnodarbināti vai zemnieki, 0.4% darba devēji (sk. 3.1. tab. un 9. piel.).

Pavisam tika plānotas un sagatavotas 500 aptaujas anketas. Rezultātā izlasē tika iekļauta 461 intervija, jo 39 anketas netika apstrādātas nepilnīgas informācijas dēļ (respondenti nav vēlējušies atbildēt uz jautājumiem vai arī tika konstatētas neatbilstības,

izvērtējot kontrolējošos jautājumus) un datu bāzē netika ievadītas. Respondentu attieksme pret pētījumu bija ļoti dažāda – bija pensionāri, kuri novērtēja, ka par viņu dzīvi interesējās un veic pētījumu, bet bija tādi, kuri atteicās sniegt interviju (kopumā 28 gadījumos).

4.1. Pensionāru priekšstati par dzīves kvalitāti un to ietekmējošie faktori

Dzīves kvalitātes izpētē novecošanas procesā Eiropas zinātnieku diskusiju priekšplānā izvirzās jautājums par gados vecu cilvēku subjektīvajiem priekšstatiem par to, kas tad ir laba dzīve un kā viņi paši definē jēdzienu „dzīves kvalitāte”. *Dzīves kvalitāte* veidojas no daudzām komponentēm, kas objektīvi ietekmē cilvēka dzīvi un subjektīvi izpaužas kā apmierinātībā ar dzīvi kādā noteiktā pakāpē. Visi dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori nav vienlīdz nozīmīgi apmierinātības ar dzīvi mērījumos, īpaši gados vecākiem indivīdiem. Tāpēc ir būtiski noskaidrot, kuri dzīves aspekti sniedz cilvēkam vislielāko apmierinātību un kuri ir tie faktori, kuri visbūtiskāk ietekmē dzīves kvalitāti pensijas vecumā.

Faktoram ir divas definīcijas jeb skaidrojumi:

- 1) tas ir apstākļis, kas cēloniski iedarbojas uz parādību – to izraisa (cēlonis), nosaka (determinants), veicina vai pastiprina.
- 2) tas ir apstākļis, no kura spēcīguma ir atkarīga mūs interesējošās parādības izpausme. (Socioloģijas skaidrojošā vārdnīca, 1997:18.)

Promocijas darba pētījuma ietvaros viens no uzdevumiem, lai definētu dzīves kvalitāti, pensionāru skatījumā, ir identificēt prioritāros dzīves kvalitāti ietekmējošos faktorus novecošanas procesā. Šim nolūkam tiek izmantota faktoru analīze, kas dotajā pētījumā ir veikta ar SPSS programmu. Un tālāk iegūtie rezultāti ir salīdzināti ar izlūkpētījumos iegūto informāciju un padziļinātājās intervijās iegūtajiem kvalitatīvajiem datiem.

Faktoru analīzes būtība ir, balstoties uz lielu informācijas masīvu, izstrādāt klasifikācijas sistēmu, reducējot informāciju. Informatīvās grupas, kas veidojas no pazīmēm, var tikt izmantotas objektu klasifikācijā. *Faktoru analīze* ir statistikas metode, kurā attiecības vai korelācija starp lielu kopumu novērojamiem mainīgajiem tiek skaidrotas terminos ar nelielu skaitu jaunu mainīgo, ko sauc par faktoriem. (Джери, Джери, 2001:380.) Rezultātā viens faktors apvieno mainīgos, kuri savstarpēji cieši korelē. Tādejādi faktoru analīzes mērķis ir tādu kompleksu faktoru izveide, kuri pēc iespējas pilnīgāk izskaidro novērojumu sakarības starp mainīgajiem. (Буюль, Цёфель, 2002:368.-375.) Faktoru analīze sastāv no vairākiem etapiem (sk. 21. piel.).

Pirmajā faktoru analīzes izpildes posmā notiek doto mainīgo vērtību standartizācija (z-pārveide); pēc tam ar standartizēto vērtību palīdzību aprēķina Pīrsona korelāciju koeficientus starp aprakstāmajiem mainīgajiem. Otrais posms ir virzīts uz matricas iegūšanu, kas ir izejas elements tālākajiem aprēķiniem, jo korelācijas matricā katrs mainīgais dotajā kopumā korelē ar citiem mainīgajiem. Lai izveidotu korelāciju matricu, tiek noteiktas tā saucamās īpašvērtības un atbilstoši tām vektori, kuru noteikšanā tiek izmantotas matricu diagonāļu elementu vērtēšanas vērtības (tā saucamās vienkāršo faktoru relatīvās dispersijas). Trešajā posmā īpašvērtības tiek šķīrotas samazināšanās kārtībā, kam parasti tiek atlasīts tik daudz faktoru, cik ir īpašvērtību, kuras pēc lieluma pārsniedz vienu vienību. Vektori, kas atbilst šīm īpašvērtībām, veido faktorus; vektoru elementi ieguvuši nosaukumu „faktoru slodze (svari)”. Tos var saprast kā korelāciju koeficientus starp attiecīgajiem mainīgajiem un faktoriem. Lai atrisinātu faktoru noteikšanas uzdevumu, ir izstrādāts liels skaits metožu, no kurām visbiežāk tiek lietota galveno faktoru (komponentu) noteikšanas metode. Šī faktoru izvēle ir ar mērķi noteikt minimālo faktoru skaitu adekvātam paskaidrojumam novērojamajā korelācijā

starp sākotnējiem mainīgajiem. Ja to skaits ir tuvu sākotnējam mainīgo skaitam, tad faktoru analīzes jēga nav liela. *Ceturta* posma mērķis ir faktoru griešana jeb rotācija, kas sastāv no vairākiem vienkāršiem vai vieglāk interpretējamiem faktoriem, jo iepriekš aprakstītie aprēķini vēl nedod viennozīmīgu faktoru noteikšanas uzdevuma risinājumu. Faktoru griešanā visbiežāk tiek izmantota ortogonālā jeb taisnleņķa griešana pēc tā saucamās varimaks metodes. Grieztās matricas faktoru slodzes var tikt uzskatītas par faktoru analīzes procedūras izpildes rezultātu. Pamatojoties uz šo slodžu vērtību, interpretē atsevišķus faktorus. *Piektajā* posmā atsevišķiem gadījumiem var piešķirt faktoriem piemītošas vērtības, tā saucamās faktoru vērtības. Tādā veidā katra gadījuma lielo skaitu mainīgo vērtību var pārveidot par nelielu skaitu faktoru vērtību. (Наследов, 2005:280.-297., Джери, Джери, 2001:380., Бююль, Цёфель, 2002:368.-375.)

Promocijas darbā faktoru analīze veikta, izmantojot standartizētajās intervijās iegūto informāciju aptaujājot pensionārus Zemgales reģionā 2009. gada nogalē. Kā datu bāze analīzei tiek izmantota aptaujas instrumentārija jautājumā (sk. 3. jaut. 8. piel.) „kam pašlaik savā dzīvē galveno uzmanību pievērš pensionāri” iegūtā informācija. Pensionāriem tika lūgts novērtēt ar „jā”, „neesmu pārliecināts” vai „nē” 20 dažādi atbilžu varianti un dota iespēja papildināt šo uzskaitījumu. Raksturojot atbildes pēc būtības, jāakcentē, ka ir izmantota ordinālā jeb ballu skala, kas raksturo attieksmes intensitāti no 1 līdz 3. Šīs vērtības ir būtiskas, raksturojot tālāk komplekso faktoru slodzes.

Veidojot korelācijas matricu un neierobežojot faktoru skaitu, no 21 faktora summāri tika izdalīti 7 faktori (sk. 22. piel.). Izanalizējot faktoru rotācijas rezultātus, autore uzskatīja par nepieciešamu atkārtot faktoru rotāciju, ierobežojot to līdz 4 faktoriem, jo mērķis ir noskaidrot pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošos būtiskākos faktorus. Rezultātā KMO (*Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy*) adekvātās izvēles kritērijs ir 0.722, kas ir lielāks par 0.7 un nosaka, ka summāro faktoru izveides adekvātums ir pieņemams (Наследов, 2005:280.-297.); to apstiprina arī kritērija statistiskā ticamība (Barlett's Test of Sphericity parāda Sig. 0.000). Kopējā izskaidrotajā dispersijā parādās, ka 10.9% no kopējās variācijas izskaidro 1. faktors, 10.5% – 2.faktors, 10.3% – 3. faktors un 10.2% – 4. faktors. Faktoru rotēšanas matrica atspoguļo nosacītus korelācijas koeficientus, ar kuriem pētāmajām pazīmēm sakarība ir visciešāk saistīta.(sk. 27. piel. *Rotated Component Matrix^d*). Tādejādi ir iespējama faktoru interpretēšana, kura ir apkopota 4.1. tab.:

1. *faktoru grupā* tiek iedalīti 3 mainīgie ar vidēji ciešu sakarību: „centieni veidot pasauli labāku”, „sabiedriskais darbs” un „ticība Dievam”, kā arī mainīgais „sevis realizēšana”, jo tā atspoguļo pensionāru attieksmi pret dzīvi garīgo vērtību kontekstā.
2. *faktoru grupā* tiek iedalīti 4 mainīgie ar vidēji ciešu sakarību: „atpūta”, „veselīgs dzīves veids”, „mājokļa labiekārtošana” un „harmoniska dzīve”, kā arī 4 vēl citi mainīgie, kuru koeficienti uzrāda vāju sakarību. 2. faktoru grupa tiek nodēvēta par „pašsajūtas faktoriem”, jo tā raksturo pensionāru labas pašsajūtas radīšanu saistībā ar atpūtu, veselību, patīkamu vidi un tādejādi – harmoniju.
3. *faktoru grupā* tiek iedalīti 3 mainīgie ar ciešu un vidēji ciešu sakarību, kas raksturo attiecības ar bērniem, mazbērniem un labiem draugiem un kaimiņiem, kā arī 2 mainīgie attiecības ar „partneri” un „mājdzīvniekiem”, kura koeficients uzrāda vāju sakarību tāpēc šis faktors nav būtisks un ir maznozīmīgs kompleksā faktora ietvaros. 3.faktoru grupā ļoti spilgti un viennozīmīgi iezīmējas attiecības ar tuvākajiem, tāpēc tā tiek nodēvēta par „attiecību faktoru” grupu.

4. faktoru grupa tiek nodēvēta par „ienākumu faktoriem”, jo tajā tiek iekļauti 3 mainīgie ar vidēji ciešu sakarību, kuri raksturo „darbu”, „naudas pelnīšanu” un „karjeru”.

4.1. tabula

Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru interpretēšana

Jaunizveidotās faktoru grupas, tajās ietvertie mainīgie un to korelācijas koeficienti				
	<i>1. attieksme pret dzīvi</i>	<i>2. apmierinoša pašsajūta</i>	<i>3. attiecības ar tuvākajiem</i>	<i>4. ienākumu gūšana</i>
<i>Aptaujas atbilžu varianti jautājumam „Pašlaik savā dzīvē galveno uzmanību vēršu uz...”</i>	(0.789) centieniem veidot apkārtējo pasauli labāku	(0.632) atpūtu un pilnvērtīgu brīvā laika pavadīšanu	(0.807) attiecībām ar bērniem	(0.797) savu darbu
	(0.728) brīvprātīgu sabiedrisko darbu	(0.631) veselīgu dzīves veidu	(0.792) attiecībām ar mazbērniem	(0.768) naudas pelnīšanu
	(0.589) ticību Dievam	(0.587) sava mājokļa labiekārtošanu	(0.514) attiecībām ar labiem draugiem un kaimiņiem	(0.740) karjeru
	(0.412) sevis realizēšanu caur nodarbēm, kas visvairāk patīk	(0.554) harmonisku dzīvi		
		(0.497) labu pašsajūtu	(0.498) attiecībām ar partneri	
		(0.300) savu nepieciešamo vajadzību apmierināšanu		
		(0.266) izdzīvošanu	(0.212) suņa, kaķa vai cita pieradināta mājdzīvnieka aprūpi	
(0.205) sava dārza pilnveidošanu				

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

Nākošais solis faktoru analīzē ir jaunizveidoto faktoru grupu slodzes izskaitļošana 4x4 matricā (sk. 22. piel. *Component Transformation Matrix*). Turpmākā analīzē faktoru slodzes tiek sadalītas piecās grupās. Jauno summāro faktoru gradācijas (ļoti vāja, vāja, vidēja, cieša, ļoti cieša) veidojas no faktoru vērtību slodzēm, kuras tika automātiski sadalītas 5 vienādās daļās un aizstāj faktoru nozīmes intensitāti pensionāram: pavisam nenozīmīgs, nenozīmīgs, neitrāls, nozīmīgs un ļoti nozīmīgs. 1. un 2. grupā ietilpstošās faktoru slodzes ir vismazākās, kas attiecīgi norāda uz konkrētā faktora nenozīmīgumu respondentam, 3. grupā – neintrālu attieksmi, 4. un 5. grupā – nozīmīgumu. Turpmāk tiek noskaidrotas arī Zemgales reģiona pensionāru ar dzīves kvalitāti saistīto jauno un papildus mainīgo saistības ar dažādām demogrāfiskajām pazīmēm, no kurām statistiski nozīmīgās ir apkopotas 4.2. tabulā.

Ar salīdzinošo (*Crosstabs*) tabulu palīdzību tiek atrastas sakarības starp jaunajiem mainīgajiem: attieksmes, pašsajūtas, attiecību un ienākumu faktoru grupām un tādiem saistītajiem mainīgajiem kā pensionāru: dzīves vieta, pilsētas vai lauku teritorija, dzimums, māsājniecības tips, izglītība un dzīves kvalitātes pašvērtējums.

Rezultātā var izdarīt secinājumus, ka pie 95% līdz 99% ticamības ir vērojamas tāda tendence, ka sakarības eksistē

- starp attieksmes faktoru grupu un pilsētas vai lauku teritoriju vai dzīves vietu;
- starp pašsajūtas faktoru grupu un izglītību vai dzīves kvalitātes pašvērtējumu;
- starp attiecību faktoru grupu un mājsaimniecības tipu vai dzīves kvalitātes pašvērtējumu;
- starp ienākumu faktoru grupu un izglītību.

4.2. tabula

Zemgales reģiona pensionāru ar dzīves kvalitāti saistīto jauno faktoru grupu un papildus mainīgo saistība

Salīdzināmie mainīgie		Salīdzinošo tabulu rezultāti	
<i>faktoru grupa</i>	<i>saistītais mainīgais</i>	<i>Pīrsona χ^2 vērtība</i>	<i>Cramer's V vērtība</i>
attieksme	<i>pilsēta-lauki</i>	0.008***	0.173
	<i>dzīves vieta</i>	0.000***	0.168
	dzimums	0.010***	0.170
	mājsaimniecības tips	0.465*	0.088
	izglītība	0.388*	0.096
	dzīves kvalitāte	0.651*	0.081
pašsajūta	pilsēta-lauki	0.658*	0.073
	dzīves vieta	0.382*	0.097
	dzimums	0.962*	0.037
	mājsaimniecības tips	0.495*	0.086
	<i>izglītība</i>	0.003***	0.160
	<i>dzīves kvalitāte</i>	<i>0.018**</i>	<i>0.128</i>
attiecības	pilsēta-lauki	0.282*	0.105
	dzīves vieta	0.254*	0.104
	dzimums	0.179*	0.117
	<i>mājsaimniecības tips</i>	0.000***	0.235
	izglītība	0.725*	0.076
	<i>dzīves kvalitāte</i>	0.020**	0.127
ienākumi	pilsēta-lauki	0.246*	0.109
	dzīves vieta	0.623*	0.085
	dzimums	0.060*	0.141
	mājsaimniecības tips	0.212*	0.113
	<i>izglītība</i>	0.000***	0.179
	dzīves kvalitāte	0.483*	0.092

*ticamība zemāka par 95%, **ticamība 95%, ***ticamība 99%

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

Mainīgajam „dzimums” nav ietekmes ne uz vienu no jaunizveidotajām faktoru grupām. Visciešākā saistība pastāv starp attiecību faktoru grupu un mājsaimniecības tipu (vienas personas vai vairāku personu mājsaimniecībām); to parāda Cramer's V vērtība 0.235. Ciešākas sakarības pastāv arī starp attieksmi un dzīves vietu, kā arī pilsētu vai lauku teritoriju; izglītību un ienākumiem vai pašsajūtu.

Analizējot *attieksmes faktoru grupas un pensionāru dzīvesvietas* sakarības tendences, ir jāsecina, ka attieksme pret tādām dzīves garīgajām vērtībām, kā sabiedriskais darbs, vēlme veidot pasauli labāku un ticība Dievam, pensionāram ir nozīmīga un ļoti nozīmīga 47.3% lauku viensētās dzīvojošajiem un 45.8% pilsētās dzīvojošajiem (sk. 22. piel. Kontingences tabulas: dzīves vieta vai pilsēta un lauki / faktoru grupas). Savukārt 63.4% lauku ciematos dzīvojošo un 48.1% mazpilsētās

dzīvojošo ir ļoti vāja vai vāja attieksme pret dzīves vietu. Iespējams, ka tas ir izskaidrojams ar to, ka pagastu centri un mazpilsētas, kā dzīves vietas, vides ir līdzīgākas, bet šie pretpoli – pilsētas un lauku viensētas – paver lielākas iespējas pensionāru pozitīvākai attieksmei pret dzīvi, kas izpaužas izpalīdzībā centienos darīt labu, sevi realizēt caur nodarbēm, kas visvairāk patīk. Ja mēs pretstatam *pilsētu un lauku faktoru* un *attieksmes faktoru* grupu, tad jāsecina, ka, apvienojot lauku viensētas, ciematos un mazpilsētās dzīvojošos vienā grupā, gandrīz pusei (49.5%) pensionāru ir ļoti vāji un vāji izteikta sakarība starp dzīvesvietu laukos un attieksmi pret dzīvi, bet pilsētā 45.8% ir ļoti cieši un cieši izteikta sakarība, ka tendence eksistē. Tas ir izskaidrojams ar to, ka pilsētās pensionāriem ir lielākas iespējas piedalīties dažādu kultūras, pensionāru organizāciju, interešu grupās un nodarboties ar to, kas viņiem visvairāk patīk, bet lauku teritorijā dzīvojošiem pensionāriem ir jāsamierinās ar iespējām, kādas ir pašvaldībā.

Analizējot *pašsajūtas* un *izglītības faktoru* sakarības tendences, ir jāsecina, ka 47.3% pensionāriem ar pamatskolas izglītību ir ļoti cieši un cieši izteikta saistība ar labas pašsajūtas faktoru, 50.0% pensionāru ar augstāko izglītību pašsajūtas faktors ir ļoti vāji un vāji saistīts (sk.. 22. piel. Kontingences tabulas: izglītība / faktoru grupas). Ļoti līdzīga tendence parādās pretstatot *ienākumu faktoru* un *izglītību*, kur vairāk kā pusei (53.4%) pensionāru ar pamatskolas izglītību ir ļoti cieši un cieši izteikta sakarība starp izglītības līmeni un ienākumu gūšanu, bet pusei (51.1%) pensionāru ar augstāko izglītību ir ļoti vāji un vāji vērojama izglītības ietekme uz ienākumu gūšanas faktoru grupu: savu darbu un naudas pelnīšanu (sk.. 22. piel. Kontingences tabulas: izglītība / faktoru grupas). Kontingences analīzes (saistošo tabulu) rezultāti iezīmē tendenci:- jo augstāka ir pensionāru izglītība, jo mazāk tā ietekmē ienākumu gūšanu un labu pašsajūtu, kas iegūta atpūtā, veselīgā dzīves veidā, mājokļa labiekārtošanā un harmoniskā dzīvē, vajadzību apmierināšanā, izdzīvošanā un dārza pilnveidošanā. Savukārt, pensionāri ar zemāku izglītības līmeni ir vairāk norūpējušies par savu pašsajūtu un ienākumiem.

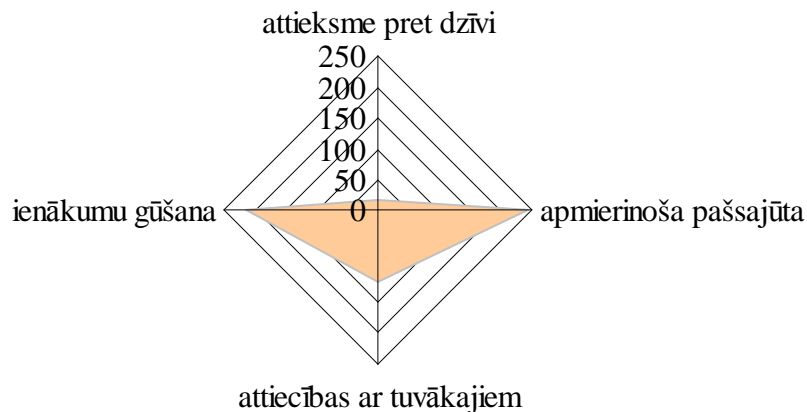
Kontingences analīzes pētījums parāda arī *attiecību* un *mājsaimniecības tipa* sakarības tendences, kur pašsaprotami, ka aptuveni vienai trešdaļai (30.4%) vienas personas mājsaimniecībā dzīvojošajiem pensionāriem pašlaik savā dzīvē galvenā uzmanība netiek vērsta uz attiecībām ar mazbērniem, bērniem, draugiem un citiem tuvākajiem, jo ietekmējošā faktora slodze ir ļoti vāja (sk. 27. piel. Kontingences tabulas: mājsaimniecības tips / faktoru grupas).

Ļoti būtiski autores skatījumā bija izskaitļot sakarību starp pensionāru dzīves kvalitātes pašvērtējumu un jaunradītajām faktoru grupām. Interesanti, ka attieksmes un ienākumu faktoru grupas sakarības neizrādījās statistiski ticamas, bet *pašsajūtas* un *attiecību faktoru grupa* bija jūtīgākas *attiecībā uz pensionāru dzīves kvalitātes pašvērtējumu* (sk. 27. piel. Kontingences tabulas: dzīves kvalitāte / faktoru grupas). Rezultāti liecina par to, ka 32.1% pensionāru ar dzīves kvalitātes vērtējumu „slikti” attiecību faktoru grupai piešķir ļoti ciešu uzmanību, turpretim 27.9% pensionāru, kuri dzīves kvalitāti vērtē kā „labu” ir ļoti vāji saistīti tieši ar attiecību faktoru grupu. Līdzīgi rezultāti ir iegūti arī attiecībā uz pašsajūtas attiecību grupu, kur 33.3% pensionāru, kuri dzīves kvalitāti vērtējuši kā „ļoti sliktu” un 26.9% kā „sliktu”, to ir ļoti cieši saistījuši ar pašsajūtas faktoru grupu, bet 26.0% pensionāru, kuri dzīves kvalitāti vērtējuši „labi”, to ļoti vāji saistījuši ar pašsajūtas faktoru grupu, kura ietver lielāko skaitu dažādu aspektu, kuri saistīti ar atpūtu, veselīgu dzīves veidu, komforta radīšanu mājoklī un harmoniju. Kopumā jāsecina, ka pašsajūtas faktoru grupai ir vismazākā ietekme uz pensionāriem ar pēc iespējas augstāku izglītības līmeni un augstāku dzīves kvalitātes vērtējumu; pretēji pensionāri ar zemāku izglītības līmeni un zemāku dzīves kvalitātes vērtējumu ir vairāk

saistīti ar vēlmi galveno uzmanību koncentrēt uz pilnvērtīgu, veselīgu, komfortablu, harmonisku dzīvi, kas spēj radīt labu pašsajūtu. Autore uzskatīja par nozīmīgu salīdzināt faktoru analīzes rezultātā iegūtās faktoru grupas, kurās ir ietverti šobrīd nozīmīgākie pensionāru dzīves aspekti, ar aptaujas ievada jautājumu, kur pensionāriem tika lūgts paust savus priekšstatus par labu dzīvi un brīžiem, kuros visbiežāk pārņem sajūta, ka ir laba dzīve, tādejādi motivējot sniegt kvalitatīvas dzīves definīciju. Aptaujā iegūtās atbildes tika kodētas pēc tajās minētajiem atslēgas vārdiem (sk. 4.1. att.).

Salīdzināmībai atslēgas vārdi ir grupēti faktoru analīzes rezultātā iegūtajās faktoru grupās. Pavisam no 461 respondenta atbildi uz šo jautājumu sniedza 426 respondenti, bet 7.6% nevēlējās definēt labas dzīves izpratni, kopumā iegūti 592 atslēgas vārdi.

Visbiežāk tika minēti atslēgas vārdi, kas saistījās ar materiālo nodrošinātību un veselību un tad attiecībām. Tā kā pašsajūtas faktors faktoru analīzē tika dedinēts plašāk, nekā tikai veselība, tad rezultāti liecina, ka, sadalot atslēgas vārdus pa grupām, 41.4% no minētajiem faktoriem atbilst labas pašsajūtas faktoru grupai, 36.3% atbilst ienākumu faktoru grupai, 19.6% atbilst attiecību faktoru grupai, bet tikai 2.7% var attiecināt uz attieksmes faktoru grupu. Bez tam pozitīvi ir tas, ka visus atslēgas vārdus izdevās piemērot kādai no grupām, kas apliecina faktoru analīzes veiksmīgu faktoru izvēli un interpretāciju.

Avots: autores pētījums, s izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.1. att. **Zemgales reģiona pensionāru priekšstati par labu dzīvi** (n=461)

(atslēgas vārdu pieminēšanas biežuma sadalījums atbilstošajās faktoru grupās)

Var izdarīt secinājumu, ka Zemgales reģiona pensionāru prioritārās dzīves kvalitāti ietekmējošās faktoru grupas ir

- pašsajūtas (t.sk. veselības) faktoru grupa,
- ienākumu faktoru grupa,
- attiecību tuvākajiem (t.sk., ģimenes locekļiem) faktoru grupa.

Pētījumā iegūtā informācija sakrīt ar izlūkpētījuma rezultātiem, kurš tika veikts 2006. gadā, aptaujājot 200 pensionārus no dažādiem Latvijas reģioniem. Pensionāri, paužot domas par savu „labas dzīves” definējumu un nākotnes plāniem „labas dzīves” uzlabošanas kontekstā, visbiežāk minēja sekojošus atslēgas vārdus: ienākumi (242), veselība (217), ģimene (158), paša spēki (40), mājoklis (33) un valdības atbalsts (29). Empīriskais pētījums apliecināja tendenci, ka prioritārie dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori ir ienākumi, veselība un attiecības ar ģimeni (Grīnfelde, 2007:17.). 2008. gada veiktajās padziļinātajās intervijās (n=30) autore atkārtoti, bet ar kvalitatīvo pieeju, noskaidroja priekšstatus par dzīves kvalitāti un to ietekmējošiem faktoriem.

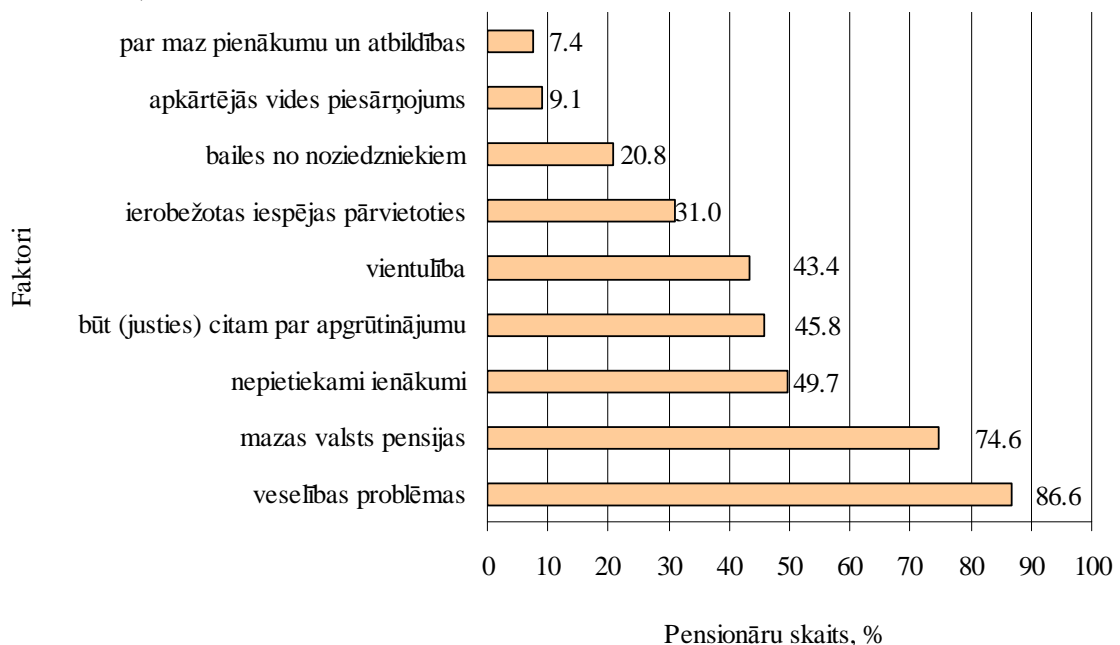
Balstoties uz interviju rezultātiem (sk. 8. piel.), autore analizē, ko veci cilvēki saprot ar labu dzīvi, kas viņiem sagādā laimes sajūtu vecumdienās un kāda ir ģimenes

saišu loma viņu dzīves kvalitātes kontekstā. Jautāti par to, ko respondenti saprot ar dzīves kvalitāti, daudzi pirmajā brīdī bija apmulsuši un tikai daļa spēja noformulēt savu viedokli. Daļa no respondentiem – vīriešiem dzīves kvalitāti saista ar bezrūpīgāku dzīvi, kad nav tik daudz jāstrādā. „Labāk dzīvot neko nedarot, tad kvalitāte būtu labāka, ja jāstrādā, tad nevar vecumā kvalitāti baudīt”, atbild Leonards (75). Jānis (77), savukārt, uzsver, ka: „cilvēkam pensijas gados nevajadzētu būt lielām rūpēm, lai var mierīgi dzīvot, ne tikai eksistēt”.

Tas ir tikai pašsaprotami, ja šajā vecumā rūpes par savu eksistenci šķiet apgrūtināošas. Citi respondenti dzīves kvalitāti saista ar veselību, attiecībām ar bērniem un citiem cilvēkiem, vidi, materiālo nodrošinājumu un nodarbošanos, „*lai būtu veselīgs dzīvesveids, laba pašsajūta, iekārtot apkārtējo vidi, būt saskaņā ar dabu, apkārtējo vidi, bērniem, kaimiņiem un draugiem*”, tā Jānis (80).

Salīdzinoši vieglāk vecajiem cilvēkiem bija uztverams jautājums par to, kuri aspekti visvairāk ietekmē dzīvi pensijas vecumā. Respondentu atbildēs, līdzīgi kā pētījumos Eiropas valstīs, dominēja atslēgas vārdi: veselība, ienākumi, attiecības ar bērniem. Lilija (62) atzīst, ka „veselība ir pirmajā vietā, tad ģimene, Dievs”. Lidija (66) izsakās diezgan skarbi: „visvairāk ietekmē, pirmkārt, ģimene, saikne ar ģimeni. Ja veiktu pētījumu, cik pensionāru bērni saņem, lai uzturētu savus bērnus un vēl palīdzētu mums... Patreizējā politika ir genocīds pret pensionāru [...] otrkārt, ienākumi un iespēja baudīt kultūru”. Māra (72) atbild šādi: „pirmkārt, jāmin attiecības ar bērniem, otrkārt- naudas līdzekļi, treškārt- mitekļis”.

Lai gūtu pēc iespējas pilnīgāku priekšstatu par dzīves kvalitāti ietekmējošajiem faktoriem pensionāru skatījumā, autore Zemgales pensionāru standartizētajā intervijā centās noskaidrot (sk. 2. jaut. 8. piel.), kādi faktori, cilvēkam kļūstot vecākam, būtu jāuztver visnopietnāk. Pensionāri varēja izvēlēties vairākus atbilžu variantus (sk. 4.2. att.).

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.2. att. Nozīmīgākie faktori novecošanas procesā Zemgales reģiona pensionāru pašvērtējumā 2009. gadā (n=461).

Pavisam tika iegūtas 1698 atbildes, kurās katrs septītais vai astotais pensionārs no desmit uzsvēra veselības problēmas, mazas pensijas; gandrīz puse pensionāru akcentēja nepietiekamus ienākumus, jušanos citiem par apgrūtinājumu un vientulību.

Arī šeit kā prioritārie izvirzās ienākumu un pašsajūtas (t.sk., veselības) faktors. Tas vēl vairāk apstiprina pašsajūtas faktora nozīmīgumu, kam ir saikne ar izglītību un dzīves kvalitāti; tāpat ienākumu faktors, kam ir vērojama saikne ar izglītību.

Kopumā ir jāsecina, ka, veicot vairākus kvantitatīvus pētījumus ar atklātajiem un slēgtajiem jautājumiem, kā arī padziļinātas intervijas dažādos laika posmos: 2006., 2008., 2009. gadā gan visā Latvijas teritorijā, gan Zemgales reģionā, ir iegūti ļoti līdzīgi rezultāti. Pensionāri labas dzīves izpratni saista ar materiālo nodrošinājumu, veselību un attiecībām ar tuvākajiem, t.sk. bērniem un mazbērniem. Var diskutēt par to, kurš no faktoriem ir visnozīmīgākais, tomēr pensionāri intervijās atzīst, ka ir grūti nedefinēt, kas ir pats galvenais; parasti tiek nosaukti vairāki faktori kopumā. Tomēr intervijās bija iespēja dokumentēt to faktoru, kas pirmais tika nosaukts, pieņemot, ka tas tomēr ir tas būtiskākais. Izmantojot šādu metodiku, var apkopot promocijas darba izstrādes laikā veikto pētījumu rezultātus:

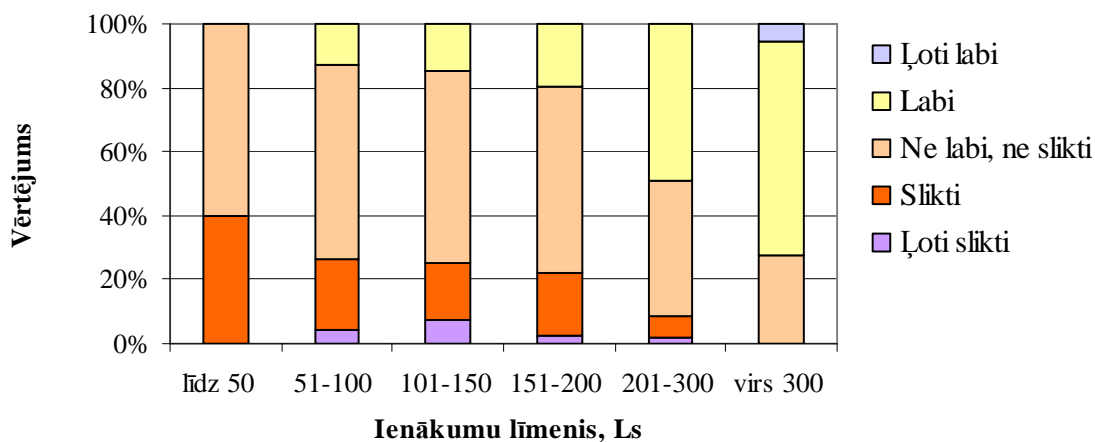
- faktoru analīzē nozīmīgākie (ar ciešākajām sakarībām) faktori ir ienākumi un attiecības;
- definīciju kodēto atslēgas vārdu apkopojumā visbiežāk tika nosaukti ar ienākumiem un pašsajūtu saistītie atslēgas vārdi;
- pilotpētījumā, kā nozīmīgākie, tika nosaukti atslēgas vārdi šādā secībā: ienākumi, veselība, ģimene;
- noskaidrojot, kas pensionāriem ir vissvarīgākais, atklājās, ka pensijas un nepietiekami ienākumi bija biežāk nosaukti nekā veselība.

Izvērtējot šo rezultātu kopsavilkumu un padziļinātajās intervijās iegūto informāciju, var izdarīt slēdzienu, ka ar ienākumiem un materiālo nodrošinājumu saistītie aspekti dominē; tad seko veselība un saikne ar tuvākajiem. Līdz ar to var identificēt Latvijā dzīvojošu pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošos faktoros šādā secībā: materiālais nodrošinājums, veselība un saikne ar ģimeni un tuvākajiem.

4.2. Prioritāro dzīves kvalitāti ietekmējošo faktoru mērījumi Zemgales reģionā

Pensionāru dzīves novērtējums tiek veikts iepriekšējā nodaļā identificēto prioritāro dzīves kvalitātes faktoru nozīmīguma secībā.

Ienākumu faktors. Daudzu pensionāru dzīves kvalitāti ietekmē ienākumu līmenis. Var apgalvot (P=99%), ka pensionāri diferencēti vērtē savu dzīves kvalitāti pie dažādiem ienākumu līmeņiem (4.3. att.). Gandrīz visos ienākumu līmeņos 35-60% pensionāri dzīves kvalitāti vērtē vidēji – ne labi, ne slikti (5-6 balles).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.3. att. Pensionāru dzīves kvalitātes vērtējums dažādās ienākumu līmeņu grupās Zemgales reģionā, 2009. gadā, % (n=461).

Iegūtā informācija apliecina (skat.4.3. att.) tendenci, ka pie sliktā dzīves kvalitātes vērtējuma (3-4 balles) palielinās to pensionāru skaits, kam ir zemāki ienākumi un otrādi – pie laba dzīves kvalitātes vērtējuma (7-8 balles) pieaug to pensionāru skaits, kam ir augstāks ienākumu līmenis, tātad ienākumu līmenis ietekmē subjektīvo dzīves kvalitātes vērtējumu.

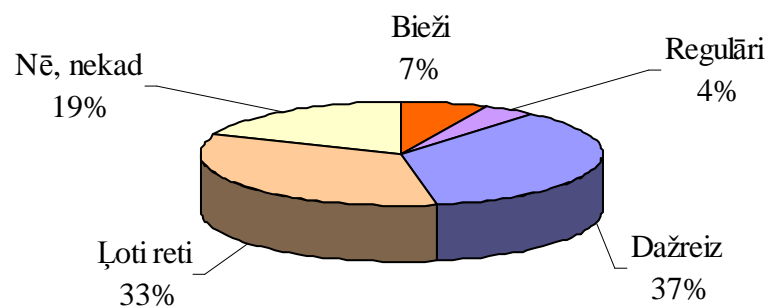
Aptaujāto Zemgales pensionāru pensiju apmērs gandrīz pusei (45%) sasniedz 101-150 Ls un vairāk kā 2/3 (39%) – 151-200 Ls. Katrs otrais Zemgales pensionārs dzīvo zem valsts noteiktā iztikas minimuma, jo pensijas apjoms nepārsniedz Ls 150 mēnesī.

Būtiski un īpaši valsts ekonomiskās krīzes apstākļos ir noskaidrot, cik lielai būtu jābūt pensijai, lai varētu realizēt cilvēka cienīgu dzīvi. Puse (51.5%) to pensionāru, kuru pensijas apmērs ir 101-150 Ls, vēlas to dubultot (201-300 Ls), bet 27.7% vēlas 301-400 Ls/mēn.. 43.6% pensionāru, kam pensija ir 151-200 Ls, arī vēlas to paaugstināt robežās no 201-300 Ls, bet 39.1% vēlas to dubultot (301-400 Ls).

Kopumā gandrīz puse (43.4%) no aptaujātajiem Zemgales pensionāriem uzskata, ka cilvēka cienīga dzīve ir iespējama ar pensijas apjomu no 201-300 Ls/mēn., bet 1/3 daļa (35.1%) uzskata, ka ar 301-400 Ls mēnesī.

Analizējot padziļinātāk, ir jāsecina, ka vidējiem ienākumiem, pensionāru vērtējumā (mēnesī uz 1 mājsaimniecības locekli), „lai varētu savilktu galus kopā”, ir jābūt no 201-300 Ls – tā uzskata 44.7% atbildējušo, bet 26.5% uzskata, ka ir jābūt no 301-400 Ls/mēn. Šie jautājumi savstarpēji kalpoja kā kontroles jautājumi un rezultāti ir līdzīgi, tāpēc var apstiprināt pieņēmumu, ka vairākiem pensionāru dzīves vajadzību apmierināšanai ir nepieciešami vismaz no 201-300 Ls mēnesī, bet kā liecina izpētītais iepriekšējā nodaļā, tad 44% pensionāru mājsaimniecībās patēriņa līmenis uz 1 cilvēku mēnesī ir no 50-150 Ls un 48% no 151-400 Ls. Var secināt, ka pensionāru vēlnes ir pamatotas, jo aptuveni puse pensionāru tērē mazāk nekā to nosaka valsts aprēķinātais iztikas minimums.

Vēsturiski ir pierādījies, ka pensionāri parasti ļoti atbildīgi izturas pret saviem līdzekļiem un ir maksimāli taupīgi, pat pie zema ienākumu līmeņa, tāpēc autorei nozīmīgi likās noskaidrot vai pensionāriem izdodas kādu Ls ietaupīt? (sk. 4.4. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

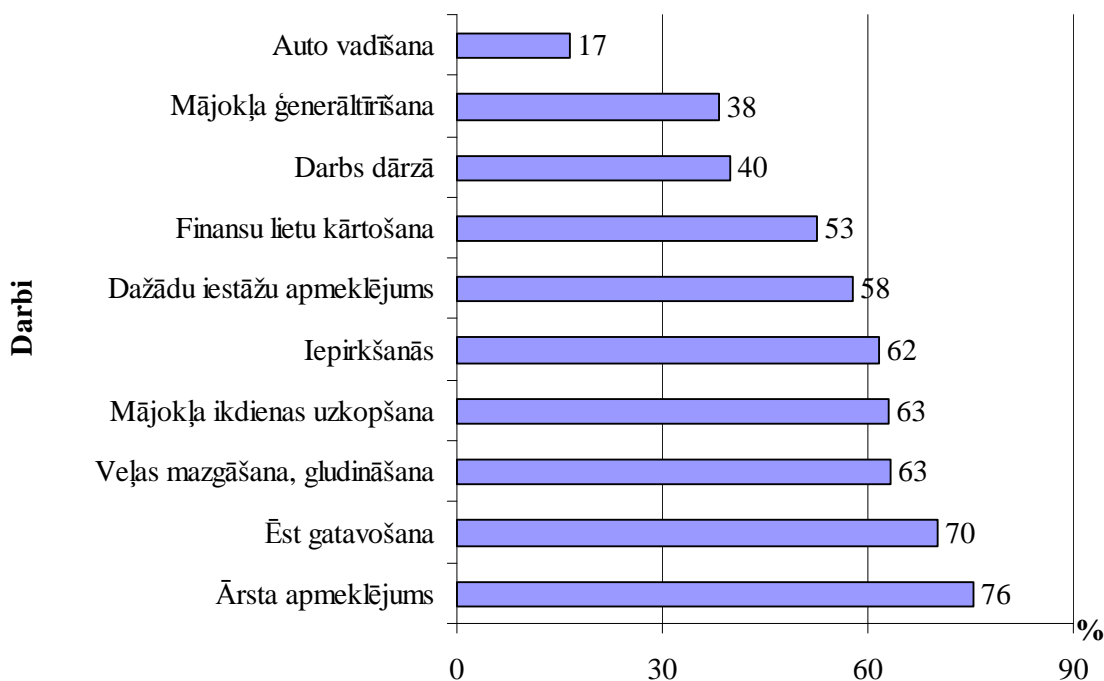
4.4. att. **Zemgales reģiona pensionāru iespējas ietaupīt līdzekļus, % (n=461).**

Var apgalvot (P=99%), ka 37% Zemgales pensionāru dažreiz izdodas ietaupīt, bet līdzīgam skaitam (33%) izdodas to realizēt reti; tikai 11% to dara bieži un regulāri. Vairāk kā puse pensionāru atklāja, kādiem nolūkiem tiek taupīta nauda. Taupīšanas mērķi tika sakodēti pēc atslēgas vārdiem, lai tos varētu apkopot lielākās grupās. Visbiežāk (katra atbilde 5-10% robežās) pensionāri naudu krāj neparedzētiem izdevumiem, zālēm, mazbērniem, bērēm, ceļojumam, dāvanām, remontam.

Autore noskaidroja, kādas ir svarīgākās izdevumu pozīcijas, kurām nevar atlicināt tik daudz naudas, cik patiesībā būtu nepieciešams. Tikai 10% nesniedza atbildi uz šo jautājumu, bet pārējās atbildes tika sakodētas un saranžētas pēc biežāk pieminēto reižu

skaita: zālēm (32.2%), atpūtai un ceļojumiem (22.2%), presei un grāmatām (11.3%) un mājas remontam (8%). Būtiski, ka trešajai daļai pensionāru nepietiek līdzekļu zāļu iegādei, tātad ienākumi un to ietekme uz dzīves kvalitāti noteikti ir saistāma ar pensionāru pašsajūtas faktoru.

Pašsajūtas faktors. Šo faktoru autore vairāk identificē ar veselību, tomēr pētījumā bija svarīgi noskaidrot, kā pensionāri tiek galā ar dažādiem ikdienišķiem pienākumiem, kas ietekmē viņu pašsajūtu. Autore šo aspektu analizē pa vecuma grupām. Pensionāri visās vecuma grupās lielāko daļu darbus veic paši (sk. 4.5. att.), izņemot auto vadīšanu, darbu dārzā un mājokļa ģenerāltīrīšanu.

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

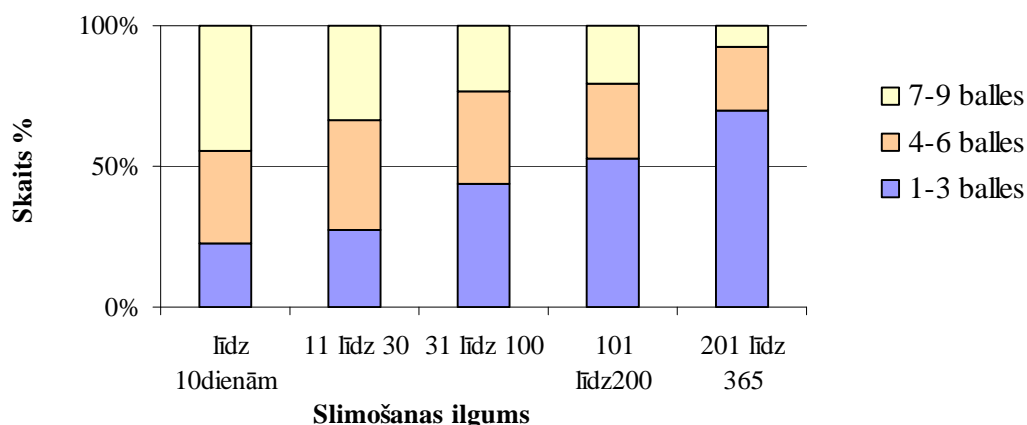
4.5. att. **Zemgales reģiona pensionāru iespējas patstāvīgi veikt dažādus darbus, % (n=461).**

Jo lielāka ir vecuma grupa, jo darbi biežāk tiek deleģēti kādam palīgam, tomēr lielākā daļa 80 gadu un vecāki pensionāri patstāvīgi veic ikdienas mājokļa uzkopšanu. Visbiežāk vecākajai pensionāru grupai palīdzība ir nepieciešama mājas ģenerāltīrīšanā, veļas mazgāšanā un iestāžu apmeklēšanā.

Svarīgs pašsajūtas faktors pensionāriem ir tas, cik daudz laika viņi var pavadīt ārpus mājokļa. Līdz 3 stundām ārpus mājokļa uzturas 46% pensionāru, 36.2% – 3 līdz 6 stundas, bet 2.2% ir ierobežoti un netiek ārpus sava mājokļa. Salīdzinot pavadīto laiku ārpus mājokļa ar dzīves kvalitātes vērtējumu, ir jāsecina, ka, jo vairāk stundas pensionārs atrodas ārpus mājokļa, jo biežāk dzīves kvalitātei dod augstāku vērtējumu (7-9 balles), un apgriezti proporcionāli - jo mazāk uzturas ārpus mājokļa, jo biežāk dzīves kvalitāti vērtē zemu (1-3 balles).

Raksturojot veselības pašvērtējumu, ir jāsecina, ka puse Zemgales pensionāru fiziski jūtas vidēji, 1/4 – labi, bet 1/5 daļa slikti. Tikai 1-2% no aptaujātajiem ir atbildējuši, ka jūtas ļoti labi vai ļoti slikti. Savukārt vērtējot garīgo pašsajūtu aptuveni 40% jūtas vidēji, un 40% – labi, bet tikai 12% jūtas slikti un ļoti slikti. Salīdzinot 2009. gada ar veselību saistītos pašsajūtas rādītājus, ir jāsecina, ka tie būtiski atšķiras no 2007. gada EU-SILC aptaujā iegūtajiem rezultātiem Zemgales reģionā, kur pensionāri visbiežāk (60%), salīdzinot ar citiem reģioniem, savu veselību bija vērtējuši kā ļoti

sliktu vai sliktu. Nozīmīgo atšķirību rezultātos var skaidrot ne tikai ar divu gadu laika starpību, bet arī ar jautājuma raksturu, piem., vaicājot „Kā Jūs vērtējat savu vispārējo veselības stāvokli?” (EU - SILC aptaujas jautājums), vai arī „Attiecībā uz veselību, kā Jūs pēdējā laikā jūtaties?”, lūdzot dot vērtējumu atsevišķi gan fiziski, gan garīgi (Zemgales aptaujas jautājums). Eiropas aptaujas jautājums pieprasa noteiktāku novērtējumu veselības stāvoklim, bet Zemgales aptaujā jautājums vairāk fokusējas uz aptaujas brīža subjektīvo pašsajūtu, kas nepretendē uz ārstu apstiprinātajām diagnozēm. Autorei būtiski likās izpētīt saikni starp to, kā Zemgales pensionāri vērtē savu veselību atkarībā no tā, cik ilgi viņi 2009. gadā ir slimojuši (sk. 4.6. att.). No tiem pensionāriem, kuri ir slimojuši maz, vairāk kā puse dzīves kvalitāti vērtē augstu, bet tālāk – jo biežāk slimo, jo biežāk pensionāru vērtējums kļūst zemāks.

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.6. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes vērtējums dažādos slimošanas ilguma intervālos (n=461).

Tomēr atklājas, ka no tiem, kas tik pat kā nav slimojuši, 40% dzīves kvalitāti vērtē vidēji, bet 1/4 – zemu. Tas liecina par to, ka bez veselības ir citi faktori, kas negatīvi ietekmē dzīves kvalitāti, un Zemgales pensionāriem tas ir materiālais nodrošinājums. Garīgā pašsajūta ir cieši saistāma ar attiecību faktoru.

Attiecību faktors. Saikne ar ģimeni ir viens no vecu cilvēku subjektīvās dzīves kvalitātes aspektiem. Nodzīvot ilgu un laimīgu mūžu, tāpat kā piedzīvot laimīgas vecumdienas starp tuviem cilvēkiem ģimenē, ir ļoti dabiska cilvēku vēlme, taču ne visiem izdodas to piedzīvot. Labas un atbalstošas attiecības ģimenē ir viens no laimes avotiem ikvienam cilvēkam jebkurā vecumā, tādēļ ir pamatoti uzskatāmas par būtisku dzīves kvalitātes sastāvdaļu. Dzīves kvalitāte sākas ar indivīdu, viņa izjūtām un domām par savas dzīves vērtējumu.

Pētījumi liecina, ka cilvēki, kad kļūst gados vecāki, vairāk investē tuvās attiecībās ar saviem ģimenes locekļiem. Parādoties jauniem ģimeņu un attiecību modeļiem, literatūrā ir sastopams jēdziens *tuvība attālumā*, kas strauji aktualizējas Latvijā, jo bērni un mazbērni arvien biežāk atstāj Latviju un viņu pensionētajiem vecākiem un vecvecākiem labākajā gadījumā jāuztur kontakti pa telefonu.

Pētījuma ietvaros tiek noskaidroti pensionāru priekšstati par to, cik nozīmīgas ir ģimenes saites viņu dzīves kvalitātes subjektīvās dimensijas kontekstā. Kā saikne ar ģimeni ietekmē vecu cilvēku laimes izjūtu, tiek noskaidrots, salīdzinot empīrisko informāciju, kas iegūta 2008. gada strukturētajās intervijās un 2009. gada standartizētajās intervijās Zemgales reģionā.

Visās padziļinātajās intervijās (kopumā 30) vismaz reizi tika pieminēti bērni un mazbērni, pat Dzidra (81), kurai pašai nav bērnu, salīdzinot savu un draudzenes dzīves

kvalitāti, apgalvo: „...draudzenei noteikti ir vieglāk un labāk, jo viņai ir divas meitas un mazmeitas, kas ir labi situētas un palīdz viņai - ir ar ko parunāt, bet kas man ir? Man nav nekas...”. Ir būtiski piebilst, ka iepriekš veiktais pilotpētījums (Eglīte, Grīnfelde 2007:105.-120.) parāda, ka tikai apmēram pusei no aptaujātajiem vecajiem cilvēkiem (n=88) ir iespēja nepieciešamības gadījumā ar kādu izrunāties par savām problēmām – visbiežāk ar ģimenes locekļiem (89%), tad draugiem (30%) un kaimiņiem (23%). Pētījums Zemgalē 2009. gada (n=461) demonstrē (sk. 42. piel.), ka ar 44% aptaujāto pensionāru Zemgales reģionā ir iespēja izrunāties par savām problēmām, vajadzībām, vēlmēm un bailēm: 32.3% to dara reti, 12% – ļoti reti un nekad, bet 12% – vispār nevēlas par to runāt. Tātad, ne visi pensionāri ir tik atvērti un ne visiem šie kontakti ir nozīmīgs labsajūtu ietekmējošs faktors. Vēlmē izrunāties par savām problēmām pensionāru atbildēs ir nelielas atšķirības starp tiem, kas dzīvo vieni un vairāku personu mājsaimniecībā, kur ir ar ko runāt.

Atgriežoties pie 2008. gada padziļinātās intervijas rezultātiem – pensionāriem tika jautāts, „Kas ļauj piedzīvot laimes sajūtu novecošanas procesā?” Atbildēs dominēja prieks par bērnu (mazbērnu) ģimeņu veiksmēm.

„Ļoti apmierināti ar vīru jūtamies tad, kad uzzinām, ka ģimenes locekļiem – bērniem - iet lab; tad, kad izdodas man un bērniem viss, kas ir iecerēts”, *tā*Skaidrīte (72).

Daudzās respondentu atbildēs laime tiek saistīta ar sociālajiem kontaktiem – bērnu un mazbērnu apciemojumiem. Kā atzīst Osvalds (69), „laimīgākie brīži, kad jūtos vesels un kad satiekos ar bērniem, mazbērniem un mazmazmeitu”.

Laime izpaužas arī vecu cilvēku spējā būt noderīgiem. Kā situāciju raksturo Aina (75), „pensionāri pat badojas, lai izskolotu mazbērņus, jo gribam palīdzēt”. Marta (73) atzīst, ka ir laimīga, ir tad kad var „...ko labu padarīt, piem., mazmazbērniem noadīt vēl kādas zeķītes”.

Ģimenes saites tiek novērtētas arī kā drošības garantants dažādu risku gadījumā. Interesanti, ka informantu atbildēs par iespējamajiem riskiem pensijas vecumā arī tika akcentēts ģimenes saišu nozīmi apstiprinošs apgalvojums. Kā izsakās Gunārs (74), „pensionāram, ja ir bērni, tad risku nav, jo bērni atbrauc un palīdz, kad vajag”.

Nākotnes ieceres savas dzīves kvalitātes uzlabošanas kontekstā, aptaujātie vecie cilvēki saistīja ar laimes izjūtu, ko rada mazbērni.

„Nākotnē gaidu mazdēliņus, kad beigs augstskolu – visu laiku kā skolotājs esmu centies, lai būtu izglītība – lai es būtu drošs, ka mazbērniem nākotnē viss būtu ļoti labi un kārtībā”, Juris (61).

Stāstot par laimes un apmierinātības sajūtām, respondenti pauž arī bailes un bažas par bērniem. Par to liecina, piem., Ilgas (82) atbilde: „Labi sajūtos, kad bērniem ir labi, ka es tā padomāju, man primāri ir bērni, Dievs lai nedod, ka ar viņiem kas notiktu”. Dažādi negatīvi notikumi ģimenē (piem., nelaiemes gadījumi) negatīvi ietekmē apmierinātību ar dzīvi.

Analizējot aptaujā iegūto informāciju, var strukturēt intervijās biežāk minētos ģimenes saišu veidus.

1) aprūpe no bērnu puses, kas izpaužas kā materiāls atbalsts, vai atbalsts slimības gadījumā.

Jautrīte (76): „Parādos neesam iekūlušies, bērni mūs atbalsta tik cik vien var. Bērni un mazbērni palieli, sadāvināja naudu jubilejai, lai uzliekam jaunu jumtu mājai, meita izmaksāja ceļojumu uz Holandi”.

Marta (73): „Ja bērni nepalīdzētu būtu ļoti smagas problēmas, ja samaksātu par dzīvokli un zālēm, lai arī esmu pieradusi dzīvot ekonomiski, es ar pensiju netiktu galā”.

Marija (88): „Man ir ļoti laba meita, kas palīdz”.

2) kontakti ar bērniem un mazbērniem. Vecie cilvēki intervijās ar gandarījumu dalījās savā attieksmē pret bērniem (mazbērniem), akcentējot savstarpējo kontaktu nozīmīgumu savā dzīvē.

Osvalds (69): „Gribas, lai mazbērni biežāk brauc ciemos”.

Lidija (66): „Jauki, ka mazmeitiņa atvaļinājuma laikā dzīvo pie manis”.

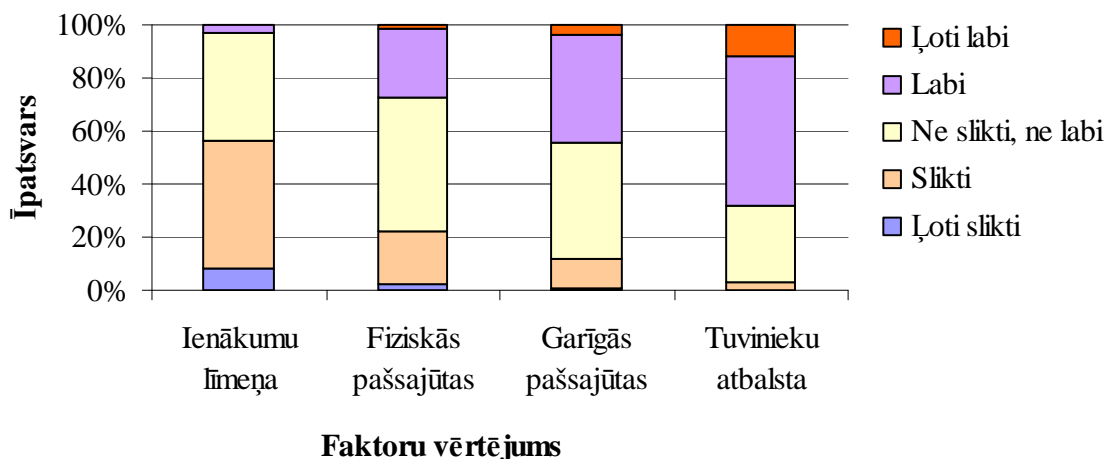
Nikolajs (63): „Ar meitu un mazdēlu eju kopā uz mežu sēņot, braucam ar riteņiem. Man ir labas attiecības ar jaunajiem”.

Ieva (74): „Kontakts ar meitām un mazdēliem ir ļoti labs, jūtu gandarījumu no tā, bet man nekā materiāli nav vajadzīgs no viņiem”.

3) tiek pausts vecāku un bērnu savstarpējais atbalsts.

Māra (72): „Bērni pagaidām arī palīdz pastutēt mani – vismaz morāli. Palīdzēju sapelnīt mašīnai, tagad viņi izvadā mani. Kontakti ar bērniem noteikti palīdz uzturēt možumu. Tas rada gandarījumu”. Vecie cilvēki vēlas būt noderīgi un joprojām sniegt arī savu atbalstu bērniem, kas rada viņiem gandarījuma sajūtu, tomēr dažkārt savstarpējais atbalsts izpaužas vēlmē saudzēt bērnus nekļūst tiem par apgrūtinājumu.

Lai pārlicinātos, kurš no trīs prioritārajiem dzīves kvalitātes faktoriem pensionāru subjektīvajā vērtējumā ir pozitīvi un kurš negatīvi ietekmējošs, autore tos savstarpēji salīdzināja (4.7. att.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.7. att. Nozīmīgākie dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori pensionāru vērtējumā Zemgales reģionā 2009. gadā (n=461).

No iegūtās informācijas var secināt (P=99%) par pensionāru apmierinātību (68.3%) ar sev tuviem un nozīmīgiem cilvēkiem, garīgo pašsajūtu (44.2%). Dzīves kvalitāti pazeminošs faktors ir neapmierinātība ar ienākumu līmeni savu vajadzību apmierināšanai (56.4%). Ja analizē padziļinātāk apmierinātību ar ienākumu līmeni un tā saikni ar dzīves kvalitāti, tad jāsecina (P=99%), ka ienākumu līmeni pie zema dzīves kvalitātes vērtējuma (1-3 balles) kā zemu un ļoti zemu vērtē 93% pensionāru, bet – 64% pie vidēja dzīves kvalitātes vērtējuma (4-6 balles) un 20% pie augsta dzīves kvalitātes vērtējuma (7-9 balles). Pensionāri saskarsmi ar tuviem un nozīmīgiem cilvēkiem vērtē labi un ļoti labi 33% arī pie zema, 66%-pie vidēja un 88% pie augsta dzīves kvalitātes vērtējuma. Jo augstāks ir dzīves kvalitātes vērtējums, jo biežāk ģimene tiek novērtēta pozitīvi, bet, jo zemāks – jo biežāk ienākumu līmenis ir novērtēts negatīvi. Analizējot pašsajūtas saikni ar dzīves kvalitāti, jāsecina, ka tas ir vairāk pozitīvi ietekmējošs faktors, jo 75% pensionāru, kas garīgi jūtas labi un ļoti labi, dzīves kvalitāti vērtē augstu un 55% pensionāri, kas arī fiziski jūtas labi un ļoti labi – arī dzīves kvalitāti vērtē robežās no 7-9 ballēm.

Iepriekšminētais apliecina vecu cilvēku dzīves kvalitātes turpmākas padziļinātas izpētes aktualitāti. Viens no vecu cilvēku nozīmīgākajiem dzīves kvalitātes subjektīvajiem – pozitīvi ietekmējošajiem faktoriem – ir saikne ar ģimeni. Atklātais ļauj izdarīt pieņēmumu, ka gados vecajiem cilvēkiem ir grūtības noformulēt savu izpratni par dzīves kvalitāti. Vecie cilvēki dzīves kvalitāti saista ar bezrūpīgāku dzīvi, ko galvenokārt ietekmē: ienākumi, pašsajūta, t.sk., veselība, attiecības ģimenē. Savukārt brīžos, kad vecie cilvēki jūtas patiesi laimīgi, viņi kā prioritāti izvirza saikni ar bērniem un mazbērniem. Šī laimes sajūta izpaužas: priekā par bērnu (mazbērnu) veismēm, biežiem savstarpējiem kontaktiem, spējā būt noderīgiem saviem bērniem (mazbērniem). Kā nozīmīgākie ģimenes saišu veidi tiek minēti: materiālais un garīgais atbalsts no bērnu pusēs; kontakti ar bērniem un mazbērniem; savstarpējais atbalsts. Vecie cilvēki saikni ar ģimeni uzskata par ekonomisko un sociālo drošības garantu

4.3. Dzīves kvalitātes integrētās izpētes pieejas pielietojuma rezultāti

Teorētiskās atziņas un iepriekšējās nodaļas pētījuma rezultāti pierāda objektīvās un subjektīvās izpētes nepieciešamību, tātad objektīvie rādītāji, kā piem., pensijas lielums vai patēriņa apjoms, neļauj pilnībā salīdzināt dzīves kvalitāti un veikt atbilstošus secinājumus, jo pensionāriem ir diferencēta vērtību sistēma, dzīves vide, prasības pret dzīvi un nozīmīgākie to ietekmējošie faktori. Rezultātā būtisks nosacījums dzīves kvalitātes izpētē ir subjektīvā vērtējuma mērīšana. Ja ir nepieciešams noteikt kopējo dzīves kvalitāti, teorijas iesaka dažādus, promocijas darba teorētiskajās nodaļās aprakstītus paņēmienus, autore savā pētījumā ir izvēlējusies izmantot integrēto dzīves kvalitātes teoriju un šai nodaļā tiek rezumēti tās pielietojuma rezultāti. Autore savu izvēli izmantot dzīves kvalitātes integrēto teorētisko pieeju pamato ar to, ka pastāv difference starp to vai pensionāram vienā jautājumā lūdz novērtēt ar skaitliskās skalas palīdzību savu kopējo apmierinātību ar dzīvi (10 ballu skalā, kur 1- ļoti slikti un 10-ļoti labi), ko autore definē kā dzīves kvalitātes kopvērtējumu, vai arī paralēli noskaidrot pensionāra viedokli par katru no astoņiem teorijas elementiem. Lai to pārbaudītu, pētījuma gaitā pensionāriem 5 ballu skalā (vērtējumi - ļoti slikti, slikti, ne labi / ne slikti, labi, ļoti labi) bija jānovērtē katru no dzīves kvalitātes integrētajiem elementiem: labklājību, apmierinātību ar dzīvi, laimi, dzīves jēgu, līdzsvarotību, vēlmes un sapņus, vajadzību apmierinājumu, objektīvos faktoros. Objektīvo faktoru elementa novērtējumā tika iekļauti nozīmīgāko pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošo rādītāju: materiālā nodrošinājuma, veselības stāvokļa un saiknes ar ģimeni vai draugiem un kaimiņiem – pašvērtējums. Intervijas noslēgumā autore atkārtoti lūdza pensionārus novērtēt savu dzīves kvalitāti kopumā, skolas atzīmju sistēmā (10 ballu skalā), lai būtu vienkāršāk izprast vērtējumu un, lai skala nedublētos ar iepriekšējiem 8 vērtējumiem, bet liktu nopietnāk iedziļināties vērtējuma sniegšanā.

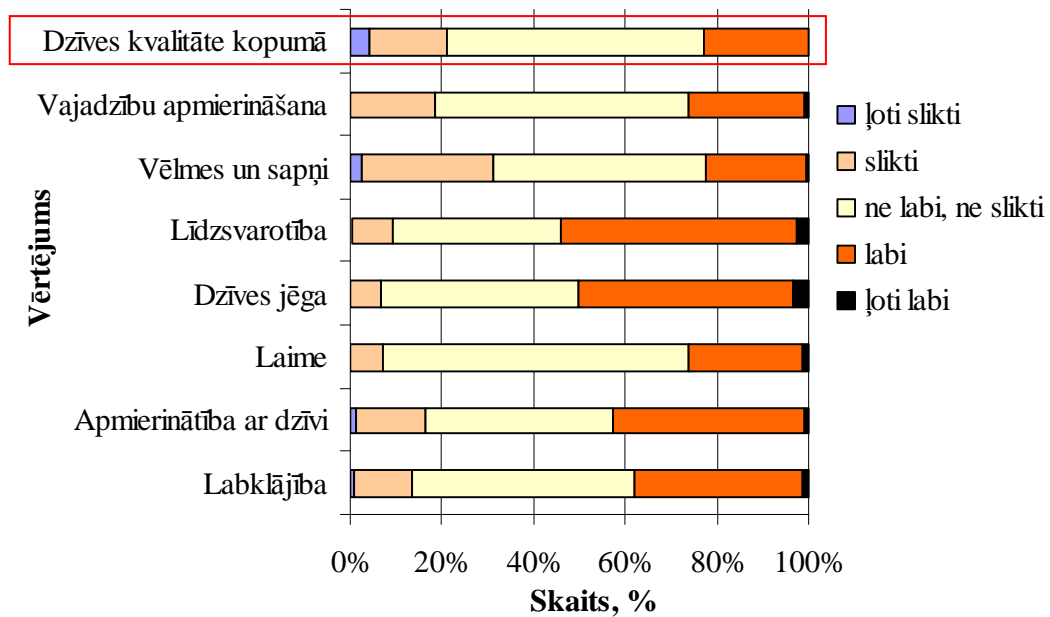
Izveidotā dzīves kvalitātes izpētes metodika tika aprobēta Zemgales plānošanas reģiona pensionāru aptaujā, ko autore veica 2009. gada novembra un decembra mēnesī. Promocijas darbā autore izvirza apgalvojumu, ka Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam ir sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt.

Vidējais dzīves kvalitātes kopējais vērtējums Zemgales pensionāru vidū ir 5.39 balles (10 ballu skalā) (sk. 43. piel.), visbiežāk dzīves kvalitāte tika vērtēta viduvēji (median=5). Kopumā nedaudz vairāk kā puse (56%) aptaujāto pensionāru dzīves kvalitāti vērtēja viduvēji un gandrīz labi. Minimālo vērtējumu (ļoti vāji – 1 balle) ir devuši 7 no 461 respondenta, bet maksimālo (teicami – 9 balles) – viens respondents. Neviens no pensionāriem savu dzīvi nav vērtējis kā izcilu (10 balles). Kopumā jāsecina, ka Zemgales reģiona pensionāri savu dzīves kvalitāti vērtē viduvēji – ne slikti, ne labi.

Latvijas Dzīves kvalitātes indeksa pētījuma (2005) rezultāti liecina, ka Zemgales visu iedzīvotāju vidējais vērtējums bija vidējs (3.9 balles 7 ballu skalā, kas atbilst 5.57 ballēm 10 ballu skalā), bet vidēji Latvijas pensionāru vērtējums bija zemāks (3.37 balles 7 ballu skalā, vai 4.8 balles, pārvēršot 10 ballu skalā).

Lai varētu salīdzināt dzīves kvalitātes kopējo un integrēto vērtējumu ordinārās skalas, dzīves kvalitāte no 10 ballu novērtējuma skalas tiek transformēta par piecu ballu skalu, kur katram vērtējumam atbilst dzīves kvalitāte 2 ballu robežās, piem., „ļoti labi” atbilst 9 un 10 ballēm, „labi” – 7 līdz 8 ballēm utt.

Salīdzinot pensionāru skaita īpatsvaru pēc to subjektīvajiem vērtējumiem ordinārajā piecu ballu skalā, var uzskatāmi redzēt, ka vērtējumi ir līdzīgi, tomēr tie nesakrīt.

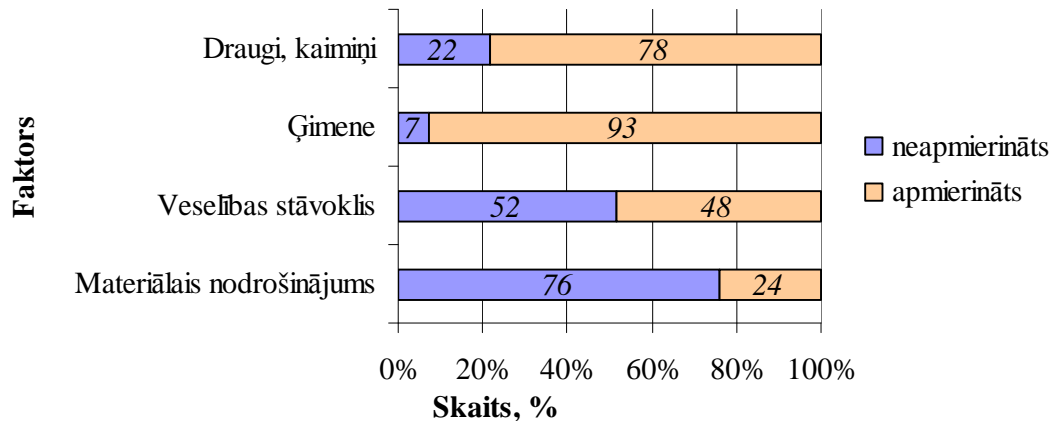
Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.8. att. Zemgales pensionāru dzīves kopējais subjektīvais vērtējums, izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju, 2009. gadā (n=461).

Vislīdzīgākie rezultāti parādās Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes kopvērtējumā un vajadzību apmierināšanas vērtējumā. Puse pensionāru Zemgalē labi un ļoti labi vērtē dzīves jēgu un līdzsvarotību, kas raksturo pašu dziļāko – eksistenciālo dzīves kvalitāti, un tie ir pozitīvi raksturojami rādītāji, jo dzīves jēga patiesībā ir saistīta ar cilvēka sūtību un misiju šajā pasaulē, bet līdzsvarotība – ar bioloģisko dzīves kārtību, tātad pašā dziļākajā būtībā Zemgales pensionāri ir apmierināti ar dzīvi, jo negatīvu vērtējumu šiem elementiem sniedza aptuveni viens no desmit pensionāriem. Tas norāda arī uz nedaudz slēptu, bet pozitīvu attieksmi pret dzīvi kopumā, jo pārējie elementi nebija tik filozofiski definēti. Tomēr lielākais no negatīvajiem vērtējumiem (1.2% no pensionāriem) ir tam, ka viņi nevar piepildīt savas vēlmes un sapņus. Tas noteikti ir saistāms ar valsts ekonomiskās krīzes radītajām sekām, jo kopējam dzīves kvalitātes vērtējumam un tam vislīdzīgākajam – vajadzību apmierināšanas vērtējumam, aptuveni 1/4 dod pozitīvu novērtējumu, bet 1/5 – negatīvu. Ir pašsaprotami, ja dzīves kvalitātes kopvērtējums un vajadzību apmierināšanas vērtējums vizuāli grafikā (4.8. att.) ir līdzīgi. Šī tendence pierāda vajadzību teorijas aktualitāti dzīves kvalitātes vērtējumā. Vienkāršoti var uzskatīt, ka vajadzību apmierināšanas un dzīves kvalitātes līmeņi neatšķiras. Septiņi no desmit Zemgalē aptaujātajiem pensionāriem šobrīd jūtas ne laimīgi, ne nelaimīgi, tātad tas ir viduspunkts, kas ir skaidrojams ar grūtībām izvērtēt

savas sajūtas saistībā ar šo elementu, bet, ja pieskaita 26% respondentu, kuri devuši pozitīvu vērtējumu, tad kopumā var secināt, ka pensionāri Zemgalē ir vairāk laimīgi nekā nelaimīgi.

Objektīvo elementu novērtējums uzskatāmi parāda (4.9. att.), ka visvairāk (92.6%) pensionāru Zemgalē ir apmierināti ar attiecībām ģimenē, bet 2/3 –ar attiecībām ar kaimiņiem vai draugiem. Veselības stāvoklis tiek vērtēts vienlīdz apmierinoši (48.2%) un neapmierinoši (51.8%).

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

4.9. att. Zemgales pensionāru objektīvo dzīves kvalitātes rādītāju subjektīvais vērtējums, izmantojot dzīves kvalitātes integrēto teoriju, 2009. gadā (n=461).

Izvērtējot nozīmīgākos pensionāru objektīvo dzīves kvalitātes rādītāju subjektīvos vērtējumus jāsecina, ka pensionāri Zemgalē visbiežāk (76.1%) nav apmierināti ar materiālo nodrošinājumu. Pozitīvi vērtējams, ka attiecības ģimenē ir dzīves kvalitāti paaugstinošs faktors, tomēr materiālais nodrošinājums ir Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitāti negatīvi ietekmējošs faktors.

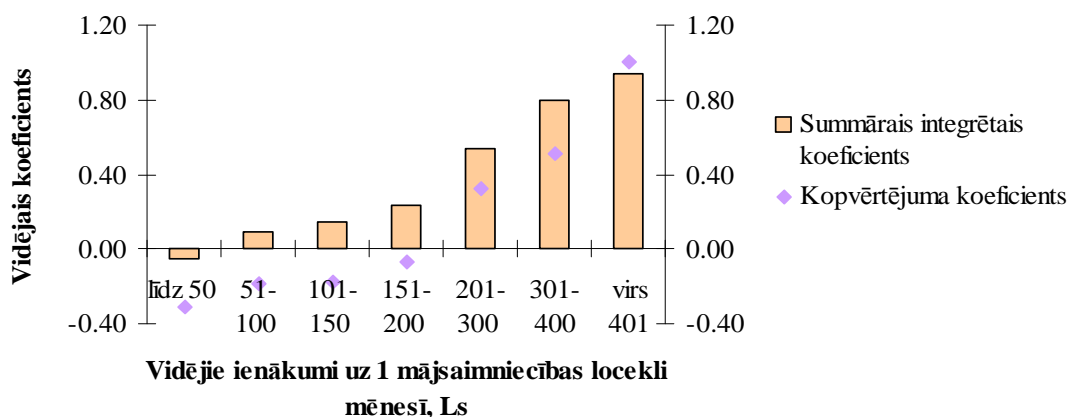
Kopējā dzīves kvalitātes subjektīvā vērtējuma un integrētās teorijas elementu padziļinātākai izpētei un salīdzināšanai, astoņi ordinārajā skalā novērtētie dzīves kvalitātes integrētās teorijas elementi tiek pārvērsti vienā kvantitatīvi salīdzināmā koeficientā, pieņemot, ka tiem ir vienāda nozīme (svars) attiecībā pret dzīves kvalitāti.

Tā kā reducētā kombinētā skala ietver piecas vienāda attāluma kategorijas no minimuma līdz maksimumam, kur respondents var izvēlēties atbildes „ļoti slikti”, „slikti”, „ne labi, ne slikti”, „labi” un „ļoti labi”, šīs kategorijas ir iespējams izteikt skaitliskās vērtībās dažādos ekvivalentos veidos. Ja tiek koncentrēta uzmanību uz simetriskām pazīmēm uz skalas, tad tās centrālais dabiskais punkts „0” tiek definēts kā „ne labi, ne slikti”. Minimums („ļoti slikti”) un maksimums („ļoti labi”) tiek skaitliski normēti kā -2 un +2, bet attiecīgi „slikti” un „labi” kā -1 un +1. Tomēr, ja skalas vērtējuma pazīmes un tās divi galējie punkti „0” un „100%” tiek akcentēti, pieciem vidējiem punktiem būtu jābūt attiecīgi 10%, 30%, 50%, 70% un 90%. Šīs piecas kategorijas tad raksturo dzīves kvalitāti (novērtēta saskaņā ar doto dzīves kvalitātes vērtējuma skalu) kā teorētiskā maksimuma procentuālo daļu. Uz abām pusēm katrai no piecām kategorijām atrodas neskaidrības faktors, kas atbilst 1/10 daļai no skalas (attiecīgi 0.5 jeb 10% divu tipu skalās). Tātad minimumu var atspoguļot kā -2 jeb 10%, nevis kā pašu skalas galotni („0” punkts). Reducētā kombinētā skala ir tik vienkārša, un katrs to var izmantot. Vai augstākminētais vienkāršais, skaitliskais skaidrojums ir pamatots? Vai „ļoti labi” (līdzvērtīgs „2”) patiešām ir divreiz labāks nekā „labi” (kura skaitliskā vērtība ir „1”) Ja tā tas ir, tad tas nozīmētu, ka 90% tiek pozicionēti divreiz tālāk no „0” (50%) punkta nekā 70%. Izolēti no šīs skalas konteksta, tāds apgalvojums

būtu kļūdains, piem., ekvivalents vērtējumam „ļoti labs” ikdienas valodā ir tuvāks vērtējumam „visumā labi”. Tomēr, kad šis apgalvojums tiek novietots uz skalas simetriski dabiski neitrālam punktam, un apstākļa vārds „ļoti” tiek pievienots kā apzīmētājs abos skalas galējos punktos, tad minētie skaidrojumi ir argumentējami. Līdz ar to empīriskais koeficients atbilst atbilžu skaitliskajiem skaidrojumiem un ir iespējams turpmākā datu analīzē pielietot lineāro regresiju. Pēc datu transformēšanas katram anonimizētajam pensionāram tiek iegūti divi koeficienti, kuru parametri ir vienādi normēti attiecībā pret 0: dzīves kvalitātes integrētais koeficients (turpmāk tekstā summārais integrētais koeficients) un dzīves kvalitātes subjektīvā kopvērtējuma koeficients (turpmāk tekstā kopvērtējuma koeficients).

Pirmkārt, pētījumā tiek salīdzināta šo abu transformēto koeficientu sakarība, pielietojot lineārās regresijas analīzi (sk. 44. piel.). Var apgalvot ($P=99\%$), ka pastāv vidēji cieša sakarība starp summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu ($R=0.734$). Koeficients nav 1, tas nozīmē, ka kopvērtējuma koeficients ir zemāks nekā summārais integrētais koeficients. Pēc būtības kopvērtējuma koeficients ir par 25% zemāks nekā summārais integrētais novērtējuma koeficients, lai gan abi ir normēti intervālā $-2;+2$. Tātad šis arguments apstiprina tēzi, ka Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam ir sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt. Tas pierāda, ka izvērtējot katru elementu atsevišķi vērtējumi ir bijuši negatīvāki (iespējams arī pārdomātāki, fokusējoties uz konkrētu elementu) nekā kopējais subjektīvais priekšstats par Zemgalē dzīvojošo pensionāru dzīvi. Veicot padziļinātāku analīzi atkarībā no dzīves vietas (pilsēta vai lauki), jāsecina (sk. 44. piel.), ka summārā integrētā koeficienta atbilstība pilsētā ($R=0.652$) ir par 25% lielāka nekā laukos ($R=0.519$). Arī atbilstība starp abiem vērtējumiem (summēto integrēto un kopvērtējuma koeficientu) un pilsētu ($R=0.840$) ir ļoti cieša. Vecuma grupu griezumā, salīdzinot abas dzīves kvalitātes vērtējuma pieejas (skat. 45. piel.), analīze ($P=99\%$) parāda vidēji ciešu sakarību 60 līdz 69 gadu ($R=0.793$) un 70 līdz 79 gadu ($R=0.634$) vecuma grupās, bet vecuma grupā virs 80 gadiem sakarība ir ļoti cieša ($R=0.911$). Tātad Zemgales pensionāru dzīves vietai pilsētā vai laukos un vecuma grupām, kā pazīmēm ir sakarība ar subjektīvo dzīves kvalitātes novērtējumu pēc abām teorētiskajām pieejām, tomēr summārais integrētais pašvērtējums ir zemāks nekā kopvērtējums.

Padziļinātākai izpētei tiek salīdzināti abi koeficienti mēneša vidējās pensionāru ienākuma grupās (4.10. att. un 46. piel.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

4.10. att. **Dzīves kvalitātes summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu salīdzinājums mēneša vidējo ienākumu grupās Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009.gadā** (n=461).

Iegūtā informācija apliecina, ka līdz ar ienākuma līmeņa paaugstināšanos pieaug dzīves kvalitātes vērtējums pēc abiem koeficientiem. Salīdzinot abu koeficientu vidējos vērtējumus dažādu (vidējo ienākumu uz 1 personu mēnesī) līmeņu grupās, jāatceras, ka summārajā dzīves kvalitātes integrētajā vērtējumā iekļautas gan objektīvās, gan subjektīvās cilvēciskās vērtības (laime, sapņi, dzīves jēga u.c.), bet kopvērtējums, jāsecina, ka vairāk fokusējās uz materiālajām vērtībām.

Piem., ienākumu līmeņa (151-200 Ls) grupā, kas līdzinās nepieciešamajam iztikas minimumam pensionāri pēc kopvērtējuma koeficienta dzīvi vērtē nedaudz zem vidējā (-0.0695), salīdzinot ar summāro integrēto koeficientu, kur dzīves kvalitāte tiek vērtēta nedaudz virs vidējā novērtējuma (0.2362). Vidējais dzīves kvalitātes novērtējums (0) parādās summārā integrētā novērtējuma pieejā, mēneša vidējo ienākumu robežās 51-100 Ls, bet kopvērtējuma pieejas pielietojumā, robežās 201-300 Ls.

Dzīves kvalitātes summārā integrētā koeficienta atkarības rādītājus no Zemgales reģiona pensionāru vidējiem ienākumiem uz vienu personu mēnesī un pensijas apmēru salīdzinoši laukos un pilsētās var redzēt 4.3. tabulā.

Noskaidrojot Zemgales pensionāru dzīves kvalitātes **summārā integrētā koeficienta saikni ar vidējiem ienākumiem uz vienu personu mēnesī un pensijas pamēru mēnesī** atklājas, ka korelācijas koeficient (R=0.307 un R=0.184) norāda uz vāju sakarību starp šiem mainīgajiem lielumiem. Vidējā ienākuma uz 1 personu mēnesī determinācijas koeficients ir 0.094. Tādējādi 94% no summārā integrētā koeficienta izmaiņām var izskaidrot ar lineārās regresijas modeli. Savukārt pensijas apmēra determinācijas koeficients (0.034) izskaidro tikai 34% no summārā integrētā koeficienta izmaiņām ar lineārās regresijas modeli.

Lineārās regresijas gadījuma sakarību starp faktoriālo pazīmi x un rezultatīvo pazīmi y apraksta modelis (Arhipova, 2006):

$$y_i = a + b x_i + e_i \quad (i=1...n), \text{ kur} \quad (2)$$

- y– mainīgais, kas novērtē dzīves kvalitāti pēc summārā (8 elem.) integrētā koef.;
- a– summārā integrētā koef. skaitliskā vērtība, kas norāda dzīves kvalitātes vispārīgo novērtējumu, t.i. pēc būtības parāda pašu nepieciešamāko pamata vajadzību līmeni;
- b– regresijas koeficients, parāda pensionāru dzīves novērtējuma atkarību no ienākumiem, jo tas lielāks, jo ātrāk mainās dzīves novērtējums uz pozitīvo pusi;
- x_i– ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli;
- e_i– novirze jeb kļūda.

4.3. tabula

Dzīves kvalitātes summārā integrētā koeficienta atkarība no Zemgales reģiona pensionāru vidējiem ienākumiem uz 1 per./mēn. un pensijas apmēru salīdzinoši laukos un pilsētās 2009. gadā (n=461; **P=99%)

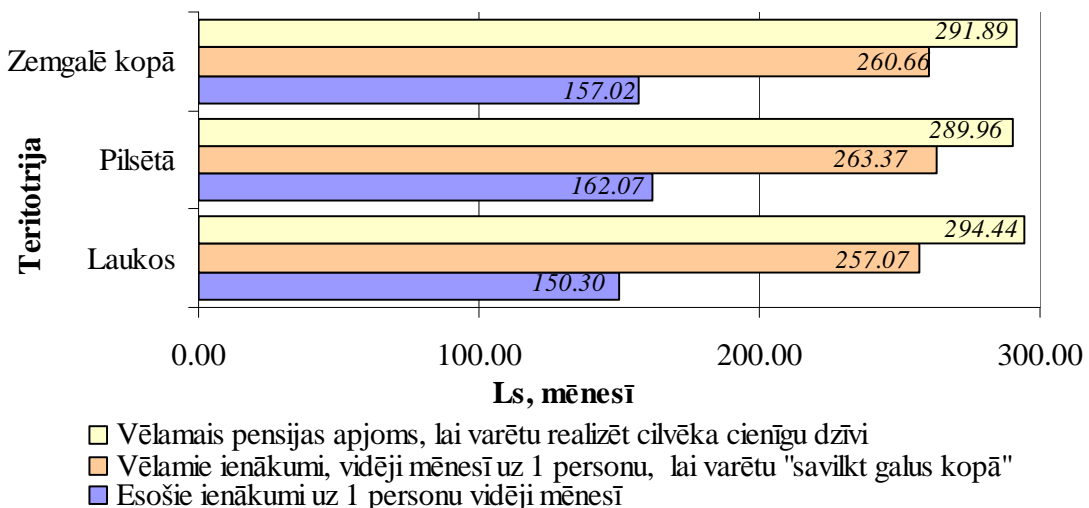
Rādītājs	Summārā integrētā koeficienta saikne ar					
	vidējiem ienākumiem uz vienu personu mēnesī	pensijas apmēru mēnesī	vidējiem ienākumiem uz 1 pers./mēn		pensijas apmēru mēnesī	
			lauki	pilsētas	lauki	pilsētas
Korelācijas koeficients R	0.307**	0.184**	0.166**	0.387**	0.182**	0.192**
Korelācijas koeficienta absolūtā vērtība (a)	-0.198	-0.142	-0.060	-0.255	-0.148	-0.159
Regresijas koeficienta absolūtā vērtība (b)	0.003**	0.003**	0.002**	0.003**	0.002**	0.003**

Avots: autores pētījums izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

Līdz ar to lineārais regresijas vienādojums atbilst integrētajam koeficientam = $-0.198 + 0.003 \times$ ienākumi vidēji uz vienu mājsaimniecības locekli. Analizējot ienākumu ietekmi uz summāro integrēto koeficientu, regresijas koeficients ($b=0.003$) parāda, ka ienākumiem pieaugot par 100 Ls integrētais koeficients pieaugs par 0.3. Lai pensionāru dzīves kvalitātes novērtējums Zemgales reģionā, pielietojot summāro integrēto izpētes pieeju, būtu ļoti labs, tad vidējiem ienākumiem uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī ir jāsasniedz 600 Ls. Bet vidējie ienākumi mēnesī Zemgales novada pensionāru mājsaimniecībās 2009. gada nogalē sasniedza 157.02 Ls (48. piel.).

Veicot padziļinātāku analīzi par *summārā integrētā koeficienta saikni ar vidējiem ienākumiem un pensijas apjomu laukos un pilsētā dzīvojošiem pensionāriem*, jāsecina, ka sakarības ir vājas un regresijas koeficienti pilsētā (0.003) un laukos (0.002) ir diezgan līdzīgi. Tas liecina, ka kopumā dzīves novērtējuma izmaiņas, izmantojot summāro integrēto koeficientu visiem ir līdzīgas. Tomēr salīdzinot korelācijas koeficienta absolūtās vērtības, vērojamas atšķirības starp vidējiem ienākumiem laukos ($a = -0.060$) un pilsētās ($a=-0.255$), un jāsecina, ka laukos ir lielākas prasības iztikšanai. Tātad, parādās tendence (vāja sakarība), ka pilsētā augstākā dzīves kvalitātes novērtējuma sasniegšanai (pilnai laimei) vajag 600 Ls, tad laukos 900 Ls/mēn. Tas nozīmē, ka laukos dzīvojošie pensionāri ir vairāk norūpējušies par finansiālo drošību, laimi un apmierinātību ar dzīvi, saistot ar augstu dzīves līmeni. Tendence izskaidrojama ar to, ka laukos dzīvojošie Zemgales reģiona aptaujātie pensionāri divas reizes retāk kā pilsētā dzīvojošie saņem ienākumus no algota darba vai individuālās pašnodarbinātības, tātad pilsētās pensionāriem ir lielākas darba iespējas, kas ir viens no būtiskākajiem ekonomiskās drošības avotiem. Šajā aptaujā pensionāriem pilsētās ir biežāk sastopama augstāka izglītība, kas, kā noskaidrojām iepriekšējā nodaļā, ir vidējā mēneša patēriņa ietekmējošs faktors.

Šai sakarībā ir jānoskaidro kādi tad ir *vidējie pensionāru ienākumi pilsētā salīdzinoši ar laukiem* un kādi būtu nepieciešami, lai savilktu galus kopā dzīvojot Zemgales reģionā (4.11. att., 49.piel.).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

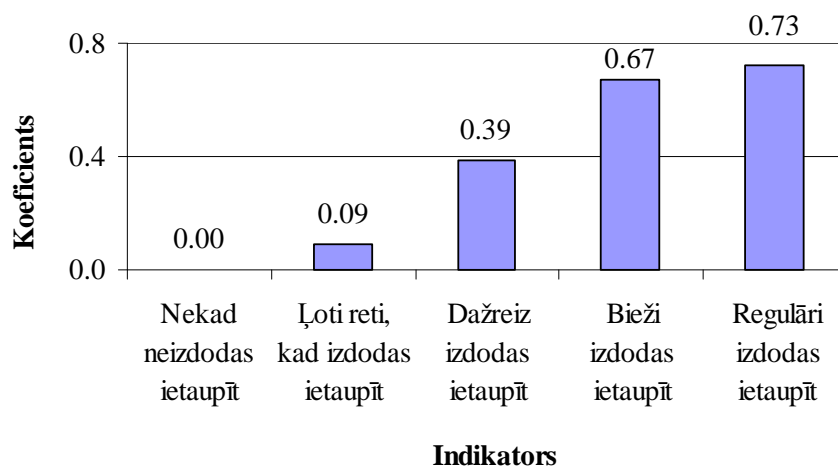
4.11. att. Esošie un vēlamie ienākumi vidēji mēnesī Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009.gadā (n=461).

Pētījuma dati liecina, ka Zemgales laukos dzīvojošu pensionāru vidējie ienākumi mēnesī uz vienu personu ir par 12 Ls mazāki nekā pilsētās, bet vēlamo ienākumu, lai „savilktu galus kopā” apjoma starpība starp pilsētām un laukiem ir 6 Ls/mēn. Lai arī laukos dzīvojošie pensionāri izjūt daudz lielāku līdzekļu nepieciešamību (kā pierādīja

regresijas koeficients) kā pilsētās dzīvojošie, tomēr lauku ļaudis ir pieticīgi savu primāro vajadzību apmierināšanas jomā. Būtiski ir tas, ka pensionāri vienlīdz gan laukos, gan pilsētās uzskata, ka primāro vajadzību apmierināšanai (minimālisma programma) viņiem būtu nepieciešams vidēji par 100 Ls/mēn. uz 1 mājsaimniecības personu lielāki ienākumi nekā tie ir pētījuma veikšanas laikā – 2009. g. nogalē. Lai arī, kā liecina ekspertu aptaujas, pensionāri šobrīd ir tā sociālā grupa, kas saņem garantētus un regulārus ikmēneša ienākumus, salīdzinot piem., ar bezdarbniekiem, tomēr valsts ekonomiskās krīzes apstākļos nākas samierināties ar kādu izdevumu pozīciju samazināšanu, viena no tām ir medikamenti un veselības aprūpe, kā pierādīja 3. nod. secinājumi.

Pensionāru dzīves kvalitāti, pēc būtības identificē ar cilvēka cienīgas dzīves nodrošinājumu novecošanas procesā. Pensionāri, pētījumā Zemgalē (4.9. att.), pensijas apjomu vēlas vidēji par 30-35 Ls mēnesī augstāku nekā vidējos ienākumus uz 1 personu, kopumā pensijas apjomu sasniedzot aptuveni 300 Ls mēnesī. Lai izskaidrotu tik pieticīgas vēlmes, turpmākajos pētījumos būtu jāmeklē atbildes uz to, kā pensionāri definē „cilvēka cienīgu dzīvi” vai kā visu pamata vajadzību apmierināšanu, vai arī augstāka līmeņa vajadzību apmierināšanu? Ja salīdzina ar to, ka pie 300 Ls ienākumiem summārais integrētais koeficients sasniedz 0.8, tad tas izskaidro, ka Zemgalē dzīvojošie pensionāri cilvēka cienīgu dzīvi saista ar gandrīz labu (laba būtu nosacīti pie koeficienta 1.0) dzīves kvalitāti, kas vairāk raksturo pensionāru pieticību, kā arī šī brīža valsts ekonomiskās situācijas un sava stāvokļa salīdzinājumu ar citiem iedzīvotājiem, izpratni. Pētnieku novērotais, standartizēto interviju laikā, apliecina iepriekš minēto. Ja salīdzina pēc dzimuma statusa (48. piel.), tad atklājās, ka vīriešiem ir lielākas prasības gan pret vidējo ienākumu, gan pensijas vēlamo apjomu, kas ir likumsakarīgi, jo vīriešiem ir arī par 16 Ls vidēji augstākās pensijas mēnesī (pēc VSAA datiem, vīriešiem – 182.46 Ls, sievietēm – 166.52 Ls, 2009. gadā vidēji Zemgalē) nekā sievietēm Zemgales reģionā. Pensiju apjomu salīdzinot ar vēlmēm un esošo situāciju Zemgalē pēc VSAA datiem, atklājas līdzīgi kā ar vidējiem ienākumiem, ka pensionāri vēlas to paaugstinājumu vidēji par 120 Ls mēnesī, kas pie kopējā 300.Ls līmeņa atbilstu šodienas nepieciešamo prasību un kādu papildus vēlmju piepildīšanas un sapņu realizēšanas iespējām par, kurām Zemgales pensionāri savā dzīves kvalitātes vērtējumā ir visneapmierinātākie.

Viens no **ekonomiskās drošības avotiem vecumdienās ir uzkrājumi**. Zemgales aptaujā rezultāti liecina, ka apmierinātība ar dzīvi (vērtēta pēc inetgrētās pieejas) korelē ar uzkrājumu veidošanu (skat. 48. piel. un 4.12. att.).

Avots: autores pētījums izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

4.12. att. **Vidējais summārais integrētais koeficients uzkrājumu veidošanas biežuma grupās Zemgales pensionāru mājsaimniecībās 2009. gadā (n=461).**

Lai gan sakarība ir vāja ($R=0.382$, $P=99\%$), tomēr tendence pastāv ($RSquare=0.146$), un kā redzams 4.12. att., tad, jo biežāk pensionāriem izdodas ietaupīt, jo augstāk viņi novērtē savu dzīves kvalitāti, un vērtējumi ir virs vidējā vērtējuma līmeņa. Tomēr 1/5 no pensionāriem nevar atļauties ietaupīt, bet citi intervijās atklāja, ka, ja arī būtu iespēja, tad nezin vai varētu uzticēties esošajai banku sistēmai un valdības īstenotajai politikai. Daudzu pensionāru atmiņas saistās ar piedzīvoto naudas reformu un banku krīzēm, kas būtiski ietekmēja aktīvajā mūža gaitā radītos uzkrājumus.

Vēl viens materiālā nodrošinājuma aspekts dzīves kvalitātē ir *apmierinātība ar pensionāru rīcībā esošo sadzīves (ilglietošanas) tehniku*. Nodrošinājums ar sadzīves tehniku ļoti ietekmē summāro integrēto koeficientu (4.4. tab., 49. piel.). Tomēr ietekme ir divas reizes mazāka attiecībā uz vidējo summāro integrēto koeficientu. Apgāde ar tehniku ietekmē tikai par 25%, tas redzams ja ar normētās tehnikas koeficienta ietekmi iegūst 0.6 punktus ($2 \times 0.276 + 0.05$) pie ļoti augstas dzīves kvalitātes. ... Ja dzīves kvalitāte būtu atkarīga tikai no tehnikas, tad būtu 2 punkti. Var secināt, ka pensionāru vērtējumā pietiekoša apgāde ar tehniku ļauj justies labāk, tomēr teknikai pati par sevi nav tik būtisks dzīves kvalitāti ietekmējošs faktors.

4.4. tabula

Pensionāru apgādes ar ilglietošanas priekšmetiem novērtējuma saikne ar summāro vidējo integrēto koeficientu Zemgales reģionā 2009.gadā (n=461, R=0.460)

Rādītāji	Kā mājoklis kopumā apgādāts ar sadzīves tehniku?				
	slikti	ļoti slikti	vidēji	labi	ļoti labi
Koeficienta vidējā vērtība	-0.844	-0.291	0.142	0.429	0.708
Atbildējušo skaits	4	46	182	205	24
Standartnovirze	0.188	0.386	0.456	0.551	0.622

Avots: autore's pētījums izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi (2009)

Veselība ir viena no pensionāru nozīmīgākajiem dzīves kvalitāti ietekmējošajiem faktoriem. Aptaujā Zemgales pensionāri tika lūgti novērtēt gan fizisko, gan garīgo veselību. Fiziskā veselība dzīves kvalitāti būtiski neietekmē ($R=0.184$, $P=99\%$, ticamība; $RSquare=0.034$), iezīmējās tikai tendence. Spilgti izteikts faktora mazsvarīgums ietekmētu apmēram par 0.2 punktiem (pie veselības novērtējuma normēšanas no +2 līdz -2) t.i. maksimāli par 10%. Tomēr garīgā veselība vidēji cieši ietekmē summāro integrēto vērtējumu (4.5. tab.) gandrīz par 50%, jo pie ļoti labas veselības vērtējuma tā sasniedz koeficientu 0.977.

4.5. tabula

Pensionāru apmierinātības ar garīgo veselību novērtējuma saikne ar summāro vidējo integrēto koeficientu Zemgales reģionā 2009.gadā (n=461, R=0.572)

Rādītāji	Kā jūs pēdējā laikā jūtaties garīgi?				
	slikti	ļoti slikti	vidēji	labi	ļoti labi
Koeficienta vidējā vērtība	-0.719	-0.263	0.059	0.544	0.977
Atbildējušo skaits	4	49	204	188	16
Standartnovirze	0.213	0.513	0.480	0.442	0.388

Avots: autore's pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

Lai gan fiziskā, gan garīgā veselība korelē ar dzīves kvalitāti, tomēr atšķirības sakarību ciešumā norāda uz to, ka ar fiziskajām kaitēm pensionāri samierinās un, kā apliecināja intervijas, uzskata tās par neizbēgamām parādībām novecošanas procesā. Tomēr garīgā pašajūta ir ļoti būtisks faktors, kura nozīmi nevar novērtēt pa zemu, jo šis pozitīvi vai negatīvi vērsta noskaņojums ir pamatā subjektīvajam dzīves kvalitātes vērtējumam novecošanas procesā.

Pensionāru dzīves kvalitātes subjektīvo vērtējumu ietekmē izglītības līmenis (48. piel.). Jo augstāks izglītības līmenis, jo vairāk (7 līdz 9%) pieaug prasības, pensijas paaugstināšanai, kā arī vidējais summārais integrētais koeficients ir ļoti atkarīgs no izglītības.

Izvērtējot summārā integrētā koeficienta nozīmi pensionāru dzīves kvalitātes izpētē, autore ir pārliecināta par abu koeficientu lietderību dzīves kvalitātes vērtējumā, jo tie viens otru papildina, pastiprinot secinājumu būtiskumu, savukārt summārais integrētais koeficients ļauj norobežoties no sākotnējas dzīves kvalitātes ciešās sasaistes ar materiālo nodrošinājumu un vajadzību apmierināšanu.

Promocijas pētījuma gaitā tiek mērīta pensionāru dzīves kvalitāte un apzināti resursi, kas ir nepieciešami, lai apmierinātu pensionāru sociāli ekonomiskās vajadzības, tātad izziņāts pieprasījums šajā jomā. Pētījuma mērķī ietilpst arī ieteikumu izstrāde dzīves kvalitātes uzlabošanai, tātad piedāvājums. Nākošajā nodaļā tiek apkopoti Zemgales aptaujā iegūtie rezultāti par iespējām uzlabot dzīves kvalitāti.

Sekojošajās teorētiskajām atziņām, ir nozīmīgi noskaidrot pensionāru pieredzi par dzīves salīdzinājumu laikā un telpā. Standartizētās intervijas instrumentārijā ietverts jautājums par salīdzināšanu – dzīvi tagadnē ar dzīvi pagātnē, kā arī salīdzinājumu ar citu sev zināmu pensionāru dzīvi. Šo salīdzinājumu analīzei tiek izmantota pāru sakarības analīzes metode salīdzinot trīs pāru kombinācijas (sk. 4.6. tab.)

4.6. tabula

Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes un tās salīdzinājuma pāru sakarības matrica (n=461, P=99%).

Mainīgie	Salīdzinājums ar citiem pensionāriem	Salīdzinājums ar dzīvi pagātnē	Dzīves kvalitātes vērtējums 10 ballu sistēmā
Salīdzinājums ar citiem pensionāriem		0.369	-0.472
Salīdzinājums ar dzīvi pagātnē	0.369		-0.433
Dzīves kvalitātes vērtējums 10 ballu sistēmā	-0.472	-0.433	

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009. gadā

Starp visiem trīs pazīmju pāriem, pastāv statistiski nozīmīga sakarība. Starp dzīves kvalitātes vērtējumu 10 ballu sistēmā un pensionāru dzīves kvalitātes salīdzinājumu ar citiem pensionāriem un dzīves kvalitāti pagātnē pastāv vāja negatīva sakarība. Starp salīdzinājumu ar dzīves kvalitāti pagātnē un salīdzinājumu ar citu pensionāru dzīves kvalitāti pastāv vāja pozitīva sakarība. Tā kā sakarības ir vājas, tad var runāt tikai par iespējamo tendenci, ka dzīves kvalitātes vērtējumam ir sakarība ar līdz dzīves salīdzināšanu, kas var kalpot par vienu no atskaites punktiem izvērtējot pensionāru dzīves kvalitāti.

Kopsavilkums un secinājumi par ceturto nodaļu

1. Faktoru analīzes rezultātā tiek izdalītas četras nozīmīgas faktoru grupas:
 - attieksmes faktoru grupai pastāv sakarība starp dzīves vietu pilsētā vai laukos un viensētā, lauku ciematā vai pilsētā,
 - pašsajūtas faktoru grupai pastāv sakarība starp izglītību un dzīves kvalitātes kopvērtējumu 10 ballu skalā,
 - attiecību faktoru grupai pastāv sakarība ar mājsaimniecības tipu un dzīves kvalitātes kopvērtējumu 10 ballu skalā,
 - ienākumu faktoru grupai pastāv sakarība ar izglītību.

2. Pensionāru dzīves kvalitāti būtiski ietekmējošie faktori Latvijā ir materiālais nodrošinājums, veselība un saikne ar ģimeni, draugiem un kaimiņiem.
3. Vidējais dzīves kvalitātes kopējais vērtējums Zemgales pensionāru vidū ir vidējs, sastādot 5.39 balles 10 ballu skalā, un tas ir nemainīgs pēdējos piecos gados, salīdzinot ar 2005. gada Latvijas Dzīves kvalitātes indeksa pētījuma rezultātiem, kas liecina, ka Zemgales visu iedzīvotāju vidējais vērtējums bija vidējs (3.9 balles 7 ballu skalā, kas atbilst 5.57 ballēm 10 ballu skalā), bet vidēji Latvijas pensionāru vērtējums bija zemāks (3.37 balles 7 ballu skalā, vai 4.8 – pārvēršot 10 ballu skalā).
4. Katrs otrais Zemgales pensionārs dzīvo zem valsts noteiktā iztikas minimuma, jo pensijas apjoms nepārsniedz 150 Ls mēnesī.
5. Zemgales pensionāri ir pieticīgi, jo aptuveni puse uzskata, ka cilvēka cienīga dzīve ir iespējama ar pensijas apjomu 201-300 Ls mēnesī, bet vēl viena trešā daļa, ka ar 301-400 Ls mēnesī.
6. Svarīgākās izdevumu pozīcijas, kurām nevar atlicināt tik daudz naudas, cik patiesībā būtu nepieciešams, Zemgales reģionā trīs pensionāriem no desmit ir zāles, diviem no desmit – atpūta, ceļojumi, un vienam no desmit – preseī, grāmatas, mājas remonts.
7. Viens no ekonomiskās drošības avotiem novecošanas procesā ir uzkrājumu veidošana. Pētījums apliecina, ka trīs no desmit Zemgales pensionāriem dažreiz vai reti izdodas ietaupīt; tikai viens no desmit pensionāriem uzkrājumus veido bieži un regulāri. Uzkrājumu veidošanas mērķi visbiežāk ir uzkrājumi neparedzētiem izdevumiem, zālēm, mazbērniem, bērēm, ceļojumam, dāvanām, remontam.
8. Nozīmīgs pašsajūtas faktors ir ārpus mājokļa pavadītais laiks un, salīdzinot to ar dzīves kvalitātes vērtējumu, ir jāsecina, ka, jo vairāk stundas pensionārs atrodas ārpus mājokļa, jo biežāk dzīves kvalitātei dod augstāku vērtējumu, un apgriezti proporcionāli – jo mazāk uzturas ārpus mājokļa, jo biežāk dzīves kvalitāti vērtē zemu.
9. Puse pensionāru Zemgalē ar savu veselības stāvokli ir apmierināti, bet otra puse – neapmierināti. Pensionāri biežāk ir neapmierināti ar fizisko pašsajūtu. No pensionāriem, kuri ir maz slimojuši, vairāk kā puse dzīves kvalitāti vērtē augstu un, jo biežāk slimo, jo biežāk vērtējums kļūst zemāks.
10. Pensionāri vēlas būt noderīgi un joprojām sniegt savu atbalstu bērniem, kas rada viņiem gandarījuma sajūtu, tomēr dažkārt savstarpējais atbalsts izpaužas vēlmē saudzēt bērnus, neklūt tiem par aprūtinājumu.
11. Astoņiem no desmit pensionāriem Zemgales reģionā materiālais nodrošinājums ir negatīvi ietekmējošs, bet deviņiem no desmit attiecības ģimenē ir pozitīvi dzīves kvalitāti ietekmējošs faktors.
12. Salīdzinot pensionāru skaita īpatsvaru pēc to subjektīvajiem dzīves kvalitātes kopējā un integrētās teorijas dažādo elementu vērtējumiem, ir jāsecina, ka vērtējumi ir līdzīgi, tomēr tie nesakrīt. Vislīdzīgākie rezultāti parādās Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes kopvērtējumā un vajadzību apmierināšanas vērtējumā. Puse pensionāru Zemgalē labi un ļoti labi vērtē dzīves jēgu un līdzsvarotību, kas raksturo pašu dziļāko – eksistenciālo dzīves kvalitāti.
13. Pastāv sakarības starp pensionāru dzīves kvalitātes integrētās teorijas dimensijām Zemgales reģionā.
 - Starp visiem pazīmju pāriem, izņemot „attiecības ar tuviniekiem un draugiem”, pastāv statistiski nozīmīga sakarība.
 - Starp „dzīves kvalitāti” un pārējām pazīmēm pastāv vāja negatīva sakarība.
 - Starp „laimi” un „dzīves jēgu”, kā arī starp „vajadzību apmierināšanu” un „vēlmēm” pastāv vidēji cieša pozitīva sakarība.

14. Pastāv vidēji cieša sakarība starp transformētajiem – summāro integrēto koeficientu un kopvērtējuma koeficientu ($R=0.734$). Koeficients nav 1, tas nozīmē, ka kopvērtējuma koeficients ir zemāks (par 25%), nekā summārais integrētais koeficients. Apstiprinās tēze, ka Zemgales reģiona pensionāru kopējam dzīves kvalitātes pašvērtējumam ir sakarība ar dzīves kvalitātes integrētās pieejas elementu summāro vērtējumu, bet tie nesakrīt.

5. REĢIONU KAPACITĀTE PENSIONĀRU DZĪVES KVALITĀTES NODROŠINĀŠANĀ

Promocijas darba pēdējais uzdevums mērķa sasniegšanai ir izstrādāt priekšlikumus reģionālajai politikai pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā. Lai to īstenotu, tiek veikts noslēdzošais empīriskā pētījuma etaps – 2010. gada februāra un marta mēnešos organizētās *ekspertu intervijas*, lai apkopotu informāciju par sadarbību starp dažādām institūcijām valsts, reģionu un pašvaldības līmenī un izstrādātu ieteikumus pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanai. Kopumā tika aptaujāti 29 eksperti, kas pārstāvēja valsts līmeni – Labklājības ministrija, Veselības ministrija un pensionāru NVO, reģionālo līmeni – visu plānošanas reģionu administrāciju vadītājus, pašvaldību līmeni – visu reģionu pensionāru NVO, Zemgales reģiona sociālos dienestus un attīstības plānošanas speciālistus (sk. 10. piel.). Raugoties no ekspertu iespējām, tika organizētas dažāda veida intervijas – divas no tām bija fokusa grupu diskusijas (Labklājības ministrijas ekspertiem un Jelgavas novada sociālo dienestu ekspertiem), kuru priekšrocības slēpjas apstākļi, ka diskusijas laikā eksperti, viens otru papildinot, atklāj arvien jaunu informāciju diskusijai. Ekspertu tiešās intervijas (*face-to-face*), kuras notika gandrīz ar visiem pensionāru NVO pārstāvjiem, visbiežāk telpās, kurās viņi darbojās, līdz ar to bija iespējams novērot apstākļus, ļoti daudzveidīgu uzskates materiālu klāstu. Ekspertiem, kuri aizņemtības dēļ nevarēja veltīt laiku sarunai klātienē, tika piedāvāta iespēja rakstiski atbildēt uz intervijas jautājumiem un elektroniski nosūtīt pētījuma autoriem. Visbiežāk šo iespēju izmantoja plānošanas reģionu administrācijas vadītāji, kopumā e-aptauja notika ar 6 ekspertiem (no 29).

Jāakcentē Labklājības ministrijas un pensionāru NVO ļoti lielā ieinteresētība un atsauce ekspertinterviju laikā. Ekspertintervijām tika izstrādāti strukturēti jautājumi, kuri salīdzināmībai bija standartizēti, lai varētu iegūt atbildes uz ļoti līdzīga rakstura jautājumiem no visiem ekspertu līmeņu pārstāvošajiem ekspertiem (sk. 11., 12., 13. piel. 3 dažādu interviju (ministrijas, reģiona, NVO) transkriptu paraugus). Visas intervijas tika fiksētas diktafonā un pārvērstas transkriptos tālākai informācijas analīzei). Autore pirms intervijām, iespēju robežās, jautājumus nosūtīja pa e-pastu, lai eksperti iepriekš varētu sagatavoties intervijai. Tas bija ieguvums, jo eksperti bija pārdomājuši gan jautājumu saturu, gan papildus sagatavojuši daudz dažādu papildus materiālu un uzskates līdzekļus: projektu materiālus, nepublicētus pētījumu datus, dažādus plānus un programmas, interešu grupu sarakstus, pasākumu fotogrāfijas, lēmumu kopijas, organizāciju darbības hronikas, Latvijas pensionāru avīžu eksemplārus (2009., 2010. gads) u.c. Līdz ar to bija pieeja ļoti plašam materiālu klāstam, kas ir atzīstams par dokumentiem kvalitatīvajā pētniecībā. Jāakcentē, ka eksperti izrādīja pamatotu interesi par gaidāmajiem promocijas darba pētījuma rezultātiem. Pozitīvi ir vērtējams arī tas, ka autore, veidama ekspertu intervijas, integrēja šajā sadarbības tīklā iesaistīto organizāciju nozīmīgāko informāciju ekspertu vidū, piem., iesakot labās prakses piemēru pieredzes vietas u.c. aktivitātes pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanai. Intervijas līdz ar to kalpoja gan kā informācijas ieguves, gan arī kā informācijas apmaiņas veids Latvijas reģionos.

Promocijas darba pēdējās nodaļas mērķis ir izpētīt plānošanas reģionu kapacitātes paaugstināšanas iespējas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai. Nodaļā sākotnēji tiek apkopots Zemgales reģiona aptaujas pensionāru viedoklis par dzīves uzlabošanas iespējām, kā arī ar pensionāru dzīves kvalitāti saistīto institūciju sadarbība valsts, reģionālajā un pašvaldību līmeņos. Pētījuma noslēgumā tiek apzinātas iespējas reģionālās politikas pilnveidošanai pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanai Latvijā.

5.1. Pensionāru viedoklis par dzīves kvalitātes uzlabošanas iespējām

Lai varētu izmērīt dzīves kvalitāti, ir jānoskaidro pašu pensionāru priekšstati par to, kas tad ir laba dzīve, ar kādiem aspektiem galvenokārt viņi to saista, bet dzīves kvalitāte ir jāpēta kopsakarā ar rīcībspēju. Izvērtējot nākotnē prognozēto iedzīvotāju novecošanos, dzīves kvalitātes uzturēšana noteiktā apmierinošā pakāpē ir liels izaicinājums ne tikai sabiedrībai un politiķiem, bet arī katrai mājsaimniecībai un katram topošajam pensionāram individuāli. Tātad atbildības nasta par pensionāru dzīvi ir daļēji jādeleģē arī uz mājsaimniecību kopīgām rūpēm un uz katra paša individuālās atbildības paaugstināšanu saistībā ar savu dzīvi.

Tāpēc svarīgi ir noskaidrot, ko katrs pensionārs pēdējā laikā ir darījis vai arī tuvākajā nākotnē plāno darīt, lai uzlabotu savu dzīvi. Pensionāri sniedza dažādas atbildes uz tik konkrētu jautājumu: 45% apliecināja (sk. 5.1. tab.), ka neko nav darījuši. Jautājums tika uzdots kā brīva izvēle atbildēt, un stratēģijas ir dažādas, tāpēc autore tās saranžē pa tēmām, lai būtu pārskatāmāk veikt analīzi un secinājumus. Atbildējušo pensionāru aktivitātes ir redzamas 5.1. tab.

5.1 tabula

**Zemgales reģiona pensionāru aktivitātes savas dzīves uzlabošanai
atbilžu skaits %, (n=461)**

Veselība	Ģimene, attiecības	Materiālais nodrošinājums	Aktivitātes	Atpūta
Rūpējos par veselību (13.0)	Uzlaboju attiecības ar tuviniekiem (1.3)	Gūstu papildus ienākumus (5.4)	Kopju dārzu (2.6)	Sportoju (5)
Veselīgs dzīves veids (4.7)	Pārvācos pie bērniem (0.2)	Veicu remontu (5.0)	Konservēju(1.1)	Apmeklēju pasākumus (2.7)
Plānoju operāciju (1.1)	Palīdzu bērniem (0.2)	Dzīvoju taupīgāk (4.1)	Plānoju pārvākties uz pilsētu (0.7)	Ceļoju (1.9)
Uzcēlu pirtiņu (0.2)	Palīdzu citiem (0.4)	Meklēju darbu (3.3)	Cīnīšos par pensiju palielināšanu (0.7)	
Pilnveidojos, (0.6)		Strādāju (2.4)	Piedalos protestos (0.4)	
Veltu laiku sev (0.6)		Iznomāju zemi(0.4)	Eju uz Baznīcu (0.4)	
		Pārdodu pašražojumus (0.4)	Piedalos parakstu vākšanā (0.2)	

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

Dažādus pasākumus sava materiālā nodrošinājuma jomā veic 21% atbildējušo pensionāru; 19.6% pensionāri savu rīcībspēju saista ar veselības un veselīga dzīvesveida uzturēšanu; 9.6% pensionāru dod priekšroku atpūtai, 6.1% veic dažādas, t.sk., politiskas aktivitātes, bet 2.1% pensionāru aktivitātes saistītas ar ģimeni un attiecībām. Kopumā jāsecina, ka materiālā nodrošināšana un veselība ir galvenās jomas, kurās pensionāri darbojas, lai uzlabotu savu dzīves kvalitāti.

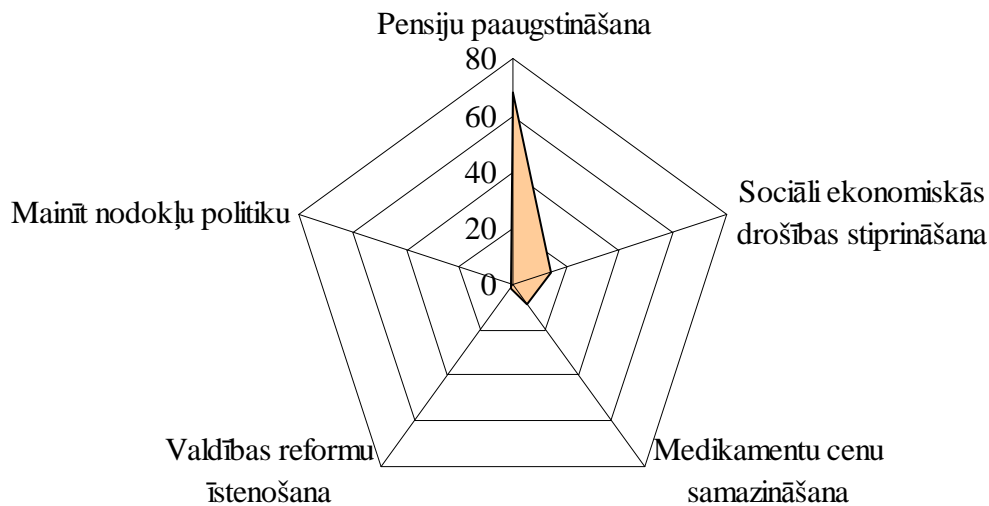
Autore ar atklāto jautājumu noskaidro, kas ir tie sociāli ekonomiskie drošības avoti uz ko pensionāri paļaujas, no kā, viņuprāt, ir atkarīga nākotnes plānu īstenošanās.

Jāsaka, ka visi izlasē iekļautie pensionāri sniedza savu vērtējumu, kurš tika sakodēts lielākās grupās. Pavisam pensionāri (n=461) deva šādu vērtējumu:

- no naudas, materiālās palīdzības – 34.8%;
- no veselības – 26.9%;
- no valdības – 22.1%;
- no sevis – 10.4%;
- no neviena – 9.1%;
- no tuvinieku atbalsta – 7.4%;
- papildus pa vienai atbildei bija, ka plānu īstenošanās atkarīga no sociālā dienesta un likteņa.

Tātad rezultāti liecina, ka materiālais nodrošinājums ir lielākais garants labai dzīvei, tikai tad seko veselība, valdības atbalsts, pašpalīdzība un atbalsts no tuvākajiem.

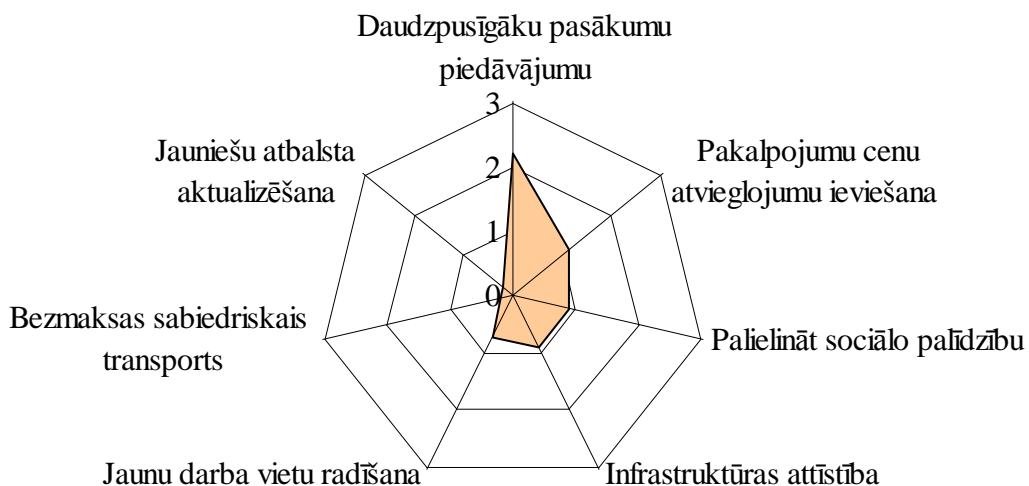
Vienā no atklātajiem jautājumiem autore noskaidroja pensionāru viedokli par to, ko valdībai, pilsētas domei vai novada pašvaldībai vajadzētu darīt, lai uzlabotu pensionāru dzīvi nākotnē. Atbilžu varianti tika kodēti. No 461 respondenta 19 pensionāri (4.1%) nesniedza atbildi (atbildes redzamas 5.1. un 5.2. att., sakārtotas pēc to adresātiem).

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

5.1. att. **Zemgales reģiona pensionāru nacionālā līmeņa ieteikumi dzīves kvalitātes uzlabošanai, % (n=461).**

Vislielākās bažas un nākotnes ieceres pensionāri saista ar iespēju paaugstināt pensiju, jo 2/3 no atbildējušajiem to nosauca kā valdības uzdevumu. Labklājības ministrijai līdz 2010. gada jūnijam ir uzdots sagatavot priekšlikumus jaunai pensiju reformai, kas ietvers arī pensijas vecuma palielināšanu. Diemžēl ir maz cerību saistībā ar pensiju līmeņa paaugstināšanas iespējām. Saistībā ar Satversmes tiesas spriedumu par nelikumīgi ieturētajām pensijām 2009. gadā un to atmaksu strādājošajiem pensionāriem, tiek prognozēts, ka pensiju uzkrājumi tiks iztērēti līdz 2020. gadam. Ir jāatrisina Sociālā budžeta ilgtspējas problēma, bet tāda pastāv daudzās valstīs, ne tikai Latvijā. Pensionāriem būtiski ir arī dažādu izdevumu, piem., zālēm, samazināšana vai kādu citu atvieglojumu piešķiršana. Infrastruktūras uzlabošana, pasākumu organizēšana un sociālās aprūpes organizēšana varētu būt pašvaldību darbības sfēras pensionāru labākas dzīves veidošanai.

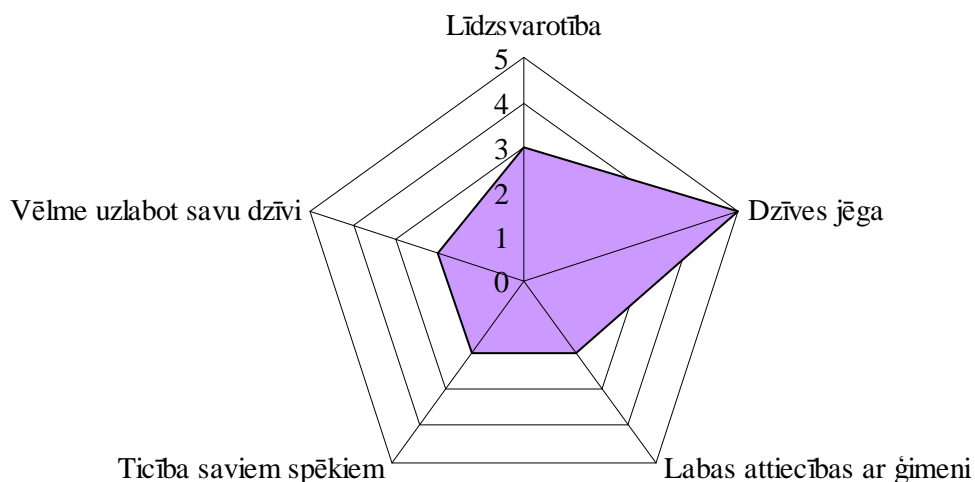

Avots: autores pētījums, izmantojot Zemgales aptaujas datu bāzi 2009.gadā

5.2. att. **Zemgales reģiona pensionāru reģionālā līmeņa ieteikumi dzīves kvalitātes uzlabošanai, atbilžu skaits, % (n=461).**

Kā nozīmīgākos ieteikumus reģionālajā līmenī, pensionāri akcentēja daudzpusīgāku pasākumu piedāvājumu, kas liecina par vēlmi atpūsties, kas ir būtiski pensionāriem brīvā laika pavadīšanas kontekstā. Nākošie nozīmīgākie ieteikumi ir saistīti ar dažādu sabiedrisko pakalpojumu cenu atvieglojumiem un sociālās palīdzības palielināšanas iespējām. Ļoti būtisks ir arī infrastruktūras uzlabošanas ieteikums, kur pensionāri visbiežāk akcentēja sabiedriskā transporta problēmu, kā arī vides sakārtošanu sabiedriskā transporta pieturu vietās. Šai sakarā pensionāri vēlētos vairāk solu, kur apsēsties lauku apvidū, garākos ceļa posmos.

Apkopojot Zemgalē dzīvojošo pensionāru viedokļus, kā arī pensionāru dzīves kvalitātes izpēti rezultātus, autore veica SVID (stipro, vājo pušu, iespēju un draudu) analīzi. Pensionāru dzīves kvalitātes **stiprās puses** ir attēlotas 5.3. att.

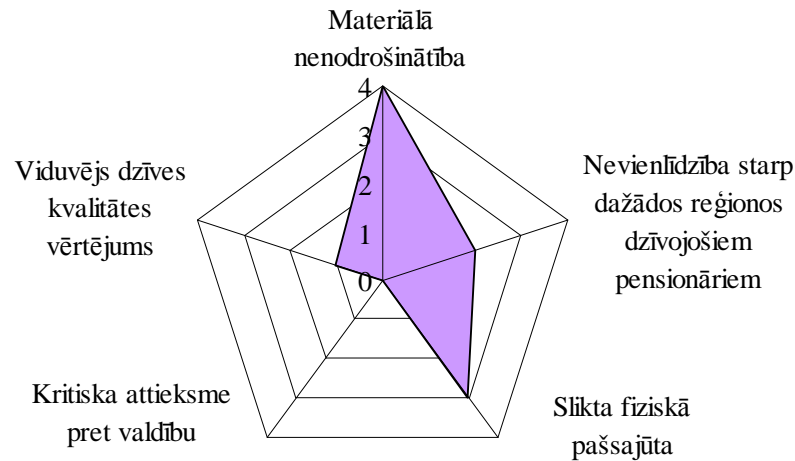

5.3. att. **Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas stiprās puses.**

Ir jāsecina, ka pensionāru, kā sociāli ekonomiskas grupas, attieksme pret dzīves kvalitāti kopumā ir pozitīva, ar tendenci paaugstināt rīcībspēju, lai uzlabotu dzīves kvalitāti. Kā nozīmīgs ekonomiskās drošības pozitīvi ietekmējošs faktors ir akcentējams saikne ar ģimeni. Zināšanas un pieredze ir vērtējamas kā nozīmīgs resurss ne tikai katra

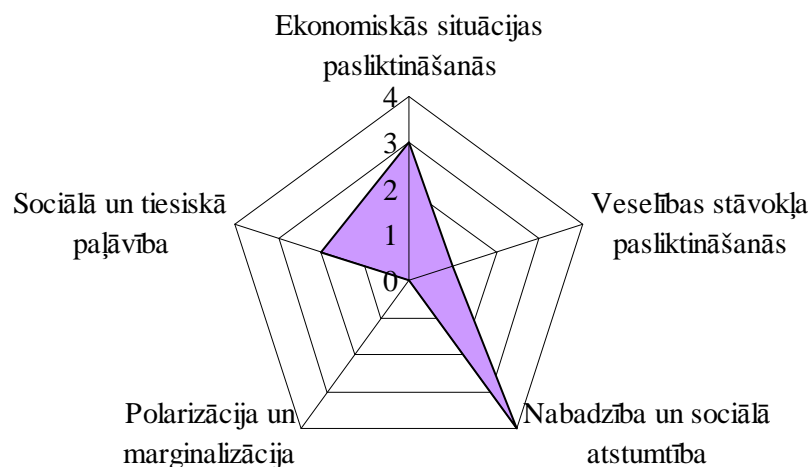
pensionāra dzīves uzlabošanā, bet arī Zemgales plānošanas reģiona attīstības veicināšanā, līdzdarbojoties plānošanas stratēģiju izstrādē.

Visbiežāk Zemgalē dzīvojošie pensionāri, kā *vājās puses* labas dzīves nodrošināšanā, akcentē Materiālo nenodrošinātību (sk. 5.4. att.).

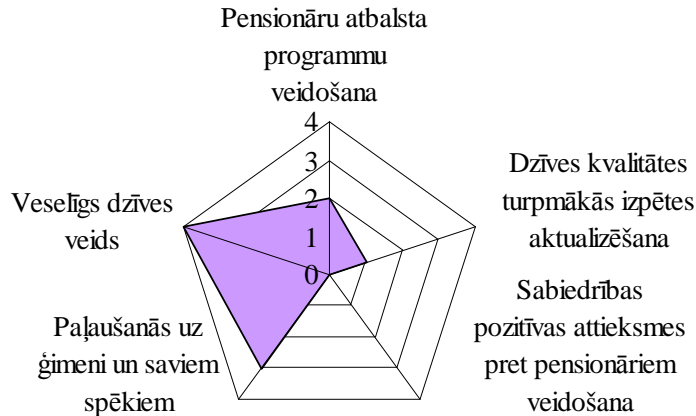
5.4. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas vājās puses.

Kopumā Zemgales plānošanas reģiona pensionāriem ir viduvējs dzīves kvalitātes vērtējums, ko visbūtiskāk negatīvi ietekmē materiālā nenodrošinātība un slikta fiziskā pašsajūta, kā rezultātā veidojas kritiska attieksme pret valdību. Zemgales pensionāru viedokļos, kā iespējami *draudi* pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā, visbiežāk ir minēta nabadzība un sociālā atstumtība (skat. 5.5.att.).

5.5. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas draudi.

Analizējot pensionāru viedokli Zemgales reģionā, apstiprinās pieņēmums, ka viens no nozīmīgākajiem ekonomiskās drošības avotiem, ir paļaušanās uz Latvijas sociālās drošības sistēmu. Ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība dzīves kvalitātes paaugstināšanas kontekstā ir nodrošināma tuvāk pensionāru dzīves vietai pašvaldības vai reģiona ietvaros. Pensionāru aptaujā izkristalizējās vairākas *iespējas* dzīves kvalitātes paaugstināšanai (sk. 5.6. att.).

5.6. att. Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas iespējas.

Dzīvošana daudzu paaudžu mājsaimniecībā var būt viena no stratēģijām cīņai ar ekonomiskajām grūtībām. Labums no tādas dzīvošanas ir acīmredzams, kad vairāki mājsaimniecības locekļi var kopīgi iegādāties pārtiku vai dalīt maksu par mājokli, komunālajiem pakalpojumiem un ilgtermiņa precēm.

Dzīves kvalitāte kā jēdziens ir būtiska ne vien vecākā gadu gājuma cilvēkiem, bet visiem cilvēkiem kopumā. Pētījums atklāj, ka jēdziens ietver sevī vairākas problēmas. Iespējamā būtiskā atšķirība starp objektīvajiem rādītājiem un subjektīvo pieredzi liek domāt, ka dzīves kvalitāte bieži kļūst par citu parādību, piem., veselības, funkcionālo spēju vai psiholoģiskās labklājības aizvietošanu.

5.2. Institūciju sadarbība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā reģionos

Starpinstitūciju sadarbības izpētē autore fokusējās uz ekspertu viedokli. Par ekspertiem autore definēja amatpersonas vai nevalstisko organizāciju (NVO) pārstāvjus, kuri savā darbībā ir saistīti ar pensionāru dzīves kvalitāti (sk. 10. piel.). Veidojot izlasi, autore kā galveno nosacījumu izvirzīja dažādu reģionu ekspertu pārstāvniecību. Svarīgi bija iegūt ekspertu intervijas no visu Plānošanas reģionu administrāciju vadītājiem, kas arī tika realizēts.

Latvijas Pensionāru Federācijas (LPF) galvenais darbības virziens ir pensionāru sociāli ekonomisko interešu un tiesību aizstāvēšana un pārstāvēšana valsts varas institūcijās, kā arī vecākās paaudzes iesaistīšana dažādu sabiedrisko organizāciju tīklu pasākumos. LPF uzdevumi ir saistīti ar rūpēm par pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanu. Šobrīd, kā akcentēja federācijas priekšsēdētāja Aina Verze, organizācija apvieno 120 pensionāru organizācijas un 9 individuālos dalībniekus, kas aptver 358 179 pensionārus, kas ir 76% no kopējā pensionāru skaita. Intervijās piedalījās 8 šīs organizācijas biedri: 4 LPF valdes locekļi un 4 pārstāvji no dažādiem reģioniem. Līdz ar to tika pārstāvēti visi reģioni, bet no dažiem reģioniem bija divi eksperti, lai vienlīdz tiktu pārstāvētas gan lauku, gan pilsētu NVO (sk. 10. piel.). Viena ļoti aktīvas pensionāru biedrības eksperte no Lubānas novada Vidzemes reģiona, šobrīd vēl nepārstāv LPF.

Kā nacionālā līmeņa eksperti tika intervētas piecas Labklājības ministrijas dažādu ar pensionāru labklājību saistīto nodaļu pārstāves un Veselības ministrijas Valsts sekretāra vietnieks, kuram ir izveidojusies sadarbības pieredze ar LPF.

Autore izvirzīja uzdevumu izpētīt privātajās mājsaimniecībās dzīvojošo pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā iesaistīto organizāciju sadarbību. Autore uzskatīja par nepieciešamu papildināt iegūto informāciju ar skatījumu uz sadarbību caur pašvaldības prizmu. Rezultātā tika pieaicināta grupa pašvaldības sociālo dienestu

ekspertu (pārstāvniecība: Jelgavas novada 8 pagasti) un pa vienam ekspertam no Jēkabpils novada plānotājiem un projektu vadītājiem. Visu līmeņu un veidu ekspertu interviju jautājumi, lai informāciju varētu salīdzināt, ir standartizēti. Ekspertu jautājumu ietvaros tiek apkopoti viedokļi par pētāmo problēmu blokiem, kas izmantoti turpmākās analīzes strukturēšanai.

Lai ekspertus ievirzītu pētāmajā problemātikā, autore sākotnēji noskaidroja ekspertu viedokli par pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošajiem faktoriem valsts ekonomiskās krīzes kontekstā. Veselības ministrijas eksperts Bunduslis norāda, ka „pensionāru dzīves kvalitāte neatšķiras no kopējiem sabiedrības dzīves kvalitāti ietekmējošiem radītājiem. Iedzīvotāju veselību ietekmē ne tikai bioloģiskie (dzimums, vecums) faktori, cilvēka dzīvesveids un uzvedība, bet arī apstākļi, kādos cilvēks dzīvo. Nozīmīgi sociāli ekonomiskie faktori, kas ietekmē veselību, ir izglītība, nodarbošanās un ienākumu līmenis. Labāk savu veselību vērtē tie, kuru ienākumi un izglītības līmenis ir augstāks”. Eksperts diskusijā ļoti profesionāli un precīzi definē faktorus, tas ļauj rast izskaidrojumu promocijas darba pētījumā iegūtajam apstiprinājumam par veselības saikni ar patēriņa iespējām. Gandrīz visi eksperti norāda finansiālo nodrošinājumu un sociālos kontaktus kā pensionāru dzīvi ietekmējošos faktorus. „*Pensijas saņem visi pensionāri, ir zināma drošība, galvenais nosacījums, lai pensija nemainītos, lai varētu rēķināties*”, tā Deksnē. Sociālo darbinieku eksperte Ozola norāda, ka „salīdzinot ar citām sociālām grupām, pensionāri jūtas apdalīti, vīlušies.” Savukārt, NVO ekspertei porietei no Lielvārdes ir pensionāres viedoklis: „Iesaistīt pensionārus vienalga kāda veida darbībā, galvenais, lai esi vajadzīgs! Dzīves kvalitāte, tā nav tikai ēšana, bet arī kaut kas dvēselei.”

Kopumā var izdarīt secinājumu, ka arī eksperti par vienu no būtiskākajiem dzīves kvalitāti ietekmējošajiem faktoriem uzskata materiālo nodrošinājumu, sociālos kontaktus un veselību.

Pētījuma aktualitāte. Ļoti būtiski bija pārliecināties, vai ekspertu rīcībā tomēr nav informācijas par kādiem pētījumiem saistībā ar pensionāru dzīves kvalitāti Latvijas reģionos. Labklājības ministrijas ekspertes apliecināja, ka reģionālajā griezumā pensionāru dzīves kvalitāte nav pētīta, izvēršot plašu diskusiju. Āna: „2005. gadā ir pētīti sociālie pakalpojumi veciem cilvēkiem.” Meiere atzīst, ka „CSP 2008. gadā publicēja pensionāru dzīves jeb nabadzības rādītājus, bet tur bija ļoti vispārīga statistikas analīze par ienākumiem. Bet tāda visaptveroša par reģioniem nav, jo reģioni pavisam netiek pētīti.” Āna bērtē, ka „disertācija ir ļoti inovatīva un ļoti vajadzīga. Tā kā, lūgums ir informēt arī par rezultātiem, lai pēc tam var izmantot”. „Es esmu ļoti reti redzējusi, ka ko pēta reģionu izpratnē, jo drīzāk valsts pasūtītie pētījumi ir orientēti uz Latviju kā teritoriju kopumā. Bet tādi ļoti specifiski pakalpojumi, kad tieši kādam reģionam tiek plānoti un dizainēti valsts līmenī, iekļauti MK noteikumos, likumā vai kā citādi, tas nav raksturīgi un pieļauju, ka tas ir iemesls kamdēļ nav veikti šie pētījumi reģionu līmenī. Bet ne jau izpētot reģionu līmeni uzreiz jāveido pakalpojums atbilstoši reģioniem...”, tā Jakaite, taču Stabiņa viņu papildina, sakot, ka „reģioniem ir problēma ar statistikas datu pieejamību, jo mums nacionālajā līmenī ir pieejami daudzi dati par valsti kopumā, tad reģionu dalījumā tas jau būs diezgan problemātiski, nerunājot par to, ja mēs vēlamies izpētīt kādas konkrētas grupas griezumā. Tas pats ir ar EU-SILK rādītājiem, viņi nublicē datus reģionu griezumā, bet reāli mēs šos datus varētu ļoti izmantot”. Arī Vjakse atzina, ka „ar šādiem pētījumiem neesmu iepazinusies, bet tas būtu interesants gan visas Latvijas, gan katra reģiona kontekstā”. Neviens no ekspertiem, izņemot LPF ekspertus, kuri paši veic pētījumus savā organizācijā saistībā ar pensionāru dzīves apstākļiem (diemžēl to rezultāti nav publiskoti, izņemot 2009. gada pavasarī Jelgavas pilsētā), nav iepazinies ar pensionāru dzīves kvalitātes izpēti Latvijas reģionos. Jāatzīmē,

ka eksperti gan no NVO, gan jo īpaši no plānošanas reģioniem, izrādīja interesi par pētījuma rezultātiem. Veicot ekspertu intervijas, autore netieši veicināja informācijas apriti starp reģioniem saistībā ar pensionāru dzīvi un tās uzlabošanas labās prakses piemēriem. Autore novēroja, un tas atkārtoti izskanēja arī intervijās, ka ir problēma ar informācijas apriti visos līmeņos un starp reģionālajām institūcijām. Veselības ministrijas Valsts sekretāra vietnieks Bundulis skaidro iemeslus, kāpēc netiek veikti pētījumi reģionos: „Ņemot vērā patreizējo ekonomisko situāciju valstī, nav iespējams nodrošināt pētījumu veikšanu veselības aprūpes politikas rezultātu novērtēšanai. Visi ierobežotā apjoma veselības aprūpei paredzētie finanšu līdzekļi tiek novirzīti uz konkrētu neatliekamās palīdzības pakalpojumu sniegšanu iedzīvotājiem.”. Eksperti apliecināja autores teorētisko pētījumu rezultātus, apgalvojot, ka pensionāru dzīves kvalitāte reģionālajā griezumā nav pētīta, un apstiprināja šāda veida izpētes nepieciešamību.

Starpinstitucionālā sadarbība. Apzinot sadarbību ar dažādām institūcijām pensionāru labklājības nodrošināšanas jautājumos, Latgales plānošanas reģionu vadītāja Māliņa-Tabūne akcentē, ka sadarbojas ar „pašvaldību sociālajiem dienestiem, tie ir ieinteresēti sadarboties plānošanas dokumentu un sistēmu izstrādē...”. „Sadarbība lielākoties ir vai nu projektu ietvaros vai ierosinot izmaiņas normatīvajos aktos”, saka Godiņš. Rīgas reģiona vadītājs Miezēris atzīst, ka sadarbība sākas jaunās Sociālo pakalpojumu programmas ietvaros. „...šobrīd notiek aktīva sadarbība gan ar tām valsts, pašvaldību un nevalstiskām organizācijām, kas sniedz sociālos pakalpojumus, gan tām organizācijām, kas pārstāv sociāli mazaizsargātas, sociālajam riskam pakļautas iedzīvotāju grupas.” Sociālā darbiniece Baumane no Jaunsvirlaukas pagasta ļoti pozitīvi vērtē sadarbību „ar Joahimu Zīgeristu, kurš ziedo naudu atbalstot pensionārus. Citos pagastos sevišķa sadarbība ar pensionāru biedrībām nav, jo pagasts neatbalsta, lūdz nejaukt sociālo darbu ar biedrību darbu”.

Noskaidrojot reģionu vadītāju viedokli par Latvijas plānošanas reģionu lomu pensionāru dzīves uzlabošanā Godiņš atklāja, ka institūcijas „darbība ir vērsta uz reģiona attīstības veicināšanu un esošā potenciāla izmantošanu, kas ietekmē visas mērķa grupas. Attīstības veicināšanas instrumenti, kurus izmanto Plānošanas reģions ir sekojoši: attīstības dokumentu (teritorijas plānojums, attīstības stratēģija, nozaru dokumenti) izstrāde un ieviešanas uzraudzība, finanšu instrumentu piesaistīšana (informācijas sniegšana, konsultēšana, projektu pieteikumu sagatavošana), izmaiņu ierosināšana normatīvajos aktos, sadarbības veicināšana starp nozares ministrijām, sabiedriskā transporta (vietējie un reģionālie maršruti) organizēšana. Augstāk minētie instrumenti ietekmē arī pensionāru dzīvi”. Arī Māliņa-Tabūne piekrīt, ka „Plānošanas reģiona attīstības plānošana neizslēdz nevienu iedzīvotāju grupu un ir virzīta arī uz pensionāru kā nozīmīgas sabiedrības daļas dzīves kvalitātes uzlabošanu.”

Par pensionāriem, kā sociāli ekonomisku grupu, vadītāji ir uzsākuši interesi 2010. gada februārī saistībā ar jaunās programmas izstrādi, par kuru intervijās runā visi PR vadītāji. „2010. gadā ir uzsākts darbs pie plānošanas reģiona sociālo pakalpojumu attīstības programmas 2011.-2018. gadam, kas ietvers arī tās mērķa grupas, kas ir pensijas vecumā – izvērtējot gan pakalpojumu kvalitātes, gan pieejamības aspektus. Dokumenta sabiedriskā apspriešana ir plānota 2010. gada maijā vai jūnijā mēnesī.” (Godiņš) „Šādi projekti tiek veikti visā republikā, bet pašlaik trūkst normatīvo dokumentu šajā jomā un vienotības reģionu izpratnē.” (Vītolīņš) „Pirms Sociālo pakalpojumu Programmas izstrādes, tādas sadarbības ar senioru nevalstiskajām organizācijām nebija. Tagad, jau minētajā Programmas izstrādes gaitā, tiek aicinātas arī tās organizācijas, kas pārstāv pensijas vecumu. Šobrīd reģiona loma pensionāru dzīves līmeņa uzlabošanā ir visai nosacīta. Reģions nav administratīva vienība, un tas jau

izsaka daudz ko. Ja Labklājības ministrija deleģētu kādu funkciju plānošanas reģionam, attiecībā pret pensionāriem, tad jau varētu runāt nopietni par reģionu lomu.” (Miezeris) Vidzemes reģiona pārstāve Vjakse savos argumentos ir skeptiska: „Sadarbība reāli nenotiek, jo reģioni ir tālu gan fiziski, gan pēc būtības no tā, kas vajadzīgs pensionāriem. Neredzu tam jēgu, tādēļ, ka, kā vairums sabiedrības ne ar ko neasociē jēdzienu plānošanas reģions, un no tā gan iepriekšējām, gan pašreizējām funkcijām neredz nekādu sociālu labumu, kas īstenība ir taisnība, tādēļ labāk sadarbojas ar institūcijām, kas reāli darbojas pie finanšu piesaistīšanā.” Pārsteidzošākais atklājās apstākļi, ka LPF priekšsēdētāja Verze atzīmēja, ka Vidzemes reģions ir vienīgais, kurā šī NVO sadarbība ar Plānošanas reģionu ir notikusi, runājot par to tādā kontekstā, ka administrācijai ir jāsadarbības ar konkrētām pensionāru biedrībām, kuru vadītāji tad arī organizētu savus pensionārus uz plānu un programmu publiskās apspriešanas pasākumiem. Tomēr Zemgales reģiona pārstāvis Vītoliņš sadarbību raksturo kā vāju tieši no pašu iedzīvotāju puses, argumentējot teikto, ka „visas programmas ko izstrādājam- ir sabiedriskajā apspriešanā, tām tikai ir maza aktivitāte. Sabiedrības loma pašlaik ir neaktīva. Reģionālā līmeņa uzdevums Nr.1 ir nodrošināt līdzsvarotu ilgtspējīgu attīstību! Tātad ir jāskatās, lai viss attīstītos līdzsvaroti visa reģiona ietvaros, jābūt sistēmai”.

Autore centās noskaidrot par dienas centra izveides iespējām Jelgavā, ko kā galveno nākotnes uzdevumu ir izvirzījuši Jelgavas pensionāru. biedrības pārstāvji Kolneja un Felsbergs, bet Zemgales vadītāja Vītoliņa atbilde vairāk izklausījās noraidošā: „Lai izveidotu attīstības centrus un tie sekmīgi funkcionētu ir jāizanalizē cilvēciskais faktors-cilvēku resursi, kas gan tur strādā un kam šī informācija un pakalpojumi ir nepieciešami. Šis ir ļoti būtisks faktors!” Tomēr sadarbības neefektivitāte slēpjas apstākļi, ka plānošanas reģioni ir ļoti noslogoti plānošanas un attīstības programmu izstrādē un nekādas liekas iniciatīvas, kas neattiecas uz paredzēto funkciju izpildi neuzņemas. Sadarbības pieredzi ar Zemgales plānošanas reģionu ļoti kritiski vērtē Jelgavas novada sociālā dienesta vadītāja Āna: „Sadarbība ir ļoti pastarpināta, jo pagastā izstrādāja mūžizglītības attīstības programmu, kur pensionāri kā viena no grupām. „Akmens” plānošanas reģiona dārziņā, kad izstrādā projektu viņiem ir saistoši praktiskie cilvēki, tikai tad, kad sen ir ideja un doma un projekts sen ir aizgājis. Saka, ka māju ceļ no pamatiem ,nevis no jumta, taču šeit darbojas jumta likums. Komunikācija ir ļoti slikta, notiek citos līmeņos. Zemgalē cilvēks nejūtas vajadzīgs. Ideja jau ir laba, taču neviens sabiedriskajā apspriešanā nav piedalījies.” NVO eksperte Krecere raksturo pozitīvu pieredzi: „Ir sadarbība ar Rīgas plānošanas reģionu, ir pieejama aktuāla informācija par ES fondu projektiem un semināriem un konferencēm. Ir bijuši izbraukuma semināri Tukumā.”

Meiere atzīmē: „Tās stratēģijas, kas tiek izstrādātas nacionālajā līmenī, būtu jāizstrādā katrā pašvaldībā, jo tās jāpielāgo attiecīgi katras pašvaldības situācijai un iedzīvotājiem, ņemot vērā, ka ir atšķirīga pakalpojumu nepieciešamība katrā vietā. Tāpat pašvaldībām ir jābūt gatavām attiecībā uz iedzīvotāju novecošanos nodrošināt šos pakalpojumus. Tikai jāņem vērā pašvaldības kapacitāte šo stratēģiju izstrādē.” Un tam piekrīt arī Jakaite: „Tam jānotiek sadarbībā ar citām pašvaldībām, jo nebūs loģiski, ka katra pašvaldība tagad uztaisīs piecus dienas centrus un tie nekoordinēti stāvēs tukši. Stabiņa rezumē: „Plānošanas reģionu griezumā, mēs kopā ar Reģionālās attīstības lietu ministriju un plānošanas reģionu pārstāvjiem vērsām uzmanību uz pašvaldību sadarbību reģiona ietvaros, lai vienmērīgi attīstītu sociālos pakalpojumus. Šobrīd tādas nav!”

Labklājības ministrijas eksperte Jakaite: „Es pat nezinu organizācijas, kuras būtu pietiekoši aktīvas un zinošas attiecībā uz pensionāru interesēm. Kaut gan ir atsevišķas reģionālās organizācijas, piem., „Sasaiste” Jēkabpilī, „Baltā māja”, kura reizi gadā

uzaicina mūs uz tikšanos ar pensionāriem, lai pavēstītu kas paveikts labklājības jomā. Bet „Baltā māja” nav tik iesaistīta politikas veidošanā, cik Pensionāru federācija, kas ir zinošāki un profesionālāki attiecībā uz politikas veidošanu nekā citas organizācijas.”

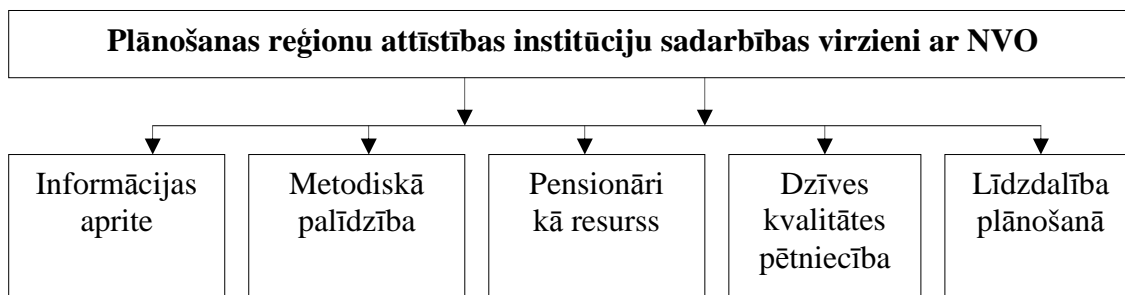
Ekspertu intervijās noskaidrota sadarbība arī valsts līmenī. Bundulis: „Veselības ministrija daudzu gadu garumā veiksmīgi sadarbojas ar Latvijas Pensionāru federāciju. Notiek regulāras tikšanās ar organizācija pārstāvjiem, kuru laikā notiek savstarpējo viedokļu apmaiņa. Veselības ministrija šādu sadarbību vērtē pozitīvi, jo ir iespējams tieši un nepastarpināti sniegt informāciju par veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanas iespējām konkrētai sabiedrības daļai, jo bieži ir vērojama tendence, ka daļa sabiedrības nav informēta par savām tiesībām.” Arī Labklājības ministrijas eksperte Stabiņa atzīst, ka: „ar sadarbību ar NVO ir viss kārtībā, bet ir tikai viena problēma, ka NVO ir izteikti zinoši līderi, kas aktīvi visur piedalās, bet viņu biedru zināšanu kapacitāte dažādos jautājumos ir ļoti zema, kas ir viens no galvenajiem šķēršļiem, kas apgrūtina sadarbību ar NVO”.

Apkopojot ekspertu informāciju autore izveidoja sadarbības tīkla shēmu pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas sociālās politikas pilnveidošanai (sk. 51. piel.). Jāsecina, ka nacionālajā līmenī ir vāja horizontālā sadarbība starp Veselības un Labklājības ministriju. Plānošanas reģionu attīstības institūcijām nav izveidojusies horizontālā sadarbība ar LPF reģionālajām institūcijām. Vērtējot sadarbību vertikālajā līmenī, ir jāsecina, ka Plānošanas reģionu attīstības institūciju un pilsētu un novadu senioru NVO sadarbība ir vērtējama negatīvi.

Plānošanas reģionu kapacitāte sadarbības jomās ir zema. Sadarbība no plānošanas ekspertu puses tiek definēta strikti atbilstošo funkciju ietvaros bez Plānošanas reģionu papildus iniciatīvas. Izvērtējot to, ka reģionālā ekonomika un tās veiksmīga attīstība rada resursus visu sociālo grupu, t.sk. pensionāru dzīves un vides uzlabošanai, tad var uzskatīt, ka sadarbība notiek pakārtoti. Plānošanas reģionu uzdevums ir nodrošināt sabiedrības dažādu sociālo grupu līdzdalību stratēģisko dokumentu izstrādē, kas praktiski nenotiek gandrīz nevienā no reģioniem, izņemot Rīgas un Vidzemes reģionu, bet arī šajās teritorijās tas notiek fragmentāri. Tātad reģionu administrācijas nav ieinteresētas papildus iniciatīvai, ja vien to nepieprasa kādi ārēji apstākļi, kā, piem., 2010. gadā paredzētā Sociālo pakalpojumu programmu izstrāde.

Organizāciju sadarbības raksturojums plānošanas reģionu perspektīvā ir redzams 50. piel.. Pēc ekspertu intervijās iegūtās informācijas ir fiksēta sadarbība starp visām Plānošanas reģionu institūcijām un Labklājības, kā arī Veselības ministriju, bet reģionālajā līmenī sadarbība ar nevalstiskajām pensionāru organizācijām ir vērojama Rīgas reģionā un Vidzemes reģionā.

Plānošanas reģionu attīstības institūciju sadarbības pilnveidošana ar dažādām pensionāru nevalstiskā sektora organizācijām ir viens no nākotnes izaicinājumiem. Pētījuma rezultātā var strukturēt piecus galvenos sadarbības virzienus (sk. 5.7. att.). Viens no būtiskākajiem sadarbības virzieniem ir pensionāru, kā nozīmīgu resursu, izmantošana dažādos brīvprātīgos darbos. Labās prakses piemēri pierāda, ka pensionāriem ir svarīgi būt vajadzīgiem.

Avots: autore pētījums, izmantojot ekspertu vērtējumu 2010. gadā

5.7. att. Plānošanas reģionu attīstības institūciju sadarbības ar pensionāru NVO kapacitātes paaugstināšanas iespējas dzīves kvalitātes nodrošināšanai novecošanas procesā.

Labās prakses piemērus pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanai Lielvārdes novadā uzksaita Poriete: „Tiek organizēti daudzi labdarības pasākumi:

- pirmie sākām labdarības pasākumu „Asins lāse” – vācām drēbes, kuras izdalījām trūcīgajiem bērniem skolās, invalīdiem, atlikušās nodevām Sarkanā Krusta organizācijā;
- akcija „Maizīte katrā mājā” – pensionāri sēdēja veikalā un dalīja maizi sponsori „Hanzas Maiznīca”;
- „Mēs savai pilsētai” pensionāri audzēja dēstus. Vasaras sākumā tie tika savesti tirgus laukumā un nodoti pilsētas dārzniecei pilsētas labiekārtošanai;
- „No pumpuriem līdz rudens lapām” pie kultūras nama tika kopta apkārtnē, kuru vēlāk nosauca par „Pensionāru kalniņu”. To izmanto nelieliem pasākumiem un ciemiņu uzņemšanai. Katru gadu tur notiek Jāņu ielīgošana;
- 2008.gadā atklāja dienas centru;
- pensionāru biedrība sadarbojas ar partijām. Mūsu sauklis ir „Vienalga, grāvis, kalns vai leja”. Sadarbojamies, lai piesaistītu līdzekļus, taču visvairāk izmantojam partijas cilvēkus tematiskām sanāksmēm, iepazīstinām ar jaunāko informāciju;
- katru gadu notiek izstādes – rokdarbu, lakatu, šaļļu un kaklasaišu kolekciju izstādes, cepuru izstāde, lielā sēņu izstāde; notiek sēņu zupas vārīšana un cienāšana, „Kas izaudzis manā dārzā” (Poriete).

Ļoti vērtīga pieredze ir Talsu novadā. Par tām stāsta Kivlenieks: „Dienas centru finansē Dome, šeit strādā arī Pensionāru biedrība uz brīvprātības principiem un biedru naudām. Dienas centrā ir divi darbinieki, bet piesaistīti brīvprātīgie, apmēram 50 cilvēkus – pensionārus un tie ir īstie darba darītāji. Visu sabiedrisko darbu veic šie cilvēki. Tā kā pensionāru biedrība nevalstiska organizācija, ir tiesības rakstīt projektus un esam iesaistījušies 18-20 projektos. Viss biedrības īpašums- datori, automašīna u.c. iegādāts par projektu līdzekļiem. Darbojas 17 sabiedriskie klubi, ir telpas klubu nodarbībām, ir izstāžu zāle, kur notiek dažādas izstādes. Strādā mediķis, kura rīcībā ir aparatūra. Mediķi arī ir pensionāri un strādā bez atlīdzības, ir trenāžieru zāle. Ļoti laba sadarbība ar jaunatnes organizāciju – Tautas partijas jaunatnes organizācijas Talsu nodaļu”.

Jelgavas novadā un Daugavpilī sekmīgi darbojas Veselības akadēmijas, kas ir ilgtermiņa pieaugušo izglītības ietvaros realizēti projekti, ar mērķi apmeklēt regulāras nodarbības veselīga dzīvesveida mākslā, bagātināt savas zināšanas un prasmes veselības aprūpē un profilaksē.

Jelgavas pilsētā pavisam kopā darbojās 11 interešu grupas – biedrības pensionāriem: līnijdejas, ārstnieciskā fizikultūra, Omītes zāļu tējas klubiņš, angļu valodas klubiņš, grāmatu draugu klubiņš, Prasmīgo roku klubiņš, Galda spēļu interešu grupa, datorprasmju apguves grupa, peldēšanas grupa, Pensionāru tiesību aizstāvības grupa, bet visvairāk apmeklētā nodarbe ir nūjošana.

Kopumā var secināt, ka pensionāri ar savu pozitīvo attieksmi un vēlmi darboties ir joprojām ir nenovērtēts resurss – izmantojams katra plānošanas reģiona un pašvaldību attīstībā dažādu uzdevumu izpildei.

Ekspertu intervijās dominēja viedoklis par pensionāru neinformētību vai dezinformētību dažādu dzīves kvalitātes uzlabošanas atbalsta pasākumu jomā. Vieni no nozīmīgākajiem informācijas avotiem pensionāriem ir pašvaldību un LPF preses izdevumi, tomēr to pieejamība visās pašvaldībās netiek nodrošināta. Tas ir saistīts, galvenokārt, ar resursu trūkumu. Labākai informācijas aprites nodrošināšanai ir nepieciešams izmantot dažādus masu saziņas līdzekļus: preses izdevumus (arī valsts nozīmes), nacionālo un reģionālo TV kanālus, dažādus informatīvus seminārus un pensionāru NVO izveidotās informācijas apziņošanas ķēdes.

Reģionu kapacitātes stiprināšanā pensionāru dzīves uzlabošanā, ļoti būtisks resurss ir dažādi ES finansēti atbalsta instrumenti. Pensionāru NVO eksperti saskata plānošanas reģionu attīstības institūciju iespējas sniegt metodisko palīdzību dažādu projektu izstrādē un īstenošanā.

Ekspertu intervijas apliecināja nepieciešamību pēc pensionāru dzīves kvalitātes izpētes reģionos. Veiksmīgas sadarbības rezultātā var tikt noorganizēta regulāra salīdzinošā izpēte reģionos, kurā pensionāri varētu darboties kā nozīmīgi resursi informācijas iegūšanā.

Plānošanas reģionu viens no uzdevumiem ir iedzīvotāju līdzdalības nodrošināšana stratēģisko dokumentu izstrādē, organizējot publiskas projektu apspriešanas. Nākotnē ir nepieciešams aktualizēt pensionāru lomu šajā procesā, lai panāktu pēc iespējas sekmīgāku reģionu attīstību.

Kopumā ir jāsecina, ka dažādas pensionāru nevalstiskās organizācijas ir ļoti nozīmīgs un līdz šim pietiekoši neizmantojams resurss reģionu kapacitātes paaugstināšanai dzīves kvalitātes nodrošināšanai novecošanas procesā. Starpinstitūciju veiksmīga sadarbība ir viena no iespējam pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā. Nākošajā apakšnodaļā tiks apkopoti citi ar reģionālās politikas uzdevumi šai jomā.

5.3. Reģionālā politika pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanā

Veselības ministrijas eksperts Bundulis precīzi formulē savu skatījumu uz Plānošanas reģiona lomu pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā: „Latvijas plānošanas reģionu ietekme uz kopējo ekonomisko situāciju ir skatāma saistībā ar reģionu ekonomisko attīstību, kas vienlaikus nodrošina jaunu darba vietu rašanos reģionos, kā arī infrastruktūras uzlabošanu, nodrošinot jaunu darbspējīgu personu piesaisti reģionam. Ekonomiskās darbības aktivizēšanās reģionos būtiski ietekmē arī pensionāru dzīves kvalitāti. Uzlabojoties infrastruktūrai un sociālai situācijai reģionā palielinās pieejamība gan sociālās, gan veselības aprūpes pakalpojumiem. Liela nozīme reģionu attīstībā ir iedzīvotāju saglabāšanai valstī.”

Reģionu līdzsvarotas attīstības uzdevums ir mazināt atšķirības starp reģioniem un to teritorijās. Lai iegūtu papildus informāciju reģionu atšķirīgo rādītāju skaidrojumam ekspertiem tika vaicāts vai viņi piekrīt, ka reģionos vai starp tiem pastāv atšķirības pensionāru dzīves kvalitātē. Veselības ministrijas eksperts Bundulis atšķirības vēro no savām pozīcijām: „Dzīvesvieta ir cieši saistīta ar veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību, ko ietekmē ne tikai ģeogrāfiskā sasniedzamība, bet arī iedzīvotāju

finansiālais stāvoklis. Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamību ierobežo iedzīvotāju finansiālās iespējas. Lauku iedzīvotāji salīdzinājumā ar pilsētu iedzīvotājiem biežāk atliek pārbaudes pie medicīnas speciālista vai ārstēšanas, jo nevarēja to atļauties (pārāk dārgi) vai kā šķērslis minēts pārāk liels attālums līdz ārstniecības iestādei un transporta trūkums. Latvijā, salīdzinot ar iedzīvotāju vidējiem ienākumiem, ir viens no augstākajiem pacientu līdzmaksājumiem. Eiropā, kas vēl vairāk paaugstina risku nevienlīdzībai veselības aprūpes pakalpojumu pieejamības ziņā starp dažādām sociālekonomiskajām grupām. Veselības rādītāju atšķirību samazināšana starp dažādām sociālekonomiskajām iedzīvotāju grupām ir viens no veselības aprūpes jomas solidaritātes un taisnīguma pamatprincipiem.

Visbiežāk eksperti akcentē atšķirību starp pilsētās un laukos dzīvojošiem pensionāriem. Sociālo darbinieku diskusijā tiek konstatēti atšķirību vērojumi starp reģioniem. Jansone akcentē, ka „ne tikai dažādi pabalsti pilsētās un laukos, apgāde ar pārtikas precēm, atšķirības arī starp reģioniem, piem., Latgalē cilvēki dzīvo viensētās, pagasta centrs tālu- darbojas lauku cilvēku iekšējā pieticība”. Āna: „Pilsētnieki aktīvāki, prasīgāki, labāk informēti par to, kas pienākas. Urbanizēta vide ievieš savu dzīves stilu. Attieksme pret laucinieku, ko tu prasi tev taču ir dārzis. Pārtikai tērē mazāk. „Latgalē vairāk tērē pārtikai, nevis komunālajiem pakalpojumiem.” Grantiņa: Daugavpilī sociālā palīdzība veciem cilvēkiem ļoti liela, lielas dotācijas vientuļiem pensionāriem. Nemaksā pat par komunālajiem pakalpojumiem. Pierobežā dzīve rit kā padomju laikos, liekas, ka mēs nedzīvojam vienā valstī, ļoti dažāda pieeja, pat ievērojot valsts likumus. Jelgava arī ir lielā pilsēta, taču Jelgavas saistošie noteikumi tik daudz nepalīdz vecajiem vientuļajiem cilvēkiem. Zemgalē viensētas likvidētas, dzīvo ciematos līdz ar to lielāki izdevumi- komunālie maksājumi.”

Turpmākajā pētījuma gaitā autore noskaidro ekspertu viedokli par pensionāru dzīves kvalitātes paaugstināšanas vājam un stiprajām pusēm, atklājot draudus un iespējas, t.sk., pārņemt apkopotos „labās prakses piemērus”, kas dažādu reģionu nevalstiskajās organizācijās jau guvuši pozitīvu pieredzi.

Jūtīgākā no tēmām pensionāru dzīvē promocijas darba izstrādes pēdējā gada laikā ir pensiju samazināšana un tiesiskā paļāvība saistībā ar to. Sociālā drošība un sociālā paļāvība vienlaicīgi ar tiesisko paļāvību – to ietekmē valsts budžets, nepārdomātie valdības lēmumi, nepietiekošais finansējums.

Kurzemes reģiona eksperts Godiņš raksturo pensionāru ekonomisko drošību uzskatot, ka „pensionāriem, kuri ir aizgājuši no darba nav vairs viegli atgriezties, jo ir ļoti augsts bezdarbs, tomēr nākotnes skatījumā pieļauju, ka aizvien lielāks skaits pensionāru turpinās strādāt arī pēc pensijas vecuma sasniegšanas, jo tas ļauj gan gūt papildus ienākumus, gan veicināt sevis pilnveidi un nodarbošanos. Latvijas sociālā drošības sistēma ir ļoti atkarīga no iedzīvotāju maksātspējas un bezdarba līmeņa, jo esošā situācija pierāda, ka nākotnē var būt risks, ka pensijas nebūs iespējams saņemt pilnā apmērā, jo valstij trūks līdzekļu. Ģimenes atbalsts vienmēr būs būtisks, bet pieļauju, ka pieaugs arī tendence ievietot pensijas vecumu sasniegušos radniekus pansionātos, ja ģimenes locekļi nespēs nodrošināt vai nu specifisku un sarežģītu aprūpi, vai nepārtrauktu klātbūtni. Tomēr šajā apstākļi ir vērojama visai krasa atšķirība domāšanā, jo citi uzskata to kā pilnīgi pieņemamu, citi atkal pretēji – ģimenes locekļiem ir jānodrošina aprūpe pašiem”. Nākotnes problēmas Vidzemes eksperte Vjaksē saskata ne tikai pensionāru nodarbinātībā un sociālās drošības sistēmas varbūtējos riskos, bet arī: „ar pamata pakalpojumu (pensijas, informācija, sociālais atbalsts un palīdzība, atpūtas iespējas u.c.) pieejamības laiku un ērtībām. Valsts krīzes apstākļos, kad samazinās arī pašvaldību finansiālās iespējas tiek ietekmētas gan pārvietošanās iespējas, biežums, jo samazinoties valsts dotācijai pārvadājumiem, tiek samazināti gan reisi, gan

atsevišķos gadījumos maršruti (autobuss, vilciens). Samazinās arī pašvaldību sniegtie sociālie pabalsti, atbalsts kultūras pasākumu un aktivitāšu organizēšanā, kā arī vides un pieejamības uzlabošanā.” Ļoti līdzīgu viedokli pauda arī Rīgas un Zemgales eksperti. Problēmas ar informācijas pieejamību un apriti, veselības aprūpes, medikamentu un rehabilitācijas pieejamību akcentēja vairāk Latgales un Vidzemes eksperti.

Paļaušanās uz ģimeni kā vienu no ekonomiskās drošības avotiem Zemgales ekspertā Vītolīnā izraisīja šādas pārdomas: „Domāju, ka jābūt patstāvīgām abām pusēm. Tāpēc ļoti būtiski ir strādāt cik ilgi vien iespējams un būtu jau labi, ka ar pensiju būtu nodrošināts, bet mēs to nevaram.” Latgales eksperte Māliņa-Tabūne uzskata, ka „*šobrīd gandrīz katrā ģimenē kāds ir bez darba, līdz ar to ir visai riskanti runāt par ģimenes atbalstu nākotnē, jo bezdarbs rada nopietnas sociālās sekas*”.

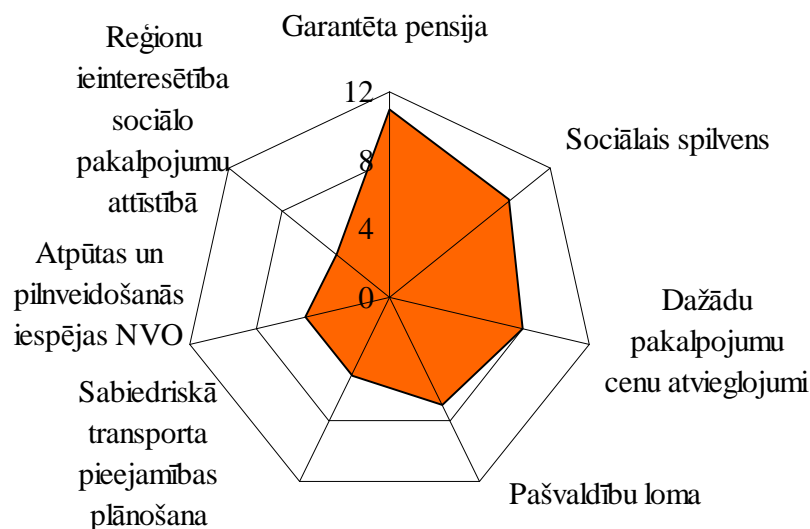
Ekspertei Vjaksei no Vidzemes reģiona ir pieredzes pārņemšanas vērts piemērs, kuru viņa argumentē šādi: „Vai mēs kuriem ir 30-40-45 gadi vispār varam cerēt uz pensiju kā tādu, jo faktiski pensija tika ieviesta pēc 2. pasaules kara Vācijā kā veids, lai izlīdzinātu kara radītās sekas, tas nekādā gadījumā nebija plānots tik ilgs sociāls pasākums. Domāju – ka Latvijā laikus jāievieš ģimeņu biznesa tradīcijas – Itālijas - Austrijas variants: ģimeņu business, kas balstās uz to, ka pusmūža vecuma un jauniešu vecuma ģimenes locekļi strādā pilsētā, biroja darbu, pirmspensijas un pensijas vecuma ģimenes locekļi – strādā savās kafejnīcās, konditorejas, mazos veikaliņos – sabalansētas gan finanses, gan sociālā aktivitāte”. Ir jāsecina, ka ekspertu vidū dominē viedoklis, par saikni ar ģimeni kā pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošu faktoru, tomēr nesaistot to ar ģimenes iespējām materiāli atbalstīt savus vecākus novecošanas procesā. Eksperti uzskata, ka reģionu ilgtspējīga attīstība un valsts sociālās drošības sistēma ir nozīmīgākie ekonomiskās drošības avoti pensionāriem.

Veselības ministrijas eksperts Bundulis vērtē, ka „joprojām kā kavējošs augstas dzīves kvalitātes nodrošināšanas faktors ir ekonomiskā nestabilitāte un samazinātais finansējums kā sociālajā jomā, tā arī veselības aprūpē. Veselības aprūpē kā veicinošs faktors atzīmējams sociālā drošības tīkla mehānisms (sociālā spilvena) izveidošana sociāli neaizsargātākajām iedzīvotāju grupām, kā arī veselības aprūpes organizācijas sistēma, kurā paredzēti atvieglojumi atsevišķām dzīvotāju kategorijām saņemt valsts apmaksātus veselības aprūpes pakalpojumus tajā skaitā medikamentus. Kā lielākais no riskiem gan pensionāru, gan visas sabiedrības labas (veselīgas) dzīves nodrošināšanai ir kopējā ekonomiskā nestabilitāte un ievērojami samazinātais valsts budžeta finansējums veselības aprūpei. Būtiski ir dzīves kvalitātes veicināšanu un uzlabošanu atbalstīt ar tādiem mehānismiem, kas neprasa lielus finanšu ieguldījumus: birokrātiskā aparāta mazināšanu veselības un sociāla pakalpojuma saņemšanas procesā, sabiedrības izglītošana un veselīga dzīves veida popularizēšana dažādās iedzīvotāju vecuma un sociālajās grupās”.

SVID analīze promocijas darbā tiek veikta divos līmeņos:

- ekspertu interviju analīzes rezultātā, kodējot biežāk lietotos atslēgas vārdus (faktorus);
- faktoru salīdzinājums pēc pāru analīzes metodes.

Ekspertu intervijās atklātā informācija tika pakļauta SVID analīzei un tās faktoru novērtējumam pēc pāru metodes., pirmkārt nosakot stīprās puses (sk. 5.8. att.).

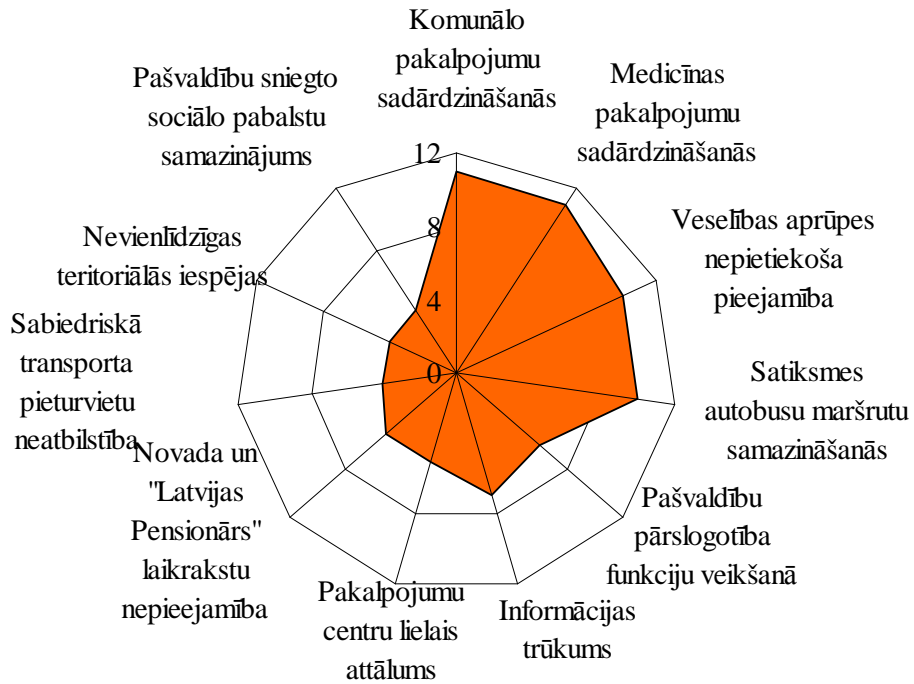

Avots: autore pētījums, izmantojot ekspertu 2010. gada intervijās iegūto SVID faktoru salīdzinājuma rezultātus pēc pāru metodes

5.8. att. Stiprās puses pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.

Analizējot stiprās puses, var apgalvot, ka sociālā drošības sistēma, akcentējot sociālo (garantēta pensija) un veselības aizsardzību (Sociālais spilvens) ir būtiskākie ekonomiskās drošības avoti pensionāriem visos Latvijas reģionos. Promocijas darbā veiktie pētījumi apliecina atšķirības starp reģioniem pensiju līmenī un veselības pašvērtējumā. Reģionālajā politikā teritoriālā attīstība ir galvenais tās saturs, tāpēc būtiski ir stratēģiskās plānošanas ietvaros paredzēt konkrētus risinājumus Latgales un Zemgales reģionos, kuros ir zemākie vidējo pensiju apmēri un nopietnākās ar veselību saistītās problēmas. Eksperti pozitīvi vērtē dažādus cenu atvieglojumus pensionāru sadzīves organizēšanas pakalpojumiem (pirts, veļas mazgāšana, frizieris) un pašvaldības lomu pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā. Ekspertu aptaujās atkārtoti tiek akcentēta pašvaldību pozitīvā attieksme pret pensionāriem un Plānošanas reģionu darbs pie sabiedriskā transporta nodrošināšanas, kā arī ieinteresētība saistībā ar Sociālo pakalpojumu programmu izstrādi. Pozitīvi vērtējami dažādu pensionāru NVO „labās prakses piemēri”, kas saistāmi ar atpūtu un pensionāru pilnveidošanos.

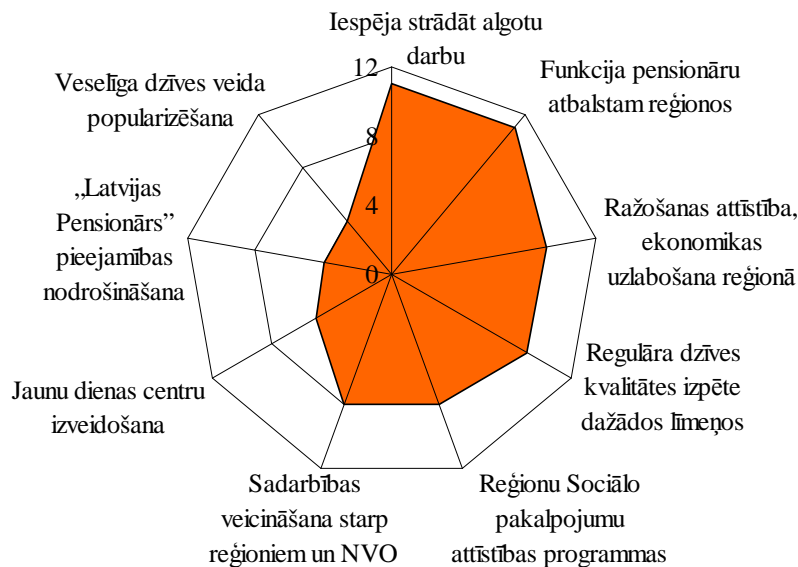
Turpretim kā nozīmīgākās vājās puses tiek akcentētas: dažādu pakalpojumu (medicīnas un komunālo) sadārdzināšanās, sabiedriskā transporta, veselības un informācijas nepietiekošā pieejamība, pašvaldību pārslogotība funkciju izpildē (sk. 5.9. att.). Informācijas trūkums ir saistīts arī ar laikrakstu nepieejamību, jo līdzekļu trūkuma dēļ pašvaldības nevar slēgt līgumus ar Latvijas Pastu par piegādes pakalpojumiem. Pensionāriem ir nozīmīgi, lai sabiedriskā transporta pieturvietās būtu nojumes un soli, bet garākos ceļa posmos – soli, kur atpūsties. Valsts ekonomiskās krīzes rezultātā tiek samazināti sociālie pabalsti pašvaldībās. Eksperti akcentē arī atšķirības starp dažādās teritorijās dzīvojošiem pensionāriem gan reģionālās, gan lauku un pilsētās. Pilsētu un pašvaldību centros dzīvojošie pensionāri ir privilģētāki, izmantojot dažādus pakalpojumu centrus, salīdzinot ar lauku viensētās dzīvojošajiem. Sociālās infrastruktūras izveidošana un attīstība ir primārais reģionālās attīstības atbalsta pasākums.

Avots: autores pētījums, izmantojot ekspertu 2010. gada intervijās iegūto SVID faktoru salīdzinājuma rezultātus pēc pāru metodes

5.9. att. Vājās puses pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.

Reģionālās politikas pilnveidošanai eksperti izteica priekšlikumu Labklājības ministrijai deleģēt jaunu funkciju, kas nodrošinātu pensionāru kā sociāli ekonomiskas grupas dzīves kvalitātes paaugstināšanu sabiedrības novecošanās procesā (sk. 5.10. att.).

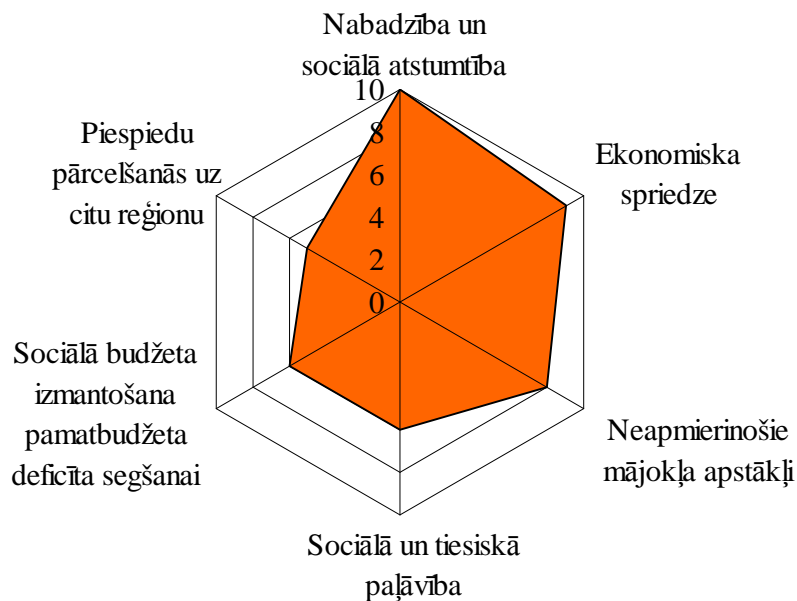
Avots: autores pētījums, izmantojot ekspertu 2010. gada intervijās iegūto SVID faktoru salīdzinājuma rezultātus pēc pāru metodes

5.10. att. Iespējas pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.

Algota darba iespējas valsts ekonomiskās krīzes apstākļos pensionāriem ir ļoti ierobežotas, tomēr nepilns darba laiks un pakāpeniska darba attiecību pārtraukšana, ir jāvērtē kā ilgtspējīgas novecošanas nākotnes izaicinājumi, kuri ir iespējami tikai reģionu ekonomiskās attīstības rezultātā. Pensionāru dzīves kvalitātes regulāra izpēte ļaus

identificēt konkrētā reģionā risināmos problēmu jautājumus. Plānošanas reģionu Sociālo pakalpojumu attīstības programmu izstrāde un veiksmīga sadarbība ar pensionāru NVO ir tuvākajā nākotnē risināmie uzdevumi. Kurzemes un Rīgas reģionos ir veiksmīgi labās prakses piemēri pensionāru Dienas centru darbībā, tomēr eksperti uzskata, ka ir jāpaplašina jaunu Dienas centru izveide pārējos reģionos. SVID analīzē ekspertu apkopotās pensionāru labas dzīves nodrošināšanas iespējas ir primārās Latvijas reģionālajā politikā.

Lai gan sociālā aizsardzība tiek atzīta kā stiprā puse, kas palīdz samazināt ekonomiskās lejupslīdes ietekmi uz visneaizsargātākajām iedzīvotāju grupām, tomēr eksperti nopietnākos draudus saskata pensionāru nabadzībā un sociālajā atstumtībā ekonomiskās spriedzes augsmē un mājokļa apstākļu pasliktināšanās procesā (sk. 5.11. att.). Pensionāriem ir šaubas par sociālo un tiesisko palāvību, jo pastāv bažas, ka sociālais budžets nākotnē varētu tikt izmantots pamatbudžeta deficīta segšanai. Kā nopietnu draudu eksperti akcentē piespiedu pārcelšanos uz citu reģionu, ja pensionārs piem., nespēj apmaksāt mājokļa uzturēšanas izdevumus. Šāda prakse ir iespēja samazināt izdevumus, tomēr, to īstenojot, ir rūpīgi jāizvērtē tās iespējamās sekas. Eksperti raksturoja piemēru, kurā kādai pensionārei tika piedāvāts pārcelties no Rīgas uz Daugavpili. Komunālie maksājumi samazinājās, tomēr dzīves kvalitāti tie nepaaugstināja, jo pensionāre jaunajā dzīves vidē nespēja integrēties un sociālās atstumtības rezultātā viņa nomira.

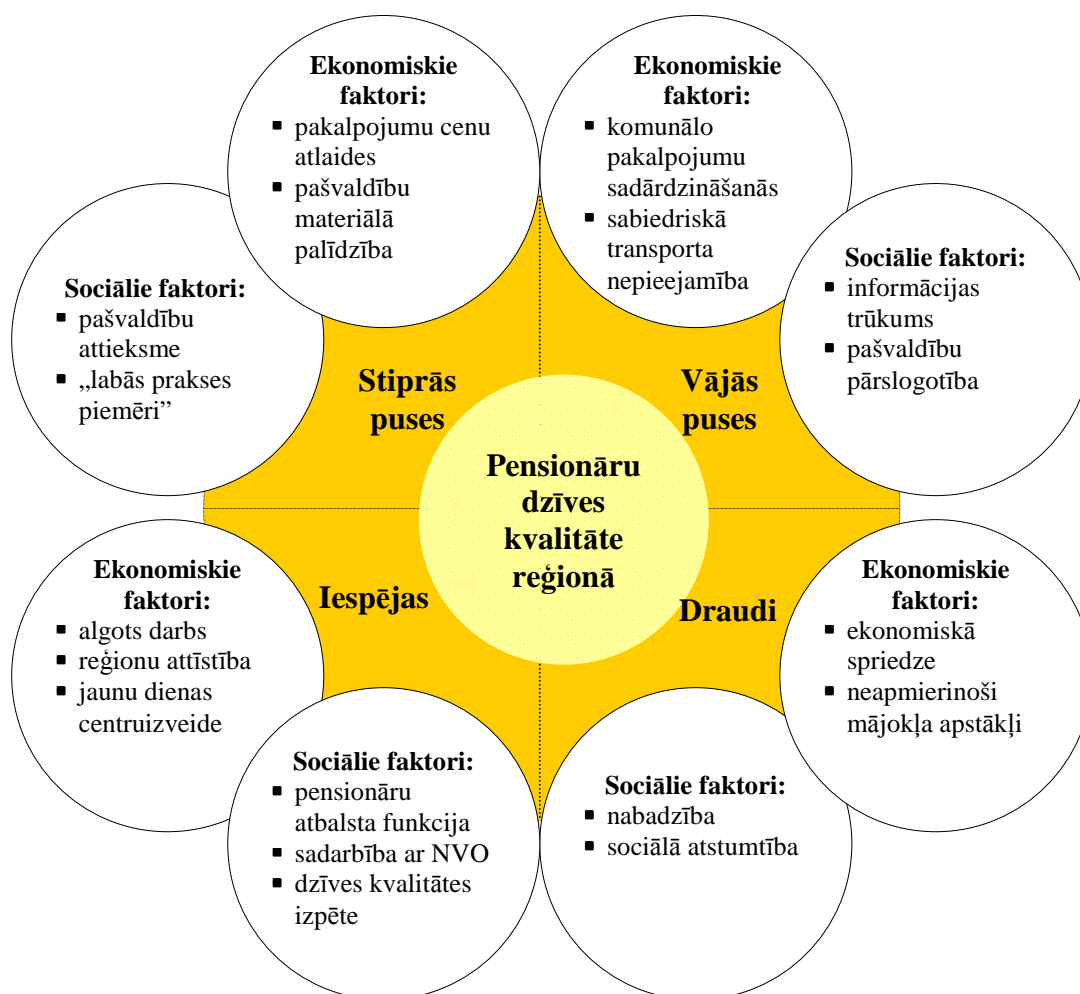

Avots: autores pētījums, izmantojot ekspertu 2010. gada intervijās iegūto SVID faktoru salīdzinājuma rezultātus pēc pāru metodes

5.11. att. Draudi pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai Latvijas reģionos.

Reģionu ilgtspējīgas un līdzsvarotas attīstības uzdevums ir mazināt atšķirības starp reģioniem un to teritorijās. Apkopojot visu promocijas darbā analizēto informāciju un veicot vairāku līmeņu pensionāru dzīves kvalitātes SVID analīzi, autore reģionālās politikas pilnveidošanai akcentē būtiskākos ekonomiskos un sociālos ietekmējošos faktorus (skat. 5.12. attēlu)

Pensionāru dzīves kvalitātes stiprās puses parādās tādos **ekonomiskajos faktoros** kā dažādu pakalpojumu (piem., pirts, veļas mazgāšanas u.c.) un pašvaldību realizētā sociālā palīdzība. Kā vājo pušu ietekmējošie ekonomiskie faktori jāakcentē komunālo pakalpojumu un cenu sabiedriskajam transportam sadārdzināšanās.

Avots: autores pētījums, izmantojot ekspertu 2010. gada intervijās iegūto SVID faktoru salīdzinājuma rezultātus pēc pāru metodes

5.12. att. Reģionu kapacitātes pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanai ekonomiskie un sociālie faktori.

Viens no ekonomiskās drošības avotiem novecošanas procesā ir algots darbs, tomēr valsts ekonomiskās krīzes apstākļos tā iespējas ir stingri mazinājušās, īpaši pensionāriem. Reģionu kopējā ekonomiskā attīstība ir labs priekšnosacījums visu iedzīvotāju labklājības paaugstināšanai. Ekspertu intervijās atklājās pensionāru dienas centru veiksmīgas darbības labās prakses piemēri un pensionāru vēlme attīstīt šādu dienas centru darbību vietās, kur tie nav pieejami. Šādu centru izveidei ir nepieciešams izvērtējums reģiona līmenī, lai pēc iespējas mazākiem resursiem tiktu sasniegta vēlāmā efektivitāte visā reģiona teritorijā – apmierinātas pensionāru vajadzības pēc pilnvērtīgas brīvā laika pavadīšanas. Ekonomiskā spriedze un nepamierinoši mājokļa apstākļi ir būtiskākie ekonomiskie draudi pensionāru dzīves kvalitātei, kas saistāmi ar nabadzības un sociālās atstumtības palielināšanos pensionāru vidū.

Kopsavilkums un secinājumi par piekto nodaļu

1. Pensiju paaugstināšana un sociālās drošības stiprināšana ir vieni no biežāk pieminētajiem ieteikumiem pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanai nacionālajā līmenī, pensionāru skatījumā. Kā nozīmīgākos ieteikumus, reģionālajā līmenī pensionāri akcentē daudzpusīgāku pasākumu piedāvājumu, kas liecina par vēlmi atpūsties, kas ir būtiski pensionāriem brīvā laika pavadīšanas kontekstā.

2. Pensionāri un nevalstiskās organizācijas kā reģionālās politikas objekti ir jākoordinē sadarbībai ar reģionālās politikas īstenošanas galvenajiem subjektiem – plānošanas reģionu attīstības institūcijām, kur saskaņā ar subsidiaritātes principu, augstākstāvošai institūcijai nav jāuzņemas tādas funkcijas, ko var efektīvi realizēt pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī.
3. Starp plānošanas reģionu attīstības institūcijām un pensionāru nevalstiskajām organizācijām ir vāja sadarbība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas un paaugstināšanas jomā. Pensionāru nevalstiskās organizācijas ir ļoti nozīmīgs un līdz šim pietiekoši neizmantots resurss reģionu kapacitātes paaugstināšanai dzīves kvalitātes nodrošināšanai novecošanas procesā.
4. Reģionos ir ļoti aktīvas pensionāru nevalstiskās organizācijas, kurām ir veiksmīga sadarbība ar Latvijas pensionāru federāciju un pašvaldības līmeņa institūcijām.
5. Pensionāru nevalstiskajās organizācijās veicina pensionāru sociālo aktivitāti, integrāciju sabiedrībā, iesaistot pensionārus brīvprātīgajā darbā. Pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanas jomā, pētījuma gaitā, tiek fiksēti dažādi „labās prakses piemēri”, kurus ir nepieciešams popularizēt visas Latvijas pensionāru vidū.
6. Pensionāru dzīves kvalitātes stiprās puses saistāmas galvenokārt ar dažādu pakalpojumu un pašvaldību realizēto sociālo palīdzību.
7. Pensionāru dzīves kvalitātes vājo pušu ietekmējošie ekonomiskie faktori ir komunālo pakalpojumu un cenu sabiedriskajam transportam sadārdzināšanās.
8. Reģionu kopējā ekonomiskā attīstība ir labs priekšnosacījums visu iedzīvotāju labklājības paaugstināšanai, tomēr eksperti uzskata, ka Labklājības ministrijai būtu nepieciešams deleģēt plānošanas reģionu attīstības institūcijām specifiska ar pensionāru novecošanu saistīta funkcija.
9. Ekonomiskā spriedze un nepamierinoši mājokļa apstākļi ir būtiskākie ekonomiskie draudi pensionāru dzīves kvalitātei, kas saistāmi ar nabadzības un sociālās atstumtības palielināšanos pensionāru vidū.
10. Reģionu ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanā ir viens no reģionālās politikas nākotnes nopietnākajiem izaicinājumiem sabiedrības novecošanas problēmas kontekstā. Promocijas darba ietvaros veiktais pētījums ir viens no pirmajiem mēģinājumiem salīdzināt pensionāru dzīves kvalitāti dažādos Latvijas reģionos un izstrādāt problēmu risinājumus reģionālās politikas jomā.

SLĒDZIENI

1. Promocijas darba pētījumu programmā nodefinētie darba uzdevumi ir izpildīti, tā mērķis ir sasniegts un izvirzītā hipotēze ir pierādīta.
2. Autores veiktie pētījumi ir teorētiski un praktiski nozīmīgi, ar iegūtajiem rezultātiem būtiski papildināta un attīstīta reģionālās ekonomikas un politikas teorētiskā bāze, izanalizēta dzīves kvalitātes izpētes evolūcija un paradigmas novecošanas procesā ES un izvērtētas tās izpētes iespējas Latvijā.
3. Reģionālās ekonomikas teorētiskā bāze papildināta ar autores pilnveidotajām definīcijām un sistēmu pieejām.
4. Izstrādāta un Zemgales reģiona pētījumā aprobēta sociāli ekonomiskā dzīves kvalitātes pieeja.
5. Izmantojot faktoru analīzes metodi, tika noskaidroti nozīmīgākie pensionāru dzīves kvalitāti ietekmējošie faktori.
6. Izmantojot dažādas ekonometrijas metodes, tika salīdzināta pensionāru dzīves kvalitāte reģionos, pielietojot gan objektīvos, gan subjektīvos indikatorus.
7. Izmantojot divu dzīves kvalitātes mērīšanas pieeju kombināciju: integrēto dzīves kvalitātes novērtējuma teoriju un kopvērtējumu 10 ballu sistēmā, tika izstrādāts pensionāru dzīves kvalitātes aptaujas instrumentārijs, kurš aprobēts pētījumā par Zemgales reģiona pensionāru dzīves kvalitāti.
8. Ekspertu un pensionāru aptaujas rezultātā tika apkopoti ieteikumi reģionālās politikas un attīstības plānošanas pilnveidošanai Latvijas reģionos.

NOZĪMĪGĀKIE SECINĀJUMI

1. Starpdisciplinārā dzīves kvalitātes jēdziena attīstības izpēte pierāda ekonomistu nozīmīgu zinātnisku ieguldījumu un centienus subjektīvos elementus transformēt objektīvā informācijā. Dzīves kvalitātes teorētiskais un metodoloģiskais pamats ekonomikas zinātnē ir indivīdu vai grupu vajadzību apmierināšana, izpētei izmantojot ekonomiskus un neekonomiskus mērījumus. Ekonomiskā pieeja ir viena no vispusīgākajām starpdisciplinārās dzīves kvalitātes izpētē, jo pieļauj multidimensiālu objektīvo un subjektīvo elementu mijiedarbības novērtējumu, nodrošinot padziļinātākas analīzes iespējas.
2. ES veiksmīgas novecošanas pētījumu paradigmas izvirza nākotnes pētījumu prioritātes, starp kurām tiek akcentēta starpdisciplināru, longitudinālu pētījumu nepieciešamība un pensionāru dzīves kvalitātes subjektīvo priekšstatu salīdzinājums ar objektīvajiem indikatoriem dažādās kopienās, t.sk., reģionos.
3. Stratēģiskajos plānošanas dokumentos un tiesību aktos ir reglamentēta dzīves kvalitātes nodrošināšana, tomēr nav paredzēti konkrēti pasākumi tās paaugstināšanai novecošanas procesā. Plānošanas reģions ir teritoriāla vienība, ko pārvalda Reģionu attīstības padomes, kuras, saskaņā ar tiesiski normatīvo bāzi, ir galvenais attīstības virzītājspēks reģionos, nodrošinot līdzsvarotu labklājību, ekonomisko un vides attīstību valsts izaugsmes mērķa, dzīves kvalitātes, pieauguma sasniegšanai novecošanās procesā. Īstenojot ilgtspējīgu un līdzsvarotu sociāli ekonomisko attīstību reģionos, var nodrošināt augstāku pensionāru dzīves kvalitāti, kā rezultātā tiek radītas vienlīdzīgas iespējas veiksmīgai novecošanai tagadnes un nākotnes paaudzēm.
4. Vīrs darbaspējas vecumā ir 1/5 daļa Latvijas iedzīvotāju, kuru skaits pensionēšanās vecuma palielinājuma rezultātā, salīdzinot ar 2000. g., ir samazinājies. Rīgas plānošanas reģionā dzīvo aptuveni puse Latvijas vecuma pensiju saņēmēji, bet pārējos reģionos sadalījums ir analogs. Vecuma pensiju apjoms kopš 2000. g. ir palielinājies vidēji par 12% gadā. Diference starp augstākajiem un zemākajiem pensiju apjomiem reģionos un starp vīriešiem un sievietēm ir vidēji 10%.
5. Latvijas reģionos ir diferencēti pensionāru dzīves kvalitāti raksturojošie objektīvie un subjektīvie rādītāji.
 - Ienākumi un tiem atbilstošās patēriņa iespējas vismazākās ir Latgalē dzīvojošajiem pensionāriem, pārējos reģionos, izņemot Rīgu, kur tās ir augstākas, atšķirība nav tik krasi izteikta. Vislielākās atšķirības ir Rīgā dzīvojošo pensionāru (7%) augstākas pensijas un (30%) augstāki vidējie patēriņa izdevumi uz 1 mājsaimniecības locekli mēnesī salīdzinot ar Latgales reģionu.
 - Salīdzinot pensionāru materiālo nodrošinājumu, reģionus var iedalīt trīs grupās: 1) viszemākais līmenis – Vidzemes un Latgales reģionā, 2) vidējais līmenis – Zemgales un Pierīgas reģionā, 3) visaugstākais līmenis – Kurzemes un Rīgas reģionā. Vidzemē un Latgalē astoņi no desmit pensionāriem cieš no ekonomiskās spriedzes, bet sešiem ir neapmierinoši mājokļa apstākļi. Katrs otrais Latgales un Zemgales pensionārs nevar atļauties iegādāties kādu no ilglietošanas precēm.
 - Visnepiemērotākā fiziskā un sociālā vide pensionāru vērtējumā ir Rīgas pilsētā, bet vispiemērotākā – Pierīgā un Vidzemē. Trešā daļa Rīgā dzīvojošo pensionāru uzskata, ka troksnis, piesārņojums un noziedzība ir problēmas, kas ietekmē viņu dzīvi. Četri no desmit Kurzemē un Zemgalē

- dzīvojošajiem pensionāriem par problēmu uzskata piesārņojumu savā dzīves vietā.
- Viszemākais veselības pašvērtējums ir Latgalē un Zemgalē, bet visaugstākais – Rīgā un Kurzemē. Zemgales un Latgales pensionāru kritisko veselības vērtējumu biežāk ietekmē pensionāru ierobežotās fiziskās aktivitātes un finanšu resursi.
 - Rīgā dzīvojošiem pensionāriem ir augstāki dzīves standarti, jo četriem no desmit pensionāriem, kuri savu dzīvi vērtē kā nabadzīgu un uz nabadzības robežas esošu, ir augstākais patēriņa līmenis, salīdzinot ar citiem reģioniem;
 - Latgalē un Vidzemē pensionārs, kurš vērtē, ka dzīvo nabadzīgi iztieks ar aptuveni 110 Ls mēnesī, salīdzinoši pārējos reģionos, šis subjektīvā vērtējuma grupas piederošajiem patēriņš ir par 42% augstāks.
 - Kopumā Latgalē un Vidzemē ir viszemākie dzīves kvalitātes rādītāji, bet Rīgā un Pierīgā tie ir nedaudz augstāki, kā Kurzemē un Zemgalē.
 - Ir vērojama tendence mazināties diferencei starp reģioniem, jo Latgalē, Zemgalē un Vidzemē, kur ir zemāki dzīves kvalitātes rādītāji, ir straujāki dzīves kvalitātes paaugstināšanas rādītāji, salīdzinot pēdējos trīs gadus.
6. Dzīves kvalitāti raksturojošie rādītāji ir diferencēti pēc pensionāru izglītības līmeņa un dzīves vietas pilsētā vai laukos.
- Pensionāru patēriņa izdevumi ir atkarīgi no izglītības līmeņa:- jo augstāks ir izglītības līmenis, jo lielākas prasības pēc vajadzību apmierināšanas; to uzrāda sakarība starp ienākumiem un izglītību, kā arī izglītību un dzīves kvalitātes vērtējumu.
 - Latvijas reģionu pilsētās dzīvojošie pensionāri ar lielākām patēriņa iespējām savu ekonomisko situāciju vērtē kritiskāk, nekā laukos dzīvojošie.
7. Pensionāri Zemgales reģionā savu dzīves kvalitāti vērtē viduvēji. Dzīves kvalitātes subjektīvajam vērtējumam pastāv sakarība ar ienākumiem, uzkrājumu veidošanas iespējām, garīgo veselību, saikni ar tuvākajiem un izglītības līmeni. Zemgales pensionāri uzskata, ka primāro vajadzību apmierināšanai ir nepieciešams vidēji par 100 Ls mēnesī lielāki ienākumi uz vienu mājsaimniecības personu, nekā tie ir pētījuma veikšanas laikā.
8. Plānošanas reģioni nav administratīvas vienības un līdz ar to iespējas pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā ierobežo finansējums, jo ir nepieciešamas veiksmīgas novecošanas sociālās programmas un tām atbilstoši līdzekļi.
9. Reģionālajā līmenī ir nepietiekoša pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā iesaistīto organizāciju sadarbība, kā rezultātā netiek īstenota pensionāru, kā nozīmīga cilvēku resursa, izmantošana un līdzdalība reģionu turpmākās attīstības plānošanā.
10. Latvijā netiek veikta regulāra un reprezentatīva pensionāru dzīves kvalitātes izpēte reģionu salīdzinājumā. Lai gan rezultāti ir nepieciešami sociālās drošības novērtēšanai, sociālās politikas pilnveidošanai un reģionu līdzsvarotai attīstībai, tomēr nav ieinteresēto institūciju, kas tos pasūtītu.
11. Pensionāru priekšstati par labu dzīvi Latvijā, galvenokārt, saistās ar materiālo nodrošinājumu, labu veselību un veiksmīgām attiecībām ar tuvākajiem: ģimenes locekļiem un draugiem vai kaimiņiem. Latvijas reģionos pensionāriem ir diferencēta subjektīvā vērtējuma neatbilstība objektīvajam dzīves līmenim un aktuāls jautājums ir par to, vai nākotnē objektīvie un subjektīvie dzīves kvalitātes vērtējumi saplūds, ja netiks nodrošināta pensionāru aktīva līdzdalība reģionālās plānošanas procesā.

12. Lai nākotnē saglabātu pensionāru dzīves kvalitāti esošajā līmenī, ir jānodrošina pensiju apjoma stabilitāte, kā arī medicīnas un komunālo pakalpojumu izmaksu samazinājums kopējā patēriņa struktūrā. Pašreizējā valsts ekonomiskā situācija un prognozējamā sabiedrības novecošanās problēma vājina iespējas tuvākajā nākotnē paaugstināt pensionāru dzīves kvalitāti. Nākotnē paredzamais pieprasījuma pieaugums pēc pensionāru ikdienas aprūpes pakalpojumiem, stimulēs aprūpes ekonomikas attīstību Latvijas reģionos.

GALVENĀS PROBLĒMAS UN TO RISINĀJUMU IESPĒJAS

1. problēma

Latvijas reģionos netiek īstenota līdzsvarota dzīves un vides apstākļu nodrošināšana, jo tādos dzīves kvalitātes aspektos, kā materiālais nodrošinājums, veselība un vide, pastāv atšķirības starp dažādos reģionos dzīvojošiem pensionāriem.

Iespējamie risinājumi

- Labklājības ministrijai ir jānedefinē un jādeleģē Plānošanas reģionālajām institūcijām veiksmīgas sabiedrības novecošanas nodrošināšanas funkcija reģionos, kas paaugstinātu reģionu kapacitāti pensionāru dzīves kvalitātes pieauguma ilgtspējīgai attīstībai.
- Saskaņā ar Labklājības ministrijas ieceri, turpmākais ES finansējums tiek piešķirts, balstoties uz izstrādāto Sociālo pakalpojumu programmu, tāpēc Plānošanas reģionu institūcijām ir svarīgi dokumentā iestrādāt tos sociālo pakalpojumu attīstības virzienus, kas varētu paaugstināt dzīves kvalitāti pensijas vecuma iedzīvotājiem reģionā.
- Plānošanas reģionu institūcijām aicināt uzņēmējus visa reģiona teritorijā līdzsvaroti (laukos un pilsētās), izmantojot mārketinga metodes, ieviest atvieglojumus patēriņa izdevumu mazināšanā saistībā ar pārtikas iegādi, veselību un transportu, (piem., „Pensionāru dienas” tirdzniecības vietās, elastīgas atlaižu kartes zāļu tirgotavās vai „sudraba sēdvietas” transporta līdzekļos).
- Plānošanas reģionos, sadarbojoties ar pašvaldībām, ir jāattīsta pensionāru mājokļu energoefektivitātes palielināšana (mājokļu nosiltināšana un apkures sistēmu pilnveidošana).
- Ar esošo Zemgales un Latgales reģionos darbojošos Veselības akadēmiju starpniecību un jaunu interešu kopu izveides palīdzību, popularizēt reģionos veselīgu dzīves veidu, kā vienu no pensionāru dzīves kvalitātes paaugstinošiem faktoriem.
- Plānošanas reģionu institūcijām teritoriju pārbūvi plānot tā, lai nodrošinātu sabiedriskā transporta pieejamību un ātrās medicīniskās palīdzības piekļūšanu vienlīdzīgi visiem pensionāriem. Izvietot vairāk solu, kur apsēsties ne tikai sabiedriskā transporta pieturu vietās, bet arī garākos ceļa posmos pensionāru atpūtai.

2. problēma

Latvijā lielākā daļa pensionāru izjūt ekonomisko spriedzi. Teorētiski pensionāri gan nacionālajā, gan reģionālajā līmenī var rēķināties ar četriem ekonomiskās drošības avotiem: 1) algota darba turpināšana, 2) paļaušanās uz sociālās drošības sistēmu, 3) paļaušanās uz aktīviem, kuri uzkrāti vai mantoti, 4) paļaušanās uz ģimenes atbalstu. Pašreizējā valsts ekonomiskajā situācijā pensionāri biežāk var paļauties tikai uz sociālās drošības sistēmu, kas reģionos ietver sociālās palīdzības iespējas gadījumos, kad pašvaldības par to nepieciešamību ir informētas.

Iespējamie risinājumi

- Plānošanas reģionu institūcijām sadarbībā ar Nodarbinātības valsts aģentūrām izstrādāt jaunas programmas, lai motivētu uzņēmējus radīt iespējas pensionāru nodarbinātībai nepilnu darba laiku un līdz ar to pakāpeniskai darba attiecību izbeigšanai, kā arī popularizēt nodarbinātības iespējas pensionāru ģimenei piederošajos uzņēmumos (piem., lauksaimniecībā, tūrisma nozarē).

- Plānošanas reģionos izstrādāt vienotu maznodrošināto un vientuļo pensionāru elektroniskās reģistrācijas programmu, lai pašvaldībās varētu identificēt un izveidot datu bāzes pensionāru dzīves kvalitātes nodrošināšanas atbalstam.
- Plānošanas reģionos, sadarbojoties ar pašvaldībām, izveidot savstarpējā atbalsta sociālo tīklu pensionāriem (īpaši vientuļajiem) un ģimenēm, kurām nav iespējas baudīt pensionāru dzīves pieredzi un palīdzību bērnu audzināšanā un citu mājsaimniecības funkciju realizēšanā.
- Pievērst sabiedrības uzmanību nacionālajā un reģionālajā līmenī uzkrājumu veidošanas nepieciešamībai kā ekonomiskās drošības garantam, izmantojot dažādus reklāmas veidus (piem., līdzīgi kā Swedbank izdevumā „Seniora ceļvedis” vai izmantojot sociālās reklāmas reģionālajās TV), kā arī, sadarbojoties ar bankām, piedāvāt iespēju pirmspensijas un pensijas vecuma iedzīvotājiem mūžizglītības ietvaros izglītoties uzkrājumu veidošanas prasmēs un iespējās.
- Nacionālajā līmenī ir jāizstrādā inovatīvas programmas sabiedrības izglītošanai reģionos (piem., skolās, pieaugušo izglītības centros) par to, kā sadzīvot vienā mājsaimniecībā dažādām paaudzēm, jo nākotnē tā ir iespēja nodrošināt pensionārus apmierinošu dzīves kvalitāti ģimeniskā vidē.

3. problēma

Reģionālajā līmenī ir vāja Plānošanas reģionu institūciju sadarbība ar citām organizācijām pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanā.

Iespējamie risinājumi

- Plānošanas reģiona administrācijām, uzņemoties iniciatīvu, veicināt sadarbību ar pašvaldību sociālajiem dienestiem un pensionāru NVO, panākot, lai sociālie partneri aktīvi līdzdarbotos reģiona attīstības izvērtēšanā un stratēģisko dokumentu izstrādāšanas procesā.
- Sadarbojoties pensionāru NVO un Plānošanas reģiona institūcijām, apzināt un popularizēt „labās prakses piemērus” saistībā ar pensionāru dzīves kvalitātes uzlabošanu reģionos.
- Sadarbojoties Plānošanas reģionu institūcijām, pašvaldībām un pensionāru NVO, izveidot visiem pensionāriem vienlīdzīgi pieejamus dienas aprūpes centrus, lai pensionārus integrētu sabiedrībā, darbojoties dažādās interešu grupās, kā arī aktīvi pavadot brīvo laiku (piem. organizējot talkas, palīdzības akcijas un izklaides pasākumus).
- Sadarbībā ar pensionāru NVO un taupot resursus, rekrutēt pensionārus brīvprātīgajam darbam Plānošanas reģionos, izveidojot aktīvāko pensionāru grupas dažādu uzdevumu veikšanai: informācijas aprites nodrošināšanai, dienas centru apkalpošanai, reģionu attīstības novērtējuma izpētei, veiksmīgu kaimiņu attiecību popularizēšanai u.c.
- Pēc pensionāru NVO iniciatīvas, Plānošanas reģionu institūcijām sniegt konsultatīvo un metodisko palīdzību ES līdzekļu piesaistes projektu izstrādāšanā.

4. problēma

Pensionāru dzīves kvalitātē ieinteresētās ministrijas īsteno veiksmīgu vertikālo sadarbību ar pensionāru NVO, bet nenodrošina horizontālo sadarbību ministriju līmenī.

Iespējamie risinājumi

- Labklājības un Veselības ministrijām uzlabot sadarbību horizontālajā līmenī, kopīgi izstrādājot un realizējot sabiedrības veiksmīgas novecošanas programmu Eiropas Savienības politikas ietvaros.

- Iespēju robežās Labklājības un Veselības ministrijām līdzdarboties ar finansējumu vai izmantot ministriju darba publiskošanas instrumentus, informācijas aprites nodrošināšanai pensionāriem.
- Labklājības un Veselības ministrijām atbalstīt pensionāru NVO darba pieredzi Plānošanas reģionos, nodrošinot ar konsultatīvo un metodisko palīdzību to vadītājus.

5. problēma

Dzīves kvalitātes izvērtēšanai novecošanas procesā un salīdzināšanai Latvijas reģionos, netiek veikti regulāri, padziļināti un starpdisciplināri pētījumi.

Iespējamie risinājumi

- Rast iespēju izveidot pētniecisko vienību (institūtu vai grupu) dzīves kvalitātes novecošanās procesā reģionos koordinētai, starpdisciplinārai un longitūdinālai izpētei, kādā no Latvijas reģionālajām augstskolām.
- Profesionālu pētnieku sagatavošanai dažādās Reģionālo augstskolu atbilstošās augstākās izglītības studiju programmās ir nepieciešams ieviest studiju kursus „Dzīves kvalitāte” un „Sociālā gerontoloģija”.
- Nākotnē izstrādājamo Reģionu attīstības plānošanas dokumentu objektīvos indikatorus papildināt ar iedzīvotāju, t.sk., pensionāru subjektīvo vērtējumu par apmierinātību ar dzīvi un perspektīvām savā reģionā.
- Balstoties uz ES pieredzi izstrādāt nākotnes pētījumu programmu saistībā ar dzīves kvalitāti novecošanas procesā katrā no Plānošanas reģioniem.

6. problēma

Samazinoties kontaktiem starp paaudzēm un nošķirtai dzīvošanai, bet pieaugot dzīves ilgumam, pensionāri arvien biežāk nevar saņemt regulāru aprūpi, ko varētu sniegt radnieki.

Iespējamie risinājumi

- Plānošanas reģionos publiskajām institūcijām un uzņēmējiem ir jāpilnveido alternatīvas aprūpes formas: mobilā aprūpe pensionāriem un jaunu – tehnoloģiski piemērotu gerontoloģisko institūciju izveide.

INFORMĀCIJAS AVOTU SARAKSTS

1. *A City for All Ages: Fact or Fiction? Effects of Government Policy Decisions on Toronto Seniors' Quality of Life* (2000). D.Raphael, I.Brown, J.Wheeler (Eds.). Toronto, Canada: centre for Health Promotion, Department of Public Health Sciences, University of Toronto. 244 p. ISBN 0-7727-8757-3
2. Abbott P. (2007) Social Quality, Quality of Life and Happiness in London. **In:** *Inaugural National Conference Of the Global Metropolitan Forum of Seoul, „Assessing Happiness and Competitiveness of the Major World Metropolises”,* January 19 2007, p. 29
3. Ābele A. (1999) *Gerontoloģiskā sociālā darba vēsturiskā attīstība Latvijā*. Rīga: Attīstība. 137 lpp.
4. *About AGE. The European Older People's Platform* [tiešsaiste] [skatīts 2009.gada 23.novembrī]. Pieejams: <http://www.age-platform.org/>
5. *Advances in Quality of Life Theory and Research* (2003) Edited by M.Joseph Sirgy, D. Rahtz and A.Sockun Samli. Social Indicators Research Series. Volume 20. Kluwer Academic Publishers, Netherlands. 269 p. ISBN -1-40420-1474-0
6. Akasaka K. (2009) Interview with Kiyotaka Akasaka. *AARP International: The Journal is a publication of AARP*. Editor-in-chief J.Collett. Copyright, Washington, USA, Summer, p. 102- 107.
7. Aksts P., Aksta –Cādermane M. (2005) *Māksla dzīvot ilgāk*. Rīga: Avots. 192 lpp. ISBN 9984-757-51-X
8. *Aktīvs seniors - pamats attīstībai* (2009). Informatīvs izdevums atbalstīts Norvēģijas valdības divpusējā finanšu instrumenta grantu shēmā un Valsts reģionālās attīstības aģentūras. Biedrība „Baltā māja”. 15 lpp.
9. Allardt E. (2002) Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. **In:** *The Quality of Life*. Ed. by M.C. Nussbaum, A. K. Sen. Oxford: University Press, p.88-94.
10. *An Integrative Approach to Quality of Life Measurement, Research, and Policy* [tiešsaiste] (2008). By Robert Costanza, Brendan Fisher, Saleem Ali, Caroline Beer, Lynne Bond, Roelof Boumans, Nicholas L. Danigelis, Jennifer Dickinson, Carolyn Elliott, Joshua Farley, Diane Elliott Gayer, Linda MacDonald Glenn, Thomas R. Hudspeth, Dennis F. Mahoney, Laurence McCahili, Barbara Mcintosh, Nrian Reed, Abu Turab Rizvi, Donna M. Rizzo, Thomas Simpatico and Robert Snapp. Volume No1: Perspectives. Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society, institut Veolia Environment. [Skatīts 2009.gada 23.decembrī] Pieejams: <http://sapiens.revues.org> 9 p.
11. *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.12: Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās ES* (2006). Darbiem un atpūtai veltītais laiks 2003.g. Atbild. red. Eglīte P. Rīga: SIA LZA Ekonomikas institūts. 15 lpp.
12. *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotāju darba un sadzīves tradīciju vēsturi* (1970). **No:** *Arheoloģija un etnogrāfija IX*. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts. Rīga: izd. Zinātne. 195.-235.lpp.
13. Arhipova I., Bāliņa S. (2006). *Statistika ekonomikā*. Risinājumi ar SPSS un Microsoft Excel. Mācību līdzeklis 2.izdevums.Rīga: Datorzinību centrs. 364 lpp.
14. *Atzinums par tēmu uz 7.pētījumu pamatprogrammu: izpētes nepieciešamība demogrāfisko izmaiņu ietvaros – dzīves kvalitāte vecumdienās un vajadzīgās tehnoloģijas* [tiešsaiste]. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja. [Skatīts 2006.gada 14.aprīlī] Pieejams: <http://www.esc.eu.int>

15. *Baltā grāmata* (1997). Latvija: sociālās labklājības sistēmas reformu projekts. Sociālās palīdzības sistēmas administrēšana [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
16. *Baltā māja*. Portāls Baltā māja [tiešsaiste] [skatīts 2009. gada 23. novembrī]. Pieejams: <http://www.baltamaja.lv>
17. Beard J. (2009) The Financial Crisis and the Health of Older people. **In:** *AARP International: The Journal is a publication of AARP*. Editor-in-chief J.Collett. Copyright, Washington, USA. Summer, p.66-70.
18. Bela B. (2006) Laba dzīve: subjektīvie vērtējumi un vīzijas **No:** *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Sast., red. B.Bela, T.Tisenkopfs. Rīga: Apgāds „Zinātne”, 38.-60. lpp.
19. Bērziņš A. (2007) Iedzīvotāju skaita un vecuma sastāva prognozes Latvijas reģionos. **No:** *Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā*. Zinātniski Pētnieciskie raksti Nr.4(15). Zin.red. Zvidriņš P. Rīga: Apgāds „Zinātne”. 197.-208. lpp.
20. Binstock R.H., Quadagno J. (2001) Aging and Politics. **In:** *Handbook of Aging and the Social Sciences*. 5th Edition. Edited by R. H. Binstock, L. K. George Copyright by Academic Press, p. 333-351.
21. Bliss C. (1996) Life-Style and the Standart of Living. **In:** *Te Quality of Life*. Edited by Martha Nussbaum and Amartya Sen..Oxford: Clarendon Press. 453 p. ISBN 0-19-828395-4
22. Bond J., Corner L. (2004) *Quality of Life and Older People*. McGraw-Hill International. 131 p. ISBN 033520872X, 9780335208722
23. Bond J., Corner L. (2006) The Future of Well-being: Quality of Life of Older People in the Twenty- first Century. **In:** Vincent, A. J., Phillipson, R. C., Downs, M. *The Futures of Old Age*. London: SAGE publications. 255 p.
24. Borgatta F., Rhonda J.V. (2002) *Encyclopedia of Sociology*. E. F. Borgatta editor-in-chief, R.Montgomery managing editor. 2nd ed. Volume 1., Macmillan Reference USA. The Gale Group, New York. 2309 p ISBN 0-02-864853-6
25. Boroņenko V. (2006) Ekonomiskie reģioni Latvijā. **No:** *Reģionālais ziņojums: pētījumu materiāli Nr.2* Daugavpils Universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils: Saule. 208 lpp. ISBN- 9984-14-299-X
26. Bosch R. (2005) *Health, ageing and retirement in Europe*. Manheim. 370 p
27. Bowling R., Dieppe A.P. (2005) *What is successful ageing and who should define it?* [tiešsaiste] [skatīts 2007.gada 25.augustā] Pieejams: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/331/7531/1548?ehom>
28. Brants M. (2004) Aktīvā mūža garumu ietekmējošie faktori Latvijā. **No:** Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Brants M., Gņedovska I., Ivbulis B. *Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai*. Pētnieciskā darba rezultāti. Rīga: BO SIA LZA Ekonomikas institūts. 77.-91. lpp.
29. Brown J., Bowling A., Flynn T. (2004) *Models of Quality of Life: A Taxonomy, Overview and Systematic Review of the Literatur* [tiešsaiste]. European Forum on Population Ageing Research. [Skatīts 2009.gada 11.martā] Pieejams: <http://www.ageingresearch.group.shef.ac.uk/pdf>
30. *Calvert-Henderson Quality of Life. National Security Indicator* [tiešsaiste] [skatīts 2006.gada 28.jūnijā]. Pieejams: <http://www.calvert-henderson.com/natsec.htm>
31. Celmiņa L. (2009) *Darba nav? Pensija maza? Uzmundrini vecākus!* [tiešsaiste]. Raksts-intervija ar Latvijas pensionāru federācijas priekšsēdētāju Aiju Verzi portālā par likumu un valsti „Portāls LV.LV”. 17.10.2009. [Skatīts 2009.gada 25.oktobrī]. Pieejams: <http://www.LV.LV>

32. *Ceļvedis darbībai ģimeņu jautājumu risināšanā* (1995). Apvienotās Nācījas Politikas koordinācijas un ilgtspējīgas attīstības departaments. Starptautiskā ģimenes gada sekretariāts. Vīne. 57 lpp.
33. Ciemiņa I. (2009) Latvijas iedzīvotāju patēriņa izdevumi un to izmaiņu tendences pēdējā desmitgadē. **No:** *Latvijas Universitātes raksti. 2009, 743.sēj. Ekonomika.Vadības zinātne.* 34.-42.lpp. ISBN 978-9984-45-153-
34. Ciemiņa I., Krastiņš O., Švarckofa A., Vasaraudze I., (1998) *Latviešu dzīves apstākļi un dzīves līmenis Latvijā.* Rīga, 116 lpp.
35. *Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni: vērtējumi, perspektīvas, vīzijas* (2004). Zin. red. O.Krastiņš, E.Vanags. Rīga: Latvijas Statistikas institūts: Valsts reģionālās attīstības aģentūra. 539 lpp.
36. Dean M. *Growing Older in The 21 st Century An Economic and Social Research Council Research Programme on Extending Quality Life* [tiešsaiste] [skatīts 2009.gada 14.oktobrī]. UK. Pieejams: <http://www.esrc.ac.uk> ISBN 0-86226-295-X
37. *Demogrāfija 2009* (2009): statistisko datu krājums. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga. 142 lpp. ISBN 978-9984-06-365-2
38. Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21.gadsimta sākumā (2006). **No:** *Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti*, Nr. 3(9). Red. P.Zvidriņš. Rīga: apgāds Zinātne. 1.-64. lpp.
39. Demogrāfiskā situācija šodien un rīt (2005) **No:** *Stratēģiskās analīzes komisijas zinātniski pētnieciskie raksti*, Nr.3(4) Red. P.Zvidriņš, Rīga: apgāds Zinātne. 93.-114. lpp.
40. *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2008.gadā* (2009). Informatīvs apskats. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga: LR CSP. 8 lpp.
41. Diener M.L., Diener McGavran B.M. (2008) What Makes People Happy?: A Developmental Approach to the Literature on Family Relationships and Well-Being. **In:** *The Science of Subjective Well-Being.* Guilford Press.
42. Diksons P. (2003) Iedzīvotāju novecošanās. **No:** *Nākotnes gudrība sešas, globālo pārmaiņu skaldnes.* Rīga: SIA Baltijas vadības konferences. 251 lpp.
43. Duane F.A. (2000) Methods of Confirmatory factor analysis **In:** *Encyclopedia of Sociology.* Editor-in-chief E. F. Borgatta, managing editor R.Montgomery. 2nd ed. Volume 1, New York: Macmillan Reference USA, p.915.-918. ISBN 0-02-864853-6
44. *Dzīves apstākļi Latvijā* (1994). NORBALT dzīves apstākļu pētījums. Red. O. Oslands. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 353 lpp.
45. *Dzīves apstākļi Latvijā 1999.gadā* (2001). Analītisku rakstu krājums. Rīga: Latvijas Republikas CSP. 229 .lpp.
46. Eglīte A., Grīnfelde A. (2007) Quality of Life from the Perspective of People Above the Working Age. **In:** *Humanities and social sciences. Latvia, No.1 (50.) Latvia*, p. 105-120. ISSN 1022-4483
47. Eglīte A., Grīnfelde A., Kaufmane D., Kizika B. (2007) Vecu cilvēku dzīves kvalitāte **No:** *Sabiedrība un kultūra. Rakstu krājums IX.* Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija, 90.-96.lpp. ISSN 1407-6918
48. Eglīte A., Vintila M., Grīnfelde A., Kantiķe I. (2009) Healthy Lifestyle in the Elderly's View in Romania and Latvia. **In:** *Proceedings of the International scientific conference „Economic Science for Rural Development”,* Jelgava. Latvia University of Agriculture. Jelgava, LUA. No.19: Primary and secondary production, consumption, p.97-102. ISSN – 3078, ISBN 978-9984-9937-2-0
49. Eglīte P. (1993)^a Dažāda vecuma iedzīvotāju veselības atšķirības Latvijā (1990.gadu sākums). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr.1 (546), A daļa. 1.-8.lpp.

50. Eglīte P. (1993)^b Veselība un citas vērtības Latvijā (1992.gada aptaujas rezultāti). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr.6 (550,) A daļa. 11.-18.lpp.
51. Eglīte P., Ivbulis B., Zariņa I., Gņedovska I. (1997) *Veselības un mirstības teritoriālās atšķirības Latvijā. Iedzīvotāju prognoze līdz 2015.gadam*. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.2., Rīga: 87 lpp.
52. *Eiropas Savienības pētījums par nabadzību un sociālo atstumtību* (2009). Juridisks paziņojums. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs. 8 lpp. ISBN 978-92-79-13677-1
53. *Eiropas Savienība* [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 11.decembrī] Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
54. *EU-SILC apsekojuma anonimizētā datu bāze par 2007.gadu* [elektronisks resurss]. Latvijas CSP. SPSS 15.0 for Windows programmā. CD.
55. Farquhar M. (1995) Elderly People's Definitions of Quality of Life. *Social Science and Medicine*, Vol. 41, Issue 10, p.1439-1446.
56. Felcis E. (2006) Vecākās paaudzes cilvēku situācija, attieksmes un iespējas baudīt labu dzīvi Latvijā. **No:** *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Stratēģiskās analīzes komisija. Zin. red. B.Bela, T.Tisenkopfs. Rīga: Apgāds Zinātne, 383.-392.lpp.
57. Feldmane L., Grīnfelde A., Eglīte A. (2008) Healthy Lifestyle as a Factor Influencing Retired Peoples' Quality of Life. **In:** International scientific meeting „*Multifunctional Agriculture and Rural Development (III) – rural development and limited resources*”: thematic proceedings, 4-5 December, 2008, Belgrade. Institute of Agricultural Economics Belgrade. Vol.2, p. 214-220. ISBN 978-86-82121-60-2
58. Feldmane L., Grīnfelde A., Eglīte A. (2009) Healthy lifestyle as an aspect of life quality = Dzīvesveids kā dzīves kvalitātes aspekts. **In:** *International Scientific Conference „New Dimensions in The Development of Society 2009”: proceedings*. October 2-3, 2009, Jelgava, Latvia. Faculty of Social Sciences, Latvia University of Agriculture. Jelgava: LUA, p.1-9. ISBN 978-9984-48-005-3
59. Ferriss A.L. (2008) The Quality of Life Concept in Sociology. *Review of Sociology*, Vol. 34, p.257-276.
60. Flanagan J.C., (1978) A research approach to improving our quality of life. *American Psychologist*, Vol 33, No.2, Feb, p.138-147.
61. Fofack H., Monga C., (2004) *Dynamics of Income Inequality and Welfare in Latvia in Late 1990s*. World Bank Policy Research Working Paper 3366, June 2004. 41 p
62. Forette F. (2000) Quality of Life and Disorders of Longevity. **In:** *Longevity and Quality of life: Opportunities and Challenges*. Edited by R. N. Butler and C. J. Kluwer. New York: Academic, International Longevity Center, p. 69-75. ISBN 0-306-46315-6
63. Frey S.B., Stutzer A. (2002) *Happiness and Economics: How the Economy and Institutions Affect Well-being*. Princeton University. p.221 ISBN 0-691-06997-2
64. George K. L. (2006) Perceived Quality of Life. **In:** *Handbook of Aging and the Social Sciences*. Editors R.H. Binstock and L.K .George; associate editors J. C. Stephen, J.Hendricks, J.H.Schulz. 6th ed. London: Academic Press is an imprint of Elsevier, p.320-333. ISBN 13:978-0-12-088388-2
65. Goša Z. (2009) Iedzīvotāju ekonomiskās aktivitātes un dzīves līmeņa atšķirības Latvijas reģionos un to ietekme uz dzimstību un mirstību. **No:** *Latvijas Universitātes raksti. 2009, 743.sēj.:Ekonomika.Vadības zinātne*. 102.-116.lpp. ISBN 978-9984-45-153-4
66. Goša Z. (1998) Valsts sociāli ekonomiskā attīstība un ģimene. **No:** *Dzīves jautājumi III izd.*Rīga: SDSPA "Attīstība", 170. - 179. lpp.

67. Grīnfelde A., Eglīte A., Korpa V. (2007) The Influence of Income and Consumption On the Life Quality of Pensioners in Latvia. **In:** *The Nordic Consumer Policy Research Conference*. October 3–5, 2007 Helsinki, Finland. Nordic Council of Ministers, p.28-45.
68. Grīnfelde A., Mistre B. (2008) Pension as one of the influencing factors of older people's life quality. *Social Researches*. Lithuania, Vol.1, No.14, p.34-46.
69. *Growing Older Programme. Project Summaries. An Economic and Social Research Council Research Programme on Extending Quality Life* [tiešsaiste]. UK. [Skatīts 2009.gada 14.oktobrī]. Pieejams: <http://www.esrc.ac.uk> ISBN 0-86226-296-8
70. Haberlova V. (1997) *Family Life Cycle and Social Transformation: Micro-Macro Impacts of Societal Change*. SOCO Project Paper No.52. Vienna. 29 p.
71. *Handbook of Aging and the Social Sciences* (2006). 6th edition. Edited by R. H. Binstock, L.K.George, S.J.Cutler, J.Hendricks, J.H.Schulz. Copyright by Academic Press. 514 p. ISBN 0120883880
72. *Handbook of Quality-of-Life Research: An Ethical Marketing Perspective* (2001). By M.J. Sirgy. Social Indicators Research Series. Volume 8. Netherlands: Kluwer Academic Publishers. 458 p. ISBN 1-4020-0172-X
73. Hardy M. A., Shuey K. (2000) Retirement. **In:** *Encyclopedia of Sociology*. E. F. Borgatta editor-in-chief, R. Montgomery, managing editor. 2nd ed., Volume 1. New York: Macmillan Reference USA an imprint of Te Gale Group, p.2401-2409). ISBN 0-02-864853-6
74. Hartley D. (2006) *Welfare Rights and Social Policy*. London: Prentice Hall. 255 p.
75. Hendry F., McVittie C. (2004) *Is Quality of Life a Healthy Concept? Measuring and Understanding Life Experiences of Older People* [tiešsaiste]. *Qualitative Health Research* 14; 961. DOI: 10.1177/1049732304266738. [Skatīts 2009.gada 18.aprīlī]. Pieejams: <http://www.sagepublications.com>
76. Hisey R. (2009) How The Global Economic Crisis is Changing us for the Better. **In:** *AARP International: Te Journal is a publication of AARP*. Editor-in-Chief J. Collett. Washington, USA. Summer, p.108- 112.
77. Homko L. (2007) *Sociālās drošības garantijas*. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Rīga. 47 lpp.
78. Hooyman G. (1961) *Social Behavior: its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace and World. 289 p.
79. Huitt W. (2004) *Maslow's hierarchy of needs. Educational Psychology Interactive* [tiešsaiste]. Valdosta GA: valdosta State University. [Skatīta 30.12.2009.]. Pieejams: <http://www.edpsycinteractive.org>
80. *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2005* (2007). Statistikas datu krājums. EU-SILC apsekojums. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga. 62.lpp. ISBN 978-9984-06-312-6
81. *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2006* (2008). EU-SILC apsekojums. Statistikas datu krājums. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga. 67 lpp. ISBN 978-9984-06-339-3
82. *Ienākumi un dzīves apstākļi Latvijā 2007* (2009). EU-SILC apsekojums. Statistikas datu krājums. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga. 73 lpp. ISBN 978-9984-06-360-7
83. Illner M. (1998) The Changing Quality of Life in a Post-communist Country: The Case of Czech Republic. *Social Indicators Research*, Vol.43, No.1-2, February, p.141-170. Pieejams arī: <http://www.springerlink.com/content/mr77827m52m600/7/>

84. *Ilustrētā svešvārdu vārdnīca* (2005). Sast. I.Andersone, I.Čerņevska, I.Kalniņa, D.Nātiņa, R.Puriņa, L.Vjaterē . Rīga: Izdevniecība „Avots”. 891 lpp. ISBN 9984-757-37-4
85. Kacs Z. (2006) Tālis Tisenkopfs: „Kas valstī dzīvo labi” pētījuma „Dzīves kvalitāte Latvijā” rezultāti un pieredze. **No:** *Sociālo Zinātņu Vēstnesis*, Nr. 2(4). Izd. Daugavpils universitāte, Sociālo zinātņu fakultāte, Sociālo pētījumu institūts, 166 lpp.
86. Kalmeiere I. (2006) Ienākumu sadales raksturīgākās tendences un vidusslāņa veidošanās iespējas polarizētas sabiedrības apstākļos Latvijā. **No:** *Latvijas ekonomikas un sabiedrības pārstrukturizācijas ietekme uz uzņēmējdarbības konkurētspēju un iedzīvotāju dzīves kvalitāti*. Red. P.Škapars, E.Šumilo. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 340 lpp.
87. Kuhneman D., Schwarz N. (1999) *Well – being the foundation of hedonic psychology*. New York. 593p.
88. *Kompensējamo zāļu saraksts* .(2008) [tiešsaiste]. E. Badune. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: http://www.farmacija-mic.lv/main/zinasaw/5_1/3967/12/arch_2008
89. *Koncepcija „Par valsts sociālās apdrošināšanas finanšu resursu pārvaldīšanu līdz 2012.gadam”* (2008) [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija [skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
90. *Koncepcija „Vienādas iespējas visiem”* (1998) [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
91. *Koncepcija par valsts pensiju speciālajam budžetam nodoto kapitālsabiedrību kapitāla daļu atsavināšanu* (2005) [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
92. Krasnā A. (2007) Nevis pievienot gadus dzīvei, bet dzīvi gadiem. *Psihologijas Pasaule*, janvāris, 21.-23.lpp.
93. Krastiņš O. (1998)^a *Par labklājību, vecumu un vientulību*. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 14.maijs.
94. Krastiņš O. (1998)^b *Vecums pienāks visiem, vientulība – daudziem*. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 28.maijs.
95. Krastiņš O., Ciemiņa I. (2009) No iedzīvotāju dzīves apstākļu pētījumiem līdz Vita - indeksam. *Statistikas zinātnisko pētījumu rezultāti 2009*. Zinātniskie raksti. Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde, 208. – 214.lpp.
96. Krastiņš O., Ciemiņa I. (2004) Par regresijas un korelācijas analīzes rezultātu interpretācijas iespējām atkarībā no izmantoto datu rakstura. **No:** *Latvijas Universitātes raksti 2004. 671.sēj. Ekonomika, III* , 161.-179.lpp. ISBN 9984-770-27-3
97. Krišjāne Z. (1998)^a Dzīves kvalitātes atšķirības Latvijas novados. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 52.sēj., Nr.4./6. (597./599.).A daļa, 70.-78. lpp.
98. Krišjāne Z. (1998)^b *Dzīves kvalitātes teritoriālo atšķirību izpēte Latvijā*: promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitāte. Cilvēka ģeogrāfijas katedra. Rīga. 44 lpp.
99. Krūmiņš J. (1993) *Iedzīvotāju mūža ilgums – tendences un palielināšanās problēmas*. Rīga: Latvijas Universitāte. 192 lpp.
100. Lasmane S. (2006) Labklājības mērķis ikdienas apkaimē. **No:** *Patērniecība Latvijā: tendences un alternatīvas*. Rīga: Agora 5. LU Akadēmiskais apgāds, 269 lpp ISBN 9984-802-17-5
101. *Latvijā pieaug vecu cilvēku īpatsvars* [tiešsaiste] [skatīts 2006.gada 28.jūnijā]. Pieejams: <http://delfi.lv/archive/index.php?id=14813570>

102. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003: Cilvēkdrošība* (2003). Galv. red. A.Zobena. Rīga: ANO Attīstības programma, Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts, 154 lpp.
103. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2004/2005: Rīcībspēja reģionos* (2005). Galv. red. A.Zobena. Rīga: ANO Attīstības programma, Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts. 148 lpp.
104. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007: Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta?* (2007) Galv. red. A.Zobena. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 117 lpp.
105. *Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2008/2009: Atbildīgums* (2009) Galv. red. J.Rozenvalds, I. Ijabs. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts. 226 lpp. ISBN 978-9984-45-162-6.
106. *Latvijas dažādība skaitļos un vīzijās* (2009). Red. E.Vanags, O.Krastiņš. Rīga: LR CSP. 108 lpp. ISBN 978-9984-06-365-0
107. *Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitātes indekss* (2006) Stratēģiskās analīzes komisijas darba grupas atskaite. Rīga. 30 lpp.
108. *Latvijas iedzīvotāju laika izlietojums 1998* (1999). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 82 lpp.
109. *Latvijas iedzīvotāju laika izlietojums 2005* (2005). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 161 lpp.
110. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam* (2008). Pilnveidotā 1. redakc., nov. Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”. 86.lpp.]
111. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijai līdz 2030.gadam* [tiešsaiste] (2007). *Pamatziņojums*. Oktobris. Rīga: SIA „Analītisko pētījumu un stratēģiju laboratorija”. 44 lpp. [Skatīts 2008.gada 11.janvārī]. Pieejams: <http://www.latvija2030.lv>
112. *Latvijas izaugsmes modelis “Cilvēks pirmajā vietā”* [tiešsaiste] [skatīts 2006.gada 25.maijā]. Pieejams: <http://www.saeima.lv>
113. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns (2007 – 2013)* (2006). Rīga: LR reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija. 10 lpp.
114. *Latvijas Nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai (2004-2006)* [tiešsaiste]: projekts. [skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
115. *Latvijas Nacionālais sociālās aizsardzības un sociālās iekļaušanas stratēģija 2008.-2010.gadam* [tiešsaiste] (2008). Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
116. *Latvijas Nacionālās rīcības plāna nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai 2004.-2006.gadam īstenošanas gaita 2004.gadā* (2005): Informatīvs ziņojums. Rīga: LR Labklājības ministrija.
117. *Latvijas padomju enciklopēdija* (1982) 10 sējumos. Galv. redaktors Jērāns P., R: Galvenā enciklopēdiu redakcija. 2.sējums 736 lpp.
118. *Latvijas Republikas Satversme: LR likums* [tiešsaiste] [skatīts 2010.gada 10.janvārī]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=57980&from=off>
119. *Latvijas Republikas valdības un Eiropas komisijas Kopējais iekļaušanas memorands* [tiešsaiste] (2003). LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv>
120. *Latvijas statistikas gadagrāmata 2005*. Republikas Centrālā statistikas pārvalde. Rīga. 302 lpp.
121. Liepiņa S. (1998) *Gerantoloģijas psiholoģiskie aspekti*. Rīga: RAKA. 160 lpp.

122. Lipovcan L.K., Prizmic-Larsen Z. (2007) Importance and Satisfaction with Life Domains in Croatia: Representative Sample. **In:** Estes J. R. *International Society for Quality of Life Studies, Advancing Quality of Life in a Turbulent World*, Springer. lpp
123. Lune E. (2002) *Tautas attīstība*. Rīga: Jumava. 267 lpp.
124. *Mājsaimniecības budžeta pētījuma galvenie rezultāti 2006* (2007). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 35 lpp.
125. *Mājsaimniecības budžeta pētījuma galvenie rezultāti 2007* (2008). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 39 lpp.
126. *Mājsaimniecības budžeta pētījuma galvenie rezultāti 2008* (2009). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 40 lpp.
127. *Mājsaimniecības budžets 1999* (2000). Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 147 lpp.
128. *Mājsaimniecības budžets 2000* (2001). Rīga: LR CSP. 145 lpp.
129. *Mājsaimniecības budžets 2002* (2003). Rīga: LR CSP. 100 lpp.
130. *Mājsaimniecības budžets 2003* (2004). Rīga: LR CSP. 93 lpp.
131. *Mājsaimniecības budžets 2004* (2005). Rīga: LR CSP. 107 lpp.
132. *Mājsaimniecības budžets 2005* (2006). Rīga: LR CSP. 125 lpp.
133. *Mājsaimniecību budžetu apsekojuma anonimizētā datu bāze par 2008.gadu*. Latvijas CSP.2009. SPSS 15.0 for Windows programmā, CD versijā.
134. Mann J.M. (2000) Dignity, Well-being and Quality of Life. **In:** *Longevity and Quality of life: Opportunities and Challenges*. Edited by R. Butler, C. J. Kluwer. New York: Academic, International Longevity Center, p.149-153. ISBN 0-306-46315-6
135. Manning N. (2008) Social Needs, Social Problems, Social Welfare and Well-being **In:** *Te Student's Companion to Social Policy*. Edited by P.Alcock, M. May, K. Rowlingson. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing Ltd, p.26-33. ISBN: 978-1-4051-6901-1
136. Markides K.S. (2000) Quality of Life. **In:** *Encyclopedia of Sociology*. editor-in-chief E.F. Borgatta, managing editor R.Montgomery. 2nd ed.. New York: Macmillan Reference USA. Volume 1, p.2299-2309. ISBN 0-02-864853-6
137. Mason A. (2009) Economic Crisis and Prospects for Elderly in Asia: Sharing the Pain. **In:** *AARP International: Te Journal is a publication of AARP*. Editor-in-Chief J.Collett. Washington, USA. Summer, p. 28-33.
138. *Materiālā nenodrošinātība Latvijā* (2009). Informatīvs apskats. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 4 lpp
139. Mežinska S. (2009) Pensijas vecuma cilvēku hroniskas slimības subjektīvā pieredze Latvijā. **No:** *Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2008.gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas*. Rīga: RSU, 141.-151. lpp.
140. Millere J. (2009) The Conceptual Aspects of Social Quality of Life. **In:** *Proceedings 5th International Scientific Conference „New Dimensions in the Development of Society2009”*, October 2-3, 2009, Jelgava. Latvia Faculty of Social Sciences, Latvia University of Agriculture. Jelgava : Latvia University of Agriculture.
141. Mollenkopf H., Walker A. (2007) *Quality of Life in Old Age: International and Multi-Disciplinary Perspectives*. Social Indicators Research Series. No. 31. Springer. 257 p. ISBN 978-1-4020-5681-9
142. *Noteikumi par ikmēneša piemaksu pie vecuma un invaliditātes pensijas* [tiešsaiste], LR MK noteikumi Nr.1024, 16.12.2008. [Skatīts 2009.gada 2.februārī]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=185424&from=off>

143. Oxley H. (2009) Seesssing Whether Policies/Programmes are (Cost) Efective. **In:** *Policies for Healthy Ageing: An Overview* (16.02.2009.) OECD Health Working Papers No.42. DELSA/HEA/WD/HWP (2009)1 Copyright Head of Publications Service OECD, France, p. 12-24.
144. Ozola I. (2006) Darba resursi un to kvalitāti ietekmējošie faktori Latgales reģionā. **No:** *Proceedings of the International Scientific Conference "Economic Science for Rural Development"*, 26-27 April 2006, Jelgava. Nr.10 : Agriculture. Regional development.
145. *Paaudžu nomaiņa rajonos un pilsētās 90.gados* (1997). Latvijas Universitātes informatīvais krājums. Red. P.Zvidriņš. Rīga. 64 lpp.
146. *Par Kopējo sociālās iekļaušanas memorandu* (2003) [tiešsaiste] LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 10.septembrī]. Pieejams: http://www.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP0692_0#a
147. *Par Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2007.-2013.gadam, makroekonomiskās attīstības un fiskālās politikas ietvara 2008.-2010.gada., Valsts stratēģiskā ietvara dokumenta 2007.-2013.gadam integrēšanu vienā dokumentā – Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2007.-2013.gadam* (2009): informatīvais ziņojums [tiešsaiste] [skatīts 2010.gada 10.janvārī]. Pieejams: <http://www.mk.gov.lv>
148. *Par privātajiem pensiju fondiem* [tiešsaiste]: LR likums. [Skatīts 2006.gada 22.februārī] Pieejams: <http://www.likumi.lv>.
149. *Par valsts pensijām:* LR likums [tiešsaiste] [skatīts 2006.gada 22.februārī]. Pieejams: <http://www.likumi.lv>
150. *Pensiju sadalījums pa gadiem* (2009) [tiešsaiste]. Valsts sociāla apdrošināšanas aģentūra. [Skatīts 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=651>
151. *Pensiju sadalījums pēc apmēra, 2009* [tiešsaiste]. Valsts sociāla apdrošināšanas aģentūra. [Skatīts 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.vsaa.lv/vsaa/content/?lng=lv&cat=651>
152. *Pensiju sistēma Latvijā* (2009) [tiešsaiste]. LR Labklājības ministrija. [Skatīts 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/109>
153. *Pensionāri Latvijā* (2009): informatīvs apskats. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde. 4 lpp
154. *Pensionāru dzīves apstākļu pētījums* (1999). Vad. I.Ozoliņa B.Zepa. Labklājības ministrijas sociālās politikas pētījumu rezultāti. Rīga: SIA Data serviss. 30 lpp.
155. *Pensionēšanās vecums Latvijā* (2009) [tiešsaiste]. LR Labklājības ministrija. [Skatīts 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/109>
156. *Pētījums par cilvēktiesībām Latvijā* (2006). Grafiku atskaite. Baltijas Sociālo zinātņu institūts. Rīga. 43 lpp.
157. Petrova I., Jermolajeva E. (2007) *Eiropas valstu pieredze teritoriālajā mārketiņgā un tās izmantošanas iespējas Latvijā*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”. 160 lpp.
158. Phillips D. (2006)^d Quality of life and the individual. **In:** *Quality of Life, Concept, Policy and Practice*. London and New York: Routledge Taylor&Francis Group, p.15-19.
159. Phillips D. (2006)^a Communities and Quality of Life: Social Capital and Social Cohesion. **In:** *Quality of Life: Concept, policy and practice*. London and New York: Routledge, p.132-157.
160. Phillips D. (2006)^b Societal Quality of Life Constructs. **In:** *Quality of Life: Concept, Policy and Ppractice*. London and New York: Routledge, p.158-190.

161. Phillips D. (2006)^c The Social Context. Utility, Needs, prudential Values and Capabilities **In: Quality of Life: Concept, policy and Practice**. London and New York: Routledge, p.62-103.
162. Praag B.M.S. (1996) The Relativity of the Welfare Concept. **In: Te Quality of Life**. Edited by Martha Nussbaum and Amartya Sen. Oxford: Clarendon Press. 453 p. ISBN 0-19-828395-4
163. *Priekšlaicīga pensionēšanās* (2009) [tiešsaiste]. Labklājības ministrija. [Skatīts 2009.gada 14.janvārī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/94>
164. *Profesionāla sociālā darba attīstības programma* (2005) [tiešsaiste]. LR Labklājības Ministrija. [Skatīts 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/549>
165. Ranzijn R. (2002) *The Potential of Older Adults to Enhance Community Quality of Life: Links between Positive Psychology and Productive Aging* [tiešsaiste]. Ageing International. Vol.27, No.2, p.30-50. [Skatīts 2007.gada 22.oktobrī]. Pieejams: EBSCO Publishing datu bāze : <http://search.epnet.com>
166. *Reģionālā politika un pašvaldību attīstība Eiropas Savienībā un Latvijā* (2006). I.Vaidere, E.Vanags, I.Vanags, I.Vilka. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, Latvijas Statistikas institūts. 295 lpp.
167. *Reģioni ekonomiskām pārmaiņām: Konkurētspējas veicināšana ar inovatīvām tehnoloģijām, izstrādājumiem un veselīgām kopienām*(2007). Eiropas Kopiena: izd. Beļģija. 24 lpp. ISBN 92-79-04539-3
168. *Reģionu izaugsme, Eiropas izaugsme: Ceturtais ziņojums par ekonomisko un sociālo kohēziju* (2007). Eiropas Kopiena: izd. Beļģijā. 201 lpp. ISBN 92-79-05712-0
169. Reņģe V. (2002) *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC. 139.lpp.
170. *Rīcības plāns invaliditātes un tās izraisīto seku mazināšanas politikas pamatnostādņu īstenošanai 2005.-2015. gadam* (2006) [tiešsaiste]. Labklājības Ministrija. [2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.lm.gov>
171. *Second European Quality of Life Survey. Overview* (2009). Authors: Robert Anderson, Branislav Mikulic, Greet Vermeylen, Maija Lyly-Yrjanainen, Valentina Zigante. Research institute: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. [Skatīts: 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.eurofound.europa.eu>
172. Sirgy M.J. (2002) The Psychology of Quality of Life. *Social Indicators Research Series*, Vol. 12.
173. Smith A. (2000) *Researching quality of life of older people: concepts, measures and findings* [tiešsaiste]. Centre for Social Gerontology, School of Social Relations Keele University, Working Paper No7, November. [Skatīts 2007.gada 26.augustā] Pieejams: http://www.keele.ac.uk/depts/so/csg/downloads/research_quality.pdf ISBN 1900842021
174. *Social Quality: A Vision for Europe*. (2001) Edited by W.Beck, J.G. Laurent van der Maesen, A.W.Kluwer. The Netherlands: Law International. 383 p. ISBN 90 411 1523 4
175. *Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecums iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū* [tiešsaiste] (2007). [Skatīts: 2009.gada 14.novembrī]. Pieejams: <http://www.rmslv/petijums>
176. *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums* [tiešsaiste] [skatīts 2008.gada 20.oktobrī]. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=68488>
177. *Socioloģijas skaidrojošā vārdnīca* (1997). B.Zepas, A.Zobenas red. Latvijas Universitātes Socioloģijas katedra. 152 lpp. ISBN 9984-509-86-9

178. Sommestad L. (2000) *Education and Research in Times of Population Ageing*. [tiešsaiste]. Paper to be presented at the Informal Meeting of Ministers of Education and Research, Uppsala, 1-3 March. [Skatīts 2007.gada 18.novembrī]. Pieejams: http://www.eu2001.se/education/eng/docs/uppsala_diskussion_sommestd1.pdf
179. Stepčenko A. (2006) Dzīves kvalitātes indikatori Eiropas Savienībā. Metodoloģiski jautājumi. **No:** *Latvijas Universitātes Raksti*, Nr.701. Socioloģija Galv. red. T.Tisenkopfs. 154 lpp.
180. Stepčenko A. (2007) Gerontoloģisko institūciju imaginārais tēls un realitāte mūsdienu Latvijā. **No:** *Latvijas Universitātes Raksti*. Nr.714, Socioloģija. Galv. red. T.Tisenkopfs, 54.-71. lpp.
181. Stepčenko A., Brants M., Bukovska L. (2007) *Dzīves kvalitāte Latvijas veco ļaužu pansionātos*. Latvijas Universitātes pētījuma pārskats. Rīga: LU akadēmiskais apgāds. 61lpp.
182. Sumner A. (2003) Economic and Non-Economic Well-Being: a review of progress on the Meaning and Measurement of Poverty. **In:** *WIDER Conference, „Inequality, Poverty and Human Well-being”*, Helsinki, May 30-31, 2003.
183. *The Futures of Old Age*. (2006). Edited by J.A. Vincent, C. Phillipson, M. Downs. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications Ltd. 255 p. ISBN-10 1-4129-0107-3
184. The Pension Crisis and Problems of Human Development in Countries with Economies in Transition (2000). **In:** Kolesov V., McKinley T. *Human Development. A Textbook*. United Nations Development Programme Moscow State University, School of Economics. Human Rights Publishers Ltd., p.232-239.
185. *The Social Exclusion of Older People: Evidence from the first Wave of the English Longitudinal Study of Ageing* [tiešsaiste] (ELSA)(2006). Final Report (January 2006). Office of the Deputy Prime Minister. [Skatīts 2008.gada 27.februārī]. Pieejams: <http://communities.gov.uk>.
186. Tisenkopfs T. (2004) Traumas dziedināšana: sociālā rīcība kā trauma. **No:** *Latvijas Universitātes Zinātniskie Raksti*, Nr. 663. Politika un socioloģija. Rīga: Apgāds „Zinātne”. 221 lpp.
187. Tisenkopfs T. (2006) Ko nozīmē laba dzīve mūsdienu Latvijā? **No:** *Dzīves kvalitāte Latvijā*. Sast., red. B.Bela, T.Tisenkopfs. Rīga: Apgāds „Zinātne”, 13.-37.lpp.
188. *Uzskaitē esošo pensiju saņēmēju skaits, piešķirto un izmaksājamo pensiju vidējie apmēri un kopējie izdevumi sadalījumā pēc dzīvesvietām 2009. gada janvārī – decembrī*. (2010) Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras Statistikas daļa, nepublicēta datu bāze. Sagatavošanas mēnesis: 2010. gada janvāris.
189. *Uzskaitē esošo pensiju saņēmēju skaits, piešķirto un izmaksājamo pensiju vidējie apmēri un kopējie izdevumi sadalījumā pēc dzīvesvietām (reģionu griezumā) 2009. gada janvārī – decembrī*. (2010) Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras Statistikas daļa, nepublicēta datu bāze. Sagatavošanas mēnesis: 2010. gada janvāris.
190. *Uzskaitē esošo pensiju saņēmēju skaits, piešķirto un izmaksājamo pensiju vidējie apmēri un kopējie izdevumi sadalījumā pēc dzīvesvietām (reģionu griezumā) 2008. gadā*. (2010) Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras Statistikas daļa, nepublicēta datu bāze. Sagatavošanas mēnesis: 2009. gada janvāris.
191. 2009 AARP-United Nations Briefing Series on Global Aging: Executive Summary (2009). **In:** *AARP International: The Journal is a publication of AARP*. Editor-in-Chief Josh Collett. Copyright, Washington, USA. Summer, p.90- 93.

192. 2009. gada kopīgais ziņojums par sociālo aizsardzību un sociālo iekļaušanu – kopsavilkums. *Sociālā iekļaušana, pensijas, veselības aprūpe un ilgtermiņa aprūpe* (2009). Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs. 24.lpp. ISBN 978-92-79-13140-0
193. *Vadlīnijas ES fondu projektu iesniegumu vērtētājiem par horizontālās prioritātes „Vienlīdzīgas iespējas” ievērošanu ES fondu projektu atlasē* [tiešsaiste] [skatīts 2008. gada 20. oktobrī] Pieejams: <http://www.mail.lm.gov.lv/web/library.nsf/36be6e10494a87fcc2256ade00399621>
194. Veenhoven R. (2007) *Quality of Life Research In: Handbook of 21st Century Sociology*. By C.D.Bryant, D.L.Peck. California USA; Sage, Thousand Oaks in press.
195. Veenhoven R. (2008) Sociological Theories of subjective well-being. **In:** *The Science of Subjective Well-being: Attribute to Ed Diener*. Edited by Eid M., Larsen R. Guilford Publications. New York. Pp.44-61. ISBN 978-1-59385-581-9.
196. Veenhoven, R. (2004) World Database of Happiness: Continuous Register of Research on Subjective Appreciation of Life. **In:** Glatzer W., Below S., Stoffregen M. *Challenges for Quality of Life in the Contemporary World: Advances in Quality-of-life Studies*. Theory and Research. Springer. lpp
197. Ventegodt S., Andersen N.J., Merrick J., (2003) *Quality of Life Philosophy 6. The Scientific World Journal*, Vol. 3, p.1230-1240.
198. Ventegodt S., Merrick J., Andersen N.J. (2003)^a *Measurement of Quality of Life II. From the Philosophy of Life to Science* [tiešsaiste]. The Scientific World Journal, No. 3, p.962-971. [Skatīts 2009.gada 16. aprīlī]. Pieejams: <http://thescientificworld.com> ISSN 1537-744X DOI 10.1100/tsw.2003.76
199. Ventegodt S., Merrick J., Andersen N.J. (2003)^b *Measurement of Quality of Life III. From the IQOL Theory to the Global, Generic SEQOL Questionnaire* [tiešsaiste]. The Scientific World Journal, No. 3, p.972-991. [Skatīts 2009.gada 16.aprīlī]. Pieejams: <http://thescientificworld.com> ISSN 1537-744X DOI 10.1100/tsw.2003.77
200. Ventegodt S., Merrick J., Andersen N.J. (2003)^c *Quality of Life Theory I. The IQOL Theory: An Integrative Theory of the Global Quality of Life Concept* [tiešsaiste]. The Scientific World Journal, No.3, p. 1030-1040. [Skatīts 2009.gada 16.aprīlī]. Pieejams: <http://thescientificworld.com> ISSN 1537-744X DOI 10.1100/tsw.2003.82
201. Ventegodt S., Merrick J., Andersen N.J. (2003)^d *Quality of Life Theory III. Maslow Revisited* [tiešsaiste]. The Scientific World Journal No.3, p.1050-1057. [Skatīts 2009.gada 16.aprīlī] Pieejams: <http://thescientificworld.com> ISSN 1537-744X DOI 10.1100/tsw.2003.84
202. *Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība* [tiešsaiste]: Ministru kabineta noteikumi Nr.1046. [Skatīts 2009.gada 22.decembrī] Pieejams: <http://www.likumi.lv>.
203. Visocka D. (2009) Dzīves kvalitātes uzlabošana ar mūzikas terapiju vēlīnā brieduma cilvēkiem. **No:** *Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2008.gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas*. Rīga: RSU, 249.-265.lpp.
204. Vītoliņš E. (2007) Iedzīvotāju novecošanās tendences Latvijā un tās reģionos. **No:** *Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Zinātniski Pētnieciskie raksti Nr.4(15)*. Zin.red. P. Zvidriņš. Rīga: Apgāds „Zinātne”. 29.-40. lpp.

205. Walker A. (2004) *Quality of life in old age in Europe* [tiešsaiste] [skatīts 2007.g. 29.augustā]. Pieejams: <http://www.mcgraw-hill.co.uk/openup/chapters/0335215130.pdf>
206. Walker A. (2005) *A European perspective on quality of life in old age* [tiešsaiste] [skatīts 2007.gada 28. augustā]. Pieejams: <http://www.springerlink.com/content/p1k5457158534076/fulltext.pdf>
207. Walker A., Maltby T. (2008) Older People. **In:** *The Student's Companion to Social Policy*. Edited by P. Alcock, M. May, K. Rowlingson. USA, UK, Australia: Blackwell Publishing Ltd, p.394-401. ISBN: 978-1-4051-6901-1
208. Witterstätter K. (1992) *Soziologie für die Altenarbeit*. Freiburg im Breisgau, Seitenzahl. 259 S.
209. Zvirgzdiņš P. (2003) *Demogrāfija: mācību līdzeklis*. Rīga: LU. 280 lpp.
210. Альперович В. (2004) *Проблемы старения*. Москва: АСТ Астрель. 361 с.
211. Бююль А., Цёфель П. (2002) *SPSS: искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей*. Пер. с нем. Санкт Петербург: ООО „ДиаСофтЮПЭЭ”. 608 с. ISBN 5-93772-014-8
212. Гидденс Э. *Социология* (2005). При участии К. Бердсолл. Пер. с англ. Изд. 2-е. Москва: Едиториал УРСС. 632 с.
213. Давыдянец Д.Е. (2006) Оценка качества жизни человека. **В кн:** *Экономический вестник Ростовского государственного университета* Том 4, N 1, с. 98-105.
214. Джери Д., Джери Д. (2001) *Большой толковый социологический словарь* (Collins). Том 2 (П-Я). Пер. с англ. Москва: Вече, АСТ. 52 с. ISBN 5-7838-0427-4
215. *Динамика баланса времени населения Латвии* (1993). П.Эглите, И. Зариньш, И.Маркауса и др. Рига: Зинатне. 277 с.
216. Лига М. (2006) *Качество жизни как основа социальной безопасности: монография под ред.проф. М.Константинова*. Москва: Гардарики. 223 с.
217. Наследов А.Д. (2005) *SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках*. Санкт Петербург: Питер. 416 с. ISBN 5-318-00703-1
218. *Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 года* [tiešsaiste] [skatīts 2009. gada 14.novembrī]. Pieejams: http://minpriroda.by/ru/site_menu/legislation/nsur2020
219. Парахонская Г.А. (2002) Пожилой человек в семье. *Социс. Социологические исследования*, июнь, с. 103.-110.
220. Плахова Е. (2003) Качество жизни: концепции и практика. **В кн:** *Научно – теоретический и общественно-политический альманах „Грани”, № 4(30)*, июль-август, с. 115-119.
221. Смелзер Н. (1998) *Социология*. Москва: Феникс, с. 374-386.
222. Сондерс М. (2006) *Методы проведения экономических исследований*, Ред М.Сондерс, Ф.Льюис, Э.Торнхилл. 3-е изд. Москва: Эксмо, с. 231-232.
223. Фелдмане Л., Гринфелде А. (2009) Здоровый образ жизни как один из факторов влияющих на качество жизни пенсионеров живущих на селе. **В кн:** *Содружество наук. Барановичи – 2009: материалы международной научно-практической конференции молодых исследователей. г. Барановичи*. Республика Беларусь. ISBN 978-985-498-188-8
224. Чеканова Э.Е. (2004) *Социальные процессы старения: структуралистско-конструктивистский анализ*. Саратов: Научная книга. 312с. ISBN 5–93888–516-7

225. Яцемирская Р., Беленкая И. (2003) *Социальная геронтология*. Москва: ГИЦ ВЛАДОС. 224 с.